TITUS POPOVICI

68

BPT

TITUS POPOVICI

Setea

**

68

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

În colecția
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI
vor apărea:

EUGEN JEBELEANU

Versuri

EUGEN BARBU

Tereza
nuvele

RABINDRANATH TAGORE

Nuvele

HEINRICH MANN

Profesorul Unrat
roman

GALA GALACTION

Lîngă apa Vodislavei
nuvele

Lei 5

TITUS POPOVICI

Setea

(ROMAN)

★★

(cap. VII — XI)

1961

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Capitolul VII

1

Încă de la șase dimineața curtea școlii se umpluse de lume, deși ședința de alegere a Comisiei de împroprietărire începu abia la opt. Copiii, bucuroși că scapă de o zi de școală, se urcau în pruni, rupeau crengile, se băteau și se fugăreau printre picioarele oamenilor și nimeni nu-i lua în seamă; fiecare nou-venit căuta să intre în clasă, dar era peste putință. Cîteva bănci, pe care oamenii se urcaseră cu picioarele, se rupseseră în bucăți, cu trosnete ca de pușcă; antreul școlii era plin, pe pridvorul alb stăteau cățărați ciorchine, bărbați și femei; vreo sută de oameni se împingeau, agățîndu-se unii de alții, să vadă, sau măcar să audă ce se vorbește înăuntru. Deasupra intrării, Ardeleanu pusese o tablă mare, pe care scria cu roșu: *„Trăiască guvernul democrat, care dă pămînt țăranilor!“* Iar noii-veniți se simțeau datori să spună cu hotărîre, după ce o citiseră:

— Trăiască!

Din cînd în cînd, se făcea un minut de liniște și atunci se auzea glasul lui George, dar nu se putea înțelege ce spune și strigătele reîncepeau: „Ce zice? Măi, care stați mai în față, ce zice?“ Cîte unul din clasă se întorcea, punea palmele pîlnie la gură și răcnea: „Zice că se dă pămînt!“

— Cîîît?

— La cineee?

— Mai tăceți din gură, că n-auzim nici noi!

În clipa cînd Emilia ieși din bucătărie, îmbrăcată într-o haină albastră, cu guler alb, cîteva femei se repeziră la ea, înghesuind-o în ușă.

— Ține-l, doamne, pe dom' derector, că-i ca un sfînt...

— Mare noroc avu satul cu el, doamne, alduiește-l, și pe pruncii lui, și pe dumneata, doamnă...

Se simțea fericită, pentru George, ca și cum el ar fi putut auzi aceste cuvinte, deși știa că l-ar fi stînjenit. Încercă să potolească femeile, dar se zăpăci de bucuria lor și-i dădură lacrimile. O mîngîie pe una pe obraz, prostește, ca pe o fetiță.

— Da, scumpele mele, acuma se face dreptate... Așa-s vremurile... Cei săraci îs la preț, să știi... Are să fie bine... Că și eu zic, nu-i drept ca unul să aibă tot și altul nimic. Nu-i așa, nană Valerie?

— Așa-i, Milie, draga mătușii, spuse baba căreia i se adresase, Lăpoaia, o bătrînă uscată ca o scîndură, cocîrjată și măruntă. Auzi, tu, Milie, eu vă adusei niște ouă de rață. Și-i vîrî sub ochi un coș de papură, pe fundul căruia erau vreo cinci ouă.

— Luați-le, că mare mult bine ne făcu dom' derector, ție-l înjerii cerului...

— Nu trebuie, nană Valerie, nu trebuie, vai de mine, avem și noi, ce? Nu știi dumneata că noi nu primim?

— Din inimă le dăm, din inimă, draga mătușii... Așa să mă bată Dumnezeu dacă mințesc...

Emilia o dădu însă la o parte și se îndreptă spre clasă. Îndată ce se îndepărtă puțin, Ana scoase capul pe ușă:

— Tu, Lăpoaie, ce zici că ai adus?

— Niște ouă de rață, să faceți ratotă... da doamna...

— Ie, pune-le după cuptor. Vezi să nu le spargi... Coșarca ți-oi da-o mai încolo... Da, auzi, Lăpoaie, vină să bem un păhar de răchie, amîndouă, că mă doare stămacu...

Oamenii voiră să-i facă loc Emiliei să intre, dar ea, simțind valul de căldură și miros acru de sudoare care venea dinăuntru, clătină din cap și rămase acolo, afară, între ceilalți. Ar fi vrut să-l poată vedea pe George, să-l audă, să-i urmărească trăsăturile și cînd privirile li se vor întîlni să zîmbească fericită.

Aproape toată noaptea el stătuse de vorbă cu Ardeleanu și așteptîndu-l se simțise foarte tînără, pentru prima dată, poate, mult mai tînără decît el; ceea ce făcea George acum era rodul unor gînduri chinuitoare, pe care numai el le putea avea; ceilalți oameni erau prea meschini și egoiști ca să se simtă răspunzători de soarta țăranilor. Într-un tîrziu adormi ușor, astfel că-l auzi intrînd, dar nu spuse nimic. Stătea nemișcată, încordată, cu pleoapele strînse; pe urmă, cînd el intră în pat, întinse mîna și îl mîngîie încet, pe față. Stătură așa, un timp, apoi George spuse:

— Ar trebui să-i scriu lui Dan, să-l chem pentru cîteva zile... Abia am vorbit cu el. Avem un băiat mare... Și pe Andrei aș vrea să-l văd... Trebuie să fie ciudat să...

— Ssst, făcu ea, încet. Simțea ceva nedeslușit, între duioșie și nemulțumire, apoi se gîndi că și ea trebuia să plătească, într-un fel, anii aceștia — și-i plătea prin vîrsta copilului lor. Nu mai spuse nimic și-l mîngîie pe față, multă vreme după ce el adormise. Acum, în lumina puternică a soarelui, toate nopțile de cînd se întorsese el i se păreau nespus de prețioase, ca și cum ele i-ar fi deosebit pentru

totdeauna de ceilalți oameni : ar fi vrut să-l vadă, să-i facă un semn, să nu se mai ascundă.

Deodată în clasă se produse mișcare și zgomot, lumea începu să strige, să bată din picioare.

— Ce-i, mă ? Ce-i ? întrebau foindu-se cei de afară.

— S-o ales președintele comisiei... Mitru Moțului !

— Trăiască, strigară cîțiva. Îi om de treabă și iute !

— No, no, iaca pe Mitru Moțului că ține predică !

— Mă, vezi să nu te îneci, mă, că nu ești învățat.

Vocea lui Mitru, ascuțită și nefirească, se auzi limpede :

— Cu ajutorul lui Dumnezeu, toți foștii soldați, văduvele de eroi or căpăta pămînt.

— Da noi ? strigă atunci de pe gard Puțu, un țigan slab, numai oase și piele măslinie. Era porcarul satului, umbla în zdrențe, cu o pălărie verde, veche, primită de la notar, și cu un bici lung, încins în jurul brîului, de care atîrna și o trompetă. El primise pămînt după celălalt război, dar îl vînduse și-l băuse. Și noi ? strigă el amărît, clătinîndu-se o dată cu gardul.

Cîțiva începură să se răstească la el :

— Ce, mă puradeleo, să-l bei și pe ăsta ? Să-l vinzi ? Ce, ai fost tu la Stalingrad ?

— Da cine ți-ar fi grijit porcii, mă ? se supără Puțu. Ha ? La Staligardu ăla o fo Hicler, nu oamenii de omenie ! Hă !

— Așa am auzit, că primesc și oamenii săraci care n-or fost pe front, spuse Emilia.

— Săru' mîna, doamnă, nu mă uitați, că ăștia, dacă mi-s țigan, ce cred ei ?

În cealaltă parte a curţii, se afla un pătul; pe scara care ducea în pod, şedea Catiţa Ţuricului, înconjurată de un cerc des de oameni. Era foarte preţuită pentru vorbirea ei aleasă şi pentru faptul că era abonată la un ziar. Vorbea cît putea de tare şi-şi ştergea faţa lată cu colţul broboadei:

— Da, dragi consăteni! A sosit vremea noastră, cum spune în poezie: *Noi vrem pămînt!* Guvernul adus de Dumnezeu din ceruri, al lu' domnu *doctor*... auziţi? — *doctor* Petru Groza, ne dă pămînt. Degeaba i-au blomat domnii şi bogătoii pe dimocraţi! Dimocraţii sînt comonişti şi ţin cu poporul romîn.

— Da adică, ni-l dau chiar aşa, de tot? sări un flăcău blond şi roşu la faţă.

— Da cum crezi, Iosif al Lapului, că eu, care am ajutat pe maică-ta să te nască, te minţesc? Guvernul lu' domnul *doctor* Petru Groza nu face cacialme! Numai domnii îşi bat joc. Te complimentează cît au nevoie şi pe urmă te scuipă unde te doare mai rău. Eu vă spun, că am fost la Bucureşti în casa lu' domnu senator Mărăşescu. Domnul senator venea seara în bucătărie şi-mi spunea: „Fă-mi, Cati — aşa-mi spunea, pe franţuzeşte — fă-mi — zice — o cafă neagră". Şi tu, măi Iosife, mă înveţi pe mine? Păi, atunci eşti cam prost.

— Auzi, nană Catiţă — se înfurie flăcăul — mai bine spune ce eşti aici: băgătoare de seamă? Ori vorbeşti să te afli în treabă?

Ca un răspuns, geamul unei clase se deschise, şi o faţă roşie, asudată, se ivi.

— Nană Catiţă! Catiţa Ţuricului! Te-or băgat şi pe tine în comisie!

Catiţa se făcu roşie ca jarul, coborî repede treptele, împinse lumea la o parte şi se repezi spre poartă.

— Da unde fugi?

— Mă duc să mă îmbrac! Ați auzit?

Înșirați în lungul pereților, oamenii vorbeau:

— Apoi, dacă mere așa, în cîteva zile ne băgăm cu plugurile, că-i păcat să șadă așa pămîntul...

— Ți-i degrabă, șogore...

— Ba nu mi-i... Că pînă amu mă bătu Dumnezeu de bine...

— Mitru Moțului, cine-i el de are atîta putere!?

— Fie și satana, dacă se dă pămînt...

În alt grup, Pavăl Bitușea striga cu spume la gură:

— Ce se bagă popa în treaba noastră? Să-și vadă de barba lui! Ce? Eu îl întreb ce face noaptea cu doamna preuteasă?

— Mai taci, Bitușe, îl înghionti un bătrîn. Cirîi ca gaia. Nici așa nu te alege nime, să știi tu de la mine.

— Da de ce? se supără Pavăl.

— Așa, mă, de aceea.

Pe poarta îngustă, împiedicîndu-se în prag, apăru Cordiș. Părea bolnav și într-adevăr îl durea capul, fiindcă băuse toată noaptea cu Suslănescu. Era încîntat că profesorul venise să locuiască la el, că-i spunea atîtea lucruri din care el nu pricepea o boabă, dar țistuia tot timpul din buze și se încrunta, cu o înțelegătoare supărare pentru prostia oamenilor. Îl culcaseră pe profesor în aceeași odaie cu ei, că alta n-aveau. Se uită disprețuitor la mulțimea din curte, pe care o străbătu mormăind saluturi. Vai de ei, Suslănescu avea dreptate. Domnii comuniști se pregătesc de alegeri și momesc țărănimea. Venise la școală cu gîndul să noteze pe aceia care vor avea îndrăzneală să pretindă pămînt (Cloambeș îl prevenise că vor fi foarte puțini, deoarece el a și început să sperie lumea, spunîndu-le că va fi vai și amar de toți cei aflați pe liste), dar văzînd

curtea plină, clasele înțesate și auzind tot timpul laude la adresa lui Teodorescu, îl înecă o amărăciune cumplită, o invidie dureroasă pentru popularitatea celuilalt. Orice se va mai întîmpla, luncanii vor ține minte că Teodorescu s-a zbătut pentru ei.

— Petre, veniși și dumneata ? îl strigă Cula, fratele său mai mare, acarul, care se învîrtea printre grupuri „făcînd agitație", cum îi poruncise Ardeleanu. Cordiș clipi din ochi, misterios, și-i făcu un semn, care nici el nu știa ce voia să însemne. Se trase în dosul lemnăriei, scoase un caiet îmboțit și începu să scrie cu litere mari și strîmbe pe cei pe care-i vedea îmbulzindu-se în fața clasei. Obosi repede și-și spuse că e mai simplu să-i țină minte : calicii și văduvele.

La un moment dat, cînd își scoase capul după colțul clădirii de lemn, Emilia îl văzu și veni la el.

— Ce faceți aici, domnule Cordiș ? „Lua-te-ar dracu de vacă !" se gîndi el furios. Nu știa pe cine urăște mai mult, pe ea ori pe bărbatu-său, că, desigur, dacă Emilia nu s-ar fi culcat cu tot inspectoratul pe vremea războiului, ajungea el director și, o dată aici, nu l-ar mai fi putut scoate nici dracu, s-ar fi înscris și la comuniști, dar postul nu l-ar mai fi scăpat din mînă.

— Poftiți înăuntru, spuse Emilia, descumpănită de tăcerea lui bosumflată. Ce faceți aici ?

— Păi, mă urinai ! se răsti el. Ori, poate, nu-i voie ?

Emilia roși și se fîstîci. „Iar e beat și pornit pe scandal." Se temea de temperamentul imposibil al lui Cordiș, care dintr-o vorbă nevinovată înțelegea tot felul de aluzii ascunse și cu atît mai jignitoare, și izbucnea în înjurături, în insulte. Trebuia să taci, dacă nu voiai să te iei la bătaie cu el.

— Mă gîndesc — începu Cordiș cu o voce groasă, răgușită — ce-are să zică inspectoratul, aflînd ce se face aici, că adică se suspendă cursurile școlare, se transformă școala în adunare politică, ceea ce nu-i voie prin ordinele publicate în *Monitorul Oficial*.

Emilia tăcu intimidată, nu-și dădea seama de ce, dar în dimineața asta ar fi vrut să fie bună cu toată lumea ; dacă Cordiș n-ar fi fost atît de grosolan, l-ar fi poftit în casă, l-ar fi servit, ar fi stat cu el de vorbă despre nevastă-sa, despre copilul lui. Zîmbi, totuși, cum știa mai frumos și-i puse mîna pe umăr.

— E revoluție, domnule Cordiș... Eu am văzut revoluția din Ungaria în '19 și-ți pot spune că...

Cordiș se trase mai încolo, demn. Se simțea tare, văzînd-o că vrea să-i intre în voie.

— Domnul, sau tovarășul director, face cum poftește, dar eu, iartă-mă, doamnă, țin de a mea datorie să anunț inspectoratul. *La telefon,* doamnă !

Emilia se încruntă, gata să-l repeadă ; se stăpîni însă și îl luă de braț, cu toată opunerea celuilalt.

— Hai, domnule Cordiș, nu te prefă mai rău și neînțelegător decît ești, știu eu... Bieții oameni, au suferit atît de mult pe front !...

— Parcă eu n-am fost ?

— Știu, domnule Cordiș, și tocmai de aceea cred că-l înțelegi pe soțul meu... Hai, vino în bucătărie, avem un vin foarte bun, am făcut prăjituri... Trebuie să veniți într-o zi la noi la masă, cu soția, cu băiețașul... E foarte drăguț, seamănă cu nepotul meu, cu Andrei. Și el era tot atît de zburdalnic, de neastîmpărat și... de inteligent.

Oarecum îmbunat, fără voia lui, Cordiș rîse : he, he, he, he și o urmă. Cînd intrară în bucătărie, bătrîna, crezînd că Emilia e singură, spuse apăsat :

— Auzi tu, Milie, eu zic că Gheorghe să vorbească cu comonistu, cu mecanicu, să vă deie și vouă pămînt, că săracu Gheorghe auziși cîte păți cu rușii. Îi tare bun pămîntu cela din „hodaie", negru, poți scoate după el...

— Mamă, ce-ți umblă prin minte? țipă Emilia, palidă de furie și rușine.

— Am mai multă minte ca voi!

— He, he, rîse Cordiș. Săru' mîna, doamnă bătrînă... și tuși iar, de cîteva ori la rînd, plin de înțeles.

Emilia îi turnă repede un pahar de vin, îi puse înainte tava cu prăjituri. El bău vinul, apoi uitîndu-se la pahar, spuse plin de importanță:

— Eu vreau să vă atrag respectuos atenția că chestiile astea au două fețe, cum ne învață și marxismul. Din istorie se poate vedea cum că... Nu-i veni nici un exemplu, se supără și se răsti: Azi ești sus, mîine jos! „Adică vreți să vă învîrtiți, lua-v-ar dracu, să vă ia!" Și-și spuse, plin de ciudă, că s-ar putea ca directorul să ciupească o bucată de pămînt, că ăștia au noroc și cînd se duc la closet. Emilia stătea în fața lui și își strîngea pumnii, pînă simți că unghiile îi intră în palme.

— Să știi, domnule Cordiș, că eu și soțul meu regretăm mult că noi nu ne înțelegem așa cum ar trebui...

— Mde, făcu plin de reproș Cordiș. Mde!

— Mai ales noi doi, consăteni... Dumneata, care ești atît de popular, atît de legat de sat, trebuie să înțelegi... Te rog, servește-te, domnule Cordiș. Îmi face multă plăcere...

— Vinuțul nu-i rău, zîmbi el strîmb. De loc. Păi, eu mi-s de vină că nu ne înțelegem? Poate că n-am atîta *bagaj* ca Teodorescu, deși însă e bine și astfel, fiindcă, nu-i așa, paradă poate face oricine... Îmi

aduc aminte cum, pe front, înainte de-a fi fost grav rănit... Uită ce voise să spună și bău încă un pahar. „Uite-o cum mi se căciulește, se dă la mine..."

— Teodorescu e foarte dezinteresat, surîse ironic. Dar ascultă, doamnă Emilia, se poate, hai, se poate ? Spune-mi mie, cum se poate să se dea cu comuniștii, ca să ne asuprească și să ne încalece la momentul oportun ? Să dezbine pe Iuncani la tîrg, cînd se băteau cu boanghinele, să le spună de pămînt, care pămînt, dezinteresat, știm noi... Adică, dumneata mă înțelegi ? Eu sînt romîn, doamnă.

— Și noi sîntem, spuse Emilia blînd.

— Mă Cordiș — se mînie bătrîna, de lîngă cuptor — tu pe cine semeni, mă, așa de rău ? Că mă-ta, și tată-to, și frații tăi îs pita lu' Dumnezeu, și de tine nu poate încape nimeni în sat.

— Nană Ană — spuse Cordiș, fără să se supere — dumneata nu pricepi politica.

— Că precepi tu. Multe precepi tu, vai de tine... Nici de la socru-tău nu căpătași ce ți-o făgăduit, cînd ai îmbrăcat-o domnește pe Silvia, că rîde și azi lumea... Multă politică știi tu, mă, tare multă...

— Mamă, nu te amesteca ! țipă Emilia și trase cu ochiul spre Cordiș, să înțeleagă că Ana nu mai știe ce spune.

La început discuția asta umilitoare, avansurile pe care le făcea unui om de nimic, gol, ticălos, invidios și intrigant, o duruseră de-i venea să plîngă ; dar acum, fără să știe de ce, se simțea bine și ar fi vrut într-adevăr să-l îmbuneze pe Cordiș, să-l facă să recunoască superioritatea, bunătatea și noblețea lui George. I se părea că e de datoria ei să-l apropie pe George de cei care nu-l iubeau sau nu-l înțelegeau. Era ca și cum l-ar fi apropiat de ea.

— Cum se simte domnul Suslănescu în noua locuință ?

— Bine, foarte bine! răspunse Cordiș, superior. Foarte, foarte bine. Mănîncă ce mîncăm noi, bea ce bem noi — și simte romînește.

Emilia se prefăcu a nu înțelege aluzia.

— Va trebui ca împreună, toți, să muncim, domnule Cordiș... să ridicăm satul, să-i facem pe oameni mai buni.

— Exact. Dar cum? Ei?

Văzu pe masă o broșură de Marx, cu coperte roșii, o luă cu vîrful degetelor, ca și cum s-ar fi fript, și se miră:

— Da cine citește asta?

— Eu, spuse Emilia. Vreau să înțeleg ideile soțului meu. Și tot ce scrie acolo e minunat și adevărat.

Nu citise un rînd, dar în clipa aceea ar fi fost gata să se ia la ceartă cu Cordiș pentru aceste idei, pe care nu le cunoștea.

2

Comisia de împroprietărire fusese aleasă astfel: Mitru Moț, Catița Țuricului, Anatolie Trifan, zis Milionu — deoarece îi plăcea atît de tare acest cuvînt, încît pentru el toate se socoteau în milioane, și locuitorii satului, și peștii din Teuz, și sticlele de țuică pe care le băuse — Lazărea Sabăului, tînăr întors de pe front fără un picior, Lung Saveta, o văduvă cu doi copii, care din clipa cînd o aleseseră plîngea și se văita după bărbatul ei, mort la Cotul Donului, și încă vreo doi oameni mai în vîrstă. Clasa fusese golită cu greu, oamenii codindu-se să iasă, ca și cum în lipsa lor s-ar fi putut întîmpla ceva. În antreu fusese pusă o masă lungă, de scînduri, și începu înscrierea după niște liste aduse de

la primărie. Mitru se așeză grav, puse o peniță nouă în toc, se uită în călimară să vadă dacă e destulă cerneală pentru toată lumea, își suflecă mînecile și, cu o voce tremurătoare, strigă primul nume :

— Avram Avram !

— Aici, strigă din răsputeri omul și împinse înaintea lui, croindu-și drum, pe nevastă-sa și cei trei copii.

— Aici mi-s, Mitre dragă, aici.

— Cît pămînt ai ? întrebă Mitru și la mijlocul întrebării vocea i se frînse.

— Un jugăr și jumătate, da-i cu ipotecă la Banca Agricolă.

— Capătă banca un fras ! spuse Mitru cu răutate. Și băncile s-or lua, nu peste mult, de la domni.

— Să deie bunul Dumnezeu, spuse Avram fără prea multă convingere.

— Iscălește-te.

Avram își șterse multă vreme mîinile și se iscăli încet, scriind fiecare literă (și una chiar de două ori) pînă cînd din spate cineva se răsti :

— Da mai gată, că nu ești numa tu !

— Avram Măriuța ! strigă Mitru.

— Eu nu știu scrie ! spuse repede femeia.

— Ți-ar putea fi rușine, că două clase tot ai.

— Am cam zăuitat. Știu scrie numa pe a, pe m, pe s... și pe o, mi se-mpare.

— Cît pămînt ai ?

— În cimitir oi avea, dacă oi muri, că-l vîndui. Și pe ăsta-l vînd cum îl capăt, și-mi fac niște bănuți și-i fac cruce de piatră lu Trăianu meu, săracu, că cine știe unde se hodinește, bată-i Dumnezeu să-i bată pe care l-or omorît, să-i bată și ziua de mîine.

— Tulvai, tulvai, Miroanea meu, cum murişi tu-n focu greu! începu să se vaiete şi Lung Saveta, de la masă.

— Auziţi, muieri! strigă Mitru. Apoi, deodată se înduioşă: Vai şi-amar de capu vost, săracele de voi...

În clasa goală, unde în urma atîtor oameni rămăsese o căldură înăbuşitoare, acră, Ardeleanu stătea de vorbă cu George.

— Am vorbit azi în zori cu judeţeana de partid, cu tovarăşul Jurca. Zice că în ziarul ţărăniştilor a apărut un articol... stai că mi-am şi notat... (Scoase o bucată de hîrtie mototolită.) „Încep samavolniciile. Un mic semnal.“ *În satul Lunca, primarul, om gospodar, iubit şi respectat, a fost alungat de un comunist inconştient, ameninţat cu moartea* etc. etc.

— Mitru ajunge celebru, zîmbi George.

— Tovarăşul Jurca a spus că trebuie să fie ales un primar... în sfîrşit, respectat... un mijlocaş... Ce facem cu Găvrila Ursului?

— Nu ştiu, spuse George. Habar n-am. Vezi că... E un om foarte cinstit, foarte preţuit, nu ştiu ce are... Vrea să facă politică ţărănistă? Ori dracu ştie... Dacă aş putea vorbi cu el... dar ai văzut că m-a ameninţat, şi nu-i în firea lui...

Ardeleanu se scărpină pe frunte.

— De, dacă vorbesc eu, mai rău fac. Mecanic, comunist...

— O să găsesc ceva... spuse George. Am să-l caut, totuşi... Schimbă vorba şi-i spuse că dacă n-are unde să stea să vină la ei, dar Ardeleanu nu primi. Se instalase în vechea lui odăiţă, la văduva bătrînă, care, văzîndu-l „om mare“, nu mai ştia cum să-i intre în voie. Îşi regăsise o parte din cărţi, puţine, cu foile rupte şi se apucase să le recitească,

cu o ciudată plăcere și înduioșare. Seara, veneau oamenii pe la el, se așezau în fața porții, pe marginea șanțului înverzit, și stăteau de vorbă pînă noaptea tîrziu, înghițind fum de tutun și praf. Ardeleanu iubea marginea aceasta a satului cu case mici, prăpădite ; aici era mediul cel mai revoluționar, oameni care nu erau legați de țărăniști, de nici un fel de naționalism. Voiau pămînt și aveau curajul să-l vrea.

Spre ora prînzului, înscrierile înaintaseră foarte puțin. Deși cei mai mulți auziseră tot ce vorbise George dimineața, voiau să mai capete lămuriri, unii chiár îl rugau pe Mitru să-i treacă astfel pe listă încît să se arate și ce anume bucată de pămînt vor primi, alții (pe care Cordiș îi trăsese deoparte și-i speriase, spunîndu-le că în Arad armata se pregătește să vină împotriva lor) se codeau să se iscălească, întrebau de ce anume trebuie ei să se iscălească, că doar numele lor e acolo, scris de Mitru... Acestuia i se uscase gura și prin mînă îi treceau niște furnicături de abia mai putea să și-o miște, și-i era foame. Venise flămînd de dimineață, deoarece acasă nu mai aveau nimic ; de cîteva zile mîncau zeamă de urzici, fără rîntaș, dar în timpul cuvîntării lui George și mai pe urmă, după ce fusese ales, uitase de foate ; nici nu se putea gîndi. Din cînd în cînd, cu o bucurie care-l făcea să tremure, se vedea întorcîndu-se de la batoză cu căruța plină de saci, urcîndu-i unul cîte unul în pod, cu sfințenie, deșertîndu-i, vîrîndu-și mîinile pînă la coate în grămada aurie, răcoroasă. Acum însă foamea îl chinuia atît de tare, încît numele pe care le scria și fețele oamenilor, cunoscute fiecare, îi jucau în fața ochilor și-i era rușine de el însuși că e atît de flămînd. „Crucea ei de viață, mi-s președinte

și-mi ghiorțăie mațele, ca la cîini." În clipa aceea, dacă cineva l-ar fi ghicit, ar fi fost în stare să-i bată de să nu se scoale o săptămînă. N-avea voie să se arate flămînd, slab; atîta ar mai trebui, să audă Cloambeș și să rîdă de el: „Președintele flămînd!" Se gîndise să ceară niște bani de la Teodorescu, dar acum nici asta nu se putea; de la Ardeleanu mai puțin, să nu creadă că s-a înscris în partid pentru bani. Pe la două, începu să simtă un junghi în burtă, de se încovoie pe scaun. Barem o țigară de-ar fi avut; nu putea cere de la cineva din comisie, fiindcă cei doi moșnegi fumau pipă și pe urmă mestecau tutunul, iar Lăzarea Sabăului se dusese acasă.

Mai tîrziu George veni lîngă el și, aplecîndu-i-se la ureche, îi șopti:

— Mitrule, hai să ne oprim două ceasuri, să mîncăm. Hai la noi la masă... Mitru roși tot și-i ghiorțăiră mațele atît de tare, încît de bună seamă că directorul îl auzi.

— Nu pot, tovarășe director (spunea „tovarășe" cu un fel de sfială, parcă l-ar fi supărat pe celălalt, dar simțea că nu se cuvenea să-i spună altfel). Mă așteaptă săraca Florița... că niciodată nu mi-s acasă... azi-mîni nici Fănică nu mă mai cunoaște... Mulțămim frumos, altă dată, dacă v-a face plăcere să mă mai chemați. Mulțămim...

— Hai, Mitre, cel puțin o țuică...

— Mă buiguiesc de cap. Mulțămim. Că... (răsuflă adînc, își ridică ochii și-l privi de director în față) că mi-i așa de foame, că dacă beu un pahar mă îmbăt... și mă așteaptă Florița... Da mai încolo... mai încolo, m-oi duce. Poftă bună, vă doresc. Mulțămim.

— Da ce bun îți face muierea, mă președinte, de nu te duci la doamna, care este o gospodină

clasa întîi ?... zise Catița Țuricului. Se sculă de pe scaun, își potrivi cele douăsprezece fuste îmboțite și căscă.

— Eu mă duc, voi lipsi o oră. Îmi prepar la iuțeală o omletă.

— Ce ? se holbă Mitru.

— O ratotă...

Cei care stăteau în fața mesei începură să se foiască neliniștiți.

— Cum adică, nu se mai fac înscrieri ? Adică... cum ?

— Se fac ! strigă Mitru, fiți cu răbdare. Merem înainte.

— Bine, Mitrule, spuse Teodorescu zîmbind. Îndată ce termin masa, vin și te schimb. Țigări ai ?

— Tocmai mi se gătară...

Și Mitru continuă să scrie numele oamenilor care se perindau prin fața mesei. Deodată, ridicîndu-și ochii, îl văzu pe băiatu-său, Fănică, încotit pe masă și neîndrăznind să-l tulbure. Săraca Florița îl spălase și-i dăduse o cămașă curată ; copilul era slab și străveziu. Lui Mitru i se strînse inima.

— Ce-i cu tine aici, mă ?

— M-o trimis măicuța, o zis că să vii, că-i gata prînzul.

— Da maică-ta nu știe că eu pînă mai încolo n-am vreme ? întrebă el, dar cu vocea cu care ar fi spus : „Ești un prunc bun și-mi place de tine. Na doi lei, cumpără-ți bomboane acre..."

— Nu cred că știe...

Cei care stăteau în fața mesei schimbară priviri.

— Du-te, mă, că-i tîrziu... îi veni după aceea, spuse unul, dar cam fără voie.

— Nu mă învăța tu care-i datoria mea. Du-te, Fănică, spune că vine tata mai încolo.

— Mă duc, da să știi că a făcut măicuța rață friptă, spuse copilul cît putu mai tare.

O clipă Mitru se temu că n-are să se poată stăpîni și va începe să bocească, făcîndu-se de rîs în fața tuturor. Nu îndrăzni să se uite în ochii lui Fănică; mormăi numai supărat:

— Da de ce a tăiat-o, că doar nu-i duminică...

— O zis măicuța că îi fi ostenit, de aceea. Că o fost să te vadă și te-o văzut cum scrii.

— Du-te acasă, spuse Mitru cu vocea frîntă. Vin și eu pe la cinci, ori șase. Rața-i bună și rece... Barbură Petre!

— Care? A lu' Croampa? Ori Șcătula?

— Oricare...

Îi scrise pe aceștia, apoi pe alții, parcă nu-i era chiar atît de foame; se simțea tare slab și-ar fi vrut să doarmă. „Deșteaptă-i Florița; de aia, barem că-i săracă. Și pruncul! Nici n-o clipit." Nu-i nimic, dacă or avea pămînt, nu va mai trebui să mintă, că i se strică firea și-i păcat. Deveni vesel, începu să glumească ager cu lumea, să-i întrebe, n-au auzit cumva, Cloambeș nu vine să scrie și el, că i-ar face mare bucurie să-l arunce în fîntîna școlii, care-i destul de adîncă. Glumi și pe socoteala mîinii lui drepte, amorțite și-i întrebă cît îi vor plăti pentru munca asta.

Cînd o văzu pe Florița apărînd în fața lui, aducînd o cratiță acoperită cu un ștergar curat și cu un sfert de pîine albă, proaspătă în cealaltă mînă, se făcu alb ca varul și puse tocul jos, fiindcă altfel l-ar fi scăpat și ar fi pătat listele. Se ridică încet, dar nici un cuvînt nu-i ieși pe buze. Florița era încruntată, mînioasă și începu să strige la el:

— Bine, mă Mitre, am tăiat rața și mă lași să te aștept? Și voi, ce? Vă temeți că rămîneți pe din

afară dacă se hodinește și el un ceas, ca creștinul? Fă bine și lasă lucrul, și pune-te și prînzește.

Așeză cratița drept deasupra listei și descoperi o jumătate de rață rumenă și varză.

— Noi mîncarăm cu pruncul, că n-om sta după tine, spuse apăsat. Mitru se simți atît de slab încît șezu iar pe scaun. Îi tremurau buzele, bărbia și mîinile.

— Du-te și mîncă, omule, spuse o femeie, nu vezi că-ți cură balele? Că de astă-dimineață scrii.

Mitru luă cratița în brațe și fugi într-o clasă. Încuie ușa, se așeză în bancă și începu să plîngă chinuit, cu sughițuri, primind în toată ființa lui aburul fripturii. Își mușca buzele pînă la sînge, îi era rușine cumplită de el însuși, dar parcă se rupsese ceva înăuntrul lui și nu se putea stăpîni; își dădu seama că-l putea vedea cineva pe geam și se ascunse în fundul clasei, cu fața la perete.

Într-un tîrziu începu să mănînce, dar foamea îi pierise. Mușca în silă, rar, din carnea a cărei pielița trosnea între dinți și lacrimile îi curgeau șiroaie pe obraji. „Mi-s un lud, un bolund, se gîndi. Mi-s cu mințile slabe."

Cineva încercă să intre, apoi bătu în ușa încuiată.

— Eu mi-s, Mitre, eu, Florița... Doamna trimite niște vin. Zice că să bei.

Își șterse obrajii, ochii, apăsat, cu poala cămășii, înfulecă o bucată mare și, mestecînd, veni să deschidă. Florița se strecură înăuntru, îi întinse un clondir cu vin roșu și șopti:

— Să nu te mînii pe mine, Mitre, să nu te mînii... Da nu putem fi rușinea satului, acum cînd tu ai ajuns la cinste... Am vîndut rochia cea neagră... că eram ca o cioară în ea... ca o slujnică...

Mitru își strînse fălcile, pînă își auzi dinții scrîșnind, avu o tresărire, dar răspunse vesel, senin:
— Bine ai făcut, fată. Bine... Ți-oi lua alta...
— Și... știi ?... azi la artizană... doamne iartă-mă, am bătut-o pe muierea lui Cloambeș.
El izbucni într-un hohot de rîs, de-i dădură lacrimile din nou.
— Hai, și mi-i spune pînă mînc... că-s flămînd de-mi sar ochii... Tu, Floriță ? De ce ? Nu mai ești blîndă ?
— Nu, răspunse ea încet, privindu-l cu ochii negri, frumoși.

3

Dis-de-dimineață, femeile veneau la arteziană să-și ia apă peste zi. Cum toate se grăbeau, se făcea o hărmălaie nemaipomenită și fiecare ieșea din înghesuială cu poalele ude și lipite de picioare. Aici se puteau afla toate știrile din sat ; în timp ce-și așteptau rîndul, unele femei purecau pe toată lumea pînă în spița a șaptea.
Cînd Florița Moț ajunse în dreptul artezienei, de acolo veneau strigăte ațîțate și leoșcăituri de apă. Împrejurul artezienei pămîntul era ud, rece, și ea se înfioră ; se așeză la rînd, rezemîndu-se de gărdulețul ce împrejmuia fîntîna. De la cișmea se auzea glasul răgușit, ca de bărbat, al Aureliei, nevasta lui Cloambeș.
— Da, dragele mele, se adunară la școală toți vândrocii... Trag la pămîntul altuia și nu se gîndesc la al cui... Că are să scoată de pe ei zece rînduri de piele...
— Îs turbați, tune-i crucea ! țipă o bătrînă cu obrazul ca o smochină. Da lu' al nost, lu' Trăian,

nu-i spune bătrînul: „Șezi, mă, blînd! Cu Maniu și cu Papp te trăgi tu în degete?"

— Nu te băga, nana Roză, că dumeta ți-ai trăit traiul... da noi nu vrem să ne mînce foametea, că bărbatu meu a fost pe front și s-o bătut, nu ca Trăianu dumetale, care știm noi... sări în vorbă o nevăstuță tînără.

— Taci, tu, nărușinată! se răsti baba.

— Da dacă căpătăm pămîntul și-l semănăm, și pe urmă vine Papp cu jindarii și-l ia înapoi? Ha?

Florița tăcea. Toată viața se rușinase să se bage în vorba altora, chiar a femeilor. Avea ea mii de gînduri, unele foarte ciudate, dar nu îndrăznea să le spuie nici măcar lui Mitru, mai ales acum, cînd îl vedea cu atîtea griji pe cap. Dacă l-ar ajuta bunul Dumnezeu să se aleagă cu ceva, să poată și ei păși în rîndul oamenilor, că-i cădea obrazul de rușine de atîta sărăcie. Și acum, vorbele astea răutăcioase o loveau în piept. Îi venea să le strige: „Să ne deie pămînt și apoi poate veni dracu să-l ia, că mai degrabă ne lăsăm beliți, decît..."

Aurelia Cloambeș o văzuse, pesemne, deoarece începu să strige cît o ținea gura:

— Mitru Moțului, orbească-l Dumnezeu de amîndoi ochii de cîine, el i-o învățat! Că, iacă, i-am luat în casă, mai amu-s două luni, și pe el, și pe fleondura de muiere-sa — și mulțămita? L-o lovit pe Cloambeș cu bocancu între picioare, de nu-i mai bun de nimic.

— Că și Cloambeș îi bun, îi buuun, spuse nevasta tînără.

— Taci, că-i aici Florița, zise alta.

— Da fie! Că și ei îi spun în obraz: bată-vă Dumnezeu, cu copii cu tot și-n toată rădăcina neamului!

Florița puse jos olurile și-și făcu loc cu coatele, printre celelalte femei, care o priveau uimite, știind-o femeie tăcută, moale și fricoasă. Cînd ajunse în fața Aureliei, aceasta se roși de furie și-și puse mîinile în șoldurile late, ca de iapă.

— Da ! Să știi că nu-i lumea a lu' bărbatu-tău ! Că amu se pune împotrivă cu legea... cum o făcut cu Sofron, și l-o mînca ocna, și iară-i veni la noi să te pui în genunți și-i cere milă și pomană... că nice rușine n-aveți !

— Da cînd m-am mai pus eu în genunți, înaintea voastră ? întrebă Florița foarte liniștită, cuviincioasă. Și știi, nană Aurelie ? De Mitru să nu te legi !

Încurajată de lacrimile pe care i le zări în colțul ochilor, Aurelia se legănă încoace și încolo, își dădu capul pe spate, să se audă mai bine ce spune :

— Tu să-ți ții gura, că ai mîncat din pita noastră. Pe Cloambeș l-ați bătut, pe Ioșcuța meu îl pușcară rușii voștri... și tu să taci, că ești o curvă !...

Se auzi un murmur lung, apoi se făcu tăcere ; apa din cișmea șuruia parcă mai tare. Florița albi ca varul, dar tot nu zise nimic. Fericită că-și poate răzbuna bărbatul, Aurelia urmă :

— Da ! Că și împrejurul lui Cloambeș te-ai sucit, numai că nu ți-ai ridicat poalele înaintea lui... Tu, gudă !

Pe neașteptate, Florița înhăță o cantă de tinichea plină și o deșertă în obrazul Aureliei, făcînd-o ciuciulete.

— Na ! Mai răcorește-te, că nu știi ce scoți pe gură ! De bună seamă Cloambeș nu-i mai bun de nimică în pat, de ești așa de turbată ! strigă Florița rușinată de moarte de aceste cuvinte. Orbită, Aurelia se repezi s-o înhațe, dar Florița îi trase o palmă, o împinse ; alunecînd pe pămîntul ud,

Aurelia căzu în fund și nu putu să se ridice. Muierile începură să chicotească.

— Și așa, să știi — urmă Florița, făcînd un pas înainte, cu pumnul ridicat — că Mitru îi omul satului și pentru sat se zbate! Tu ești nerușinată și curvă, că minţești! Și dacă mă mai blestemi, îți rup conciul și te las chială ca oul! Auzitu-m-ai?

Își umplu olurile, privind cu coada ochiului pe Aurelia, care nicicum nu izbutea să se scoale; pe urmă plecă încet, cu un surîs mirat pe buzele subțiri și palide.

— Bine o învață bărbatu! clătină din cap baba Roza.

— Da temu-se bolșevicii ăștia de bunul Dumnezeu? se cruci o altă femeie. N-ați auzit, muierilor, cum i-o rușinat părintele în sfîntul și preacuratul altar și nici nu s-or ascuns în fundul pămîntului după aceea...

— Și așa să știi, Cloambeșoaie — se întoarse Florița din mijlocul șoselei — că om căpăta pămînt! Că nicăierea nu scrie că numai voi să trăiți!

— Așa-i! strigă o femeie.

Cu greu Aurelia se sculă, zăpăcită. Pe obrazul stîng avea o pată roșie ca focul. Își luă canta și porni spre casă, clătinîndu-se ca beată. În urma ei se scurgea o șuviță tot mai subțire de apă.

4

Ca în fiecare dimineață Găvrilă se trezi cam pe la șase, asudat, cu toate oasele frînte parcă; nevastă-sa era de mult în bucătărie, feciorii la treabă; auzea din curte gălăgia asurzitoare a galițelor, cucurigul răutăcios al unui cocoș tînăr, sforăitul molcom al cailor la fîntînă, scîrțîitul unui car pe uliță,

și toate astea la un loc îl neliniștiră, fără să știe de ce. Întins pe spate, cu ochii închiși, își auzea limpede bătăile repezi ale inimii, le simțea pînă în vîrful degetelor și, deodată, hotărî că astăzi lenevește cît i-o plăcea, și gîndul acesta îi alungă neliniștea, îl făcu chiar să-i vie să zîmbească. Peste vreun sfert de ceas nevastă-sa veni, speriată, să vadă ce-i cu el, și-l găsi dormind; îl scutură de umăr și-i spuse repede, mirată, înghițind cuvintele:

— Găvrilă, tu nu te scoli?

— Nu — răspunse el — nu mă scol, mă doare inima, du-te de aici. Și se întoarse cu fața la perete.

Zăpăcită, femeia ieși în curte, unde lumina crudă o orbi. Îl strigă pe Iosif, cel mai mare dintre feciori, om de treizeci și doi de ani, grăsan, chel și cumpănit, și-i spuse că bătrînul e beteag rău și nu vrea să se scoale. Alți trei feciori, David, Iona și Adam, care se chinuiau la vălău cu un tăuraș roșu și furios, auziră și ei, se speriară și scăpară funia din mîini; tăurașul se smuci, lovi cu fruntea vălăul, stropindu-i de sus pînă jos, apoi, boncăluind, fugi la cîțiva pași, se opri și începu să-și scuture capul mare, să scape de belciugul din nări.

— Nu-l lăsareți! strigă Iosif, că face pagubă. Prindeți-l, să nu scape în ogradă!

Sigur că frații lui o să-i vină de hac taurului (îl rugase pe Găvrilă să-l vîndă, că era rău și prea bine hrănit, și într-o zi va face moarte de om într-o curte cu atîta lume ca a lor, dar bătrînul nu voise să audă; ținea într-un chip ciudat la animalul acesta încăpățînat, care nu cunoștea pe nimeni), Iosif intră în casă pe vîrful picioarelor, se apropie de ușă, o deschise și privi înăuntru încruntat; nu știa ce să facă, să-l scoale, să-l lase, să cheme moașa. Cît timp stătu acolo mai

veniră două nurori și începură să șușotească; atunci Iosif se supără și le împinse de acolo.

În timpul acesta, în curte, taurul își făcea de cap; se repezi și răsturnă vreo opt coșuri cu porumb umed, pus la uscat, apoi merse încet, pîndindu-i pe urmăritorii lui pînă la ușa locuinței lui Iosif și se uită pe fereastră înăuntru; cînd Iona, care se apropiase, voi să pună mîna pe funie, boncălui scurt, scurmă pămîntul cu picioarele și se repezi la el.

— Fugi, mă! Feri, mă! țipară îngroziți ceilalți doi.

David fugi cît putu și încuie ușa grajdului, ca nu cumva să scape înăuntru, la vaci.

De pe pridvorul înalt, Iosif zbieră:

— Da prindeți-l odată, și mai încet, că se trezește tăicuța!

În sfîrșit, taurul ajunse lîngă podul cu fîn și izbi atît de tare cu fruntea într-un stîlp, încît toată hardughia se clătină; atunci la ușa podului apăru obrazul negru, neras, al lui Ezechil, cu ochii cîrpiți de somn. Aseară se îmbătase cumplit, la un cazan cu țuică de porumb, pe datorie, pe urmă voise să se ducă să doarmă la o văduvă rea de muscă, dar erau alți doi înaintea lui și n-avu chef să-i gonească de acolo, spărgîndu-le capetele. Cum stătea pe scara podului, cu mîinile atîrnîndu-i pînă aproape de genunchi, cu spatele încovoiat și falca bărboasă împinsă înainte, era atît de urît că mama sa, de pe pridvor, simți strîngîndu-i-se inima. Iar cînd îl auzi cum începe să înjure taurul, îi veni să-și astupe urechile; de doi ani de zile de cînd Ezechil se schimbase pe neașteptate, devenind așa cum era acum, din flăcăul tăcut, posomorît, dar ascultător dinainte, era moartă de groază că într-o zi Găvrilă, care nu putea auzi o vorbă urîtă fără să-și

piardă cumpătul de mînie, îl va auzi sau va afla că bea, umblă la horă, se bate, se leagă de neveste, își pierde nopțile la joc de cărți, și știa că ziua aceea va veni pe neașteptate, năprasnică. Încerca din toate puterile și cum o ajuta mintea să facă în așa fel ca tatăl și feciorul să se vadă cît mai rar; se simțea vinovată și păcătoasă din pricina asta, și singură nu-și dădea seama de care din doi se teme mai mult, de bătrîn ori de tînăr.

— Știți ce sînteți voi? se răsti Ezechil către frații lui, împrăștiați prin colțurile curții mari cît un imaș. Sînteți niște baligi.

— Prinde-l tu! spuse rîzînd Daniil. Deși era jignit, nu voia să-l supere pe Ezechil.

— Veți ști că-l prind! Nu te prind eu pe tine, mă, coiosule? vorbi el taurului, care-l aștepta încordat, cu capul în piept și-n clipa cînd Ezechil coborî ultima treaptă, își luă vînt și se repezi, dar nu apucă să facă nici doi pași, că Ezechil înhățase funia, sărise în lături și smucea din răsputeri; boncăluitul taurului se prefăcu într-un mormăit dureros; Ezechil, fără milă, îl făcea să joace la stînga și la dreapta, pînă cînd nările începură să-i sîngereze.

— Ezechil, doară nu te-o bătut Dumnezeu! strigă mamă-sa. Lasă-l, săracu... lasă-l, n-auzi?

— Îl învăț minte, rîse Ezechil, dezvelindu-și dinții albi, ascuțiți. Se opri totuși și duse taurul, blînd acum și speriat, spre grajd, îl legă la ieslea lui și-ncepu să-l țesale, vorbindu-i tot timpul batjocoritor. Tu vrei să mă pui jos pe mine, muce? Păi eu mi-s mai taur, roșcătură...

I se urî însă repede de lucru și ieși în ogradă, se așeză la soare și se întinse.

— Da eu nu bag nimic în mine, măicuță? se răsti el, pe neașteptate. (Mînca la masa părinților,

împreună cu Măria și cu cei trei mai mici, spre deosebire de ceilalți frați însurați.)

— Amu-ți dau, puiu mamii, amu... Coborî treptele, veni lîngă el și întinse mîna, ca și cum ar fi vrut să-l mîngîie, dar nu îndrăzni. Tăicuța-i beteag, șopti ea și ar fi vrut să-l vadă și pe el îngrijorîndu-se, dar Ezechil zîmbi rece:

— Ce-are ?

— Nu s-o sculat...

— O fi fost la muieri, azvîrli el, din vîrful buzelor, dar îi păru rău îndată; mamă-sa, fără o vorbă, se întoarse și intră în bucătăria de vară. Ezechil își răsuci o țigară, nu-și găsi chibrit și văzîndu-l pe Lazăr, un copilandru de opt ani, cel mai mic dintre frați, îi porunci să-i aducă. După ce copilul veni, grăbit și fricos, Ezechil se miră:

— Da tu, de ce nu ești la școală ? Ori și tu ești beteag ?

— Nu se ține astăzi, băciță, că-i adunare.

— Ce fel ?

— Se dă pămînt la oameni.

Ezechil însă nu auzi răspunsul; țigara nu ardea și, de ciudă, văzu roșu.

— Mă — zise el, încruntîndu-se spre frate-său — vrei să-ți cioplesc oarece ?

— Dacă vrei dumeta ! zise copilul, nesigur.

— Ce vrei să-ți cioplesc ?

— Ce vrei dumeta...

— N-auzi ? zbieră atunci Ezechil. Spune, orice ! Ești...

— O pușcă...

— Las', că de pușcă ai să te saturi tu, cum m-am săturat eu. Altă ceva...

— O cocie...

— Bine... Își scoase briceagul mare, cu prăsele de corn de cerb și multe feluri de cuțite, pe care-l

luase de la un ofițer ungur prizonier, intră în grajd, se întoarse cu o scîndură și cu o bucată de lemn și se apucă de lucru. Era foarte îndemînatic și Lazăr se uita cît de repede zboară așchiile de sub cuțit; dar îl miră mai mult bunătatea asta neobișnuită, care-l lovise din senin pe Ezechil. Chiar ceilalți frați, văzîndu-i alături, se cruciră și-o chemară pe bătrînă să-i arate. Ea se înduioșă, lăcrimă și începu să se sfătuiască pe șoptite cu Irina, nevasta lui David, cît de bine ar fi dacă l-ar însura pe Ezechil. Nora, care-l ura de moarte, pentru că odată, acum un an, Ezechil o prinsese în ogradă, seara, o înghesuise într-o căpiță de fîn și cînd ea strigase deznădăjduită, o pișcase de pîntec atît de rău încît ea leșinase, dădea din cap; știa bine că nu era fată în Lunca, nici măcar în țigănie, care s-ar duce după el și asta o știa prea bine și bătrîna, dar plănuia mereu, căutînd o alinare măcar în socotelile astea. Îi duse afară prînzul și iar o podidiră lacrimile văzînd capul bălan al lui Lazăr lipit de coama neagră și țepoasă a fratelui mai mare.

— Fă bine și adă-mi niște pălincă, spuse pe neașteptate Ezechil. Că țineți litrele în casă, numai pentru străini.

— Îi păcat, puiul mamei... Știi că...

— Ce păcat? Prostii de pocăiți!

— Îți aduc eu, băciță — sări Lazăr — că știu unde-i... Mamă-sa îl prinse de braț și-l scutură.

— Stai blînd, lasă, că-i aduc eu...

Îi aduse sticla întreagă și i-o dădu, privindu-l drept în ochi; Ezechil trase o dușcă, apoi încă una și puse sticla lîngă el. Atunci, de afară se auzi rîsul argintiu al Măriei: venea de la arteziană, împreună cu alte două fete, și tot drumul nu vorbiseră decît de nebunia Floriței Moțului, „oaia cea blîndă“, care dintr-o dată se prefăcuse în mîță furioasă. Străbătu

curtea cu pașii ei mlădioși, îi strigă lui Ezechil: „Da tu, ce-i cu tine? Te joci cu pruncii?", veni lîngă ei și începu să le povestească ce se petrecuse la fîntînă și mai ales despre adunarea de la școală, unde se împărțea pămîntul baronului. Nu băgă de seamă tresărirea lui Ezechil; acesta pusese jos briceagul și scîndura, destupă sticla și înghiți un gît; în clipa aceea Măria se făcu albă ca varul, icni și-și astupă gura cu amîndouă palmele. Mamă-sa, care văzuse totul de la fereastra bucătăriei, veni lîngă ea și o privi cu luare-aminte.

— Da cu tine ce-i? se răsti, cu voce seacă.

— Nimica... putoarea... da de cînd pălincă... la noi...

— O avut poftă frate-tău, de dimineață.

Măria simți că puterile o părăsesc sub privirea cenușie, tristă și pe neașteptate îngrozită a mamei sale; se rezemă de peretele însorit și se încordă toată ca să nu închidă ochii.

— Se dă pămîntul adică? Ce vorbea tăicuța, că nu se dă, că nu se poate? spuse într-o răsuflare Ezechil. De unde le scotea tăicuța?

Se ridică în picioare și veni în fața Măriei.

— N-auzi ce te întreb?

— De unde să știu eu? bîigui ea, apoi, îndată își dădu seama că era cel mai bun mijloc să scape de privirea neschimbată a mamei și, biruindu-și cu greu greața, începu să-i înșire pe oamenii văzuți în fața școlii, să vorbească despre comisie, despre Mitru Moț, iarăși despre bătaia de la fîntînă, dar acum nu mai putu rîde și cînd îl văzu pe Ezechil că pune iarăși mîna pe sticlă i-o smulse din mînă. El nu se supără, nici nu-și dădu seama. Fruntea îngustă i se încrețise, devenind de un deget, parcă fugită în sus, sub părul țepos.

— Băciță — suspină Lazăr — nu mai faci?

— Ia cară-te de aici! Fă-ți singur! Mie, cînd am fost ca tine, mi-o făcut cineva oarece? Frații mei? Făcut, pe dracu! S-or purtat cu mine ca cu cînii. De ce să-ți fac? Nu-ți fac nimic. Fă-ți singur. Na, îți dau ție brișca asta. Fie a ta.

Copilul încremeni; întinse degetele tremurătoare spre briceagul minunat și nu îndrăzni să-l ia în mînă; pleoapele îi băteau repede, ca două aripioare.

— Mi-l dai? Dar cu ce te mai bați duminică, la horă?

— Cu...! spuse rece Ezechil cuvîntul de rușine. Cară-te de aici, să nu te văd.

Copilul ascunse briceagul în fundul buzunarului, se depărtă în fugă, se opri îndată, reveni și, lipindu-și umărul de brațul lung al lui Ezechil, șopti:

— Îți mulțămesc tare frumos.

— Du-te, Lazăre, nu-l mînia pe băcița! strigă mamă-sa, dar Ezechil răspunse moale, privind în altă parte:

— Nu mă mînie... Du-te, mă, joacă-te, vezi să nu te tai și să nu-l pierzi.

Nu se atinse de mîncare (slănină, ceapă, pîine albă și patru ouă fierte) și începu să se plimbe în lungul și-n latul curții, cu mîinile la spate. Mamă-sa și Măria se uitau după el, ca și cum nu și-ar fi putut dezlipi ochii de la pașii lui apăsați, lungi; în sfîrșit fata îndrăzni:

— Da ce-i cu tine?

Ezechil se opri, se uită la ea, dar n-o văzu; pe neașteptate urcă dintr-o săritură treptele și intră în casa cea mare.

Făcînd cît mai mult zgomot cu putință deschise ușa și intră în odaia bătrînului; acesta sforăia ușurel, ca un motan. Ezechil stătu un timp cu genunchii lipiți de marginea patului, apoi brusc îl scutură de umăr pe tatăl său și-și apropie obrazul de fața lui,

așa că atunci cînd Găvrilă deschise ochii, se sperie și tresări.

— Ce-i... Ce-i, măi Ezechile, cu tine ?... Ce vrei ? De ce nu mă lăsați să dorm ?...

— Avem de vorbit, spuse hotărît feciorul.

Tatăl său se foi în pat, nedumerit și încă buimăcit, își frecă ochii, mirosi și spuse încet :

— Ești băut.

— Băui o pălincă, astă-dimineață, spuse Ezechil cu umilință. Nu-i chiară apa dracului, să știi.

— Știu.

— Atunci ?

— Atunci, nimic. Nu vreau ca în casa mea să beie pruncii mei. Nici în altă parte. Nu-mi place mie.

Ezechil își încleștă mîinile pe spătarul scaunului atît de tare, că degetele-i albiră, răsuflă o dată scurt, apoi trase scaunul lîngă pat și se așeză.

— Tăicuță, eu m-am gîndit. Mie îmi trebuie partea mea de pămînt, și locul de casă în Bujac, și banii care-s ai mei.

Încet, socotit, Găvrilă se ridică în capul oaselor, își potrivi pernele la spate și duna pe picioare și, fără să se uite la Ezechil, ci într-un colț al odăii, se întrebă :

— Dar care, ce pămînt are el, și ce loc de casă, și ce bani ? Clătină mult din cap : Eu nu știu de astea...

Dacă Ezechil s-ar fi uitat mai bine, ar fi văzut însă cuta ce se săpă între sprîncenele tatălui său și mîinile tremurînd ușor, înainte ca Găvrilă să le ascundă sub dună.

— Tăicuță, nu-ți bate joc, mîrîi Ezechil surd.

— Nu-mi bat joc de nimeni. Nu mi-am bătut joc de nimeni, de cînd mi-s pe lume, fătul meu.

— Mie îmi trebuie partea mea! se răsti Ezechil. N-ar fi vrut să se certe cu bătrînul, dar nu-i putea ține piept la vorbă, așa că-și pierdea cumpătul..

— N-ai nici o parte, pînă mor eu. Dacă vrei partea ta, dă-mi cu toporul în cap. Ochii albaștri, limpezi, sticliră scurt.

— De ce? șopti Ezechil. De ce?

— Pentru că așa vreu... spuse rar Găvrilă. Dar în clipa următoare strigă: Nu! Ascultă aici! Îți spun! Sări din pat în cămașa lungă, aspră, care se înfoia ca un clopot, își trase cioarecii, ciorapii de lînă și se așeză pe stinghia patului, genunchi în genunchi cu Ezechil, zăpăcit de această schimbare la față.

— Cît trăiesc eu, Ezechile, rămînem cum sîntem: împreună. Că dacă sîntem împreună, sîntem tari, măi feciorașule fără cap... Pricepi? Aici la noi îi alt sat, aici noi poroncim, aici nu se poate băga nime... Tu nu vezi ce se întîmplă? Că au sosit acele vremuri cînd neghina se zice pre sine grîu și vroiește să se dea oamenilor spre mîncare?

— Nu-mi predica, tăicuță, se rugă Ezechil. Felul în care se stăpînea îl durea groaznic și vedea cu ură că bătrînului nici nu-i păsa.

— Bine — se supără Găvrilă — nu-ți mai predic. Comuniștii umblă să dezbine pe oameni, să arunce feciorul contra tatălui, și pe mamă în contra feciorului, și sîngele în contra sîngelui. În casa mea, cît mă mai ține bunul și înduratul Dumnezeu, nici un fel de dezbinare nu se bagă, priceputu-m-ai?

Se înroșise tot și vinele de pe frunte i se umflaseră, albăstrii; Ezechil tăcea și-și frîngea cu genunchii palmele împreunate.

— Tu, nărușinatule! Care umbli pe căile cele rele și acuma vrei să asmuți pe frații tăi în contra mea?

— Tăicuță, moșia lui Papp se împarte...

— Nu-i drept!

— Du-te atunci la școală, și uită-te! urlă Ezechil și sări în picioare. Du-te și vezi cu ochii, dacă vrei să vezi cu ochii! Ce? mugi el de zăngăniră ferestrele. Moșia se împarte. Oamenii capătă pămînt, se așază, numai eu să-ți fiu ție slugă? Nu mai vreau...

— Atunci, du-te unde vrei, ridică din umeri Găvrilă

— Unde să mă duc? scînci Ezechil și-și mușcă încheieturile mîinilor. Unde să mă duc? Am o țoală de duminică și nimica, și mi-s pruncul celui mai bogat om din Lunca!

— Marcu Petrii Simii îi mai bogat, observă Găvrilă, ridicînd un deget.

Afară se auziră pași, șoapte, apoi ușa se deschise și intrară David, Iosif, Adam și mama cu Maria; cînd îi văzură pe cei doi față în față rămaseră nemișcați, neîndrăznind să scoată o vorbă. Venirea lor îl îndîrji de moarte pe Ezechil. Se repezi la scaun, îl înhăță și, ridicîndu-l pînă în tavan, îl sfărîmă de pămînt.

— Te-a bate Dumnezeu, tată, că tot cu numele lui ești pe gură și ești mai rău ca satana! Vreu pămîntul meu! Auzi?! Vreu să mă fac om! Nu mi-s o zdreanță, ca luzii ăștia (și întinse amîndouă mîinile spre frații lui, ca și cum ar fi voit să-i înhațe și să-i zdrobească unul de celălalt). Nu vezi? Nu vezi că mi-s hîd, că nime nu vrea să se uite la mine? Că care fată ar veni cu mine și să fie și slugă? Ha? Să-mi dai pămîntul meu și încă mai mult, că ți-am muncit de zece ori cît mulele astea de frați!

La colțul buzelor groase, vinete, îi ieșise o spumă subțire, ochii-i erau roșii, năpădiți de sînge, pieptul lat i se sălta.

— Cine vrei să se mărite cu mine, nu vezi cum m-ați făcut? Nu vedeți? Dacă n-am eu averea *mea!*

Că atunci poate că o sărăntoacă și o calică mă ia.. poate. Mie să-mi dai...

Se opri cu răsuflarea pierită, gîfîind, înecat. Găvrilă sta cu capul aplecat, gata să-și atingă genunchii cu fruntea și răsufla și el greoi, încît i se săltau umerii. Într-un tîrziu înălță o față senină, parcă proaspăt spălată :

— Nu pot, spuse. Nu pot, dar oi avea grijă de tine.

— Nu poți — urlă sălbatic Ezechil, fără să se miște de pe loc — nu poți ? De ce ? Nu vrei ! Îți place să ne vezi aci, la mila ta, ca cînii... Să poruncești, să-ți bați joc. Tu ești pocăit ? Tu ești omul domnului ? Știi ce ești ? Un cîne ! Cîne !

Găvrilă se ridică încet, tuși, întinse mîinile.

— Poți să pleci din casa mea. Du-te, să nu te mai văd dinaintea ochilor. Nu te mai cunosc. Ești Mamona. Ești... un comunist. Să te bată Dumnezeu !

Ezechil se făcu alb ca varul, se repezi la el cu pumnul ridicat, dar în ultima clipă se opri și-l scuipă în obraz, apăsat, cu ură, din belșug. Frații făcură o mișcare, parcă ar fi vrut să se arunce asupra lui, dar Ezechil ieși ca o furtună, aruncîndu-i cu umerii în stînga și în dreapta ușii. Străbătu curtea însorită, trînti poarta și, pentru că nu făcuse destul zgomot închizîndu-se, o crăpă cu o lovitură de picior, de sus pînă jos. Pe băncuța din fața casei, Lazăr cioplea sîrguincios ; își tăiase un deget pînă la os, dar nu-i păsa ; Ezechil trecu pe lîngă el fără să-l vadă și copilul se luă după el, însă nu-l putu ajunge.

În odaie, în urma lui Ezechil, se lăsase o tăcere grea ; nici unul nu îndrăznea să răsufle ; Găvrilă nu-și șterse scuipatul de pe față și nu se uită la nici unul, iar mama n-avea nici măcar curajul să plîngă. Numai Măria icni pe neașteptate, fugi afară și se

strînse toată de un stîlp al pridvorului albastru, presărat cu stele verzi.

— Plecați, șopti Găvrilă celorlalți. Davide, du-te cu caii la pădure, la iarbă. Muiere, dă-mi ligheanul să mă spăl, cizmele, hainele cele negre. Unde-i fata mea, Măria ?

— Tulvai, doamne, tulvai, tulvai ! țipă atunci mama, pocnindu-și palmele. Tulvai, tulvai, tulvai !

— Adă-mi ce-am zis, și prînzul ! spuse Găvrilă. Plecați.

Peste o jumătate de ceas, îmbrăcat de duminică, se oprea pe șosea, în fața școlii. Din curte se auzea o hărmălaie de glasuri, cineva cînta subțire, prostește ; pe banca de piatră de la intrare cîțiva oameni tăifăsuiau, fumînd ; îl văzură, îl salutară, îi strigară să vie cu ei, dar Găvrilă, ca și cum ar fi fost surd, nu se clinti. Nu răspunse la bună ziua unui om care trecu pe lîngă el în căruță ; într-un tîrziu clătină din cap, se întoarse pe călcîie milităreşte și se duse acasă ; Lazăr era tot pe banca din față și cioplea încordat, cu vîrful limbii trandafirii între buze. Mîinile-i erau roșii de sînge. Găvrilă fu lîngă el dintr-un pas, îi luă briceagul și-l întrebă :

— Da asta de unde-i ?

— De la... băcița Ezechil, tăicuță...

Găvrilă vîrî briceagul în buzunar și dădu să intre, cînd văzu ușa crăpată. Lazăr începu să smiorcăie și să-și sugă degetele rănite, dar nu îndrăzni să-și ceară înapoi briceagul.

— Iosife — chemă Găvrilă — vină, mă, și adă niște cuie și o scîndură... că s-o crăpat poarta...

Apoi intră în curte cu copilul după el. Mama stătea chincită în pragul bucătăriei de vară și-și clătina capul de la dreapta la stînga.

— Muiere — spuse rece Găvrilă — taie-mi clisă, cîrnați, șoancă, fierbe-mi ouă. Mă duc la Arad. Peste

două ceasuri îi tren. Davide! Prinde-l pe Șoani la cordie. Mă duc la gară.

— Da cine sărăcie, doamne iartă-mă, o spart poarta, că azi-dimineață n-avea nici un bai? se cruci Iosif. Găvrilă îl fulgeră cu privirea, apoi încercă să surîdă.

— Vîntul, spuse el.

Cînd voi să pornească din loc, se împiedică și era cît pe-aci să cadă; Lazăr îi înlănțuise piciorul cu amîndouă mîinile și, de jos, se uita la el cu ochi mari, rugători. Găvrilă scoase briceagul din buzunar, îl cumpăni în palmă și cu o mișcare sigură îl aruncă în fîntînă.

5

Automobilul lung, jos, un „Pontiac" albastru, aluneca ușor cu un sforăit egal și plăcut; șoferul își cunoștea meseria și evita cu dibăcie hîrtoapele șoselei desfundate. În spate, baronul Romulus Papp de Zerind dormita cu mîinile împreunate pe burtă. Cu o anumită tulburare, Horia Spinanțiu îl privea pe furiș; starea aceasta intimă nu i se potrivea baronului. Din cînd în cînd, temîndu-se să nu-l trezească, îi potrivea în jurul picioarelor pledul cafeniu, de păr de cămilă, dar bătrînul, ca și cum și în somn i-ar fi plăcut să necăjească pe oameni, se dezvelea iarăși. Fără *pince-nez*, obrazul zbîrcit, flasc, măsliniu era comun, îngrijorător de banal. „Ce voia să facă? Ce spera să rezolve? Singur... *un coup de tête*... Săracul Papp!" se trezi Spinanțiu spunîndu-și, dar dincolo de mila asta subită și trecătoare, mult mai tenace, se năștea neliniștea. Încet, temîndu-se că foșnetul hîrtiei l-ar putea trezi

pe Papp, Spinanțiu scoase din buzunar ultimul număr al *Patriotului*, ziarul comunist județean. O campanie aprigă pornise în jurul moșiei baronului Papp, pe care țăranii din Lunca voiau să și-o împartă. Subtitluri violente: *„Partidul de «stînga» condus de moșieri“*. Partid „țărănesc“ în fruntea căruia stă un latifundiar. „Ce să răspunzi la demagogia asta? se întreba Spinanțiu. Și mai ales cine să răspundă?“ Toată conducerea se eschiva, nici unul nu voia să iscălească nimic, ziarul *Ardealul democrat* apărea cu intermitențe. Baronul spusese: „Este ețelent. Publicul are să aibă impresia că asta e din cauza persecuțiunilor celor care gîtuiesc presa liberă.“

Realitatea era că Vîslan lipsea; ce importanță avea că el scria articolele, sau altcineva? În general, tot ce apăruse sub semnătura lui Vîslan era exact la nivelul cititorilor și asta era foarte bine. Dar de la arestarea ziaristului echipa precară pe care acesta o adunase se risipise: Șendrea trecuse la liberalii guțiști, profesorii de la liceu, care ar fi fost dispuși să colaboreze, se temeau. Și ceea ce era mai grav, după părerea lui Spinanțiu, era partea reală a zvonurilor ce circulau în legătură cu arestarea lui Vîslan, în cercul dirigent al partidului: se spunea că ziaristul voise să-l șantajeze pe Papp, să-i stoarcă o sumă de bani sau o sinecură și, în loc să-și menajeze un om a cărui versatilitate îl făcea indispensabil, se spunea că baronul precipitase arestarea lui, cu toate că, într-adevăr, Vîslan poseda niște documente (nu se știa precis despre ce e vorba) extrem de compromițătoare pentru multă lume din partid. La toate acestea se mai adăuga defecțiunea lui Salvator Varga, care trecuse cu arme și bagaje la fracțiunea alexandristă și fusese numit ajutor de primar.

Potrivind mereu pledul moale, Spinanțiu privea ceafa roșie, brăzdată cruciș, a lui Picu; acesta, așezat în față, nu se uita nici în stînga, nici în dreapta; privea fix, ca hipnotizat, volanul, indicatoarele și se hîțîna pe scaunul moale de piele.

— Sper că nu-ți face rău mașina, îl bătu Spinanțiu pe umăr, să mai spună ceva, să-și mai uite gîndurile.

— Placă? se întoarse Picu și se holbă. Îi bine, da.

Apariția lui în locuința baronului, acum două zile, fusese o bombă la care nimeni nu se aștepta. După ce Picu intrase fîstîcit și beat în mod evident și întinsese hîrtia prin care țărăniștii din Lunca anunțau manevrele comuniste în legătură cu moșia, Papp îl privise multă vreme cu neîncredere; îl supusese unui adevărat interogator, la care Picu se încurcase din ce în ce mai mult, pentru că nu înțelegea nici un sfert din cele ce i le spuneau domnii. La urmă baronul declarase că „E posibilă și o provocațiune", iar cînd dr. Guiașiu îi atrásese atenția că moșia de la Zerind-Lunca era perfect expropriabilă, baronul clipise din ochi cu subînțelesuri (care în ultima vreme nu mai înșelau pe nimeni) și declarase că: primo, comuniștii nu vor îndrăzni niciodată să-i facă acest afront; secundo, lucrurile erau atît de perfect aranjate cu pretorul, cu administrațiile financiare, cu Ministerul Agriculturii, încît din acest flanc „situația era conzolidată și toate contemplațiunile comuniștilor, iluzorii". Dar în aceeași zi apăru în *Patriotul* un articol de fond violent, în care erau scoase la iveală toate aranjamentele baronului, spuși pe nume toți „complicii", cerută deferirea lor Tribunalului Poporului ca sabotori ai reformei agrare preconizate de guvern. Atunci, în fața grupului conducător al P.N.Ț., avu loc cea mai penibilă scenă: baronul,

care în cele mai grave momente dinaintea lui 23 August manevrase perfect, se descurcase strălucit, insuflase încredere celorlalţi, începu să urle. Avea o voce subţire, şi, în timp ce zbiera, făcea impresia că plînge. Se zbuciuma atîta, proferînd ameninţări de neînţeles, încît i se făcu rău şi trebui adus un doctor, dar Papp nu avu răbdare să-l aştepte ci, poruncindu-i lui Spinanţiu — de care în ultima vreme se legase într-un mod inexplicabil şi din motive necunoscute — să-l urmeze, sări în maşină şi se duse direct la locuinţa generalului Belega; acesta, de cînd nu mai era prefect, comanda divizia de cavalerie şi în cercurile P.N.Ţ. se spunea că ştie să întreţină un moral minunat în sînul trupei. Divizia nu fusese decît foarte puţină vreme pe front, aşa că era cu efectivul intact, ofiţerii, toţi tineri, de familie foarte bună, frumoşi, adorîndu-şi regele care fusese de faţă la serbarea ultimei promoţii; acest moral excelent se vădise de altfel la 8 noiembrie, cînd cavaleria şarjă manifestanţii comunişti fără să facă uz de arme, iar ofiţerii izbutiră să salveze un licean care trăsese cîteva focuri de revolver asupra unui activist comunist, rănindu-l grav. Generalul Belega făcea de asemenea parte din Comisia aliată de control, aşa că după calculele grupului conducător, mai avea să treacă destulă vreme pînă cînd va fi molestat din pricina prefecturii sub Antonescu.

Ajuns la locuinţa lui Belega, o vilă nouă pe care o inaugurase în primăvara aceea, Papp, urmat de Spinanţiu, dădu buzna în salon, unde generalul stătea de vorbă cu doi ofiţeri englezi, în trecere spre Ungaria. Speriat de înfăţişarea descompusă a baronului, Belega sări înaintea lui, îl aşeză aproape cu forţa într-un fotoliu şi-i oferi un whisky pe care Papp îl dădu pe gît, înecîndu-se, tuşind, în sfîrşit, o

adevărată rușine. Generalul îl prezentă în cuvinte pline de cel mai profund respect celor doi englezi impasibili, dar baronul, care nu înțelegea englezește, n-avu răbdare să-l lase și, după ce întrebă dacă cei doi domni aliați știu franțuzește (la care i se răspunse printr-o înclinare ușoară a frunții), începu să povestească despre „provocarea comunistă", nerușinată. După cîteva fraze o dădu pe nemțește și, familiar, începu să înjure ca un student german. Bătu cu pumnul în masă, îi ceru generalului cîteva escadroane de cavalerie ca să-i învețe minte, apelă la englezi, le povesti că mai fusese la moșie cu un distins redactor de la *The Times*[1] și arborase în cinstea lui drapelul britanic. Spinanțiu asudă de rușine, mai ales văzînd încurcătura lui Belega. Generalul era însă un bun diplomat și-i explică baronului că intervenția armată ar face un rău imens, atît cauzei cît și armatei, care trebuie prezervată de orice contraacțiune comunistă, mai ales că aceștia aveau la dispoziție diviziile de voluntari. Englezii dădeau din cap, la fel cum făcuseră ascultînd discursul descusut al baronului. Acesta, pe neașteptate, devenise foarte rece și rigid și Spinanțiu nu se putu opri să nu-l admire, pentru a mia oară. Adevărul putea fi că bătrînul se ramolise nițel, dar știa să piardă și să cîștige, nu ca un sportiv (ceea ce era superficial, tineresc), ci ca un abil politician. După un sfert de ceas Papp se ridică, întinse cîte două degete generalului și englezilor și plecară. În mașină tăcu tot timpul, și numai acasă, urcînd treptele, se opri, îl luă pe Spinanțiu de un nasture și-i spuse rîzînd cu amărăciune :

— Domnule Spinanțiu, asemenea oameni nu-s ghinerari, ci căcănari. Din cauza lor vom cîștiga

---

[1] *Timpul* (engl.) (n. ed.).

mult mai greu. Te prețuiesc foarte mult. Vină la cină.

Masa fu tristă, tăcută. Guiașiu, care în ultima vreme începuse să bea peste măsură și de la al treilea pahar devenea caraghios, se distra cu Picu, căruia îi turna tot felul de băuturi amestecate și pe urmă îl punea să povestească istorii fără perdea din sat. Picu îl privea cu reproș și cu scîrbă. Pe el îl bătea un singur gînd : cum să aducă vorba cu acest domn bătrîn (cu totul altfel și-l închipuise pe șeful partidului țărănesc) și despre moșie, și despre el și Găvrila Ursului. Dar nu se putea aici, mai ales că baronul era așezat departe în capul mesei și poate să fie și surd ; se întîmplă cu boșorogii, îi lasă toate cele. Cînd, pe neașteptate, Papp îl întrebă care era efectivul partidului în sat.

— Placă ?! se miră Picu și în sfîrșit, după ce-l dumiriră, luă o înfățișare amărîtă : Îi sat sărac, domnilor, apoi, știți și dumilorvoastre, săracii, dacă le spune comoniștii că le dă pămînt, se scriu la comoniști, că n-au minte, vai de ei. Apoi, mi-s eu un fel de președinte, da îi altu, Găvrila Ursului președinte, că eu mi-s beteag de oftică... și domnu Cordiș, învățător, și părintele Ioja, și Cloambeș, îl știți dumilorvoastre, îl cunoașteți...

— Cel puțin nu umbla pe la dezidenție ! spuse acru baronul și zîmbetul, pe care cuvintele lui Picu îl aduseră pe buzele cîtorva, se slei ; era jignitoare această bănuială a baronului, dar explicabilă : părăsiseră doar atîția partidul în aceste ceasuri grele !

Baronul, care de obicei se culca foarte devreme, nu-i concedie decît tîrziu ; după miezul nopții îi spuse lui Spinanțiu să vină la el dis-de-dimineață, apoi dădu dispoziție ca Picu să fie culcat într-o cameră de serviciu.

A doua zi, alt articol vehement în *Patriotul*; Spinanțiu îl găsi pe baron citindu-l absent. Se gîndise toată noaptea și ajunsese la concluzia că ar fi cel mai bun lucru dacă baronul nu s-ar încăpățîna. Ideea reformei nu poate fi atacată principial, iar eventualele manevre n-ar face decît să compromită o mulțime de oameni și partidul în primul rînd, acum, înainte de alegeri. Dificil era numai să comunice toate acestea lui Papp, menajîndu-i orgoliul și, în același timp, dîndu-i primul semnal că a sosit timpul să lase pasul tinerilor; politica asta misterioasă, abuzivă, era sortită eșecului; desigur, divergențele între ruși și Occident se vor accentua, dar nu în cîteva zile, asa cum părea să creadă baronul.

— Ei, ce-ați hotărît?

— Scumpe al meu pretene, te gată, căci vei veni cu mine. Merem la moșie. Bătu cu degetul lung și subțire în hîrtia proastă a ziarului: precepi, dragă? Prestijiul nostru nu ne poate lăsa să perdem aici, nu, niciodată. Voi cîștiga tot satul pentru cauza noastră. Plecăm într-o jumătate de oară. Spinanțiu primise pentru că nu știa cum să-l refuze și pentru că spera că în timpul acestei călătorii să poată descurca ceva din intențiile baronului; dar îndată ce ieșiră din oraș, speranța aceasta i se risipi: baronul închise ochii și începu să doarmă.

După două ore de drum mașina părăsi șoseaua și se angajă pe un drum mai îngust, foarte bine îngrijit, presărat cu pietriș mărunt; pe margini erau sădiți plopi tineri. Baronul deschise ochii, zîmbi înviorat și-l înghionti pe șofer să meargă mai repede.

— Nu știi, dragă Spinanție, satul aista îi ortodox au uniat?

— Nu știu, ridică din umeri Spinanțiu, furios: „Încă una din ideile bătrînului! Că despărțirea bi-

sericilor are și azi același caracter politic ca la 1700. De plîns!"

— Mă Spinanție — îl împunse Papp cu degetul în coaste — tu mai știi latină?

— Nu... adică atîta cît...

— Frumoasă-i! Zice că... *Gallia omnia divisa est in partes tres... Divisa!*[1]

Cu nasul turtit de geamul mașinii, Picu privea hămesit drumul drept, pomii, pănînturile. În închipuirea lui nu erau chiar atît de întinse și de aceea, acuma, parcă nu-i părea bine. „Cum o să lase boșorogul din mînă asemenea avere?" Și cumva, nici el nu știa prea bine cum, se simți de partea lurcanilor: „Adică de ce să aibă el atîta?" Pe urmă îi veni alt gînd și zîmbi strîmb: ce noroc avea că era deștept!

La capătul drumului se ivi conacul, o clădire masivă, roșie, străjuită de un donjon îndesat cu simulacre de creneluri. Cînd ajunseră în fața porții înalte, de fier ruginit, aceasta se deschise și un omuleț roșcovan, gras se cățără sprinten pe scara mașinii, bîiguind ceva de neînțeles. Era Pințea, administratorul. Hainele din stofă groasă i se răsuceau, boțite, semănate ici-colo cu fire de pai și pleavă. Spinanțiu, care flămînzise, îi făcu un semn prietenesc. La urma urmei, moșia s-a dus; cel puțin să se odihnească, să mănînce și să bea bine. Poate s-o găsi și o țărăncuță pietroasă, cu obrajii roșii; parcă știa vag că în jurul moșiei era un fel de cătun moțesc. Pințea ăsta pare a fi *bon vivant*; trebuie să fi făcut o selecție. Își alungă din minte toate întrebările grave: ce are de gînd să facă Papp, ce urmări ar putea avea o eventuală acțiune...

---

[1] Toată Galia este împărțită în trei părți... Împărțită! (lat.) (n. ed).

Automobilul se opri în fața scărilor largi, galbene. Spinanțiu coborî precipitat, ocoli mașina și, cu infinite precauții, îl ajută pe bătrîn să coboare, luîndu-i pledul și o geantă galbenă, cu lacăt, pe care Papp i-o smulse din mînă. Baronul făcu vreo trei pași gemînd ușor și ținîndu-se de șale; roti o privire investigatoare: strălucirea curții mari era superficială, se vedea că totul fusese făcut în grabă; pietrele care mărgineau rondurile de flori erau inegale, iarba netunsă, soarele bătînd în geamurile conacului scoteau la iveală dîrele spălatului făcut la repezeală.

Pințea stătea, umilit, la o parte.

— Mde, zise baronul. Sufițient. În clipa aceea, pe ușa mare de stejar afumat, ieși grăbit un om înalt, osos, îmbrăcat țărănește. Părul blond, lung, părea păios. Spinanțiu tresări speriat. Era Baniciu! De cîteva luni acesta dispăruse din oraș și baronul nu voise să dea nici o indicație. E drept că nimeni nu se interesase: acest legionar notoriu, fost comandant S.S. după cîte spuneau unii, primit cu surle în partid, făcuse mai mult rău decît o sută de lovituri de ale comuniștilor.

— *Servus, homo ruralis!* [1] rîse baronul, încîntat, neobișnuit, jignitor de vesel. *Servus, carissime!* [2] Baniciu, luîndu-i mîna, se înclină scurt, tăios, nemțește. „Cine l-o fi anunțat că venim? Sau poate o fi fost ascuns aici? Asta ar mai trebui să se afle, ca să mai mîncăm și ocnă!“ își spunea tulburat Spinanțiu. Pe el, Baniciu nu-l învrednicise măcar cu o privire, în schimb îi făcu lui Picu un semn scurt, un fel de salut roman oprit la jumătate.

— Să trăiți, să trăiți! spuse bucuros țăranul; veni lîngă el, îi luă amîndouă mîinile si i le scutură

[1] Salut, om de țară! (lat.) (n. ed.).
[2] Salut, iubitule! (lat.) (n. ed.).

cu grijă, închinîndu-se. Să trăiţi! Ai, ce bine-mi pare!

Baronul îl luă de braţ pe Baniciu şi urcară cele cincisprezece trepte ale intrării. Lui Spinanţiu i se păru că desluşeşte o undă de milă în ochii mici ai lui Pinţea şi, înfuriat, se luă după cei doi.

Conacul baronului Papp (fost pavilion de vînătoare al arhiducelui Franz-Ferdinand şi amenajat pe urmă de Papp) era un fel de amestec între un pavilion de vînătoare, casă de chiabur sas şi moară romantică. Curentul trăgea peste tot, sobele răsuflau, saltelele erau ca scîndurile, iar din pologul paturilor curgea praful şi pînzele de păianjen, la cea mai mică învîrtitură a adormitului. Peste tot miros greu, acru, de mucegai şi de cuiburi de şoareci. Tablourile negre, afumate, de pe pereţi — pictură ungurească din secolul trecut — erau hidoase.

Cu toată ciuda, Spinanţiu se simţi însă emoţionat: el era obişnuit cu odăi mari, luminoase, cu mobile vesele, moderne, şi aici totul părea din alt veac. Baronul şi Baniciu mergeau înainte: în fund de tot era o odaie cu pereţii de plută în care Papp se retrăgea în momentele de cumpănă. Văzîndu-i că vor să intre, Spinanţiu se repezi după ei:

— Aveţi nevoie de serviciile mele? întrebă cu un ton mustrător. Baronul se întoarse şi-l privi drăgăstos:

— Nu, scumpule. Du-te şi caută-ţi o cameră, care-i vrea tu. Piheneşte-te. Am de convorbit cu pretenul Banici, să contemplăm nişte laturi împreună. Şi, auzi, scumpule, dă dispoziţii pentru *frühstück*... [1] Ştiu că eşti un fin *gourmand* [2]. A, fii bun şi îngri-

[1] Aperitiv (germ.) (n. ed.).
[2] Lacom (fr.) (n ed.).

ește-te și de hrana fratelui Marchiș, de carele vom avea mare nevoie în curînd. Spune-i să nu plece. Am să-l chem la mine.

Spinanțiu îi porunci lui Pințea să-i amenajeze o cameră în care se găsește și cămin și să se facă foc. Grăsunul se înclina mereu cu capul într-o parte, ca să nu duhnească a alcool în obrazul musafirului.

— Meniul pe astăzi ? întrebă Spinanțiu sever.

— Zupă, pui paneu, șelată, purceluș la tavă, plăcinte și, bunînțeles, cele cuvenite ca udeală.

— Bon, rustic, aprobă Spinanțiu. Și deodată se aplecă spre Pințea grav : Da vreo slujnicuță, ceva...

— Este — se învioră Pințea — este...

Spinanțiu își găsi o cameră în stil țărănesc, cu mobile grele de stejar afumat și cămin de faianță, olandez. Patul era, bineînțeles, ca un catafalc. Ligheanul și vadra de porțelan îl indispuseră la început, pe urmă se gîndi că era totuși inedit să pui pe o țărăncuță în fața ta să... Da, distractiv. Se așeză pe un scaun tare, cu spătarul înalt, de tron, scoase o sticlă de whisky, un sifon, paharul înalt și le puse pe masă. Un pachet de Pall Mall — și odaia căpătă personalitate, sau cel puțin așa i se păru lui. Ușa se deschise și intră o fată de vreo optsprezece ani, cu ochii triști. Spinanțiu o privi cu plăcere ; sîni pietroși, în sfîrșit, mîinile cam mari și roșii, dinți albi, gîtul rotund, plin, ten curat. Perfect.

— Cum te cheamă ?

— Luța... (Luța ? nu-i rău... Un nume picant... Luța... Luța...)

— Despachetează, Luța, geamantanul acesta.

Fata se aplecă. Fusta de stambă roșie îi fugi în sus, dezvelindu-i pulpele albe, rotunde, pline.

— Stai, dragă, să-ți ajut, sări Spinanțiu și-și încurcă mîinile printre fustele ei. Atunci, ea se în-

toarse repede, îl împinse cît colo cu putere și-i spuse cu o voce surdă :

— Alină-te. Purtați-vă cumsecade !

— Ce zici ? încercă el să glumească, dar îi pierise tot cheful.

6

Baniciu nu se schimbase mult ; doar părul blond, uscat, i se mai rărise puțin. Deși pe vremea puterii legionare umblase tot timpul în costum național, cu suman negru, acum, în hainele țărănești, părea deghizat. La începutul primăverii comuniștii porniseră o adevărată ofensivă împotriva partidului țărănist, în urma tratativelor lui Maniu cu Comaniciu, iar după ce în oraș fusese arestat grupul „Sumanelor negre", Baniciu hotărî că e mai prudent să dispară. Papp îl sfătui să se refugieze în colonia de moți de lîngă moșia lui, un loc uitat de oameni, unde nu-l va prinde nimeni și mai ales n-avea să se teamă că va fi denunțat.

„Colonia" era un cătun prăpădit, cîteva zeci de case de pămînt, cu acoperișuri putrede de șindrilă, o ulicioară plină de gropi adînci pînă la brîu — și o istorie ciudată. Stabilirea celor șase familii de moți în pusta ardeleană data cam de pe vremea Mariei Tereza ; aceste familii veniseră din Apuseni, li se dăduseră locuri de casă și ceva pămînt, conform unui plan de întemeiere a unei regiuni grănicerești, ca în Năsăud sau în Banat, dar pe urmă, din pricini necunoscute, planul acesta nu se mai realiză. Pierduți în pustă, moții au rezistat, continuîndu-și și aici felul de viață din munți : făceau fluiere, ciubere, donițe și trăiau într-o sărăcie cumplită, fără vite, fără unelte de lucru, aproape sălbatici. Pe vremuri,

pînă cînd nu se construise o cale ferată prin pustă, „Colonia“ era socotită un fel de loc blestemat și ocolită cu grijă de trecători, de căruțe, de diligențe, care făceau un cerc larg să nu treacă prin apropierea cătunului, de unde se auzeau totdeauna lătrăturile înfiorătoare ale unor cîini mari, suri, slabi, care adulmecau de departe orice miros străin. „Moțoganii“ aveau tot felul de datini ciudate, pe care și le treceau din tată-n fiu, din ce în ce mai schimbate, mai de nerecunoscut. Dacă erau mai mulți feciori într-o familie, îndată ce împlineau cincisprezece ani erau duși la gară, suiți în tren și trimiși în lume, de unde nu se întorceau niciodată; numai primul născut rămînea în „Colonie“. Copiii nu puteau umbla la școala din Lunca aflată la cîțiva kilometri, deoarece iarna de-a lungul pustei înzăpezite cutreierau haitele de lupi. O dată sau de două ori pe an moții veneau în Lunca, la biserică, pe urmă se îmbătau în crîșmă și tăiau pe cineva; morții îi îngropau cînd cu popă, cînd fără, mai mult fără. După primul război au fost împroprietăriți, dar și-au vîndut îndată loturile baronului Papp, deoarece nu aveau cu ce să le lucreze. Erau oameni stranii, închiși, răi, mulțumindu-se cu puțin, muncind pe rupte tot anul. Pe cît le erau de nenorocite, de murdare și de dărăpănate casele, pe atîta de frumos își ciopleau porțile, stîlpii tărnațului, frontispiciul, crucile din cimitir. Baniciu locuia în coliba unuia, Gozaru, un moțogan înalt, chior, cam într-o ureche, credincios ca un cîine baronului, care-l scăpase din închisoare unde era să intre fiind bănuit că și-ar fi omorît nevasta. Baniciu i-a spus doar atît: „Domnul baron vrea să mă ții la tine. Umblă să mă omoare comuniștii.“

Gozaru a ridicat din umeri, a spus „bine“ și i-a făcut un culcuș de fîn în pod, pe urmă a cotrobăit

între niște tulei de porumb, o scos o pușcă-mitralieră și i-a dat-o, spunîndu-i că are și el una, rămasă de la unguri, așa că pot să se apere.

Baniciu stătea toată ziua tolănit cu mîinile sub ceafă și privea grinzile putrede ; se obișnuise să nu gîndească absolut la nimic, să nu-și amintească de nimic ; moleșit de mirosul tare al fînului, dormea aproape toată ziua. Noaptea ieșea să se plimbe, se îndepărta de cătun și singur, în mijlocul pustei, sub bolta înaltă a cerului, făcea cîteva ore la rînd gimnastică și exerciții militare. Știa că Gozaru are o fată, îi auzise de cîteva ori glasul plin, plăcut, fără accentul grosolan al moților. Într-o noapte, întorcîndu-se de pe pustă se ciocni în ograda buruienoasă cu fata, care se întorcea de la privată.

— Tu ești fata lui Gozaru ?

— Ihî...

O înhăță de umeri și voi s-o trîntească jos, dar fata era puternică și se luptară multă vreme gîfîind, gemînd, dar fără să scoată o vorbă. Într-un tîrziu, Baniciu îi prinse amîndouă mîinile în palma dreaptă, i le răsuci cu sălbăticie la spate și-i ridică fustele în cap. Fata se mai zvîrcoli, plînse, apoi rămase nemișcată ca un lemn ; cînd el îi lăsă mîinile, îl zgîrie pe ceafă, pe obraz, apoi plînse încet, sleită.

— Ce dracu — gîfîi Baniciu — că doar nu te omor... Și după aceea, în timp ce-și încheia pantalonii, se răsti : Ei, ce-i ? Te-am omorît ? Ți-a plăcut și ție... Cum te cheamă ?

— Luța...

— Bine...

Adormi satisfăcut. A doua zi îi dădu ceva bani lui Gozaru și-l întrebă unde-i este fata.

— Îi slujnică la conac. Vine numa noaptea.

— Bine.

În seara aceea o așteptă la marginea cătunului, bătîndu-se cu cîinii care voiau să-l sfîșie, îi spuse să nu fie tîmpită, că el e un domn mare și bun, și să vie la el în pod în fiecare noapte. Luța tăcea și pășea cu capul în pămînt

— Cîți ani ai?

— Optsprezece.

— Bine. Ei, vii?

— Și dacă rămîn grea?

— Nu rămîi.

Din ziua aceea Baniciu începu să se simtă aproape fericit; ziua dormea, noaptea făcea dragoste cu Luța pînă în zori, neobosit, apoi adormea cu creierul golit. De cîteva ori se neliniști; el n-avea voie să se lipească de nimeni și de nimic și traiul bun te face fricos. Cu Luța nu vorbea aproape de loc; o singură dată, îmbătîndu-se, îi povesti despre Germania, dar ea nu înțelese o iotă, deoarece nu știa că sînt și alte țări pe lume. Din cînd în cînd, își lua inima în dinți și-l mîngîia repede, timid, pe frunte, cu mîna ei mare și bătătorită. Gozaru se purta ca înainte, numai o dată, amețit, îi spuse lui Baniciu, privindu-l ciudat cu singurul lui ochi:

— Eh, domnule, îmi învelişi fata?

— Ei!

După bătaia din tîrg, Baniciu deveni și mai prudent.

Îi spuse Luței că dacă scoate o vorbă despre el, oriunde, o omoară și începu să-l întrebe pe Gozaru ce fel de oameni sînt în cătun. Acesta se miră:

— Oameni cu două mîni și două picioare... Cum să fie?

Venirea baronului îl înviora. Nu era orgolios, de aceea atențiile și politețea exagerată a bătrînului îl lăsară rece. Nu ascultă nici una din considerațiile politice ale lui Papp; nu-l interesau. Pentru el ni-

mic nu mai exista după înfrîngerea Germaniei; pînă cînd ultimul soldat neamț rezistase, se mai putea nădăjdui, dar așa vor trebui să treacă mulți ani pînă să apară un alt Hitler. Baronul e un bou bătrîn, cu englezii și americanii lui. Acolo e plutocrație, francmasonerie și putregai... El primise ordin să se puie în întregime la dispoziția baronului și asta făcea.

— Comuniștii trebuiesc a fi readuși la respect, spunea baronul. Aicea socotesc că dumeta ești ecșpert, n-ai nevoie de consiliile mele... am intenția să lucrăm mînă în mînă, eu politicește, dumeta... prin mijloace spețifice. Prințipalul este să nu cîștige comuniștii. Nu-i vorbă de avutul meu, pe care îl poci da oricînd nației, ce de un prințipiu, și de... adică, precepi? Dacă se face spolierea, am perdut în alegeri. Ai ceva camerazi în Lunca?

— Unul Blotor. Bou. Stă ascuns în casa pădurarului. L-am folosit în lupta din tîrg. Ceilalți trei au dispărut.

Îl chemară pe Picu și-l puseră să facă o listă de oamenii pe care se puteau bizui în Lunca.

— Dumealui va merge în sat, dară nimeni nu trebuiește să afle...

— Am înțeles, să trăiți! Poate ședea la mine...

— Ai copii?

— Am... o fată.

— Atunci altundeva, spuse Baniciu.

— Apoi, la Cloambeș... Îs avuți, au casă mare... Singuri, feciorul lor l-or pușcat rușii.

— Bine — zise Baniciu — tu mergi în sat, vorbești cu ăla, cum... îl cheamă, vezi ce se mai aude, p-ormă vii să mă aștepți la noapte. Pleacă.

Picu se uită încurcat: „Va să zică nu se putea vorbi cu baronul, acuma. Poate era mai bine, mai

încolo. Ce dracu vor ei să facă în contra satului, cîțiva oameni?"

Baniciu se înapoie în cătun, îi porunci lui Gozaru să se ducă după Blotor, învățîndu-l cum să fluiere ca să nu-l facă să fugă, sau să tragă în el, apoi se apucă să-și curețe pistolul automat. Pe Blotor îl știa din '41 : fusese singurul luncan care luase parte la rebeliune, în oraș. Se întîlniseră apoi în iarna lui '44; Blotor lucra la fabrică, dar îi dăduseră de urmă, și de cîteva zile se ascundea pe sub poduri, în zdrențe, mort de foame, aproape nebun de frică. Baniciu îi dăduse bani ca să se poată înapoia în sat, ordonîndu-i să stea ascuns.

Gozaru veni cu el, pe la zece seara. Blotor purta barbă și un cojoc de oaie groaznic de puturos. Se putea vedea că singurătatea îl sălbăticise de tot: arunca mereu priviri piezișe, nu-și putea stăpîni tremurul mîinilor, și se ameți cu un singur pahar de rachiu. Baniciu îi spuse că vor pleca amîndoi în sat, la treabă, apoi îl așeză pe un scaun și-l puse pe Gozaru să-i radă barba. Sub briciul prost, Blotor nu scoase nici un cuvînt, deși îi curgeau lacrimile într-un șuvoi neîntrerupt, făcîndu-i obrazul lucitor, în lumina chioară a lămpii. Plecară însoțiți de privirile rugătoare ale Luței; nemaiputînd răbda, fata se luă după ei, îl trase pe Baniciu la o parte și-i spuse, încet, că la conac a venit un domn care de azi-dimineață se ține după ea, o pipăie, o împinge prin colțuri, pe paturi.

Baniciu ridică din umeri, se scotoci în buzunare, îi întinse o hîrtie de o mie și îi spuse că are să mai vie înapoi, peste o săptămînă, apoi o porni cu pași mari, milităresți. Blotor, om mic și bondoc, tropăia pe urmele lui, silindu-se să-l ajungă, să-i poată vorbi. Dar la toate întrebările lui, Baniciu răspundea printr-un mormăit. Blotor vorbea mereu,

dezlînat; îi povesti că de multă vreme n-a văzut o femeie, că pădurarul îl tot roagă să plece de la el, să nu-l bage în belea. La un moment dat, Baniciu se opri, îl aşteptă să vină lîngă el și-l înhăța de piept:

— Ascultă, mă, vită! Eu sînt comandantul Mișcării pe județ! Cum îndrăznești să vorbești cu mine, cînd nu te întreb? Hai? Să nu se mai întîmple, niciodată!

Ajunși la marginea satului, din tufișurile din jurul crucii se ridică o umbră.

— Eu mi-s, Picu. Să trăiți... Ii bine. Iți sta la Cloambeș... Uite-uite, tu ești, Blotore? Vai de tine, mă! Oamenii is ca bolunzi, stau la crîșmă, vorbesc... Mai sînt trei zile de înscriere, apoi vine un hotarnic și oamenii se bagă cu plugurile în moșie...

— Se bagă în... rîse Baniciu. Pe unde mergem?

— Apoi, prin răstoci.

— Blotor, ai armă?

— Am, să trăiți. Iacătă-o, și scoase din tureacul pantalonilor o carabină cu țeava și patul retezate.

— Cu asta poți să-ți împuști... zise Baniciu.

— Ii dau eu. Am un automat nemțesc și plumbi, cît vreți... Tot satul are... zise Picu.

Ocoliră cîteva ulițe, apoi coborîră în albia răstocii. Umblau greu, poticnindu-se în rădăcinile ascunse, în gropi, încurcîndu-se prin stufărișul uscat care le sfichiuia fața. La un moment dat intrară într-un ochi mocirlos, moale ca mămăliga. Blotor se împotmoli și nu mai putu ieși, pînă cînd Baniciu îl scoase de acolo de ceafă, ca pe un cățel. In sfîrșit, ajunseră. Urcară dolma, străbătură, tupilîndu-se, ograda mare și îngrijită, intrară în curte. Nu era nici o lumină. Picu urcă pe tărnaț, bătu de cîteva ori în geam, ușa se deschise și Cloambeș îi trase

înăuntru. Pe masă ardea o lampă cu fitilul scăzut; ferestrele erau astupate cu pături.

Cloambeș era alb, gușa lăbărțată, flască, îi tremura ca la gușteri. Baniciu îi întinse mîna, i-o scutură, apoi se așeză la masă.

— Tulvai, Blotore, că nu te văzui de cîțiva ani de zile, zise Cloambeș. Am auzit cum că te-ai prăpădit, sărac de tine, vai, vai...

— Bade, nu lungi vorba. Mîncăm și ne culcăm, unde?

— În odaia cea mare, domnule. Că nu se poate ajunge acolo. Am astupat geamurile.

— Bine, bade. Mîncare. Picule, du-te prin sat. Vii mîine, la raport. Eu mă culc.

— E voie să stau oleacă de vorbă cu vărul Cloambeș? întrebă sfios Blotor.

— Poți.

După ce Cloambeș îi duse lui Baniciu cina în odaia cea mare, veni și se așeză lîngă Blotor.

— Și tu, vere?

— Iacă. Vai de mine, cum ziseși. Da amu s-o gătat. Își puse degetul la gură și șopti: dumnealui, camaradul ăsta, e cel mai mare peste toți... „Cineva"... Dă-mi să beau, că-s mort...

Blotor era ceva neam cu Cloambeș, după mamă. Crescuse de capul lui, mai argățind prin sat, mai lucrînd cu ziua la oraș, unde a intrat în legătură cu legionarii. Cînd aceștia au ajuns la putere, Blotor s-a întors în sat, primar. Era însă prost ca bezna și încrezut de-i plesnea pielea, așa că notarul Meliuță a făcut cu el ce a vrut. Era mai toată ziua la crîșmă, unde plătea tuturor și striga: „Omul și pogonul, fraților! Asta vrea Căpitanul. Un om, un pogon, un pogon, alt om." Ca să facă ceva s-a hotărît să bată sau să împuște pe Iuhoș Gyussy, fierarul, singurul „străin" din sat. Dar

l-au îmbunat oamenii cu ceva bani, că altfel le rămîneau caii nepotcoviți și căruțele fără rafuri. La rebeliune Blotor s-a dus singur și nu s-a mai întors pînă în '44, iarna, cînd s-a ascuns la pădurarul Bîrgău, care îi era de asemenea ceva neam. Cloambeș nu dăduse niciodată doi bani pe el, dar căutase să nu și-l facă dușman. Acuma, privindu-l cum bea și se îmbăta singur, se gîndi amărît că slab trebuie să fie partidul de pune preț pe asemenea ciurucuri. Poate, însă, că celălalt e mai de soi ; se și vede după cum se poartă, după cum poruncește. Și se gîndi că n-ar strica să stea de vorbă cu el, despre Mitru Moț. Atîta vreme cît zdreanța va fi în sat, el n-o să aibă liniște. Așa că Mitru trebuia să nu mai fie în sat.

7

Se înserase de-a binelea, dar cei cărora nu le venise încă rîndul la înscriere nu voiau să plece ; se foiau neliniștiți prin curte, veneau în fața mesei, unde Emilia îl schimbase pe Mitru ; în sfîrșit, ea puse tocul jos, adună hîrtiile și, ca și cum ar fi fost în clasă, spuse distantă :

— Gata pentru astăzi, oameni buni ! Mîine de cu zori începem... Și noi sîntem oameni și trebuie să ne hodinim...

Un murmur surd de nemulțumire se ridică, dar ea repetă cu hotărîre :

— Gata ! Am spus ! Mergeți și dumneavoastră acasă.

— La ce oră om putea veni mîne ? întrebă un țăran, descumpănit și necăjit.

— Cînd vreți, rîse Ardeleanu. Și la trei în zori... Noi începem la opt... Mîine cred că isprăvim...

— Să deie Dumnezeu! suspină cineva, că eu mi-s chiară la coadă, și mă tem că nu mi-o rămîne nimica.

Codindu-se, nemulțumiți, oamenii începură să plece, Emilia se duse să pregătească cina, iar Ardeleanu, George, Mitru, Gligor a Hahăului, Pavăl Bitușea și Cula Cordiș rămaseră în clasă, pentru o ședință.

— Tovarăși — spuse Ardeleanu — vă văd foarte mulțumiți... Într-adevăr ochii lui Mitru sticleau, ca și cum ar fi avut febră: era atît de fericit de tot ce se întîmplase azi, de bucuria oamenilor, de faptul că nevastă-sa fusese înțeleaptă și curajoasă; îi plăcea și ședința asta de partid — a doua; faptul că Ardeleanu vorbea altfel decît peste zi, serios, ca la școală, îl ridica în propriii lui ochi.

— Asta e bine, avem și de ce fi... Nu trebuie să uităm un singur lucru, tovarăși: că Papp n-o să se lase ușor... Să știți: nu-i vorba numai de „pagubă", de pierderea pămîntului, ci mai ales de pierderea influenței (Mitru nu pricepu cuvîntul, dar dădu din cap, grav)... asupra satului nostru, a satelor învecinate. Nu uitați încă ceva: cele ce s-au petrecut în tîrg, sîmbătă, și cum s-au purtat luncanii... (Mitru, pe neașteptate, se făcu pară și-și plecă fruntea, pînă la scîndura băncii. George, care era lîngă el, îl bătu ușor pe genunchi și asta mări tulburarea lui Mitru.) Ce învățămînt trebuie să tragem noi din asta? Că sînt în sat mulți care nu văd cu ochi buni împroprietărirea, din diferite pricini... Ei vor fi gata să dea ajutor țărăniștilor, împotriva noastră... Trebuie să fim vigilenți...

— Cum? zise moale Gligor.

— Cu mare băgare de seamă. Tovarăși, mai avem o sarcină. Satul nu are primar... (Mitru roși

din nou, dar oarecum și din mîndrie.) Deocamdată nu putem pune un primar, membru de partid...

— Da de ce? se minună Cula, ca să se afle în vorbă.

— Pentru că ne trebuie un om cu greutate... și voi abia de acum înainte trebuie să vă cîștigați această greutate. Cum? Sfătuindu-vă împreună, aici în celulă, asupra tuturor celor ce vreți să înfăptuiți, nu făcînd fiecare de capul vostru, ca tovarășul Moț. Vorbind cu tovarășul director, ne-am gîndit că omul cel mai potrivit ar fi Găvrila Ursului...

— Adică tot un bogătoi? sări Mitru. Ce pricepe el din necazurile oamenilor? Îi ca un grof...

— Da, dar cuvîntul lui are greutate... Noi trebuie să facem în așa fel, încît cuvîntul lui să fie cuvîntul nostru, să vorbim noi prin gura lui...

— Cînd o face plopul pere! se strîmbă Mitru. El îi „sfînt"...

— Tovarășe Moț, te rog, sîntem în ședință. Ai să ceri cuvîntul, la urmă, dacă ai ceva de spus.

— Am aceea că nu-mi trebuiește Găvrila Ursului! Cu cine a ține el? Cu mine, ori cu Cloambeș?

— Poftește, tovarășe Teodorescu, spuse Ardeleanu, văzînd că George vrea să spună ceva.

— Uite, tovarășe Moț — începu George — ce părere ai: Găvrilă îi un om cinstit, sau nu?

Mitru tăcu, își mușcă buzele.

— Ei?

— Apoi, tovarășul Ardeleanu o zis să nu vorbesc pînă-mi dă cuvîntul, spuse el serios. Ardeleanu își ascunse zîmbetul cu palma. Înainte ca George să poată continua, ușa clasei se deschise și Ezechil se opri în prag: avea obrazul răvășit, ochii roșii și se mișca greoi, parcă fără viață.

— Fii bun și așteaptă oleacă — spuse Ardeleanu — că avem puțin de lucru.

— N-am vreme să aștept, domnule, zise încet Ezechil.

Veni în mijlocul clasei, îi măsură pe toți cu privirea, apoi se îndreptă spre George; fără un cuvînt, își scoase cămașa, dezgolindu-și pieptul puternic, păros, cu pielea negricioasă sub care mușchii se încolăceau ca niște frînghii.

— Am fost rănit aici, spuse chinuit, arătînd o dîră albicioasă, lată cam de două degete, care cobora de la umăr pînă mai jos de cot. Și aici, spuse, ridicîndu-și pantalonii murdari și bătîndu-și cu degetul mare pulpa cu pielea brăzdată de cicatrice adînci. Să-mi dați și mie pămînt...

— Dar... înscrierile se fac mîine, încercă Ardeleanu.

— Dumnealui e feciorul lui Găvrila Ursului, spuse George.

— Ce, mă — sări Mitru — nu ți-e destul cît ai acasă? Mai vrei și de la noi, care ne întindem de foame?

— Dați-mi ce mi se cuvine... Am fost rănit, v-am arătat, mormăi surd Ezechil.

— N-ai auzit ce-am spus? se înfurie Mitru. Nici atîta obraz n-aveți...

Ezechil își înfrînă o tresărire de furie; răspunse încet, umilit, așa cum făcuse azi de dimineață cu tatăl său:

— Omul sărac... n-are obraz... Se întoarse spre George: N-am nimic. M-o țipat tăicuța de acasă, cînd i-am cerut partea mea... O zis că pînă moare... Ce să fac? țipă el subțire, cu glasul înecat de lacrimi înăbușite. Ce să mă știu face? Să-l omor? Să-i dau cu săcurea în cap?

— Tată-tău te-a mînat să faci țircus aici? întrebă Mitru batjocoritor. Vrea să mai ciupească o bucată de pămînt?

— Taci, tovarășe Moț! se răsti Ardeleanu. Coborî de la catedră, veni lîngă Ezechil.

— Uite ce-i... Gîndește-te și dumneata... Ești feciorul celui mai bogat om din sat...

— Marcu Petrii Simii îi mai bogat, murmură Ezechil. Și ce haznă am?

— Poate că n-ai — recunoscu Ardeleanu — dar nu te putem împroprietări... Eu nu zic: ai dreptate, e așa cum spui. Dar dacă ți-am da pămînt, mîine toți feciorii bogătoilor s-ar certa cu tații lor... Reforma se face pentru cei săraci...

— Dar nu-i nimeni mai sărac decît mine, scînci Ezechil. Așteptă un răspuns, dar acesta nu veni. Atunci buzele i se crispară, avu o tresărire a brațelor, ca și cum ar fi vrut să se repeadă asupra lui Ardeleanu; Gligor se sculă încet din bancă și-și jucă umerii uriași; dar Ezechil se stăpîni. Își băgă mîinile în buzunare și urmă să se uite drept în ochii lui Ardeleanu, fără să clipească. Văzînd că acesta tace, se îndreptă spre ușă, o deschise, se întoarse: Poate... vă mai gîndiți... poate... și ieși. Se duse pînă la lemnărie, se rezemă de peretele de scîndură și rămase acolo, clătinînd din cap. Se simțea bolnav, secătuit pe dinăuntru: în viața lui nu se rugase de nimeni, ceruse și dacă acel cineva spusese nu, îl călcase în picioare... Nici nu se putea gîndi; tot timpul se ruga: „Doamne, ajută-mă să-mi țin firea... să nu... să nu cumva... doamne, nu mă lăsa, doamne". Nici el nu știa de ce sta aici, chinuit de pofta de o țigară, de cît timp sta, cînd o văzu pe Măria ivin-

du-se după colțul școlii; părea nehotărîtă, o dată se întoarse, apoi veni iar, se opri în fața intrării.

— Da tu ce faci aici? o chemă el încet. Mărie, fată! Ea tresări, se sperie și voi să fugă, dar Ezechil venise lîngă ea, apucînd-o de braț.

— Tu ce cauți aici?

— Pe tine, șopti ea încet. Pe tine, Ezechil.

— Dar ce treabă aveți cu mine? se răsti el. Pe urmă, gîndindu-se că poate Găvrilă o trimisese, începu să răsufle ațîțat.

— Ezechil, spuse fata cu greutate... Vină acasă... Tăicuța nu-i, și...

— Da unde-i?

— S-o dus... la Arad, mi se pare.

— După ce?

— Nu știu... Hai acasă...

— Nu mă duc, am treabă...

Ea șopti după un timp:

— Și eu... am...

— Cu cine?

— Cu doamna directoare.

— Bine... Treaba ta... Și deodată toată ura adunată în ziua asta izbucni în el: Să știi, că-l omor... Vin într-o noapte... cu toporul... îl tai în bucăți. Face pe pocăitul... și noi... ca robii. Da și frații mei, luzi și... se lasă... îi mînă... pe mine nu m-a mîna... îl tai... să știi... Da, să-i spui. Așa să-i spui: „Ezechil a zis ca nu cumva să te întîlnească în drumul lui, că te face una cu pămîntul. Te zdrobește..." să-i spui... Să nu te temi... și dacă te-a bate, să vii să-mi spui mie...

— Tăicuța nu m-o bătut niciodată...

— Poate te bate amu, dacă-i spui și dacă pune mîna pe tine... atunci Dumnezeu să-i fie milostiv...

Mărie! se răsti el, văzînd că fata stă cu ochii în gol și nu-l aude. Nici nu mă asculți? Tu cu cine ții? Tu...

— Cu nimeni, Ezechil. Cu nimeni și nimeni nu ține cu mine...

— Ești o bolundă... Vai de voi, dacă n-oi mai fi eu acasă... că de mine s-o mai temut...

Ușa clasei se deschise, oamenii își strînseră mîinile. George îi conduse pînă la poartă.

— Du-te de aici, șușoti Ezechil. Du-te, n-auzi? și se luă după ei. Se ascunse în umbra neagră a scării pătulului, văzu pe Ardeleanu că o ia către primărie, iar pe Mitru și Gligor în jos, în cealaltă parte. Așteptă pînă cînd directorul încuie poarta și dispăru după colțul școlii, sări gardul și o luă la fugă în lungul șoselei, apropiindu-se de cei doi. Îi auzea vorbind încet, potolit, ca doi oameni obosiți. Răsuflă adînc, cînd ajunse lîngă ei.

— Bună seară, spuse rugător. Mitre, nu fi mînios, pe mine, mă, nu fi mînios. Ți-oi fi feldi... pînă la moarte...

— Omul lu' Dumnezeu, tu nu precepi că nu se poate? Cheară așa de rău te-ai sfădit cu bătrînul?

— Îl omor, scrîșni Ezechil. Îl tai.

Gligor își chinuia mintea să găsească o ieșire: n-ar fi vrut să-l supere pe fratele Măriei; poate că prin el s-ar putea apropia de ea. Spuse, nesigur, dibuindu-și gîndurile:

— Mă Mitre, mă, poate că...

— Nici un poate!

— No, lasă-mă să zic oarece! Că tu pe mine nu mă lași să vorbesc oarece! Auzi, da dacă el ne

dă o hîrtie pe cum că, dacă moare Găvrilă și-și capătă partea lui, dă înapoi dărabul care...

— Mă, că deștept ești! rîse Mitru. Să nu-ți pomnească capul de atîta minte... Da ce, ne jucăm?

Ezechil îl luă pe Mitru după umeri; o dată să-l fi strîns, și-i zdrobea oasele; încercă să rîdă:

— Rău te făcuși, mă! Da ce! Îi pămîntul tău?

— Îi al oamenilor săraci... Calcă-ți și tu pe fire, cere-ți iertare de la taică-tău...

— Tu ți-ai călcat pe fire, cu Cloambeș? îl întrebă Ezechil, dureros. Ți-ai călcat?

Descumpănit, Mitru tăcu; nu-i păsa de necazul celuilalt nici cît negru sub unghie: „Uite colo, crapă de bine și-i trebuie pămîntul altora. Nu-i satură Dumnezeu."

— Nu ești tu prost — zise mai domol — dar nu se poate.

— Nicicum? Gligor zice...

— Gligor nu știe ce zice...

Ajunseseră în fața crîșmei; de dinăuntru se auzeau voci, strigăte, ca în fiecare seară în ultima vreme, cînd oamenii simțeau nevoia să se adune, să fie cît mai multă vreme împreună, ca și cum singuri i-ar fi apucat frica.

Brusc, Ezechil îi înhăță pe amîndoi de mînă.

— Mă, faceți bine, mă, hai să intrăm oleacă... Plătesc eu... Mă, să bem un vin, ori o pălincă, mă, ori bere, ce-ți vrea voi...

— Hai, zise Gligor. Mi-e sete.

Mitru rîse ascuțit.

— Ezechile, nu mă cumperi cu vinul.

— Nici nu vreu! spuse celălalt întunecat, clocotind. Mă, să bem un vin, mă...

— Haidem, zise Gligor și-l trase pe Mitru: Ce ești așa scorțos, mă? Nu se poate, nu se poate, dar un vin putem bea...

8

Cînd George coti după colțul școlii, se pomeni piept în piept cu Măria; fata tremura atît de tare, încît nu era în stare să scoată o vorbă; își frămînta doar degetele deznădăjduită. În sfîrșit, cu o voce falsă, pe care nu izbutea să și-o stăpînească, zise:

— Nu mă mai cunoașteți, dom' director... Eu sînt Măria Ursu, care a fost elevă la dumneavoastră... Nu mă mai cunoașteți...

— Ba da — răspunse el vesel — cum să nu? Te-am văzut și duminică... Te-ai făcut fată mare, frumoasă... Ce dorești, dragă? Poftește înăuntru...

— Nu... Nu... spuse ea convulsiv, eu... am venit să... vorbesc numai cu dumneavoastră, dom' director...

Intimidat, George murmură ceva, dar ea îl apucă de mînă și-l trase după colțul școlii. Aici, fără să-i lase o clipă de răgaz, începu să-i povestească, întretăiat, ce se petrecuse la ei, astăzi, pe urmă amenințările lui Ezechil... și-n timp ce vorbea își simțea trupul rece, de sus pînă jos, ca mort, înghețat. Toată ziua auzise de la unii și de la alții numai laude despre Teodorescu; și-l amintea bine și din școală, cînd se temuse de el, dar într-un fel ciudat, tulburător, nici ea nu știa cum; era un om foarte aspru, odată știuse atît de bine la matematică și el îi zîmbise și o mîngîiase pe cap; fusese fericită toată ziua, povestise lui Găvrilă de zece ori cît de bine a știut și parcă-i era ciudă că nu poate spune nimic altceva, nici ea nu știa ce. Gîndul îi venise pe neașteptate: să se ducă la el, să-i ceară ajutorul. Multă vreme nu se va mai putea ascunde; de cîte ori, azi, privirea cenușie și tristă a mamei o scormonise și i se păruse că citește în privirea aceasta că mama a înțeles, sau bănuiește

ceva. Și acum... după ce s-a spart casa, cînd tata era scos din fire (și-l știa cum macină în el toate necazurile, cît se gîndește la ele, cum nu-l lasă să doarmă), ar fi omorît-o sau, mai rău, nu știa ce i-ar fi făcut... N-avea prietene, fetele n-o puteau suferi, pentru că toți feciorii umblau după ea — era doar frumoasă și bogată — și n-avea pe nimeni căruia să-i ceară un sfat.

George asculta gînditor povestea certei între Găvrilă și Ezechil; în același timp în vocea fetei, șoptită mătăsos în întuneric, era ceva ciudat; nu se simțea bine aici, nu știa ce să facă cu mîna, își aprindea mereu țigara care nu se stinsese.

— De ce... l-ați căutat pe tăicuța... atunci cînd... o zis el... nu vă supărați... cînd o zis să nu veniți pe la noi? Eu... să știți, dom' director... tot satul vă laudă ca pe un om sfînt... și toată lumea vă iubește...

— Mă gîndeam — zise George foarte serios, simțindu-se pe un teren mai sigur — să-l rog să fie primar... democrat... Găvrilă îi un democrat, nu știu dacă știi ce înseamnă aceea...

— Știu de la istorie, din clasa a V-a... democrat înseamnă cine-i cu poporul, cum era la Atena, în Grecia și mai erau și aristocrații, adică boierii... Știți... mie... tare mult mi-o plăcut la școală, tare, tare mult... Aș fi vrut să mai învăț... Țineți dumneavoastră minte, dom' director, că mi-ați spus să mă duc la liceu? Și ați vorbit și cu tăicuța, și el n-o zis nu, numai că a început războiul și dumneavoastră v-ați dus... și altele multe... Da eu, să știți, dom' director, și azi țin toate cărțile de la școală, toate și citesc... Le iau și le citesc de la început, și istoria, și aritmetica...

George n-o putea vedea în întuneric; își amintea însă o fetiță de doisprezece ani, subțire, frumoasă,

inteligența... O ciudată eleganță naturală... Toate irosite. Emilia îi povestise (și se strădui acum să-și aducă aminte limpede, dar fără să izbutească) despre o poveste de dragoste între Măria și un flăcău, Petrea Marcului, care fusese omorît într-o noapte, nu se știe de cine, ancheta neajungînd la nici un rezultat.

— Lasă, Mărie... Mulțumesc că ai venit... Să știi, tatăl tău este un om minunat; dacă ar fi mulți ca el, ar fi bine... O să ne înțelegem noi... O să vin odată la voi, făcîndu-mă că nu știu nimic de supărarea lui... și ai să vezi c-o să ne înțelegem. Nu se poate să nu ne înțelegem, noi doi...

— Da, că... sînteți și cam asemănători, să știți...

— Cum? întrebă el mirat.

— Nu știu... Nu știu, dom' director.

Tăcerea se lăsă între ei; George nu știa ce să mai spună; de aceea, rîzînd, glumi:

— Spune, Mărioară dragă, pe cînd îți jucăm la nuntă?

— Poate îmi mîncați pomana, spuse ea brusc, cu vocea înăbușită de deznădejde. Pomana, dom' director. Pomana.

Stînjenit, el își aprinse repede o țigară și încercă să-i vadă fața la lumina chibritului: obrazul îngust, fin, era alb ca varul și ochii mari aveau o privire fixă, în gol.

— Nu vorbi prostii, fată, spuse nesigur. Ce-s prostiile astea?

Ea se strînse lîngă el; George îi simți pe obraz răsuflarea caldă, proaspătă și apropiată.

— De ce să trăiesc, dom' director? Mi-s ca o slujnică la tăicuța, mai apoi oi fi la bărbatul pe care mi l-o alege... și mai rău, poate... Petrea, domnul Dumnezeu să-l hodinească... vroia să mă fure... să mergem la oraș. Oriunde... să fim noi doi...

Din ce în ce mai încurcat George nu știa ce să facă, ce să spună; ar fi vrut să plece, să fugă de aici, dar nu se putea... Oamenii trebuiau înțeleși, chiar dacă prin asta împărțeai cu ei durerile lor, străine ție.

— Eu n-am fost ca altele... bucuroase... Tăicuța m-o ținut tot în ocol... Numai la școală mi-o plăcut... și acum... am toate cărțile... le citesc... geografia...

Izbucni într-un plîns chinuitor

— Și acum mi-s grea... Mi-s în a treia lună...

George lăsă țigara să-i cadă. Îi era ciudă pe el însuși, se simțea slab, nevrednic, pentru că nu știa ce să-i spună. „Mai trebuie plătit, tot ce a fost înainte, toată viața liniștită și fără griji, calmul..." Întinse mîna la întîmplare și palma lui nimeri obrazul ud al fetei. Voi să și-o retragă repede, dar Măria se încleștă de degetele lui, le strînse cu putere în mîna ei mică, subțire și bătătorită, apoi, cu o mișcare convulsivă, îi duse mîna la sînul rotund, tînăr...

— Nu mă lăsați, dom' director... Ajutați-mă... Faceți bine... Nu mă lăsați... Nu vreau... nu pot să ajung de rîsul satului... Mai bine mă arunc în fîntînă.

— Nu vorbi prostii, ce-s prostiile astea, de ce spui prostii ? vorbi el repede, fără să-și poată trage mîna. Fata plîngea mereu, acum mai potolit, și-i strîngea mîna la sîn...

— N-am pe nimeni, nu mă lăsați...

George răsuflă adînc.

— N-am să te las, spuse apăsat, ca unui copil. Ai încredere în mine. O să fie bine, ai să vezi, Mărioară. Nu te teme. N-am să te las. Dar, uite, acum nu-ți pot spune nimic, nici eu nu știu... să...

— Să nu-i spuneți nimic la doamna... Vă rog, faceți bine... Dacă-i spuneți... mă arunc... în fîntînă.

— Nu-i spun. Îți făgăduiesc... Mă voi gîndi, și mîine... mîine îți voi spune ce cred că e de făcut... E bine, hai, lasă-mi mîna.

— Unde-mi spuneți ? Că eu nu pot veni aici.

Lui George îi veni să rîdă și în același timp era emoționat.

— Uite, spre seară, o să ne întîlnim la pod... doamne, fată dragă, în ce...

Măria îi lăsă mîna.

— Dacă nu vreți, eu...

— Tu, ce tot vorbești ? Mîine. Du-te frumos acasă... Du-te, fii liniștită. Are să fie bine... Noapte bună... Mîine, totul are să fie bine.

După ce ea plecă, rămase în pragul porții, gînditor. Măria Ursu ar fi trebuit să urmeze la școala normală, să fie învățătoare... Mitru Moț ar fi putut fi... Și el însuși, oarecum prin ei, sau, cine știe...

Zvonurile satului se stinseseră ; cîte un cîine mai hămăia din pricina urîtului. George nu putea gîndi acum nimic, îi treceau prin minte frînturi de cuvinte și ele îl îmbătau, ciudat : dacă oamenii, înțelegerea... bucuria... Atunci cînd oamenii...

Încuie poarta și veni în bucătărie. Sub lampa de petrol Emilia citea *Manifestul comunist*, și cînd îi văzu capul frumos, cu părul negru, strălucitor, aplecat asupra filelor, contractarea atentă a buzelor, genele lungi, zbătîndu-se încet, își simți ochii umezindu-se. Veni încet lîngă ea și-i puse mîna pe umărul rotund.

— Nu ți-e foame ? îl întrebă Emilia. E foarte interesant ce scrie aici, nespus de interesant. Marx a fost un om foarte mare.

George dădu din cap, apoi pe neașteptate, se aplecă și o sărută pe obraz. Ea întinse mîna spre el.

9

În crîșmă era o fumărie acră și deasă ; cînd se deschidea ușa, fumul se mai risipea și se ivea obrazul rotund, roșu al lui Laboș, care nu mai prididea să umple iegușele cu pălincă. În capul unei mese lungi, slinoase, Pavăl Bitușea răgușise de atîta cuvîntat ; se cam afumase și simțea că arde sîngele în el ; tocmai povestea că însăși maiestatea-sa regele Mihăiță e cam comunist de felul lui și ar fi fost chiar mai demult, dar l-au sfătuit rău mă-sa și unchiu-său. Alături de el, Milionu se răstea din vreme în vreme la feciorul său, toboșarul satului, poruncindu-i să-i mai aducă pălincă.

— Îi cam moale, se plîngea... Nu mă ascultă, de leneș ce-i. Numai să bată pielea aia de cîne îi place, rușine... Bate de un milion de ori pe zi și nu se satură !

În sfîrșit, Culcușea, ai cărui pistrui străluceau, ajunse și el la vorbă și strigă :

— Așa să știți, că eu îl cunosc pe baron, pe Papp Romulus ! Îi un domn mare, cum se uită la tine, te și îngheață... După cum am auzit eu, Papp Romulus ar fi fost drăguțul Mariei Tereziei, împărăteasa curvă. Ea l-o făcut domn, baron, ca mulțumită.

— Nu vorbi luzii, te-ai îmbătat ! strigă cineva. Maria Terezia a fost împărăteasă în vechime...

— No, că Papp Romulus îi deodată cu tine ! Ați făcut împreună șapte clasele, nu ? Deștept ești. Îi așa cum zic eu.

Ezechil căpătase cu greu pe datorie trei kile de vin (avea încă vreo douăzeci și două, trecute la catastiful fără greș al Lăboșoaiei) ; îi îmbia pe ceilalți să bea, dar nu știa de ce. Pricepuse de la început că nu se poate ce vrea el ; se încăpățînă

prostește, și, de fiecare dată cînd îi umplea paharul, căuta privirile lui Mitru. Acesta nu mai putu răbda de la o vreme și aplecîndu-se spre urechea lui (deși nu era nevoie, tot satul aflase că Găvrila Ursului își gonise feciorul de acasă și l-a blestemat ca pe șerpi) îi spuse:

— Omule, nu te zdrumica degeaba... mă, ție nu ți-o fost rău la tată-tău, mă. Aveți de toate. Știți voi ce e aia, foamea, mă Ezechile? Mi-i și ciudă pe tine, mă. Alții se întind... Eu mînc zeamă de urzici...

— Minți! Azi ți-o adus muierea rață!

Mitru roși de plăcere. Va să zică se aflase: atunci nu era rău. Dar văzînd obrazul necăjit și urît din fața lui, spuse zîmbind:

— Și-o vîndut muierea rochia neagră... care... i-am furat-o din tîrg, mă... Ce știi tu?

— Da tu ce știi? Voi ce știți? Nu-i dreptate pe lume. Cînd pentru unii-i bine, cînd pentru alții... Mereți în mumele voastre.

Ce să-i spună? Că turba de dorință să aibă o femeie a lui, una tînără (și numai gîndul acesta făcea să i se umfle vinele de la tîmple), albă, supusă, să-l încolăcească noaptea cu mîinile și cu picioarele... Că nu mai putea, că fugeau toate de el, și trebuia să se mulțumească, atunci cînd nu mai putea, cu o văduvă stricată, la care veneau și alții o sută, și chiar aia-și bătea joc de el, îl gonea cînd n-avea bani. Și nici asta, dar ar fi vrut să fie la casa lui, să nu se căciulească în fața nimănui, să nu fie silit să se ducă la templu, unde să-l vadă pe frate-său Solomon, frumos ca o icoană, cîntînd la armoniu, de plîngeau fetele ascultîndu-l... Îl privi pe Mitru cu scîrbă și-i umplu paharul.

— Bea, mă. Să bem, mă. Și Gligor, cîne și el. Îl știa că umblă cu limba scoasă după soră-sa și uite, nici o vorbă bună nu pune.

— Beți, mă! se răsti el deodată cu vocea lui veche și cu privirea rea. Beți, umflați-vă. Da să nu care cumva... Tăcu.

Mitru se ridică atunci în picioare.

— Uite, Ezechile... Ce-am băut plătesc eu, mîne. N-am trebuință de vinul tău. Tu te gîndești bine și-i vedea că n-ai nici o dreptate. Bună sara, mă duc acasă. Bună sara, la toată lumea! strigă, rotind o privire încruntată.

— Bună sara... să trăiești... bună sara...

— Eu mai stau, zise Gligor. Las', că plătesc eu... Ocoli masa și veni lîngă Ezechil, trecîndu-i brațul după gît: Mă feldi, fii și tu mai blînd.

— Taci și-mi dă pace! se răsti Ezechil. Și Gligor nu mai îndrăzni să-i spună nimic; începu să umple el paharele.

Pe la miezul nopții, cînd toată lumea răgușise și numai Pavăl, neobosit, îngîna o frîntură de cîntec, se ivi Picu: venise să audă ce se mai vorbește. Își luă o jumătate de chil și bău însetat. Culcușea, lîngă care se așezase, îl înghionti.

— Da unde fuseși, mă? Că nu te-o văzut nimeni... Ai auzit ce-i în sat?

— Da, mă, auzii. Vă-mbulziți la pomană, ca porcii la valău. Vorbise tare, să-l audă calicii: „Uite-i cum se umflă în pene, pe nimica toată. O să pupe un... nu pămînt." Îi veni să rîdă și se gîndi cît ar fi fost de bucuros dacă le-ar fi putut spune că pămîntul pe care-l doresc o să fie al lui, tot, sau măcar jumătate.

— Ce pomană? se supără Pavăl. Pomană-i cînd îți dă cineva, nu cînd iei singur...

— Atunci îi hoție... Păi, dacă-ți place mai mult să fii hoț decît cerșetor, treaba ta. Și auzi, mă Pavăle — spuse, începînd să se roșească — știi ce-ți căpăta voi? Asta! și-i arătă degetul mare, petrecut între alte două degete. Uite-o, vezi?

— Da de ce zici așa? întrebă Pavăl încet, destul de speriat. Era cam fricos și mai ales cu Picu n-ar fi vrut să se încurce.

— Apoi nu mi-i voie cum să zic? Mi-i porunci tu, cum să zic? Ha? Sări în picioare și se îndreptă spre Pavăl: Tu mi-i porunci? Voi, mă? Ia du-te tu acasă!

Se auzi un tîrșîit de scaune, apoi nimic.

— Ce-ai zis? întrebă cu voce tremurătoare Pavăl. Încerca să-și deschidă briceagul în buzunar, dar nu izbutea.

— Să te duci acasă! Marș!

— No, lasă-te mai moale, nu te întrece, se sculă Culcușea. Nu-i crîșma ta.

— Du-te tu acasă! strigă Pavăl, văzînd că sînt cîțiva care-i țin partea. Îți pare rău, pe noi?

Picu întinse mîna, îl prinse de piept și-l trase pînă în mijlocul crîșmei.

— Stai, mă Picule! mugi Laboș, și-și suflecă mînecile.

— Mă împilitule! rîse Picu. Îl smuci pe Pavăl încoace și-ncolo, apoi îi dădu un brînci în piept. Pavăl se izbi cu spatele de tejghea. Înhăță o sticlă de sifon și, cu ea ridicată, se repezi asupra lui Picu.

— Stai, că te învăț eu, ofticosule!

Dar nu lovi, deoarece Picu începu să rîdă cu hohote, plesnindu-se cu palmele pe coapse.

— Te-ai supărat? Nu vezi că m-am mîncat cu tine? Păi, crezi tu că nu-mi pare mie bine că capătă Iuncanii pămînt? Păi, și eu trebuie să capăt,

că fusei pe frunt... Mi-o mîncat plămînii fruntu, mă... Mi-s învălit...

Nedumerit, Pavăl stătea cu sticla în mîna ridicată, neștiind dacă Picu nu-i întinde o cursă. Dar celălalt rîdea vesel și-i făcea cu ochiul.

— Am vrut să văd, mă, că sînteți și voi oameni, nu cîrpe... Bravo, Pavăle, să trăiești!

— Căpătăm un drac, noi, nu pămînt, zise atunci Ezechil fără să se întoarcă, uitîndu-se mereu la Gligor. Numai comoniștii capătă...

Picu se întoarse:

— A, tu ești, mă? Am auzit că te-ai sfădit cu taică-tău.

— M-am. Și ce-ți pasă?

— Să te rogi de iertare, mă, auzi?

— Taci, Picule, nu mă năcăji, că eu, dacă pun mîna pe o sticlă, nu rămîn cu ea către ceriuri!...

— Ești un prost, mă. Ce-ai băut?

— Trei kile.

— Le plătesc eu... Na, mă Laboș, aruncă el o hîrtie pe tejgheaua udă. Și hai cu mine, Ezechil. Hai, mă... Hai, că te împac eu. Fără să-i lase timp să zică nu, îl trase afară din crîșmă.

În urma lor, nedumeriți, oamenii tăcură multă vreme.

— Cred că i s-o fi suit oftica la creiere, zise Milionu într-un tîrziu.

10

Mitru își strecură mîna sub trupul cald al Floriței. Femeia, care adormise, se trezi și răsuflă adînc.

— N-am somn, mărturisi el, rușinat, că o deșteptase. Mă bat gîndurile.

— Vezi să nu bolunzești, șopti ea.
— Nu te teme. Noi plugarii am trăit în mare prostie. De aceea or făcut ce-or vrut cu noi. Amu, musai să căpătăm pămînt, să putem trăi ca oamenii. Că, dacă ești sărac, ți-e rușine și de tine. Or, acuma a fi dreptate. Și eu m-oi bate pentru dreptate, în sînul partidului nostru, cel comunist.
— Tu-i face cum crezi de cuviință. Ești bărbat și știi mai bine.
— Da, îi drept. Dar îți spun să știi ce feluri de gînduri mă bat. Eu, Floriță, nu vreau să mă mai căciulesc în fața nimănui, că nu-i asta firea mea. Firea mea îi alta, care tu poate că știi. La vară, din grîul de pe pămîntul directorului, ne-om lua plug și o vacă. Că din pămînt nu doresc să vînd. Și cui aș putea eu vinde? Lu' Cloambeș? Auzi, să nu uit: tu cum gîndești cu mintea ta, ar fi bun de primar Găvrila Ursului?
— Nu știu, Mitre, șopti ea speriată. Vezi să nu-l trezești pe Fănică... Barem să doarmă...
— Adică, nici ție nu-ți place. Ei, dară politica îi altfel. Nu face omu numa ce-i place, ci și altele, care nu-i plac, da trebuiește să le facă. Politica îi așa. Că de aceea se adună oamenii într-un partid, să fie mai mulți, altfel fiecare ar face partidul lui și s-ar omorî oamenii pentru un pahar de apă. No, dară acuma dacă Găvrilă îi primar și face ce zicem noi, oamenii or zice: „Nu-s comoniștii chiar cei de pe urmă, dacă și Găvrilă îi cu ei". Precepi?
— Precep. Doamne, ține-l pe don' director, că mult bine ne-o știut face... Și, doamne, dă să fie cum zici tu... Auzi, tresări ea deodată.
Afară cineva bătea în poartă și striga:
— Mitreee! Mă, dormi, mă?
Mitru își trase repede nădragii și ieși.
— Care-i?

— Eu, feldi dragă, eu, mă, Picu. Fusei azi la oraș cu niște treburi de-ale mele... Nici n-am auzit ce-i prin sat...

Mitru se sili să străpungă întunericul, bănuitor.

— Da, dragă ! strigă Picu. La ce literă ați ajuns azi cu înscrierile ? N-ați trecut de „M", de Marchiș adică.

— Da ce te privește ? întrebă Mitru rece.

— No, de ce ? Eu n-am fost cătană ? Îmi mîncă războiul sănătatea, mi-or înghețat amîndoi plămînii la Cotu Donului, că dracu m-o pus să fug să nu mă dau prins o dată cu alții. Pricepi, tu ? Gîndesc că, dacă ați trecut de „M", nu m-ați uitat.

Pe Mitru îl cuprinse iarăși mînia : așadar s-au vorbit. Întîi Ezechil, acuma ăsta. Bogatul nu-i sătul niciodată, ca porcul.

— Îți trebuiește pămînt ? întrebă curios.

— Da.

— Ce să faci cu el ? Să-l duci în groapă la toamnă ?

Picu se rezemă de ușorul porții, ca să-i arate că nu se lasă, că are vreme.

— Am fost pe front, zise încăpățînat.

— Și ? Și Antonescu o fost. Pămîntu-i pentru săraci.

— Că mare te ții !

— Tu ai peste douăzeci și cinci de iugăre...

— Și ? Îs ale tale ? Am fost pe front, pricepe, nu te fă mai prost decît ești...

— Du-te și te culcă, Picule. Nu mă fă prost.

Picu începu să chicotească.

— De ce te pui rău cu mine, Mitrule ? Fii cuminte, mă, nu te pune rău cu mine, tu-ți dumnezeii mă-tii...

— Mă, nu-ți răci gura, că mi-i somn... Du-te acasă !

— Mitre, cu binele, ascultă-mă. Că cînd îi ajunge acolo de să te uiți la pămînt dintr-o creangă de pom, n-a fi bine...

Mitru îi apucă umărul, îl răsuci și-i dădu un brînci pînă în mijlocul uliței. Pînă să se dezmeticească Picu, poarta clănțăni sec.

Se repezi, bătu, strigă :

— Hai, mă, că mai am două voarbe ! Să nu-ți pară rău !

Dar nu-i răspunse nimeni. O luă spre capătul uliței, unde-l aștepta Ezechil. O să-i placă de Ezechil domnului comandant, de bună seamă. Patru oameni pune jos cu o singură mînă.

— Cine-a fost ? întrebă în șoaptă Florița, cînd Mitru se urcă în iesle, alături de ea.

— Ah, nimeni. Picu. Beat. Vai de el.

Florița așteptă multă vreme ca el să-i spună mai departe gîndurile lui, dar Mitru tăcea. Cloambeș, Picu, Laboș, Marcu Petrii Simii, Găvrila Ursului... De ce erau ei altfel de oameni ; parcă nici nu erau oameni, ci Dumnezeu știe ce. Dintre toți, pe Cloambeș știa că nu-l va ierta pînă la mormînt, dar parcă ceilalți erau mai buni ? Stătu așa multă vreme, cu ochii în tavanul găurit prin care se vedea, departe, sus, o stea verzuie și rotundă, ca un ochi de găină.

Capitolul VIII

1

Lui Suslănescu nu-i venea să iasă din pat, deși își spunea că trebuie să fie tîrziu și va face impresie proastă asupra lui Cordiș, lenevind. Nu izbutea să se încălzească sub plapuma subțire, murdară, mirosind acru a trup străin; afară era o dimineață cenușie, friguroasă, neliniștitoare. Azi-noapte băuse mult, și acum îi era foame și greață în același timp și ar fi vrut să nu-și aducă aminte de tot ce făcuse la beție; se mira de căldura interioară pe care-o simțise, ca pe-o binefacere nemeritată, alături de oamenii aceștia grosolani, cu porecle ciudate; adevărul era că la un moment dat ar fi vrut să-i îmbrățișeze pe toți, pe rînd, cu un fel de umilință; asta îl ridicase în propriii lui ochi, ca și cum și-ar fi descoperit pe neașteptate o noblețe necunoscută. Și în același timp se temuse ca nu cumva vreunul din ei să simtă adevărul: că el încearcă doar să se apropie, că vine de departe și că totul nu e decît un teatru, jucat cu ultima sinceritate, cu o anume deznădejde.

Se sculă și rămase așezat pe marginea patului, strîngîndu-și la piept pijamaua veche, fără nasturi, clănțănind din dinți. Își căută pe pipăite pantofii, dar nu-i găsi. Odaia asta lungă, nepodită, masa plină cu sticle goale și resturi sleite de mîncare, ferestrele mici și pistruiate, perdelele gălbui, mîncate de molii, îl îngroziră. De obicei nu-l supăra

dezordinea, promiscuitatea (în timpul studenției trăise în condiții și mai rele), dar în casa Velceanu și la Teodorescu se obișnuise să respecte curățenia ; știa că se poate obișnui cu murdăria prea repede și nu mai voia. „Ăștia nu-mi dau nimic de mîncare ? se întrebă iritat, în timp ce se îmbrăca. Ei, drăcie !"

Ieși în curtea înmuiată de ploaie, plină de ierburi și buruieni, și se învîrti nehotărît, pînă cînd auzi glasul răgușit și stins al lui Cordiș, venind dintr-un fel de gheretă de lemn ; se îndreptă într-acolo, dar nu intră, deoarece auzi că se vorbea despre el.

— Spune, poți să spui ? Așa că-ți place de el ? Vă știu eu cum sînteți voi, muierile... cum vedeți un domn, pe loc vi se aprinde... Ei, Silvie, Silvie, slabă muiere ești tu, dacă uiți cine ai fost și ce-am făcut eu din tine...

— De ce l-ai adus în casă ? Ha ? Eu l-am adus ? Că avem tare mult loc să mai bagi un străin, cine știe cine îi, ce hoț — și tu de ce l-ai adus ? Și eu să-l hrănesc pe degeaba, să mă spetesc, să-i fac mîncări bune, că-i domn, cu mațe subțiri...

Încremenit, Suslănescu veni mai aproape de bucătăria de vară ; se lipi de o grămadă de lemne. De aici îi putea vedea pe amîndoi. Cordiș, legat la cap cu un prosop ud, stătea pe un scăunel cu trei picioare și-și apăsa palmele pe stomac ; nevastă-sa bătea niște ouă într-o farfurie. Avea un obraz lătăreț, șters, și brațele goale îi erau roșii-vineții, ca opărite.

— Nu te preface, fie-ți rușine că te prefaci, urmă Cordiș cu o voce egală, răutăcioasă. Gată ouăle acelea, că mă doare burta și capul, nu vezi ? Lasă, că știu eu. Te-am văzut asară cum îți curgeau ochii după el, curge-ți-ar amîndoi, că și mă-ta n-o fost mai bună decît tine, vai și amar în ce familie m-am băgat !

— Dă-mi lingura aceea!

— Na!... Poate v-ați și vorbit? Cînd eu voi fi la datorie, să vă băgați în patul meu amîndoi... Domn îți trebuie ție! Și ce? Îi mai deștept ca mine? No, fă bine, spune: îi mai deștept?

— Acuma îi gata mîncarea, Cordișel...

— Schimbi vorba? începu să rîdă el, ascuțit. Nu-ți place că-ți citesc gîndurile? Te rușinezi de gîndurile tale? No, dacă vrei să știi, l-am adus ca să te ispitesc. Să văd, avea-vei obrazul de gudă, că cheară supt ochii mei să mă rușinezi cu el? Crezi că nu știu că ai trăit și cu alții? Vrei să ți-i înșir?

— Înșiră-i, spuse ea, liniștită.

— Ei, iaca că nu vreu.

— Gătatu-s-or înscrierile acelea, să te duci la școală, că m-ai amețit de cap? întrebă ea, așternînd un ștergar murdar pe colțul mesei. Hai, și umple-te... Și pe Suslănescu ăsta să nu-l mai văd la noi, m-ai auzit? Să-i spui să se ducă...

— Acuma pot să-i spun, după ce ați pus la cale cînd și unde să vă întîlniți, mormăi Cordiș cu gura plină. Ai, că bune-s ouăle astea. Nu-i prost Dumnezeu... Ce de lucruri minunate a făcut pe pămînt... Găini, ouă și alte chestii...

— Mîncă încet, nu te grăbi, că iară te-a durea burta. Auzi, Cordiș, crezi tu că, dacă ies țărăniștii la alegeri, te face director?

— No, că l-a face pe Suslănescu! Poți ști că mă face...

Uluit, Suslănescu nu știa cum să se ducă de acolo, ca nu cumva să-l vadă și să știe că i-a auzit. Îi venea să rîdă și să plîngă, dar mai ales îi era atît de foame că amețise. Se depărtă pe furiș, incapabil să se gîndească ce-ar fi de făcut. Plecase de la Teodorescu într-un moment de prostie, de exaltare și acum nu știa cum să se descurce, nu înțelegea ni-

mic. Azi-noapte, Cordiș îl sărutase tot timpul, îl numise „Sandule, frate scump", și, dintr-o dată...

— Bună dimineața și sănătate bună să deie Dumnezeu, auzi în spatele lui vocea plăcută, binevoitoare a lui Găvrila Ursului. Se întoarse bucuros, îi strînse mîna și voi să-l întrebe ceva, nici el nu știa ce, numai să scape de impresia de absurd și uluială, dar Găvrilă nu-i lăsă timp. Unde-i domnul Cordiș ?

— Acolo, făcu un semn Suslănescu spre gheretа de scînduri.

— No, poftiți, vă rog, și dumneavoastră, că avem de vorbit lucruri serioase.

Intrară amîndoi. Cordiș îngînă ceva, cu gura plină, morocănos, dar nevasta îi pofti:

— Veniți și mîncați cu noi.

— Mulțumesc, spuse Suslănescu repede și se așeză alături de Cordiș, dar ea nu-l servi cu nimic; îi îmbiase numai după datină.

— No, ce-i, bace Găvrilă ? Și ce te îmbrăcași de duminică, pe o vreme ca asta ? se miră Cordiș.

— Am fost plecat din sat, acuma venii, domnule învățător. Am venit cu lucruri serioase.

— Apoi, dumneata ești totdeauna serios. Muiere, da niște ceapă-cepșoară nu-i ? Eh, cum ai dormit, mă, Suslănescule ? Bine, ce ? Mai bine decît la ăla, la... dă-l în mîțe !

— Da, excelent, spuse Suslănescu cu gura plină de salivă.

— Ei, ce pot eu să-ți fac atunci ! rîse gros și mulțumit Cordiș. Să mă bucur, asta pot... Mai dă-mi ceva, muiere, că parcă mi-s surpat pe dinlăuntru... Și, zi, bace Găvrilă...

— Vin de la hodaie, de la domnul baron, spuse calm Găvrilă. Am vorbit cu dumia-sa, multe toate.

— Ei! se miră Cordiș. Ei, ei! Dă-mi apă, Silvie... Mi-e sete.

— Domnul baron ne poftește la dumia-sa după-amiază... Să stăm de vorbă. Se face mare manifestație, poate mîne ori poimîne, cum om hotărî noi. Se întoarse spre Suslănescu: Domnul baron a auzit și de dumevoastă și s-a bucurat că sînteți aici. O zis că trimite mașina, automobila după dumevoastă... cam pe la cinci, așa către seară.

— Numai după el? întrebă Cordiș, posomorîndu-se brusc.

— Nu, și după dumevoastă... Noi, Picu, eu, Marcu, om mere cu căruțele...

— Să-mi calci hainele cele negre, spuse Cordiș și rîgîi, mulțumit. Așa se schimbă chestia.

Găvrilă era palid, cu cearcăne adînci și albăstrii sub ochi; Suslănescu se simți din nou atras spre el și-i zîmbi; ar fi vrut să-i ceară ceva, o țigară, deși avea un pachet plin în buzunar, dar știa că Găvrilă nu fumează.

Cordiș se ridică, își șterse buzele unsuroase.

— No, mă duc să mă întind două minuturi, că altfel mă apucă stomacul și nu mai sînt bun de nimic. Bace Găvrilă, fii bun și vină cu mine, că am să-ți spun niște lucruri, numai dumitale... Îl luă de braț și-l trase afară din bucătărie. Nevastă-sa începu să spele vasele, fără să arunce nici o privire lui Suslănescu; acesta, stingherit, bătea cu degetele în tăblia jegoasă a mesei, uitîndu-se în tavan; căuta să nu vadă mîinile ei mari, roșii, care-l făceau să se scuture de un fior ciudat. Pe urmă se hotărî:

— Stimată doamnă... aș dori să punem la punct unele lucruri, nu-i așa, deoarece atunci cînd oamenii...

Ea se întoarse o clipă și-i aruncă o privire fără expresie, apoi își văzu mai departe de treabă.

— Sînt recunoscător domnului Cordiș că m-a invitat să stau la dumneavoastră... nu-i așa, nu puteam rămîne în casa unui om ale cărui convingeri politice nu le împărtășesc, și împotriva căruia va trebui să desfășor, alături de domnul Cordiș, o luptă politică...

Își aduna cuvintele cu atîta greutate încît începu să transpire; tresări speriat cînd ea îi puse înainte o farfurie plină cu lapte și pîine dumicată și-i spuse repede, gîfîind :

— Hai, mîncă repede, să nu te vadă.

Cu un gest indignat, Suslănescu împinse farfuria, gata s-o arunce de pe masă.

— Dar, stimată doamnă, nu e vorba de așa ceva ! Pentru Dumnezeu, sper că nu vreți să-mi dați pomană ! Sînt profesor, doamnă, am leafă, am ceva bani... Vă rog, să stabilim împreună cît să vă dau pe lună ca să... în sfîrșit...

Ea îl privi mirată : avea ochii gălbui, ca pisicile.

— A ! așa nu se poate... Adică, vorbește dumneata cu Cordiș... poate vă înțelegeți... Hai, mîncă laptele...

— Mersi ! strigă el și ieși furios.

Cordiș era la poartă, unde-l condusese pe Găvrilă și-i strîngea mîna, apoi ieși după el și-l urmări multă vreme cu privirea.

— Știi tu, Suslănescule, ce cap are ăsta ? se întoarse în sfîrșit. Grozav ! Brr, se zgribuli, cum s-a stricat și vremea asta, bat-o Dumnezeu... Nu-i bine pentru semănături.

Suslănescu simți o dorință nebună să se repeadă la el și să-l ia la pumni, pe neașteptate, să-l doboare în noroi și apoi să-i spună : „Da, ai dreptate, e ceva cu vremea, nu-i în regulă". Se apropie de

Cordiș cu un zîmbet silit și-l luă de braț. Îi spuse și lui, ca nevestei, cît era de mulțumit că stă la ei, ce bine se simțea, mai ales că de acuma înainte vor lupta împreună și-i propuse să rezolve problemele bănești, masa, locuința.

— Da ce nevoie ai ? se miră Cordiș. Stai cît vrei, ți-a cerut cineva ceva ? Mă supăr, mă... ce dracu ! Dormi la mine, mănînci la mine, lasă, ai să găsești tu cum să revanșezi, n-am eu grija asta... Să-i spui nevestei ce vrei să mănînci dimineața, la prînz, seara, poate ai și tu gusturile tale, și ea-ți face. Suslănescule dragă, să știi că mă și jignești dacă insiști cu banii... Nu știi tu cum e la țară ? Se găsesc de toate... E, acolo un pui, o slăninuță... Îl bătu pe braț prietenește. Iar diseară, la domnul Papp... Știi tu ce vinuri are ? Prima. Mi-a povestit, nu-i mai mult de două săptămîni, un tip, medic de felul lui, că a fost odată și el invitat și... ce să-ți spun ?... Auzi tu — zise pe neașteptate — ce-ar fi să te duci la școală să vezi ce se mai petrece ? Or fi terminat cu înscrierile alea ? Știi, pe urmă ne așezăm noi doi și facem un raport la inspectorat, de să-i meargă fulgii... să vezi că din afacerea asta ne alegem eu cu direcția școlii și tu, că ești cu școală mai multă, cu un post *ceva,* poate chiar inspector școlar... Nu ți-ar plăcea ?

— Nu-i vorba de asta, dădu din mînă Suslănescu, plictisit.

— E, să știi că mă supăr... Du-te, dragă, du-te pe la școală. Eu mă întind puțin să-mi adun gîndurile... Servus.

Se trezi pe uliță, chinuit de foame și de frig. Sub cerul apropiat, spălăcit și dușmănos, satul era urît, sărac și necunoscut ; plimbarea lui, fără țel, îi apăru simbolică. În fond, n-avea ce căuta aici și nu-l interesa nimic, pămîntul, oamenii, socotelile lor încîl-

cite. Matahala aia de mecanic comunist avusese dreptate: numai din frică a venit aici, şi-a părăsit cărţile, oraşul, obişnuinţele. Îi era dor de un manual gros, franţuzesc, cu pagini mătăsoase şi uşor prăfuite, de căldură, de intimitate, de o femeie. Ar fi mai bine să se lase în voia primului impuls, să se întoarcă la oraş; poate, aşa cum îi era obiceiul nenorocit, exagerase „primejdia" în care se găsea. Ce-ar fi să vorbească deschis cu Ardeleanu? El era un practician, nu un fanatic şi un refulat politic şi social ca Teodorescu. Alcătui, la iuţeală, un mic discurs posibil: „Domnule Ardeleanu, situaţia stă aşa. Eu sînt «vinovat» faţă de mişcarea de stînga prin faptul că am scris o serie de articole în care credeam sau nu credeam, asta n-are nici o importanţă. Ziarele în care au apărut sînt şi aşa puse la index, aşa că «ideile» mele nu pot primejdui activitatea dumneavoastră, cu care eu pot sau nu pot fi de acord în forul meu intim, dar împotriva cărora mă angajez să nu duc nici o acţiune prin scris sau viu grai. De altfel, erau nişte măgării, scrise cea mai mare parte în stare de beţie şi asezonate de bunul-gust stilistic al lui Vîslan. Ştiu că, la un moment dat, aş putea avea neplăceri din pricina lor, mai ales dacă veţi pune mîna pe putere, ceea ce poate să se întîmple sau să nu se întîmple. Prin ce aş putea să mă răscumpăr? Sînt un om cu o oarecare cultură, in fine, cu un oarecare prestigiu, sînt gata să vă fac orice serviciu, evident... pînă la limita principiilor mele etice... (Care limită? Cea de sus, sau cea de jos? ar putea fi întrebat. El se gîndea însă ca nu cumva să i se ceară să devină delator, sau aşa ceva.) Să vă mai spun ceva, domnule Ardeleanu: eu sînt un om slab. Foarte slab. Nu mă pot schimba. E o chestie de glande, de educaţie, de ereditate, în sfîrşit de mulţi factori asupra cărora nu se mai poate acţiona.

în fond, dacă nu sînt antrenat *personal*, înțeleg prin asta integritatea mea fizică... cariera mea, pe care dacă o pierd pot să mă sinucid, deoarece nu sînt în stare să fac nimic altceva... eu am o capacitate impresionantă de adaptare la orice idee, pot să mă entuziasmez sincer, pot chiar să cred în ea. Nu vreau însă și nu pot să acționez. Asta e tot, domnule Ardeleanu. Te rog să iei legătura cu șefii dumitale, să le expui acest caz și să-mi dai un răspuns."

Evident că asta era soluția cea mai simplă, dar, ca de obicei, îi era imposibil s-o aleagă. Simplă? Poate, pentru moment. Complicațiile s-ar ivi după aceea cu duiumul... Nu există partid politic cinic la modul absolut, cu care să poți trata comercial: asta dau, asta cer, mai lăsați voi, mai las eu, și pe urmă facem un contract pe care nici una dintre părți nu are dreptul să-l modifice sau să-l calce...

Prin fața școlii, unde oamenii se îngrămădeau gălăgioși, citind un fel de afiș pus pe poartă, trecu repede, răspunzînd mecanic la saluturi.

Dincolo de primărie, vîntul rece și umed care sufla peste pustă îl îmbrăcă într-o cămașă înghețată; părul aspru, netuns, i se ridică, dureros, în creștetul capului, pantalonii începură să-i fîlfîie în jurul picioarelor subțiri; nu se întoarse, urcă pînă în podul sub care Teuzul umflat, cafeniu, bolborosea mîlos. De aici, nimic nu agăța privirea pe pusta cenușie; dincolo de imașul comunal, pe care pășteau vacile, ogoare negre, proaspăt arate; avea impresia că, dacă ar putea să ajungă pînă acolo, pămîntul l-ar înghiți ca o mlaștină ticăloasă... Romînia... Asta era adevărata ei semnificație, bucăți de pămînt negru, priveliști sterpe. Tot ce era frumos era inutil: munții, marea... Rezemat de balustrada șubredă a podului, privi apa murdară, pînă cînd ameți. Ar fi vrut ceva care să-l lege în mod permanent, cîteva

valori — altele decît cele pe care le știuse pînă acum — ceva trainic și brutal ca o dorință, ca o obsesie; or, în el nu era nimic din toate astea, ci numai cîteva concesii făcute cărnii, educației sau prejudecăților...

Vîntul șuiera încet, încrețea urît fața apei, îl străpungea ca un sfredel. „Mi-e milă de mine, șopti, și-i veni să rîdă. Ei și? Dacă i-ar fi altcuiva milă de mine, lucrurile s-ar schimba pentru puțin timp. Pe urmă aș avea nevoie să mă respecte cineva, pe urmă să se teamă de mine, pe urmă ca alții să simtă că le sînt indispensabil ca aerul, ca apa. Ca pămîntul. Cei care vor pămînt simt că Teodorescu le e necesar și cînd el o să-și dea seama de asta, va fi absolvit de tot ceea ce el consideră ca o vină față de «oameni». Și ce s-ar întîmpla cu Teodorescu dacă și-ar da seama că «oamenii» nu există decît în măsura în care au nevoie de el? Probabil ar redeveni un om neinteresant." Există minciuni necesare, dar Suslănescu știa că nu mai era destul de candid ca să mai poată crede în ele.

Coborî de pe pod și porni de-a lungul digului, privind absent cîmpia sură; totul era monoton, amărît, minor, și se plictisi curînd. Se hotărî să se ducă la crîșmă, să vadă dacă nu cumva va putea să mănînce acolo. Ar fi dorit un pui rumen, cu mujdei de usturoi, un vin acrișor și un țigan bătrîn să-i cînte la ureche și descoperi, uimit, că asta nu era de loc imposibil; trebuia să se ducă doar pînă acolo, să ceară și să plătească. Crîșmarul — omul acela gras, cu mustață patriarhală — îi va zîmbi, se va foi în jurul lui și, cu un pic de bunăvoință, el își va putea închipui că toate astea nu se fac pentru cîteva sute de lei.

O luă pe o ulicioară îngustă, spre șosea, cînd îi văzu pe Teodorescu și pe Găvrila Ursului stînd pe o bancă în fața unei case mari, arătoase, împrejmuită de salcîmi. George purta o manta militară cu gulerul ridicat, părea gînditor și bătrîn.

2

— Îmi dați voie să stau o clipă lîngă dumneavoastră ? Am fost să mă plimb, dar e frig, spuse Suslănescu, surîzînd politicos.

— Poftiți, dragă domnule profesor, zise Găvrilă și Suslănescu avu impresia că bătrînul e foarte bucuros de sosirea lui.

— Ce mai faci ? se interesă George, absent.

— Nimic. Aștept să reînceapă cursurile...

— Îi vremea urîtă, clătină din cap Găvrilă. Nu-i bună...

— Pentru recoltă, știu, îmi dau seama de asta. Dar poate dă Dumnezeu și se schimbă. Pînă azi a fost doar atît de frumos, de primăvăratic...

George tuși, apoi se ridică de pe bancă.

— Îmi pare rău, bace Găvrilă, că nu ne-am înțeles. Am crezut că dumneata o să mă înțelegi...

— Poate că nu mă ajută mintea, dom' director...

— Nu mintea, bace Găvrilă, altceva... Pînă la urmă, ai să vii la vorbele mele...

— Nu-mi vine a crede, dom' director. Să deie Dumnezeu, cum a zis și domnul profesor, să nu fie cum cred eu, să fie altfel.

— Cum să fie ?

— Bine...

— Ei, am plecat, bace Găvrilă... Bună ziua, Suslănescule.

— Vin cu dumneata, dacă nu te deranjează. La revedere, domnule Ursu.

— Mereți sănătoși, domnilor...

Găvrilă intră repede în curte și trase zăvorul cu zgomot. Abia acum Suslănescu se gîndi că poate a făcut o prostie: ce va crede despre el Găvrilă, cînd după-masă urmau să se ducă la baron? Să nu-și închipuie cumva că e „agentul" lui Teodorescu... Lucrul i-ar fi fost neplăcut. Teodorescu mergea grăbit, cu capul în pămînt, ca și cum ar fi fost singur; asta-l făcu pe Suslănescu să zîmbească ironic: în fond, George nu era cu nimic deosebit de el și acum se mira că fusese un timp, foarte scurt de altfel, în care pusese atîta cont pe prețuirea lui.

— Ei, cum v-a primit Găvrilă? Nu v-a gonit cu flăcăii, așa cum se lăudase?

— Vezi că nu, răspunse George încet. E un om foarte...

Nu găsi cuvîntul și ridică din umeri.

— „Foarte, foarte", dar nu se poate face nimic cu el, nu? E ușor să-ți dai seama: Găvrilă e un prizonier al părerii pe care o au alții despre el. Satul, cei de seama lui, înstăriții. Sînt puțini care o pot rupe cu asta și îi costă. Sper că nu ești supărat pe mine.

— Nu.

— Sigur? De vreme ce o spui, probabil că e așa. Dar dacă ai vrea să fii consecvent cu dumneata însuți... cu „luarea definitivă de atitudine", ar trebui să mă urăști și să vrei să mă distrugi.

Tonul agresiv și, mai ales, aluzia la ceea ce le povestise într-o duminică după-masă îl indispuse pe George. Se opri și se întoarse spre Suslănescu. Acesta se strîmbă: aici, la țară, oamenii nu puteau parcă gîndi în mers; ori de cîte ori începea o discu-

ție serioasă, se opreau în drum: din lipsa noțiunii de spațiu, probabil.

— Noi nu vrem să distrugem pe nimeni.

— O, la, la, pentru acest „noi"... Cît ne zvîrcolim, domnule Teodorescu, pentru a putea la un moment dat să ne retranșăm îndărătul unui „noi", cu care să-i speriem pe ceilalți.

— Eu nu vreau să te *speriu* pe dumneata.

— Ești chiar atît de sigur? Dacă ai gîndi ca mine, n-ai avea dreptul să mă sperii, nici să mă urăști. Dar dumneata ești un angajat.

Se auzea cu plăcere vorbind și-l bucura frămîntarea pe care simțea că o trezește în celălalt. Într-adevăr, George începea să se înfurie; cunoștea acest fel provocator de a începe o discuție, cînd vrei să reverși asupra altcuiva un necaz, o umilință sau o grijă proprie.

— Un angajat, repetă Suslănescu încet. Își dădu capul pe spate și privi gînditor acoperișul de șindrilă al unei case. E ciudat — spuse — cît de slabi sînt aceia care mizează totul pe libertatea lor... și cît de grăbiți sînt oamenii s-o piardă. Atîta că unora le trebuiesc argumente tari, zguduitoare, ca să consimtă. Asta le dă sentimentul valorii lor... Așa cum dumitale ți-a trebuit războiul, prizonieratul și mai ales nopțile acelea, cu rusul, ca să cedezi.

— N-am cedat... Am înțeles. E altceva.

— Poți s-o numești cum vrei. Aș vrea... aș vrea să te întreb: ce părere ai despre mine? Dar să fii sincer.

— N-am nici o părere, răspunse George, răstit. N-am timp de așa ceva acum.

— Trebuie să te ocupi de fericirea oamenilor, nu? Se simțea jignit și de aceea continuă, acru: De împroprietărire. Îți pot spune un lucru: dacă baronul ar fi un adevărat politician, ar face-o el, la

repezeală, și v-ar da peste cap toate socotelile. Țăranilor le e complet indiferent cine le dă pămînt, iar pe dumneavoastră nu vă cunosc și nu vă înțeleg...

Teodorescu își aprinse o țigară.

— Te pretinzi marxist, Suslănescule, și faci sofistică. Știi doar, sau cred că nu știi, că e vorba de niște relații materiale care trebuiesc schimbate. Transformările conștiinței vor veni după aceea.

— Cît vă deranjează „conștiința"! rîse Suslănescu, vesel, pentru că bănuia o nesiguranță la George. A dracului marfă! Rebelă rău! Și ce ușor rezolvați această dilemă! Transformările vor veni după aceea... Îmi permiteți să vă pun o problemă de conștiință?

— Te rog. Am să încerc să...

— Problema de conștiință se enunță astfel: și dumneavoastră, și Mitru sînteți comuniști... mă rog, cu diferențierile respective, de calitate. Dumneavoastră aveți pămînt, el n-are. Ca să nu crape de foame, e nevoit să vă lucreze pămîntul... Ce zic eu? Nevoit? E fericit, asta a fost *salvarea* pentru el. Dar dumneavoastră înțelegeți, știți, teoretic, că îl exploatați... Plusvaloarea — și așa mai departe... Pentru dumneavoastră, ca om care ați *aderat* liber, lucrul acesta e imoral, toată activitatea dumneavoastră se bazează pe dogma desființării exploatării... Cum vă împăcați cu această contradicție? Nu cu cea etică, mă lasă rece, dar cu cealaltă: cu faptul că un lucru imoral, exploatarea, a fost salvarea absolută a lui Mitru? Exploatare! Pentru mine, termenul e susceptibil de interpretări, dar într-o revoluție, noțiunile se încarcă teribil cu dinamită... Noțiunile ucid ca și cum ar fi fiare... Ei? Mi se pare că am expus chestia asta destul de clar, într-o formă aproape frumoasă, nu găsiți?

George era nemișcat în mijlocul drumului ; mîna cu care ducea țigara la buze nu-i tremura, dar Suslănescu se sperie de goliciunea privirilor lui, devenite brusc fără expresie. Spuse repede, regăsindu-și pe neașteptate vocea veche, nesigură, parcă plîngăreață :

— E o dilemă... ca la șah. Atît, nu e nimic altceva...

George răsuflă adînc, cu greutate.

— Ce crezi că ar trebui să fac ? întrebă încet, oprindu-se, parcă pipăind fiecare cuvînt.

Suslănescu îl admiră pentru stăpînirea de sine ; simțea că-l lovise teribil, dar nu se bucura, nu încerca nici o satisfacție. Era ca și cum ar fi spart, cu piciorul, un lucru la care altul ținea și lui îi era perfect indiferent.

— O, e o copilărie să luați în tragic lucrurile astea... Eu voiam doar să vă fac să înțelegeți că fiecare om are dreptate. Fiecare. Toți oamenii. În bloc, sau individual. În fiecare clipă, chiar cînd se contrazic, ori mai ales cînd se contrazic.

— Și un monstru ca Hitler, de pildă, a avut dreptate ?

— Dar e evident, pentru Dumnezeu! Și dumneata ai dreptate și atunci cînd faci ce faci, politic, și atunci cînd îi dai lui Mitru să lucreze. Îl ajuți pe el, nu ? Ar fi imoral ca dintr-o rigiditate... Ar fi îngrozitor un specimen uman care să aibă dreptate absolut totdeauna, deși ăsta e un vis vechi... l-a născut pe Dumnezeu... și setea noastră bolnavă de a ne apropia de el, de a-i semăna și, bineînțeles, neputința.

George oftă :

— Contradicția asta e născută de societatea bazată pe exploatare... Ea se poate înlătura.

— Cum ?

— Prin rațiune activă.

— Asta e altă formulă pentru „activitate revoluționară", nu-i așa?

— Da.

„Vai de tine", se gîndi Suslănescu. Se înclină ușor, ca într-un salon:

— Și tot nu mi-ați răspuns la problema de conștiință pe care v-am supus-o.

— Nu-ți pot răspunde acum. Dar dacă vei rămîne mai mult aici, vei vedea că există un răspuns. Și acum, la revedere.

— Nu mă mai puteți suporta... pentru că am fost și eu cinstit în felul meu? întrebă Suslănescu, blînd. Celălalt nu răspunse; îi întinse mîna (și ca totdeauna Suslănescu se fîstîci, se înduioșă: nu știa cum să-i ia mîna stîngă) și se depărtă grăbit. În urma lui, Suslănescu porni încet, abătut. Repurtase o victorie asupra unui om pe care nu-l disprețuia și nu-l ura în ascuns, așa cum se întîmplase cu atîția din vechii lui prieteni — și parcă se simțea mai singur acum, vag neliniștit. Își spuse că el avea în fond două vîrste și, din neîncetata lor înfruntare, nu putea ieși nimic viu, nimic cald, proaspăt și nou, ci numai o înțelegere uneori plictisită, alteori înspăimîntată, a celorlalți. Intuia că undeva trebuie să existe un teren comun, ceva care să-ți dea același sentiment de fraternitate pe care-l încearcă soldații în marș, atunci cînd unii pot dormi, mergînd, numai pentru că simt, prin somn, un umăr sau un cot de care pot să se sprijine, dar, probabil, pentru ca să ajungă aici ar fi fost necesare atîtea renunțări, traversarea rapidă și febrilă a atîtor experiențe, încît nu-i rămînea decît să se consoleze și să încerce, din cînd în cînd, să se apere, așa cum făcuse astăzi, la urma urmei, cu Teodorescu.

Se duse la crîșma lui Laboș, unde se instală în cămăruța curată, rezervată „domnilor“, și-și comandă tot ce dorise de dimineață să mănînce, deși acum nu-i mai era foame. Peste cîtva timp, sosi și notarul Meliuță să-și bea porția de secărică și, după ce se afumă puțin, începu să-i povestească lui Suslănescu tot felul de lucruri banale, despre căsătoria lui fericită, despre planurile mari pe care și le făcuse în viață și dintre care unele-i reușiseră, altele nu. Suslănescu îl auzea vag și se silea, plin de bunăvoință, să-l înțeleagă.

Stătu aici pînă tîrziu, cînd apăru și Cordiș, nervos, și-i spuse, răstit, că a venit după ei o mașină de la conac.

3

— De s-ar termina odată istoria asta cu pămîntul, spuse Emilia, ridicîndu-se de la masă și mergînd la sobă, unde puse cîteva lemne pe foc, scuzîndu-se : Am făcut focul ca să te simți mai bine în casă. Ai îndurat tu destul frig, săracul de tine. Mama e supărată, să știi. Zice că sînt o risipitoare... că cine a mai văzut foc în casă, primăvara... E înghețată și ea, dar n-ar veni în casă să se încălzească, pentru nimic în lume... Te simți bine ?

— Da — răspunse George — mulțumesc. Foarte bine. Ai avut o idee bună...

Deși era încă devreme, în odaia mare se întunecase cenușiu și gura roșie a sobei licărea intim. George îi urmări un timp mișcările sigure, apoi oftă zgomotos.

— Ce ai ? tresări ea și, cum stătea ghemuită în fața sobei, se aplecă puțin pe spate, astfel că se rezemă de genunchii lui ; era neașteptat de grea.

— Nimic... Mă cam doare... mîna... Se schimbă vremea.

— Da. Probabil. Emilia își mușcă buzele. Ar fi vrut să-l poată întreba liniștită cum de e în stare să vorbească despre „asta“ cu atîta răceală. Ești îngîndurat, îi spuse. Nu te frămînta atîta... Ardeleanu îmi pare foarte priceput... în meseria de comunist. Tu prea le pui toate la inimă. Nu vrei să fumezi?

— Ba da, mi-ar face plăcere... Să știi... că am să încerc totuși să mă las. Simt un fel de... Nu mai urmă. Se așeză mai bine pe colțul canapelei și-și propti bărbia în palmă. Obrazul lui subțire era atît de frumos, ușor rumenit, încît Emilia își simți răsuflarea grea. „El va fi tot așa și peste cîțiva ani, se gîndi. Asta nu e drept. Oricîte griji trec deasupra lor, bărbații îmbătrînesc mai greu. Sînt atîtea lucruri pe care ei nu le bagă în seamă, tot felul de mărunțișuri.“

— Ar trebui să-i scrii lui Dan să vie pentru cîteva zile, murmură George.

Ea se sperie:

— Pentru Dumnezeu, îmi spui a doua oară asta... S-a întîmplat ceva? L-ai visat cumva?

— Nu, ce vorbești?... Aș vrea să stau de vorbă cu el, mult... Își luă palma de pe ochi și o privi în față: Știi, Emilia, mă gîndesc mult la el, la viitorul lui... și, e ciudat, dar mi-l închipui tot copil mic... așa cum l-am lăsat...

— Te temi că el nu-ți împărtășește părerile? întrebă ea, foarte serioasă.

— Ce păreri, Emilia?

— Astea, comuniste... Să nu-ți fie frică... E un copil foarte deștept.

O clipă el nu știu ce să facă; adevărul era că nu-i putea spune nimic; l-ar fi înțeles în felul ei inteligent, dar limitat. Distanța dintre ei îl obosea

și bănuia efortul ei de a o străbate cu un fel de siguranță. Emilia era prea calmă. Se simți deodată stînjenit de faptul că ea stătea cu tot trupul rezemat de genunchii lui osoși. Cel mai cinstit lucru ar fi fost să-i spună: Dragă, în clipele astea, pentru mine sînt importante niște lucruri care pe tine te-ar îngrozi, sau, în cel mai bun caz, nu le-ai înțelege. Spune-mi tu ce e de făcut în asemenea situație...

Își opri gestul cu care voia s-o mîngîie pentru a o îndepărta, pe urmă, cum în mintea lui, la toate mișcările, participa și mîna pe care n-o mai avea, într-un fel ciudat, astfel încît îi simțea degetele și senzația pe care ți-o dau unghiile netăiate de multă vreme — rămase speriat. Spaima aceasta, îndoită totdeauna de o fulgerare de speranță și de bucurie, și pe urmă de o liniște interioară, de o împietrire, îl încercă și acum, și uită ecoul pe care-l deșteptaseră în el cuvintele lui Suslănescu, răspunzînd unor gînduri mai vechi, discuției pe care o avusese cu Mitru la cîmp, atunci cînd acesta îi prinsese un pește, ca să fie iertat. Emilia se ridică oftînd, se așeză la masă și-și reluă andrelele și puloverul de lînă groasă, aspră, pe care-l croșeta pentru Dan.

— O să se schimbe foarte mult, în anii care vor urma, spuse el, nesigur.

Ea îl privi cu ochi mirați și ridică din umeri cu un fel de politețe.

— Nu vrei să dormi puțin, George? Întinde-te puțin.

Veni lîngă el și-l acoperi cu o pătură moale, veche, roasă pe alocuri, foarte călduroasă. George închise ochii repede, sperînd că o să adoarmă. Suslănescu avea dreptate: duplicitatea asta nu se putea accepta. Acțiunile lui de acum n-aveau nici o semnificație, atîta timp cît erau niște simple ges-

turi, prin care îndeplinea un *program*. Gesturile acestea le putea face și un escroc inteligent, care a înțeles că pe cartea comuniștilor se poate miza serios, multă vreme. Ce importanță aveau însă toate acestea pentru Emilia? Dacă aș avea mai mult timp, se gîndi, poate ar fi mai ușor... Mai mult timp...

Rămase multă vreme într-o stare de amorțire: vedea toate gesturile repezi ale Emiliei, sclipirea subțire a andrelelor, jocul complicat și fără sens al degetelor ei, auzea duduitul stins al focului și multe zgomote de afară, din uliță, se gîndea că ar fi cinstit să vorbească deschis cu Ardeleanu și să-i spună în ce contradicție se zbate, să-i ceară sfatul. Suslănescu și ideile lui n-aveau nici o importanță, nu era nici măcar un „biet" om, își spuse; cît ar fi de bine dacă Găvrila Ursului ar accepta să fie primar și s-ar înscrie în partid: vedea o mulțime de acțiuni posibile, serbări, discuții nesfîrșite cu oamenii — și-l încălzea bucuria unei fraternități care s-ar putea stabili în sat. Pe urmă, brusc, își aduse aminte de fata lui Găvrilă, de Măria, care-l aștepta în seara aceea lîngă pod și sări de pe canapea, buimac.

— Ce-i cu tine, dragă? Ai visat ceva urît? surîse Emilia.

— Nimic. Trebuie să plec. Avem ședință... Ezită, întrebîndu-se dacă n-ar fi mai bine s-o întrebe pe ea ce e de făcut, dar se răzgîndi.

Emilia îi aduse bocancii, îl ajută să-și îmbrace mantaua și-l întrebă dacă o să întîrzie mult; după ce închise ușa în urma lui, George se opri să-și aprindă o țigară și o auzi spunînd bătrînei:

— Bat-o Dumnezeu de politică, nu era mai bine fără ea?

Era frig, nu se vedea nici o stea și, din cînd în cînd, cădea cîte un strop singuratic de ploaie. „Dacă ar fulgera — se gîndi George — ar veni și primăvara.“ Merse grăbit spre pod, gîndindu-se înfrigurat ce-ar putea să-i spună fetei. Îi era ciudă pe el însuși că venise și pe ea pentru încrederea oarbă pe care i-o arătase. De ce? Poate din respectul prostesc pentru „oamenii cu școală“, atît.

Drumul spre pod urca și era foarte alunecos; de cîteva ori George își pierdu echilibrul; nu era încă obișnuit să umble și purta cu el o nesiguranță umilitoare în corpul mutilat. Nu se vedea nimic, luminile satului erau opace, și numai după mirosul rece, împuțit, al bălții, știu că se apropiase. Încercă să străbată bezna. Se rezemă de balustrada umedă a podului, pe urmă fluieră încet. Nu-i răspunse nimeni și asta-l mulțumi. Era straniu de bine aici și faptul că nu vedea apa sub el îi dădea senzația că se află undeva foarte sus, într-o mare singurătate. O singură dată, pe front, mai încercase acest sentiment de eliberare, într-o noapte, în stepa calmucă.

Mergea călare de la un post la altul și picioarele calului se afundau moale în nisip, speriindu-l și făcîndu-l să sforăie, neliniștit și obosit. Un timp, George fusese atent, cu mîna pe armă, temîndu-se să nu fie surprins de una din patrulele-fantomă ale rușilor, despre care se vorbea atîta la comandament; i se părea că în jurul lui aerul greu, parcă unsuros, e plin de foșnete precise — oameni, cai, zăngănit stins de arme; pe urmă adormise cîteva minute, legănat de mersul calului, și cînd se trezi, simți, pe neașteptate, ca și cum s-ar fi scufundat într-o apă binefăcătoare, după o zi de arșiță, că trăiește, că nimic nu i se putea întîmpla și că ni-

mic n-are importanță în afară de această stare de fericire scurtă, fără rost. Pe urmă, îndată, revenise frica.

Dar acum era altceva. Avea din nou de ales — și în clipa aceasta lucrurile i se păreau atît de simple, încît n-avea nici un rost să-i vorbească lui Ardeleanu, să le complice, mărturisindu-le altuia, indiferent că-l prețuia și avea încredere în el sau nu. Revoluția nu se făcea numai pentru alții, ci și pentru el.

Auzi pași mărunți bocănind înfundat pe scîndurile ude ale podului. Tuși.

— Ați venit, dom' director? întrebă foarte încet, de departe, Măria. Ați venit, dom' director... Nici nu trebuia să veniți... eu mi-s o proastă... Fata se oprise la cîțiva pași de el și nu îndrăznea să se apropie. Trecu multă vreme pînă cînd el o chemă, cu același glas șoptit ca și al ei.

4

În automobil, Cordiș nu-și găsea locul, se foia pe pernele moi de piele, pipăia portiera, geamul, mînerul argintiu și se uita mereu spre Suslănescu, așteptîndu-se să-l vadă și pe el că dă semne de admirație. Pe urmă, își spuse că celălalt, ca boier, a mai văzut de astea și-l dușmăni pentru siguranța și nepăsarea lui. Căruța în care se aflau Găvrilă, Cloambeș, Picu și părintele Joja plecase cu vreo oră înainte, ca să ajungă la timp. Șoferul înjura tot timpul șoseaua desfundată, noroiul și ploaia asta măruntă; le spuse de cîteva ori celor doi că el are să-și piardă o zi întreagă curățind caroseria

și insista atît de mult asupra acestui lucru, încît, la un moment dat, neștiind ce spune, Cordiș se oferi să-i ajute, ceea ce-l făcu pe șofer să-i arunce o privire disprețuitoare și să-i spună „dumneata".

Cînd intrară pe aleea prelungă care ducea la conac, crengile ude ale pomilor stufoși măturară geamurile și în mașină se făcu și mai întuneric. Deși nu voia să recunoască, Suslănescu se simțea totuși foarte emoționat: în definitiv, orice s-ar fi putut spune despre el, baronul Romulus Papp de Zerind era o figură care aparținea istoriei. Dacă ar fi izbutit să-i impună, ar fi fost minunat; în general, în cercurile țărăniste pe care le frecventase înainte, se spunea că baronul e rău sfătuit, că se înconjoară cu tot felul de incompetenți, care-l lingușesc și se prefac că leșină de admirație ori de cîte ori bătrînul scoate un cuvînt. Papp era un politician excelent, dar de școală prea veche. Dacă l-ar putea face să înțeleagă că printre comuniști nu se găsesc numai aventurieri ci și fanatici mărunți, cum era Teodorescu, ar fi fost primul punct cîștigat: aceștia erau periculoși și trebuiau neutralizați. Suslănescu se simțea foarte bine, mîncase excelent; un țigan bătrîn îi cîntase la ureche niște romanțe înduioșător de stîlcite și gîndurile lui se mișcau, practic, pe un teren solid. Tresări și se sperie în clipa cînd șoferul frînă și aprinse farurile. În raza lor aurie, tăioasă, văzu spatele căruței și pe Picu întors spre ei și rînjindu-le amical; mașina nu putea să-i ocolească, din pricina drumului îngust, așa că trecu o jumătate de ceas pînă cînd ajunseră la conac. Cu toate ferestrele luminate, clădirea părea impresionantă și Suslănescu fu încîntat; se simți un participant nu lipsit de importanță în bătălia pentru apărarea acestei cetăți. Coborîră. Pințea le

ieși în cale, îi pofti, făcîndu-le temenele, mai ales lui Suslănescu, ai cărui ochelari îl impresionaseră. Străbătură o mulțime de camere, mobilate cu cel mai perfect prost-gust, ceea ce micșoră oarecum entuziasmul lui Suslănescu, pe urmă Pințea deschise larg o ușă înaltă, cu un fel de blazon pe ea, și îl văzură pe baronul Papp așezat la o masă încărcată cu hîrtii. Purta o redingotă neagră, guler înalt de celuloid și cravată îngustă, cu picățele.

— Intrați, iubiții mei, le spuse, fără să se ridice de pe scaun. Dragă Spinanție, așază-i pe dumealor... Iată oamenii pe care ne putem bizui.

— Vă puteți, să trăiți! strigă Picu, care era afumat. Ne dăm și viețile pentru măria-voastră.

Bătrînul rîse încîntat, dar Suslănescu băgă de seamă că Picu îi face cu ochiul lui Găvrilă.

— Dumeta ești profesorul de istorie care ai fugit aici de teama hoardelor anarhiste? zise baronul, întinzîndu-i lui Suslănescu trei degete uscate, verzui. Am fost informat că te trecură pe lista neagră... Mi se-mpare că te-au și bătut în piață. De ce n-ai venit să-mi spui?

— O, domnule baron... Mă prezint: profesor Suslănescu.

— Cum ai zis? își puse mîna la ureche baronul.

— Suslănescu...

— Aha, din regat, precep. Ședeți, dragilor mei, le mai spuse inutil, deoarece toți se așezaseră. Spinanțiu căsca plictisit și fuma țigară din țigară.

— Poporul, îi spuse baronul, arătîndu-i cu un gest larg pe cei din față. Ce-ți face mosafiriul? se întoarse el spre Cloambeș. Te împeci bine cu dînsul?

— Doamne, ține-l zile îndelungate... fie domnul lăudat.

— E, ce se aude? Se înscriu? Se înscriu?

— Zdrențele, zise Picu, liniștitor. Numai ele.

— Cam cîți?

— Păi, să tot fie o sută, excelența-voastră, spuse Cordiș cu o voce sufocată. O sută și ceva.

Baronul se posomorî; el fusese tot timpul convins că în această regiune, unde numele lui era un simbol, țăranii nu se vor înscrie pe liste și-i vor lăsa pe comuniști cu buzele umflate. Începu să răsfoiască hîrtiile de pe masă, o parte din opera vieții lui, pe care voia s-o lase ca testament politic: un proiect amănunțit de autonomie a Ardealului.

— Eu, sfătuindu-mă cu fratele Spinanție, ne-am gîndit că cel mai bun lucru de făcut în aceste circumstanțe.... împrejurări, este o mare manifestațiune în Lunca, în care să esplicăm temeinic politica noastră și să înfierăm pe aghitatori. Reforma agrară este un lucru serios, nu putem să ne jucăm cu ea. În regat, unde erau multe mari moșii, e altăceva, și nice acolo nu aiestea sînt metoadele care tulbură mințile oamenilor și încurajează anarhia, pe cînd la noi în Ardeal, unde reforma s-o făcut după celălalt rezbel, din moșiile ungurilor inimici, orice încercare de a pune pe tapet această cestiune este pură demagoghie, care încurajează turbulenția unor elemente declasate și le împinge pe calea esproprierilor de tip comunist, prin violențe și inichitate.

— Să trăiți, la mulți ani! spuse Picu. Mîndru ați putut vorbi. Așa cetiți în noi, ca într-o carte.

Găvrilă tăcea îngîndurat și-și privea mîinile.

— Dumeta nu ne spui nimic? se întoarse spre el baronul. Am avut impresiunea, din cele ce am discutat înainte, că dumeta ești unul dintre fruntașii satului...

— Îi multă sărăcie — spuse Găvrilă încet — și strică mintea oamenilor. Flămîndul, ce dorește el? Să mînce. Și atunci, cum să-i spui „nu mînca", dacă ești omul lui Dumnezeu? Doamne iartă-mă, dar n-am nici o putere să mă gîndesc.

— Da pînă acum cum au trăit? Scuzați excelenția-voastră... strigă Cordiș, supărat. Acum s-or trezit că-s flămînzi? Îi mînă din spate Teodorescu, asta e tot, să știți de la mine părerea mea.

— Cine este acesta? se interesă baronul, deși știa.

— Directorul școlii, ăla, comunistul, îi șopti Spinanțiu mirat, deoarece vorbiseră despre el. Voluntarul, domnule baron.

— Aha, el. Da... da. Îl vom confunda.

— Știți — continuă Spinanțiu — v-am mai spus... are multă influență...

Suslănescu se foia pe scaun. Ce lucruri stranii se vorbesc aici, cît de departe de adevăr... În toată ciocnirea asta de cuvinte, Teodorescu e singura ființă vie. Îl privi atent pe baron: oare ar înțelege dacă i-ar povesti despre ducele d'Enghien, atît de bun, de nobil, de cinstit, care apăra o cauză pierdută... și Napoleon, acest monstru al inspirației geniale, l-a împușcat, fără proces, ca pe un cîine? Evident că nu putea spune nimic: ar fi fost oribil și l-ar fi repudiat pînă și bătrînul... Îi auzea, ca prin ceață, cum pun la cale o manifestație — ce ridicol! — și se gîndea, încercînd să retrăiască spaima și admirația pe care o simțise în tîrg, atunci cînd mulțimea oarbă s-a încăierat... Acelei mulțimi îi trebuia un țel și aici stăteau pe scaune cîțiva oameni și încercau să devie asemănători unul altuia, ca să poată constitui o forță.

— ...manifestațiune ce ne va aduce pe toți oamenii de bine.

— Acuma, nu vă supărareți că eu mi-s prost și neînvățat, sări Picu. Îi bine să veniți în sat și să vorbiți oamenilor, că ei se gîndesc toți la dumneavoastră, ca la Dumnezeu. Da dacă turbații săr și vă bat, atunci ce ziceți?

— Domnule Marchiș! se indignă Spinanțiu, dar baronul ridică un deget:

— E foarte iudițios. Escelent. Lăsă o pauză și declară vesel: M-am gîndit la aceasta. Vom merge însoțiți de moții mei, romîni de-ai noștri și devotați mie trup și suflet. Și atunci, numai să îndrăznească careva... he, he...

Părea atît de încîntat de ideea lui, și mai ales de faptul că avea o forță alături de el, încît Suslănescu se strîmbă de ciudă.

— Nu trebuie zvîrcoală în sat, spuse atunci apăsat Găvrila Ursului. De ce să-i aduceți și pe ciovîrgăii aceia? Trebuiește cu binele.

— Ce bine, bace Găvrilă, ce bine? se supără Cordiș și baronul îl întrerupse:

— Ai dreptate, domnule Cordiș, le vom da, dacă e nețesar, o lecțiune. Da, dumniilor-voastre, cît credeți că va dura această debandadă? Mult? Nu. Din informațiunile mele, demne de crezare, vă pot spune că dezmățul comunist se va sfîrși curînd, mai curînd decît credeți. Eu vreu ca toate să decurgă în ordine, fără... de astea... dar, la nevoie, voi chema armata! Să știți...

— Cred că ar fi cea mai mare greșeală posibilă, spuse atunci cu voce subțire, emoționată, Suslănescu și toți se întoarseră spre el.

— Ce ai binevoit să spui, domnule profesor? se interesă baronul, foarte politicos.

Spinanțiu, care știa ce ascunde această liniște subită a bătrînului, se încruntă: asta mai trebuia, să-l înfurie acest mucos cu mutră de jidănaș.

— Eu sînt profesor de istorie, domnule baron, și din această perspectivă aș dori să mă fac înțeles de dumneavoastră. Nu cunosc țăranul ardelean, dar asta n-are nici o importanță. Un singur lucru e clar pentru mine : marea proprietate a devenit un anacronism istoric și cramponarea de ea nu poate decît să aducă apă la moara comuniștilor. Momentan, în această chestiune, *ei* au dreptate și de aceea vedeți țărănimea, această clasă atît de refractară revoluției, adunîndu-se sub steagul lor. Gîndiți-vă, domnule baron... de la revoluția franceză încoace, în conștiința oamenilor, în conștiința civilizației moderne, marele latifundiu e sinonim cu sclavajul... și asta e imoral.

— Nu precep prea bine, îl întrerupse baronul, mereu atent, deși degetele începuseră să-i tremure neliniștitor. Or trăit oare rău oamenii, înainte de primul rezbel ?

— Dar nu-i vorba de asta !

— Dumeta spune-ți părerea și nu mă contrazi pe mine !

— Da, domnule baron, vă rog, nici prin gînd nu-mi trece... E vorba de altceva însă... Cum credeți că veți putea opri pe oameni să vrea pămîntul, atunci cînd, în conștiința contemporaneității, pămîntul e deja al lor. Pentru Dumnezeu, dar se petrece o revoluție și ea trebuie luată în mîinile noastre ! Nu înțelegeți ?

— Te prea întinzi, domnule Suslănescu ! sări Spinanțiu rece, văzînd că baronul caută, orbește, după paharul cu apă. „Poate vrea să i-l arunce în cap. N-ar fi de mirare ! Bietul bătrîn a trecut prin atîtea... și cîte-l mai așteaptă..."

— În locul dumneavoastră — strigă atunci Suslănescu, văzîndu-se silit să renunțe la toată

argumentarea pe care o pregătise și să ajungă la concluzie — în locul dumneavoastră *eu* aș împărți pămîntul! Înțelegeți? (Se pare că acest „înțelegeți“ îl supăra mai mult pe baron, deoarece se făcu roșu-vinețiu.) Aș aduna satul întreg și solemn, cu preotul în frunte, binecuvîntînd, l-aș împărți. Vă garantez că niciodată comuniștii n-ar mai...

— Dumneata, domnule, ai o perspectivă cu totul falsă! se răsti Spinanțiu. Lupta pentru putere se va decide în următoarele cîteva luni, patru sau cinci, și îmi place să cred că nu te îndoiești că se va decide în favoarea partidelor istorice, acelea care reprezintă poporul romîn.

— Să trăiți, la mulți ani! strigă Picu, iar Cordiș, care stătea cu scaunul lîngă Suslănescu, începu să-i dea cu cotul, să-l facă să tacă. Roșu la față, asudat, Suslănescu își spunea că se angajase pe o pantă greșită: „Dumnezeule! Aceeași obtuzitate dintotdeauna, și cînd? Acum... cînd... patru-cinci luni! Ce măgărie! Țăranii nu vor uita niciodată că aceia care au vrut să le dea pămînt au fost comuniștii, chiar dacă aceștia vor pierde!“

— Domnule baron! În cazul cînd dumneavoastră ați fi autorul reformei...

— Adică, mă — se supără Picu — să-l împartă la vandroci? Da ce? Îi orz? Îi pămînt, domnule, ce precepi dumeta?

— Brava, frate Marchiș! se ridică baronul. Tuși, își pipăi nodul mic al cravatei și, privind într-un colț al odăii, se întrebă: Ascultă, tinerule, nu ești dumeta acela care ai colaborat la foaia națistă a lui Vîslan, actualmente în pușcărie ca criminal de război? Și pe urmă, nu ești dumeta acela care la liceul „Michail Goldiș“ ai avut o ieșire comunistă care a indignat elevi și profesori de-a valma?

— Nu mai spuneți ! își plesni palmele una de alta Cordiș, sincer uluit. Păi, bine...

— N-ai locuit dumeta în casa lui Todorăscu, volontirul comunist ? Tăcu, se înălță mai mult pe vîrful picioarelor și voi să urle, dar vocea i se frînse : Ești on aghent !

— Domnule baron, vă rog, domnule baron, înțelegeți-mă...

— Prezenția dumetale aici nu mai este de dorit. Luă un clopoțel de pe masă, sună nervos și, cînd Pințea se ivi, cu o tavă pe care erau sticle de vin și pahare, îi porunci : Pințea, îl conduci pe dumealui pînă la poarta esterioară a domeniului meu, pe care o vei încuia cu grijă în urma dumesale. Afară !

Clătinîndu-se, Suslănescu se îndreptă spre ușă, dar ajuns aici, nu se putu stăpîni și se întoarse :

— Îmi pare rău... Dacă judecați așa, o să pierdeți, și asta va fi cea mai mare vină istorică... pe care n-o s-o mai puteți răscumpăra niciodată... Ceasul de față vă cerea doar puțină înțelegere...

Pințea îl împinse binișor de spate și, în timp ce-l conducea prin odăile mari și luminate, îl întrebă compătimitor :

— De ce l-ai supărat, mă ? Îi pita lui Dumnezeu, dacă nu-l calci pe coadă, dacă lași după el, că-i om bătrîn și bătrînii îs ca copiii... Și acuma cum dracu ai să te duci la Lunca, că sînt zece kilometre și plouă de te umflă... Stai, să-ți dau un sac, să-l pui pe cap, că te bate Dumnezeu, cum e drumul și prost...

Îi aduse un sac, pe care Suslănescu îl luă fără să-i mulțumească. La poartă îl bătu pe umăr și-l sfătui să se grăbească dacă nu vrea să stea în pat o lună, apoi încuie cu grijă poarta în urma lui.

5

Pentru că nu-l vedea — simțea doar că e undeva pe pod, dar nu-și dădea seama unde anume — Măria întrebă :

— Ce mă fac eu, dom' director ?

Se sperie ; era ca și cum ar fi vorbit singură, ca nebunele. Se auzea clipocitul apei împrejurul picioarelor podului și aceeași apă mai încolo, unde Teuzul se lărgea într-un fel de băltoacă stătută, plescăia moale, neputincioasă, de-a lungul malurilor mîloase. Atunci George își aprinse o țigară și, o clipă, fața lui se văzu roșiatică și tremurătoare ; chibritul licări lung și subțire, și se stinse înainte de a ajunge în apă.

— Vino mai aproape, spuse el, aspru. De cîtă vreme ești însărcinată ?

— De două luni... și mai bine... și mama știe...

— I-ai spus ?

— Parcă trebuie să-i spun ? Știe.

— Atunci... începu el aproape nemulțumit. Dar fata se grăbi să-i explice :

— Se face că nu știe. Mă lasă... singură...

— Vino mai aproape ! Cînd Măria se rezemă de balustrada podului însă, George se dădu în lături. Broboada ei mirosea a lînă udă și a lapte. De ce... nu te duci la un doctor... să-ți facă ceva ? întrebă el brutal. Era stingherit, nervos și se temea, fără să știe de ce anume.

— Dumnezeu să mă ferească, șopti ea rece... Și preacurata. M-am gîndit... Aș putea să mă mărit, că umblă mulți după mine... dară după aceea... o viață de cîne, că care bărbat te rabdă... cînd ai fost cu altul înaintea lui... ca o... curvă... Șopti cuvîntul într-un chip uimitor de curat, care-l tulbură pe George. Iară de tăicuța mă tem foarte tare.

— De ce te temi? Ii un om bun, înțelegător...
— Mă tem de aceea, că nu știu ce-ar face...
— Poate te-ar ierta...
— Și de aceea mă tem.
— Ți-o fost drag... Petrea? (El însuși se auzea cu mirare, totul era ciudat, n-avea putere să pună capăt acestei discuții fără rost, în fond rușinoasă pentru vîrsta lui.)
— Nu mai știu...
— Să nu plîngi, spuse el repede.
— Nu mai am lacrimi... Ce mă fac eu acuma?
— Găsim noi ceva pînă la urmă...
— Așa ați spus și data trecută.

El închise ochii; în clipa aceea auzi limpede cum trece vîntul peste pustă și parcă-l văzu: un abur ușor, străveziu și rece, atît. Miroase a ploaie. Nu știa ce să-i spună fetei, își simțea numai propria lui neputință, dar cu totul în alt fel decît atunci cînd se gîndea la pămîntul lor și la felul în care ar trebui această... cum zicea Suslănescu?... „simplă problemă de conștiință". Acum era trist și măsura uimit singurătatea oamenilor. „Fiecare om ar trebui să *știe* cum să-l ajute pe celălalt, tot așa cum știe să respire", se gîndi, dar, bineînțeles, asta era o prostie. Întinse mîna, apucă brațul fetei și o trase spre el, cu greutate, căci ea se împotrivea fără să facă o mișcare anume.

— Și de ce ți-e frică? întrebă și încercă să rîdă. Ce drept are tatăl tău asupra ta, spune?
— Doamne, dom' director, ce știți vorbi?
— Ce drept are, ia gîndește-te, să te tragă la răspundere? Ce rău ai făcut?
— Am... păcătuit, spuse ea, nesigură.
— Împotriva cui?
— Nu știu...

— N-ai păcătuit! Auzi? continuă George, vorbind foarte tare, apăsat, n-ai păcătuit. Ai dreptul să faci ce vrei, ești om... Tatăl tău e vinovat față de tine, că nu te-a dat la școală... Îmi aduc aminte, erai o fată bună, inteligentă... știi? Trebuia să te fi dat la școală, nu să te țină acasă și să aștepte un cumpărător, să-și mai mărească averea... Asta-i!

— Doamne, dom' director!

— Să nu te temi! Nimeni n-o să-ți facă nici un rău... Uite, dacă vrei, poți să vii să stai la noi... Se opri brusc, speriat: „Și ce-o să facă? O să fie slujnică?“ Tu nici nu știi, fată, cîte o să se schimbe în sat curînd de tot, mă auzi? Habar n-ai tu...

— N-am, dom' director... mi-s proastă...

— Tot răul vine de la faptul că oamenii nu umblă decît după avere, că nu le pasă de nimic altceva... Așa-i și tatăl tău, oricît de... sfînt se face că-i...

Ea rîse încet, chicotind parcă.

— Cîți ani ai?

— Optsprezece, dom' director...

— Și ți-e frică? Ascultă: peste trei ani ai să rîzi singură de tine... O să înveți, uite, îți făgăduiesc eu... poate o să ajungi chiar învățătoare... aici, în Lunca... Tăcu, așteptînd parcă ceva, dar cum ea nu-i răspunse, o întrebă: Nu mă crezi?

— D-apoi... dom' director, dacă aveți plăcere să vorbiți așa...

— De ce te miri?... Uite, nevastă-mea... Ea nu-i fată de țăran? Ea cum a putut ajunge? Și au fost mult mai săraci decît voi...

— Așa-i, spuse Măria dintr-o dată gînditoare, apoi rîse iar, încet.

— O să se deschidă școli multe, statul o să țină la învățătură pe cei care merită, mă auzi?... O să

vie o vreme — și nu peste mult — cînd oamenii n-o să se mai teamă unii de alții...

Se simțea ușurat, îi era ciudă numai că trebuie să-și aleagă cuvintele și nu bănuia neîncrederea ei, nu-i vedea surîsul strîmb. Cîteva picături de ploaie plescăiră pe fața apei.

— Doamne — șopti Măria — plouă... Mă duc acasă. Tăicuța nu-i acasă, așa că am fugit... Îi la moșia lui Papp... Stau acolo, de vorbă.

— Nu mă crezi, spuse George încet și, cu un fel de furie neașteptată, îi înconjură umerii cu brațul.

— Tulvai, doamne, lăsați-mă, dom' director! strigă ea.

— Ascultă — urmă el fără s-o lase — să nu-ți fie frică. Am să vorbesc și cu Ardeleanu... Poate va fi mai bine să te duci la oraș, să-ți găsim acolo un rost... pînă cînd... ai să naști.

— Unde? Că la oraș moare lumea de foame, vai de ei...

— Nu știu acum. Vedem noi.

— Bine, dom' director, vedem, spuse ea deodată și încercă să se desfacă din strînsoarea lui. În clipa următoare, amîndoi încremeniră: o căruță zdroncănea pe pod și George abia avu timpul să se dea puțin la o parte.

— Hooo!... strigă omul din căruță și, aprinzînd un chibrit, îi lumină: Care sînteți, mă, pe vremea asta... Pe urmă chibritul îi căzu din mînă: Tulvai, doamne, dom' derec... tovarășe derector... că eu nici n-am... Era Cula Cordiș, fratele dascălului. Rămăsese în picioare, pe capră, cu gura căscată. În sfîrșit, încercă să se dezmeticească: Mă duc pînă la Vădas, la moară, că m-am vorbit cu Létay să-mi macin niște cucuruz... că... Bună sara vă dorim și... Bună sara, dom' derector...

Biciui repede caii și se îndepărtă în goană.

George rămase un timp nemișcat, apoi se întoarse.

— Unde ești? întrebă.

Dar nu-i răspunse nimeni. Se auzeau numai niște pași grăbiți prin noroiul dolmei.

— Măria! strigă el. Măria! Dar fata nu se opri.

6

Cînd Suslănescu ajunse la șosea, ploua cu găleata și, de pe sacul cu care încerca zadarnic să se acopere, apa șiroia pe spate, pe genunchi. Nu vedea nimic; își scosese ochelarii, ca să nu-i piardă cumva; îi era frică. Încă pe cînd se afla pe sub arborii întunecați care mărgineau drumul baronului, dorise cu ardoare să ajungă undeva la larg, să n-aibă senzația că în fiecare clipă cineva l-ar putea lovi din spate, dar acum, zăpăcit și dezorientat, se oprise în mijlocul șoselei. Apa îi intrase în pantofi, ciorapii uzi i se strînseseră ghem și-l tăiau; singurul lucru pe care l-ar fi dorit acuma ar fi fost să aibă tăria să se întindă în drum și să nu-i mai pese de nimic.

— Destul! urlă la un moment dat, ca să acopere țîrîitul aspru al ploii și vocea lui îl sperie și mai tare. Sacul greu, îmbibat de apă ca un burete, îi apăsa umerii; cu o mișcare furioasă, îl scutură și-l călcă în picioare, întipărindu-l în noroi. Voi să-și aprindă o țigară, dar chibriturile și pachetul se udaseră de tot și se destrămară, ca putrede, între degetele lui. Acum nu trebuia să se gîndească; trebuia să facă un efort, să meargă, să ajungă... unde? La Cordiș? Desigur, acesta îl va da afară și, pe urmă, ce să caute acolo? Se scutură, încercă să-și șteargă fața, ochii, cu mîinile ude. „Doamne,

ajută-mă, doamne, fie-ți milă de mine", scînci. Nu, așa nu se putea. Trebuia altceva, cu totul altceva — curaj! — altfel va muri aici, înecat în noroi. Cu o voce dogită, începu să cînte:

„Nous entrerons dans la carrière
Quand nos aînés n'y serond plus!
Nous... y... trouverons, leur poussière...
Leur poussière... leur boue... boue... boue..." [1]

Totul era noroi, sus, jos, și satul era o mocirlă, dar caldă, pluteau paturi albe... Paturi albe, femei. Un fior fierbinte îi fugi de-a lungul spinării; se bucură, i se umplură ochii de lacrimi: „Trăiesc". Pe urmă șopti: „Mimi..." „Sărmana femeie... Velceanu e desigur arestat, și ea, singură, fără bani, *singură"*. Cuvîntul îl tulbură ca o imagine lubrică. În fond, de ce venise? Ce singurătăți nădăjduise că va uita aici, între niște ființe stranii, care aveau tot felul de pasiuni? Își cuprinse fruntea în palme, strîngînd tare, zgîriindu-și pielea cu unghiile netăiate de multă vreme. Gîfîia. Nu se mai temea. N-avea ce căuta aici. Încercă să-și aducă aminte unde se află: desigur de aici pornește un drumeag spre gară. Trebuia să existe un tren, azi sau mîine; asta era tot. Își scoase ochelarii și încercă să vadă prin sticlele lor ude, năclăite de tutun muiat. Satul e în față, la dreapta era conacul de unde venise, la stînga gara. Cîțiva kilometri. Își făcu o cruce mare și începu să rîdă de inutilitatea gestului, apoi porni într-acolo. Totul ar fi fost altfel dacă ar fi văzut o licărire cît de mică, de înșelătoare. După cîțiva pași, începu să se înfunde în noroi,

[1] „Cînd în adîncuri vom pătrunde
Străbunii noștri n-or mai fi!
Noroiul vom găsi aici...
Noroiul... numai și țărîna..." (fr.) (n. ed.).

să alunece, dar trecu multă vreme și căzu de cîteva ori, pînă cînd își dădu seama că face o prostie, că n-are să ajungă niciodată, că abia acum s-a rătăcit definitiv. Alunecă, se întinse cît era de lung, mîinile i se înfundară în noroi pînă la coate. „Pămînt... iată, în sfîrșit, pămînt", scrîșni, scos din fire. „Asta e ! Clei ! Noroi !" Și totuși nu se întoarse. „Am să ajung — își spuse de cîteva ori — am să ajung. Chiar dacă nu nimeresc la gară, am să dau undeva de linia ferată, de un canton, o să mă adăpostească cineva." Ar fi dat oricît să fie cu cineva acum, să poată înjura, să poată întreba din cînd în cînd : „Hei, domnule Teodorescu (de ce tocmai el), unde ești ? Nu te grăbi, fir-ar a dracului de viață, că sînt miop, că nu văd nimic, ei, la dracu și la mama lui !"

Începu să plouă din nou, dar nu-i păsa ; se încălzise atît de tare luptîndu-se cu clisa aceasta lipicioasă, încît asudase tot, era învăluit ca într-un fel de abur, dezmorțit de propria lui căldură. „Dacă Mimi e liberă, am să mă căsătoresc cu ea. Ei, și ce-i dacă-i mai bătrînă decît mine ? Scumpe domnule Teodorescu, ce fericit ești... orice ți s-ar întîmpla, ai un pat unde să te strecori, o femeie de care să te lipești, poți să alegi între a o minți sau a-i țipa toată deznădejdea dumitale... Restul ? Ce măgărie, scumpe domnule, toate răscumpărările noastre... Vrem să ne vindem cît mai convenabil undeva, atîta tot. Atîta tot, atîta tot, atîta tot. Nu mai pot merge... Îți înțeleg, iubite domn al meu, dorința de a intra într-o colectivitate guvernată de norme... dorința de a fi demn de această colectivitate, ca să nu fii singur și liber... Uite, abia acum eu sînt liber, liber... O, doamne, o, doamne..." Pe urmă începu să se gîndească la altceva : cît de bine va fi, o dată ajuns la oraș, să

se spele, să se îmbrace... totdeauna singur? Nu, nu mai trebuia...

Drumeagul care ducea la gară o lua la un moment dat de-a lungul unui șanț plin cu apă, dar Suslănescu nu știa acest lucru și, pe neașteptate, se scufundă pînă la genunchi într-o apă rece ca gheața; instinctiv se agăță cu mîinile de stufărișul de pe margini și se smuci afară; atunci auzi foarte aproape pufăitul unei locomotive și-l umflă plînsul. Mîinile-i tremurau atît de tare, încît era să-și scape ochelarii și realiză cu groază că asta ar fi fost cea mai mare pierdere posibilă: gara era la cîteva sute de metri, grămadă întunecată de umbre; în mijlocul ei izbucni deodată un incendiu roșu, violent, care se stinse în clipa următoare: era o locomotivă. De aici în colo drumul era desfundat de tot, dar lui Suslănescu nu-i mai păsa; porni în goană, gîndindu-se abia acum că se va îmbolnăvi grav, că avea plămînii destul de slabi și totul era o nebunie. Înainte de a ajunge în gară, își pierdu un pantof și, punîndu-se în genunchi, scormoni multă vreme prin băltoacă pînă-l găsi. Dar nu mai avea nici o importanță, de vreme ce ajunsese. Ciudat, nu era nici mîndru, nici bucuros, mai mult, îi părea rău că nu se dusese în sat. Gara era întunecată, pesemne șeful se culcase, așa că se îndreptă spre locomotiva care pufăia, dar n-avu curajul să se apropie, se întoarse, străbătu peronul și veni să-și lipească fața de geamul biroului.

Înăuntru ardea focul, umplînd încăperea cu o lumină roșiatică, pîlpîitoare; se auzea sforăitul greoi al cuiva. Fără să stea pe gînduri, Suslănescu bătu ușor cu unghia în geam, apoi cu pumnul și în sfîrșit cu piciorul în zid, scos din fire.

— Ce-i? Tu ești, Culă? mormăi o voce răgușită de somn.

— Nu. Nu-i Cula...

— Da cine-i ?

— Cineva din... din satul Lunca...

— Da în... mă-tii n-ai putea să te duci ? Ce dracu vreți ? Fire-ați ai dracului, cu neamul vostru cu tot, că nu se poate omul... Du-te, că ies și-ți rup oasele, fire-ai al dracului...

— Am venit... din partea domnului... Papp de Zerind ! zbieră Suslănescu.

— Să fie al dracului ! Cine ești ?

— Sînt din Lunca... Profesorul cel nou... cel tî-tînăr...

— A ? Păi ce nu spui ? Ce doriți ? În birou scăpără un chibrit, o lampă se aprinse și obrazul neras, roșu al șefului de gară, Turculeț, se lipi de geamul ghișeului, pe dinlăuntru. Ce doriți ?

— Un bilet...

— Nu trece nici un tren pînă mîine seară... Numai de alea militare. Duceți-vă înapoi...

— Domnule șef, vă rog, vă implor, dar nu se poate ! Sînteți romîn ? răcni Suslănescu. Îi venea să urle la gîndul că s-ar putea ca celălalt să nu-l lase să intre, să stea puțin lîngă soba aceea de tuci, al cărei miros îl simțea parcă în nări ; cărbune încins, vopsea, lemn ud care sfîrîie.

Se scotoci cu degetele năclăite și tremurătoare prin buzunarele pline cu noroi, scoase o legitimație și i-o întinse lui Turculeț, care rămăsese la ghișeu, aproape speriat. Acesta-l cercetă adormit, se scutură cu un efort, deschise ușa biroului și-i făcu semn să intre.

— Da ce s-a întîmplat, domnule profesor ? întrebă înapoindu-i carnetul. Nu vă recunoscusem.

— Totul e groaznic... se petrec lucruri teribile...

— Da ? Mie îmi pare rău că nu ne-ați onorat pînă acum cu o oarecare vizită, așa oricum, între

intelectuali... Pe vremuri veneam și eu mai des în Lunca, la prietenul meu, domnia-sa domnul părinte paroh Ioja. Dar însă acum e ceva... Vai, în ce hal sînteți, domnule!

— Am... trebuia să vin, neapărat, trebuie să plec...

— Ceva grav în familie?

— Da, dădu din cap Suslănescu. Căldura sobei îl pătrunsese tot și, de plăcere, îi lăcrimau ochii.

— Ei, știți ce? Stați aici pînă la dimineață și vedem noi... Cu trenurile e o grozăvie, nu se poate omul urca. Chiar ieri a tăiat pe vreo doi, care au căzut de pe acoperiș. Scoateți-vă hainele, să se usuce... Vai, în ce hal sînteți!... Nu se poate, vă îmbolnăviți... Vă dau o manta... Hai, domnule, dezbracă-te, ce dracu, ești doar intelectual...

Suslănescu începu să scoată de pe el totul și să-și înșire hainele ude pe spătarul unui scaun, lîngă sobă. Rămase în pielea goală, fără rușine, tremurînd de frig; îi clănțăneau dinții atît de tare, că lui Turculeț i se făcu milă — cu toate că erau multe lucruri pe care nu le înțelegea — și-i dădu o manta de ceferist aspră, mirosind a tutun prost și a cărbune. Nu voia totuși să-i dea impresia că îl scuzase de tot pentru nepolitețea lui, așa că-i spuse:

— Știți, ne pare rău că n-ați venit să ne vizitați... Nu de alta, uzanțele... Noi cu soția sîntem oameni mai simpli, nu-i așa, pentru că ar fi și de mirare... Dar fetița mea, Liviuța, e aici... e liceistă, dar nu i-am dat voie acum, pînă poate se mai normalizează timpurile, căci, să bat în lemn, pe harababura asta oricînd o poate viola cineva...

— Doamne ferește, zise Suslănescu. Îi ardeau ochii și tot trupul și în răstimpuri credea că se scufundă podeaua cu el și-l lasă să alunece ușor, într-o apă foarte-foarte caldă.

— Ei, și să dormim puțin, spuse șeful gării, întinzîndu-se pe un birou... Cu ce ocazie pe la noi, așadar?

— Cu o ocazie foarte serioasă, rîse Suslănescu. Și adormi pe scaun.

7

Gligor a Hahăului se temea puțin de Mitru, pe care, dacă ar fi vrut, l-ar fi putut bate cu o singură mînă. În cîteva zile, Mitru devenise atît de înfipt și de bățos, încît mulți dintre oamenii de vază ai satului se uitau altfel la el decît pînă acum, și asta încurca totul în capul lui Gligor. De aceea, aproape toată ziua era la Mitru, tăia lemne, deși nu era nevoie pentru cît ardea Florița cu gătitul, sau ajuta la încheierea acoperișului casei, dar mai ales îl pîndea pe Mitru cu ochi veșnic mirați; încuviința tot ce zicea el, simțind că asta-i face multă plăcere, sau tăcea, chinuindu-se cu gîndurile lui, printre care nu izbutea să se descurce. Dacă Găvrila Ursului i-ar fi dat-o pe Măria, lui nu i-ar fi trebuit nici un iugăr de la el: o să primească acum trei sau patru și, cu ajutorul lui Dumnezeu, o să le înmulțească. Ajungînd aici cu socotelile, își privea pe furiș mîinile mari, bătătorite ca scîndura, și-și încorda umerii și pieptul pînă simțea atîta putere adunată în el că se temea să nu-i plesnească pielea și răsufla adînc, să se potolească. Dacă ar fi avut pe un sfert atîta curaj ca Mitru, ar fi încercat să vorbească cu Măria, dar cînd o vedea îl apuca un fel de amețeală, se îneca și abia de izbutea s-o întrebe, în clipa cînd ajungea lîngă ea: „Da tu, cu ce te mai lauzi?“ Apoi își scotea cu o mișcare pripită clopul vechi și unsuros și trecea mai departe,

arzînd de dorința să se întoarcă și s-o vadă. Pe urmă, nu mai era bun de nimic toată ziua; stătea și lîncezea prin ograda lui Mitru, oftînd într-una, pînă cînd Floriței — care știa totul — i se făcea milă de el și-l certa:

— Mă Gligore, nu te fă de rîsul satului! Äia-s neşte bogătoi, nu-s de tine!

La care el se supăra groaznic, dar răspundea moale și necăjit:

— Da ce? Eu nu mi-s om?

În dimineața aceasta, după ploaia lungă și rece de peste noapte, cerul se înseninase: era soare mult și cald și toate frunzele și ierburile sticleau ca oglinda. Venind spre casa lui Mitru, tocmai din celălalt capăt al satului, unde locuia, Gligor se întîlnise iarăși cu Măria, ceva mai încolo de artizană și, pe neașteptate, îi venise să se pună în genunchi în fața ei. I se făcu o rușine atît de mare din pricina acestui gînd slab care-i trecuse prin minte, încît, cînd trecu pe lîngă ea, era roșu la față și nu izbuti să îngaime nici măcar „Bună ziua".

— Nu vezi oamenii, motoflete? îi strigă Măria și el rămase în mijlocul drumului, cu gura căscată. Bine cel puțin că nu fusese nimeni de față.

Îl găsi pe Mitru sculat, în curte, tăind cu un ferăstrău ruginit și neascuțit niște scînduri ude și drăcuind. Veni lîngă el și începu să-l încurce, pe tăcute, pînă cînd Mitru se supără:

— Du-te, mă, de aici, că ți-oi tăia vreun deget. Ce bai ai de dimineață?

— Îs prost, aia am! spuse Gligor gros.

— Asta cam așa-i, dădu din cap Mitru. Cum de știi?

Avea chef să glumească puțin, dar Gligor era foarte serios.

— Iaca, băgai de seamă, spuse încruntat și începu să se joace cu niște bucățele de scînduri. Mitru puse jos ferăstrăul, își șterse mîinile de turul nădragilor și se uită drept în ochii lui Gligor, care nu-și plecă privirea, ci dădu numai din cap, de cîteva ori, în sus și-n jos.

— Da ce-i cu tine, omul lui Dumnezeu?

— Ce să fie? strigă Florița din grajd, iară o fi văzut-o pe aia, pe fîșneața lui Găvrilă, și o venit la noi, că nu poate omul închide poarta de el, ca de pruncii cei răi.

— Zi să-mi deie pace, se rugă Gligor.

— Ține-ți gura, Floriță, că intru la tine! strigă Mitru.

— Mînci zamă de urzici, Gligore? întrebă femeia dinăuntru.

— Dacă-mi dai... Se întoarse spre Mitru și, cu un glas rugător, ca și cum ar fi fost vorba despre cine știe ce lucru mare, îi spuse: Mă, hai, fă bine, să duhănim o țigară... Ia de la mine.

— Tu nu ești întreg la minte, doamne iartă-mă... zise Mitru și începu să răsucească tutunul negru într-o foaie de ziar vechi. Șopti: Ii aia, ce zise ea? și făcu un semn cu capul spre grajd.

— Dară... Altele...

— Ce anume? S-o întîmplat oarece?

— Da ce? Eu nu mi-s om? strigă deodată Gligor, furios. Auzi tu, Floriță, de ce rîzi de mine?

— Rîd că umbli după cai verzi pe pereți și ești mare cît o bică, da n-ai minte... Caută-ți și tu una pe potriva ta, că-s destule fete cinstite în sat...

— Ține-ți gura, muiere, nu te băga tu pețitoare! strigă Mitru. Și gată pișalăul cela de zamă, că nu-mi place să duhănesc pe inima goală.

— Puteți veni, că-i gata de mult...

Intrară în grajd și se așezară pe lavița de scînduri, bătută în pămînt, alături de masă — o ușă proptită în patru pari. Gligor se jucă o vreme cu lingura de lemn în fiertura verzuie, pînă cînd Florița se supără:

— Te umpli, ori te joci?

— Bine, bine, spuse Gligor repede și începu să soarbă cu zgomot; după cîteva clipe se opri și se strîmbă:

— Că bine trăim! Da dacă ar fi iarnă, ce-am mînca?

— Mulți au ce mînca și iarna, zise Florița, privindu-l în așa fel ca el să înțeleagă la cine se gîndește, ceea ce se și întîmplă și Gligor roși. Cînd cineva îl vorbea de rău pe Găvrila Ursului în fața lui, se simțea stînjenit, ca și cum acela ar fi putut afla că a fost înjurat în fața lui și el nu i-a luat partea. Încercă să schimbe vorba și se adresă lui Mitru:

— Auzi tu, am auzit că Ezechil a Ursului s-o alipuit la Picu... ori la Cloambeș, s-o fi băgat slugă, săracu... Și tu ziceai că s-o vorbit cu taică-său să se sfădească împreună și să piște nește pămînt.

— Da mai dă-i și-n urzici! se supără de-a binelea Florița. Faci ce faci — și tot la ei vii, bată-i Dumnezeu, doamne, iartă-mă, că bine zice de aceea Mitru că nu-i trebuiește asemenea primar...

Gligor zîmbi ușor. „Nu-i trebuiește lui Mitru primar pe Găvrila Ursului". Se mai gîndi de două ori la același lucru și-l umflă rîsul, pe față.

— Mă, tu ești sărit rău — zise Mitru — tu ești tare sărit. Poți lua leoarca asta de aici, muiere... las', că nu peste mult om coace pită albă. Trebuie să meșteresc oarece și la cuptorul cela... Tot s-o stricat pe aici, cît am fost eu cătană. Doamne ferește să lași ceva pe seama muierilor...

— Că doară n-ai fi vrut să prind plumbul de tun cu mîna! se zborși Florița. Mitru o privi curios.

— Tu ți-ai aflat gura, muiere, spuse destul de vesel. Știi ce, Gligore? Om merge la treburi, că trebuie să se ducă tovarășul Ardeleanu la Arad, după un inginer de cadastre, să vină să facă măsurătoarea...

În clipa aceea ciulīră amîndoi urechile: pe uliță se auzeau claxonul unei mașini și strigăte de copii.

— No, drace! făcu Mitru.

— Mitru Moțului! Mă președinte! Hai, că te caută un domn! strigă baba Valeria, vecina lor. Hai, mă, că-i cu mașina!

Lui Mitru începură să-i clipească ochii, parcă speriați.

— Domnule Moț! strigă cineva de afară.

— Gligore, ia scoate capul și vezi cine-i!

Gligor se sculă încet, greoi, ieși în ușa grajdului, se uită afară, apoi se întoarse și spuse cu o voce foarte puternică:

— Îi un domn...

— Aici stă domnul Moț? Dumneavoastră sînteți?

— Nu, zise Gligor. Eu sînt Gligor Barbură. Altcineva.

— Vin imediat! strigă Mitru și se repezi la lada cea mare din colț, scoase costumul negru primit de la George și începu să se îmbrace, cu mișcări pripite și stîngace. Gligor, după un timp, se așeză liniștit pe prag. În sfîrșit, Mitru ieși în curte; în poartă stătea Nicușor Spinanțiu și se uita atent împrejur; afară, în uliță, o mașină mare, albastră, stropită toată cu noroi și în jurul ei, liotă, toți copiii din împrejurimi.

— Faceți casă? se interesă Spinanțiu. Bună ziua. Eu sînt domnul Spinanțiu, secretarul domnieisale domnului baron Romulus Papp de Zerind.

— Aveți onoarea să vorbiți cu tovarășul Mitru, președintele comisiei de împroprietărire, spuse Mitru, și, din pricina efortului pe care-l făcu să găsească și să lege aceste cuvinte, palmele începură să-i asude. Ce doriți?

Spinanțiu îl privi lung, plictisit. Ideea baronului de a-l trimite dis-de-dimineață să stea de vorbă cu acest dobitoc și să-l aducă la sentimente mai bune i se părea de un ridicol pe care nu-l egala decît perfecta ei inutilitate. „Dragă Spinanție, dacă însuși prezidentul comisiunei se va șterge primul de pe lista infamă, aceasta va produce o escelentă impresiune", spusese bătrînul, după care-i dăduse amănunte despre felul cum trebuia să stea de vorbă cu vita; într-un sens, inițierea asta, în metodele lui proprii de activitate, era de bun augur. Surîse larg și veni spre Mitru cu mîna întinsă.

— Dragă frate, domnul baron a avut vorbe bune despre dumneata...

Mitru își încreți fruntea; pricepea un singur lucru: că ăsta vrea ceva de la el și hotărî să nu se lase.

— Cum să aibă, dacă nu mă cunoaște?... Îl lăsă pe Spinanțiu să deschidă gura ca să-i răspundă și, exact în clipa aceea, adăugă: Dragă frate...

Spinanțiu rămase cu gura căscată și se făcu roșu la față, iar Gligor rîse gros.

— În fine, domnule Moț... am ținut să stau de vorbă cu dumneata, am ținut mult.

— Poftiți, domnule...

— Bine... aici? se miră Spinanțiu, care se simțea cam descumpănit.

— Casa nu mi-i încă gata. Acolo-i grajdul, unde gătim deocamdată, spuse Mitru din vîrful buzelor. Strîmbătura lui îi plăcu foarte mult lui Gligor, care spuse Floriței, cît putu de tare:

— Muiere, auzi tu? Bărbatu-tău îi dat dracului!

— Domnule Moț, am venit la dumneata fiindcă ești președintele unei comisii ilegale. I-le-ga-le, și noi înțelegem că, înșelați de o propagandă periculoasă, mergeți pe un drum și mai periculos.

Așteptă ceva, un răspuns, sau ca Mitru să-l contrazică, dar acesta stătea drepți în fața lui, cu buzele strînse.

— Comisia e ilegală! spuse Spinanțiu, hotărît.

— Gligore, sucește-mi o țigară! se întoarse Mitru spre ușa grajdului. Poți s-o și lipești.

— Vai, dar poftim, scoase Spinanțiu tabachera.

Mitru refuză.

— Nu-mi plac astea... Mi-s învățat cu de-alea mai tari.

— Așadar, domnule Moț, comisia e ilegală, și deci toate hotărîrile ei sînt de asemenea ilegale. Noi însă nu vom ține cont de aceasta.

— Nici noi... zise Mitru încet.

Șoferul claxonă de cîteva ori, supărat, să alunge copiii, dar sunetul strident le plăcu foarte mult și-și turtiră nasul de geamurile portierei să vadă de unde cîntă trompeta asta. Cîțiva oameni se apropiară și ei de poarta lui Mitru, dar, văzînd un domn bine îmbrăcat înăuntru, se opriră acolo. Spinanțiu începea să se enerveze: crezuse că va intra într-o casă, fie cît de sordidă, unde va putea vorbi între patru ochi cu animalul și uite, trebuia să stea de vorbă în curte și se mai adunau și curioși.

— Domnule Moț, totuși aici nu putem sta de vorbă... Știi ce? Ce-ar fi să vii la o plimbare cu mașina?

— Nu-mi convine, răspunse Mitru.

— Cum? De ce?

— Aşa. Am şi nişte treburi. Spune, domnule, de ce ai venit — şi să stăm de vorbă...

— Comisia este ilegală, zise Spinanţiu, cu vocea tremurînd de indignare. N-are nici un temei. Aşa că vă pierdeţi vremea de pomană şi...

— Nu ne-o pierdem, îl lămuri Mitru. Nici aşa n-avem ce face, că n-au început încă muncile de primăvară.

Spinanţiu simţi că nu mai poate:

— Uite ce-i — strigă el — vă jucaţi cu focul, înţelegi tu? Domnul baron e răbdător şi nu vrea să-şi pună mintea cu voi, să aducă armata şi să vă bage minţile-n cap... Nu vă amestecaţi. Voi vreţi să faceţi reforma? Voi? Reforma agrară este un lucru complicat şi, de altfel, ea a şi fost făptuită în Transilvania, aşa că, de aceea îţi spuneam dumitale că n-are nici un temei juridic tot ce faceţi dumneavoastră aici.

Gligor se sculă încet, ţinîndu-se de şale, veni la Mitru şi-i întinse o ţigară cît un cocean de porumb:

— Na, mă.

— Mulţămesc, dragă.

Pe Gligor îl bufni iar rîsul. Fugi în grajd, de unde se auzi hohotul lui gros, mulţumit.

— Noi dorim să ne înţelegem, să stăm de vorbă, să găsim o modalitate de a rezolva problemele politice care...

Mitru îşi pierdu răbdarea:

— Gligore! strigă el.

— Ce-i? ieşi flăcăul din grajd.

— Cum îi comisia?

— Cum să fie?... Ilegală!

— No atunci, domnule, noi n-avem vreme de pierdut. Duceți-viți cu bunul și înduratul Dumnezeu unde vi-i voia. Scrie în lege că să dă pămînt, legea-i bună.

— Reforma se va face după alegerile libere. atunci cînd poporul îşi va fi spus cuvîntul, încercă Spinanţiu să aducă în discuţie altă ordine de idei.

Mitru ridică însă din umeri :

— Una-i albă, alta-i verde, aşa că : ce poftiţi de la mine ?

— Cheară, mă Mitre, ce vrea ? întrebă un țăran de la gard. Poate că vrea oarece, da n-ai priceput tu !

Mitru se făcu roşu de ciudă, se întoarse smucit şi se răsti :

— Da pe tine cine te-o întrebat ?

Omul se cam fîstîci, pe urmă se supără și el și voi să-l suduie ; totuşi se gîndi că nu se face cu un domn de faţă, aşa că se trase de la gard și porni bombănind pe uliţă ; ceilalţi însă se înghesuiră şi mai tare, să nu piardă o iotă.

— Adică te pui împotrivă ! strigă Spinanţiu. Am crezut că ești om de înţeles şi văd că ești un inconştient.

Cuvîntul acesta Mitru nu-l cunoştea. Se supără şi făcu un pas înainte.

— Ce sî-î-înt ?

— Nu-ți dai seama, asta am vrut să spun, cu cine te pui...

Gligor, care ardea de dorinţă să spună şi el ceva, prinse momentul și, înecîndu-se de emoţie, întrebă :

— Nu vă supăraţi că intru şi eu în voarbă... Numa Mitru, săracu, capătă pămînt ? Că aşa vorbiți... Sînt mai mulți, și eu mi-s, așa că de ce vă supăraţi numa pe el ?

Spinanțiu azvîrli țigara abia începută și ridică din umeri.

— O să trageți consecințele... Am vrut să ne înțelegem cu binele, să stăm de vorbă împreună, ca romînii...

— Sănătate bună, îl salută Mitru.

Voi să-și scoată și clopul din cap, dar își aduse aminte că e în capul gol și făcu o mișcare caraghioasă cu mîna; se gîndea că el nu e de fel un om prost.

Din poartă, Spinanțiu, care tremura de ciudă că trebuie să plece astfel și să-i raporteze baronului cum se sfîrșise discuția asta idioată, fără sorți de reușită, se întoarse și, strîmbîndu-se cît putea mai disprețuitor, aruncă din vîrful buzelor:

— Va să zică nu vă e teamă, hai?

— Nuuu, spuse Mitru și, într-adevăr, era foarte mirat de această întrebare, cu totul fără rost, după părerea lui. De cine?

După ce Spinanțiu se urcă, mașina porni repede, aruncînd în lături valuri de noroi gălbui. Copiii săriră la o parte; unul dintre ei ridică o piatră, dar n-avu curajul s-o arunce, ca nu cumva să strice ceva.

8

După ploi, pămîntul era negru, umed, strălucitor și aburea; în șanțuri, un fir de apă verde, în care se culcau bălării prea grase; ici și colo, cîțiva pomi păreau că izbucnesc fericiți spre cer, plini de păsări. Nu era nici un nor și totuși cerul nu se limpezise, razele soarelui treceau, mai fierbinți, printr-o pînză subțire, vag cenușie și tremurau peste tot. Cîte-o băltoacă țipa de lumină.

„În zile de astea, ar trebui să se întîmple ceva minunat“, se gîndi Emilia și se întoarse spre George ; el mergea cu capul în pămînt, parcă fără voia lui. Dori atunci, cu orice preț, să-i audă glasul, ca și cum el ar fi putut să-i spună lucrurile acelea pe care le aștepta ; așteptase tot timpul ceva de la el, din clipa cînd se întorsese și abia în după-amiaza cînd le povestise suferințele prin care trecuse, Emilia simțise că totul abia începea. Abia acum, dar era bine și așa. Era o copilărie că el se lasă dominat de amintiri, că nu se silește să le uite. Poate că n-o putea face singur și ea era puțin vinovată că nu încearcă să găsească în ce fel l-ar putea ajuta. Se gîndise la asta multă vreme azi-noapte și, de aceea, îl rugase să vină cu ea pe cîmp. Voia, de altfel, să vadă și în ce stare se aflau iugărele din Grinduri, cum le arase Mitru. Văzîndu-l atît de „ocupat“ cu comisia, se gîndise să-i spună pe ocolite, că toate astea sînt bune și frumoase, dar și pămîntul pe care-l luase în parte trebuie muncit, fiindcă altfel și ei, și el vor avea pagubă. Dimineața se certase cu bătrîna : ea o chemase deoparte și-i șoptise că n-ar fi rău să stea de vorbă cu George, să-i spună că și el a luptat pe front, și s-a chinuit, așa că are dreptul la un lot ca și ceilalți, că doar nu-s ei mai cu moț decît el.

Se scutură ; nu voia să se mai gîndească la nimic ; erau împreună, singuri după atîta vreme, și numai asta avea importanță acum. Întinse mîna și-l luă de braț :

— De ce ești tu necăjit tot timpul, George ?

— Dar nu sînt necăjit... De unde ai scos-o ?

— Preocupat, atunci... Lasă, dragă... Toate o să se rezolve... Nu trebuie să te obosești atîta... Tu ai nevoie de odihnă

— De ce, Emilia?
— Ca să uiţi, îşi luă ea inima-n dinţi.
El o privi într-un fel ciudat.
— Tu crezi că eu vreau să uit?
— Sigur că vrei... Orice om vrea să uite, să trăiască numai pentru ziua de mîine. Nu ştii asta?
El rîse, pe jumătate amuzat, pe jumătate trist.
— Poate... Şi ridică din umeri.
Ajunseră la cotul şoselei. Aici era un stejar foarte bătrîn, pe pămîntul lui Găvrila Ursului; nu voise să-l taie, deşi rădăcinile adînci secătuiau pămîntul în jur, pe o rază destul de mare; zicea că poartă noroc satului. Între ramurile lui păsările făceau o gălăgie asurzitoare. Emilia se simţi, brusc, foarte fericită. Ar fi vrut să se aşeze sub stejar cu el, să stea acolo şi să tacă împreună.
— Ştii, George, m-am gîndit mult de tot... Tu ai dreptate, în tot ce faci... În tot, mă înţelegi? Ţărişoara asta...
— Ssst, se întoarse spre ea şi-i puse palma pe buze. Mîngîierea asta aspră o tulbură. Roşi, ca şi cum el ar fi putut ghici.
— De ce nu mă laşi să-ţi spun? Uite, bieţii ţărani... Noi sîntem în sat de atîta vreme, îi cunoaştem... Cine s-a gîndit vreodată la ei, aşa cum... faci tu?
— Emilia, te rog...
— Mă întreb: oare o să-ţi fie recunoscători? Oamenii sînt atît de...
— Taci, spuse el destul de aspru acum. Te rog...
— Ştiu că n-o faci pentru recunoştinţă, dragul meu. Ştiu. Te cunosc atît de bine...
El păru să se resemneze. Îşi aplecă fruntea.
— Ei, cum sînt?

Atunci şi Emiliei i se păru ciudat că vorbea despre el după atîţia ani de cînd erau împreună, dar nu voia să dea înapoi. Îl strînse şi mai tare de braţ.

— Eşti bun, murmură. Bun... pînă la prostie... Eu n-am ştiut asta niciodată... Mi s-a părut că... Ştii, George, ai să rîzi, dar eu am impresia că m-am cam temut de tine multă, multă vreme...

— Nu ştii ce vorbeşti, rîse el.

— Cînd mă gîndesc prin cîte ai trecut...

Din nou privirea lui se întunecă. Încercă să-şi scoată braţul de sub al ei, dar Emilia nu-l lăsă.

— Nu mai vorbi despre asta, fii bună... Lasă...

— Bine... dacă vrei tu... Totuşi îţi mulţumesc, ştii... pentru că... ne-ai povestit... Şi, nenorocitul acela pe care l-ai adus în casă... să nu înţeleagă... Cît de ticăloşi şi de proşti sînt oamenii... Să-l prefere pe un Cordiş... Îmi pare rău de mîncarea pe care i-am dat-o... N-o merita.

— Nu te mai gîndi la el. E un nefericit...

— Cum nefericit? se supără Emilia. E un trădător...

— Da, este — dădu din cap George — dar nu aşa cum crezi tu. E cu totul altceva şi el nu-i vinovat... Nu-i cu nimic mai vinovat decît am fost eu, de pildă...

— Ce vorbeşti? strigă Emilia. Cum poţi să te compari cu... N-o interesau nici comparaţiile lui, nici lucrurile stranii pe care le gîndea George despre sine: era frumos pămîntul, era cald şi dacă el avea chef să vorbească, sunetul vocii lui era mai însemnat decît toate ideile, bune sau proaste, pe care le spunea.

— Emilia, noi toţi sîntem vinovaţi... fără vina noastră... Suslănescu nu înţelege nici acum...

— Ce nu înţelege ? E un boier scîrbos, se dă cu duşmanii poporului... Spuse cuvintele acestea cu atîta hotărîre, încît George o privi mirat şi ea se simţi încîntată. „Trebuie să creadă că eu am preocupările lui. Trebuie. Altfel ar gîndi că sînt o neruşinată."

— Ai dreptate... Dar îşi închipuie că face bine... Spui „boier"... Nu uita că n-am ajuns pînă acolo, încît oamenilor să le fie ruşine de faptul că sînt boieri sau burghezi... Ruşine sau frică, tot acolo e...

Ei îi venea să rîdă, să-l apuce de păr şi să-i tragă fruntea spre buzele ei. Ce legătură aveau toate astea cu ei, cu viaţa lor, cu bucuria de a se fi regăsit ? Bărbaţii nu simt nimic. În clipa aceea era fericită că e femeie.

— Și, dacă vor ajunge comuniștii la putere, cum o să fie ? întrebă serioasă. Crezi că ei nu sînt oameni ?

— Ba da... Tocmai...

— Și, atunci ? Oamenii sînt ticăloși... războiul i-a stricat. Fiecare vrea să-i fie bine lui, nu se gîndeşte la alţii.

George se opri. Se aplecă spre ea și o privi drept în ochi :

— Emilia ! Mă uimești... Crezi tu sincer că asta e un păcat, să trăiești numai pentru tine ?

— Desigur ! Uită-te la popa Ioja... Noi am trudit, am învățat generații de copii, iar el ? Ce folos aduce un popă ? Că îți cîntă acolo duminica, la o îngropăciune sau la un Paști ? Și capătă pămînt, și nu face nimic... Știi tu că în vreme ce tu luptai, el se îmbogățea ? Dreptate-i asta ?

— Îți mulțumesc, șopti George.

— De ce ? întrebă ea — și se abținu să nu rîdă.

— Pentru că... mi-e mai ușor...

„Dar asta vreau, nu înțelegi? ar fi dorit ea să țipe. Numai asta, nimic altceva."

— Eu voi fi totdeauna alături de tine... Îi veni să plîngă cînd văzu că ochii lui se umezesc. „Asta e tot ce-am așteptat, tot ce-am nădăjduit, se gîndi. Acum e parcă nu s-ar fi întîmplat nimic... nu mai există anii aceia, ne-am regăsit... Aceiași, puțin schimbați, mai bătrîni, mai fericiți..." Nu mai spune nimic, șopti, văzînd că el vrea să vorbească. Vino... să mergem acasă...

Îl trase după ea și porniră spre sat. Nu-i păsa că el știe de ce se grăbește, nu-i păsa de nimic. Ca și cum ar fi ghicit-o, el umblă tăcut, pînă cînd Emiliei, mersul acesta alături, muți, îi deveni apăsător. Își spuse că, totuși, acum ar fi rîndul lui să găsească ceva; undeva răsări din nou neliniștea aceea, îndoiala că totul ar putea să nu fie decît o iluzie a ei și George se supune pasiv, pentru că e foarte departe. „Oare, dacă l-aș lăsa de braț *acum,* el ar simți?" Îl pîndi pieziș: fața lui uscățivă, încordată i se părea nedrept de atrăgătoare; avea un surîs crispat în jurul buzelor. Se hotărî:

— George, de ce ești tu atît de preocupat tot timpul? De ce nu-mi spui? Să știi... eu sînt foarte... democrată... Sînt de acord cu părerile tale, cu tot ce ai spus atunci, cu tot...

El se opri atît de brusc, încît Emilia se sperie și-l lăsă de braț.

— Emilia, eu nu mai pot trăi așa... Acesta e adevărul... Trebuia să ți-o spun mai demult, dar n-am avut... Se scutură și ochii-i luciră scurt, rece: Mi-a fost greu... pentru tine...

— Doamne, Dumnezeule, șopti ea, pălind foarte tare.

El zîmbi cu tristețe și oarecare oboseală.

— Nu e ceea ce crezi tu... E... e mai grav într-un fel.

Obrazul îi tremura; ar fi vrut să închidă ochii și să strige: „Taci, nu spune!" Îi era o teamă cumplită și, într-o frîntură de secundă, se gîndi că în fond ea știa totul, știuse din prima noapte. Cunoștea și alte cîteva istorii de acest fel, din celălalt război: oameni care s-au legat acolo de vreo femeie, au venit acasă, poate să facă o ultimă încercare și s-au întors după aceea.

Avu o tresărire de furie: numai o femeie putea să-l schimbe atît de definitiv — și el a mințit-o... poate toate istoriile acelea erau inventate... Da, își dădea seama, prea descusute, prea fără sens...

— Spune, zise încet... Eu... eu pot asculta orice. M-am obișnuit.

— Nu mai pot trăi așa, spuse el întunecat și se vedea că e ceva care-l împiedică să meargă mai departe. Emilia, noi... trebuie să dăm pămîntul...

În prima clipă îi veni să rîdă; era atît de caraghios! Ea așteptase un lucru înspăimîntător, o destăinuire care s-o doboare, iar el îi spusese cîteva cuvinte stupide.

— De ce? zise, silindu-se să pară serioasă și atentă. De ce să-l vindem acum, cînd banii încep să n-aibă nici o valoare?

— Nu m-ai înțeles, o întrerupse el surd. N-am spus să-l vindem. Am spus să-l dăm...

— Cui? întrebă ea prostește.

— Oamenilor... țăranilor...

— Da de ce? repetă Emilia, nedumerită. De ce să-l dăm?

El ridică din umeri.

— N-ai înțeles nimic, murmură. Emilia... ți-am povestit tot prin ce-am trecut... și n-ai înțeles un singur lucru... că am ajuns la un moment al vieții

mele cînd mi-a fost atît de rușine de mine însumi... că... Am trăit pînă la jumătatea vieții... într-un mod meschin și orb... *Am adunat*... asta ne-a despărțit de oameni... de tot pentru ce merită să trăiești...

Ea îl privea în față, cu ochi mari. Nu înțelegea nimic.

— Emilia — repetă el, parcă deznădăjduit — ce-o să lăsăm în urmă... după noi ?

Ea tăcea, cu buzele întredeschise.

— Am putut trăi așa, am fost mulțumit, pentru că nu știam. Acuma știu și nu mai pot. Am vrut să-ți spun de multă vreme asta... Am vrut și ieri seară, dar știam că n-ai să mă înțelegi... Întinse mîna s-o prindă de umăr și ea se feri, instinctiv. El clătină din cap. Emilia, nu pot suporta gîndul că Mitru, a cărui gîndire, a cărui rațiune se trezește acum, e sluga mea. Nu pot suporta. Îmi vine să țip.

Nu-l înțelegea ; reținea numai, cu o cumplită neliniște interioară, tonul vocii lui : ceva chinuit, sincer, așa cum nu-l auzise niciodată.

— Peste cîțiva ani, ai să înțelegi... Cred în asta. Acum nu poți, știu. Acum... și vocea lui coborî pînă la șoaptă, ar trebui să ai foarte multă încredere în mine... pentru că am suferit...

Pe neașteptate, Emilia se înfurie ; George văzu cum sîngele îi năvălește sub pielea subțire a feței și ochii primesc o strălucire neobișnuită. Își plecă fruntea, înainte de a o auzi :

— Și eu n-am suferit ? Singură... femeie... neobișnuită... Cu toate umilințele vieții, cu singurătatea... Uite, numai tu ai suferit !... Și pentru că tu ai suferit, trebuie să ne despuiem de tot ce-am adunat... să împărțim rodul muncii noastre... Cui ? Gîfiia. Ți-au cerut asta în Rusia ?

— Nu, răspunse el îndată. Nu mi-a cerut nimeni așa ceva.

— Ești nebun! țipă Emilia și, în mijlocul cîmpurilor pustii, luminate de soarele fierbinte, vocea ei se pierdu. N-am muncit? L-am furat? N-am adunat leu cu leu ca să avem o bătrînețe liniștită?

— O să avem o bătrînețe liniștită... Dar tot atît de importantă e și bătrînețea liniștită a altora... În orice caz eu n-aș mai putea fi liniștit niciodată... O luă de mînă și ea se smuci, deznădăjduită; Emilia... vei simți asta... poate mai curînd decît crezi... Viața merge într-acolo... Viața creează o nouă morală.

— Ce-mi povestești aici? Cum? Ce spui? Pămîntul nostru? Viitorul lui Dănuț? Da vrei să trăim din leafă? Să murim de foame? Pentru Dumnezeu... Ce? Ți-e jenă de Mitru? Dacă nu-i dădeai să lucreze ar fi crăpat de foame, ar fi plecat la oraș, în mizeria aceea... cu familia... I-ai făcut un bine și te rușinezi? Asta e comunismul? Atunci îi înțeleg pe...

El se uita în altă parte, absent.

Îi veni să se repeadă și să-l lovească. Să-i strige în față că o mințise tot timpul și că *ei* îi e rușine de slăbiciunea de a-l fi crezut.

— Minți! Și mințiți! Voi, comuniștii! Dați pămînt la țărani... De ce dați, dacă e o rușine să ai ce mînca?

— Ei îl muncesc... spuse George plictisit. Noi nu. Nouă ne muncesc alții... Pricepi? E o diferență.

— Dacă te-ar auzi mama, strigă Emilia... Doamne... n-am să-i spun... Ar fi în stare să te omoare, sărmana bătrînă care a trudit, care a fost slugă la grof, să avem. Ar fi în stare să te opărească...

— Cred că și tu ai fi, dragă, surîse el. Pe urmă se posomorî. Eu nu vreau să trăiesc așa, repetă.

— Atunci, spînzură-te! țipă Emilia, scoasă din fire. Îi păru rău îndată; dar văzu că el nu se supărase.

— Spune-mi, Emilia, cum ți s-ar părea dacă ar trebui să dai jumătate din leafă... unui inspector, să zicem... numai pentru că el e inspector...

— Pe mine să nu începi să mă convingi! Așa ceva nu există! De ce să-i dau? Vrei să faci aluzie la pămînt, la Mitru? Dacă nu-i place, să se ducă dracului! Știi, am să mă duc și să-i spun că n-avem nevoie de el, de munca lui... Dacă vrea să fie domn, comunist, să se ducă dracului!

— E urît și trist ce spui...

— N-ai să te atingi de pămîntul meu! Știi? Nu! Și porni spre sat, fără să se uite dacă el o urmează. Totul i se părea anormal, idiot, fără sens. Îi fu ciudă că se simțise atît de impresionată de poveștile lui. Parcă alții n-au trecut prin aceleași lucruri... Milioane de soldați, de ofițeri și nici unul nu venise cu „idei" de astea... Bietul Suslănescu! Un om atît de cult și de sensibil și-l nedreptățise. El știa ce știa. De aceea s-a și mutat de la ei, să nu-i fie obligat unui... Se întoarse. George venea la cîțiva pași în urma ei, fumînd.

— Are să te arate lumea cu degetul! Au să rîdă de tine și cu fundul... Pînă și țăranii cărora ai să le dai pămîntul au să-ți sărute mîna și au să rîdă de tine pînă or plesni!

— S-ar putea să ai dreptate, încuviință el.

— Atunci... de ce? întrebă Emilia nedumerită.

— Nu pentru ei... pentru mine...

— Vorbe goale...

Cînd ajunseră în capul satului, el o luă spre stînga.

— Unde te duci acuma? strigă Emilia.

— Am treabă. La Ardeleanu...

— Aha, urmă ea pe un ton foarte ridicat, fără să-i pese că o puteau auzi. Să nu-l prind pe banditul ăsta în casă la mine! Să nu-l mai văd! Auzi?

— N-ai să-l vezi... Și mai tîrziu are să-ți pară rău.

— Mie? Niciodată!

Ajunse acasă, leoarcă de sudoare, cu inima zbătîndu-i-se dureros. Se opri înainte de a trece colțul casei, să respire, și încercă să se mai liniștească. Bătrîna nu trebuia să afle nimic, ar fi înnebunit de durere. Nici așa nu-l iubea prea mult. Desigur, instinctul ei sănătos, țărănesc, îl ghicise.

Își rezemă fruntea de peretele zgrunțuros, încălzit de soare. George nu insistase, nu încercase s-o convingă, dar ea îl cunoștea prea bine și știa că era încăpățînat ca un animal, că dacă și-a băgat ceva în cap, nu i-o mai scoate nimeni de acolo. Îi venea să plîngă, atît se simțea de nefericită. Mai bine nu i-ar fi spus acum. Dacă ar fi avut un pic de bun-simț, ar mai fi așteptat... Nu trebuia acum, nu trebuia. Chiar dacă nu vor mai vorbi niciodată, ea va bănui că el se gîndește mereu la asta, chiar dacă nu va fi adevărat. Își șterse ochii uscați și intră în bucătărie, încercînd să rîdă. Aici, pe un scăunel, era așezat Cula, acarul, care, cînd o văzu, se fîstîci și scăpă chipiul soios de pe genunchi. Bătrîna stătea în fața lui și-l privea cu o expresie de bucurie răutăcioasă pe obrazul mic, zbîrcit. Cînd o auzi pe Emilia, se aplecă spre Cula, îl bătu cu palma pe genunchi.

— E, Culă, eu îți mulțămesc că *ne-ai* spus. Îmi pare tare bine, că eu așa mi-s învățată, să știu de la fiecare om la ce să mă aștept... No, amu du-te, Culă... du-te — și mulțămesc... Lasă, că vorbesc eu cu fata mea... Îi spun eu cum știu eu mai bine...

— Sărut mîna, sărut mînurile, se încurcă acarul și ieși zăpăcit, speriat. Abia la poartă, își puse chipiul pe cap.

— Da ăsta ce drac' mai vrea? se răsti Emilia.

— Cum vorbești tu? Îi un vecin de treabă... cinstit... Ține la noi, la unoarea noastă... Ține tare... De aceea o venit și, doamne, bine o făcut...

— Da ce ți-a spus?

— Nimica... Bătrîna ofta, se prefăcu a-și șterge ochii cu o batistă pe care o ținea împăturată în mînă. Vai, vai, bine-i cînd oamenii îs cinstiți, de treabă. Buni... doamne, bine-i...

— Ce-i, mamă? făcu Emilia, destul de speriată. Cunoștea obiceiurile bătrînei și știa că va auzi ceva foarte neplăcut.

— Da nimica... Poate că nu-i nimica... Cula nu-i el prea deștept... da-i un om de treabăăă... Zice că asară... l-o văzut pe cela... pe cum îl cheamă, bărbatu-tău, sub pod cu... cu fata Găvrilii Ursului, cu poalele-n cap...

— Minte! zbieră Emilia și se repezi la mamă-sa.

— Poate fi — încuviință aceasta — poate fi, poate fi, eu nu zic nu, doamne ferește... Era și noapte tîrziu... Acuma-i drept că Cula are ochi buni. Știi tu, Milie, la gară... trebuiesc ochi buuuni, să vezi tu toate trenurile cum vin și să le îndrumi, să nu se întimple nenorocire, că altfel ocna te mîncă.

— Minte!

— Nu ți-am spus că poate fi? se supără bătrîna. Nu m-ai auzit? Ori ești surdă? Poate fi. Tu știi mai bine...

— Minte... Mai bine... mai bine ar fi adevărat...

— Tulvai, doamne, ție nu ți-i bine? Adică pînă aici te-o bătut Dumnezeu, că nu-ți mai pasă să ajungi de rîsul satului? Popa te rușină în sfîntul altar, satul îți pune pe poartă table, ca la curvele

cele mai rele, lumea nu-ți dă bună ziua... ție nu-ți pasă. Rău te-o știut îmbăta de cap...

— Fă bine și taci, mamă dragă. Taci... Am eu alte griji... Vezi de mîncare, să nu dea în foc.

Se duse la masă, se așeză și-și prinse fruntea în palme. Nu se putea gîndi la nimic. O auzea pe mamă-sa cum ridică de pe oale capacele, cum amestecă în supă, auzea sfîrîitul focului și-i simțea căldura neplăcută. Nu și-l putea închipui pe George cu alta și, deci, nu credea.

— Auzi, supăra-ti-i pe mine, dacă ți-oi spune oarece ? întrebă bătrîna, mieros.

— Spune... da scurt, n-am chef de povești !

— De ce crezi că i-o trimis vorbă Găvrila Ursului... dacă i-o fi trimis, că dacă stau să mă gîndesc mai bine, poate că nu i-o trimis, ce i-o venit fata singură să-i spună să nu mai treacă pe la ei, că pune pe Ezechil să-i rupă oasele ? Oare de ce ?

Emilia nu răspunse. Tăcu multă vreme, cu fața înfundată în palme.

Apoi deodată :

— Mamă... George vrea să dea pămîntul nostru la țărani... Zice că lui, ca comunist, nu i-i voie să aibă avere... Asta mi-o spus azi. Auzi ? Auzi ? No, mai zi ceva... Bucură-te acuma !

Bătrîna puse jos lingura, se șterse pe mîini.

— Unde ești tu, Milie ? scînci. Vină aci, vină, că pic jos...

Emilia sări repede de la masă, luă un pahar, îl umplu cu apă și fugi lîngă mamă-sa. I-l întinse.

— Nu-mi trebuiește... Răsufla scurt, sufocîndu-se. Da, horcăi, așa-i... Știu eu că și în Ungaria cînd o fost revoluție, tot așa or vrut ei să ia tot de la oameni, da nu i-o lăsat bunul Dumnezeu... De asta mi-o fost mie frică... da nu ți-am spus...

Căută un sprijin cu mîinile și fu cît pe ce să le pună pe plita încinsă.

— Mamă, ți-e rău ?

— Nu. Nu mi-i. Du-mă în pat... du-mă să mă culc, să mă poci gîndi oleacă...

Emilia o duse în odăița ei, o culcă, îi fricționă tîmplele ; simțea sub vîrful degetelor vinele umflate, zvîcnind, ale bătrînei.

— Îl omor, șopti aceasta după un timp. Bag cuțitul în el.

— Sst, taci, mamă !... Liniștește-te... N-a fi cum vrea el.

— Ba a fi — clătină bătrîna capul pe pernă, încoace și-ncolo — ba, zău, aceea a fi... Te cunosc...

Emilia stătu lîngă ea multă vreme. Auzi cum bate ceasul în bucătărie, unu... două... trei... Bătrîna nu zicea nimic, își clătina numai capul. Fruntea i se făcuse roșie-vineție.

Pe la trei jumătate, cineva intră în bucătărie. Era George ; îi cunoștea pasul, felul de-a închide ușa. O năpădi furia și se repezi afară. El se uita pe cuptor, ridicase capacul de pe un castron. Asta o scoase și mai mult din fire.

— La ce ai mai venit ? zbieră. De ce n-ai rămas la Ardeleanu ? să-ți dea el de mîncare ! Ce ? Voi comuniștii și mîncați ? Nu sînteți sfinți apostoli ?

El o privi trist.

— E vulgar, Emilia, fără rost...

— Vulgar ? Tu vorbești ? Tu ai dreptul să vorbești ? Nu-ți dai seama că... Nu înțelegi ? Tu vorbești ? Te-am așteptat cu toții, eu, copilul, mama...

— Ba eu nu ! strigă bătrîna de dincolo.

— ...te-am așteptat cu drag... și tu vrei să ne nenorocești ? Pentru ce ? Nu-ți dai seama că... (în clipa aceea își aduse aminte de Cula și de ce spusese și ochii i se umplură de lacrimi)... că ești un

biet infirm! Că din milă m-am prefăcut că... Sînt tînără... Da! Sînt încă tînără și-mi petrec viața lîngă un olog! Care vrea să ne ruineze... pentru ce?

El păli înspăimîntător, apoi, fără un cuvînt, se întoarse și ieși pe ușă. Mai avea capacul cratiței în mînă și abia în mijlocul curții îl lăsă să cadă. Cîteva clipe Emilia simți o satisfacție neobișnuită, apoi îi revăzu fața albă ca varul, privirea mirată, parcă oarbă și dureroasă, și fugi după el.

Cînd ajunse la poartă și o deschise larg, voind să-l strige, îl văzu pe pod, stînd de vorbă cu doi țărani. Se retrase încet, ca și cum el ar fi putut auzi zgomotul porții închizîndu-se.

În bucătărie o găsi pe bătrînă, țopăind fericită:

— Vină să te sărute măicuța ta, doamne, da bine i-ai spus... Da ce crede el, că așa mere?...

— Lasă, mamă... Te rog, lasă-mă puțin... Mai stai și odihnește-te...

Bătrîna rămase în mijlocul bucătăriei; de pe față i se ștersese expresia de încîntare; rotea capul în toate părțile, parcă ar fi vrut să vadă.

— Mă tem... auzi, Emilia? Eu mă tem, spuse cu un glas înăbușit, gros. Nici un lucru nu mai e la locul lui... Barem dacă eu aș vedea mai bine...

9

Multă vreme Emilia nu putu crede că tot ce s-a întîmplat între ei doi fusese real: auzea cuvintele lui George venind parcă de departe, întretăiate și fără înțeles, îl revedea pe Cula mort de rușine, frămîntîndu-și miinile negricioase, chipiul soios de ceferist și, pe urmă, fața lui albă, speriată și nedumerită, cu buzele strînse, tresărirea scurtă de furie...

Stătea la masă, cu mîinile întinse pe mușamaua umedă ; tictacul apăsat al ceasului din perete o supăra și aștepta cu un fel de neliniște sunetul ruginit al clopoțelului care bătea orele. Bătrîna nu-și găsea locul ; se plimba prin bucătărie, ciocnindu-se de scaune, mormăia într-una și vinele i se umflaseră atît de tare pe frunte, încît Emilia, speriată, îi spuse aspru :

— Da mai stai jos, mamă, află-ți un loc ! Vrei să te lovească guta ?...

— Ba să-l lovească pe el, bată-l Dumnezeu ! voi să strige Ana, dar vocea i se frînse și o podidi o tuse seacă, chinuitoare. Emiliei i se făcu milă.

— Mamă, pentru Dumnezeu, nici n-ai mîncat... Șezi la masă, să-ți pun supa...

— Nu-mi trebuiește ! Uită-te, la ce se gîndește ea ! La zupă ! Dă-o la porci, din partea mea... Tulvai, că năsimțită ești... Numai la stomac te gîndești... Bată-l Dumnezeu, acolo unde a fi și crucile din cimitir, că mai bine rămînea pe undeva pe acolo, ca Pavelea meu, că atîția oameni de cinste și de omenie s-or prăpădit și iacă, alții vin bolunzi, mînce-i lepra !

Emilia se ridică cu greutate, deschise bufetul și umplu un pahar cu țuică :

— Bea, mamă, ți-a face bine, spuse, punîndu-i paharul în mîna care tremura atît de tare încît bătrîna se umplu pe degete de țuică. Bău păhărelul pînă la jumătate, pe urmă i-l întinse :

— Nu poci. Na, ia-l de aici... Tulvai, doamne, de ce m-am trudit eu și taică-tău... pentru un bolund... Tulvai, tulvai... Se vedea că se silește să plîngă și nu putea : ochii ei acoperiți de pojghița albă, sticloasă, o căutau pe Emilia. Atunci, zguduită de frămîntarea bătrînei, mai mult decît de

propria ei durere, spuse printre dinţii strînşi (şi-n clipa aceea semăna ciudat cu maică-sa) :

— Nu te teme, nu se atinge el de pămînt... Să ştiu că...

— Că ce?... întrebă repede Ana şi veni lîngă ea. Că ce?

— Că orice!

— Jură-te, şuşoti Ana, găsindu-i în sfîrşit mîna şi agăţîndu-se de ea cu degetele ei subţiri şi noduroase.

— Mă jur, mamă, da cum crezi că...

— Ce ştiu eu? Că ai fost oarbă toată viaţa, că n-ai ştiut nimica, Dumnezeu te ştie şi pe tine pe cine semeni... Pe taică-tău poate, că şi el a fost o zdreanţă şi un beţiv... Că dacă nu eram eu, puteaţi culdui şi tu erai ţărancă, auzi-mă?

— Da, mamă... ştiu... ştiu... Hai să mîncăm.

— Erai ţărancă — urmă bătrîna, tremurînd toată — auzi tu? Erai măritată cu un puturos, cu oarecare nemernic... N-ai fi avut tu vorbă în casă... că cînd ţi-ar fi tras un pumn peste gură... Auzi, Emilie?

— Doamne, mamă, da ce-i cu dumneata, potoleşte-te... Vrei să păţeşti ceva?

— Ai fi fost ţărancă! strigă bătrîna... Şi cînd ai fi ajunsă bătrînă, ţi-ar fi căzut dinţii... ca mie... şi nu mi-o pus nimeni dinţi la loc! Jură-te că nu ieşi după el...

— Mă jur, mamă! şopti Emilia. I se umpluseră ochii de lacrimi şi-i era în acelaşi timp frică.

— Jură-te pe sănătatea şi pe viitorul lui Dănuţ, spuse bătrîna şi se făcu albă. Toate ridurile mărunte de pe faţă păreau trase cu cerneală, numai fruntea îi era roşie, parcă spuzită.

— Mamă! eşti nebună? ţipă Emilia. Ia şezi jos şi mănîncă, şi să nu mai aud o vorbă!

Aşternu masa, umplu farfuriile şi începu să se joace cu lingura, să creadă mamă-sa că mănîncă. Dar bătrîna stătu nemişcată; într-un tîrziu, întrebă cu voce plîngăreaţă :

— De ce mă forţirezi să mînc, dacă mie nu mi-i foame ?

— Fă ce vrei atunci, ridică din umeri Emilia, obosită. Nici cu dumneata n-o scoate omul la un capăt, niciodată.

Tăcură amîndouă. O pisică veni să se frece de piciorul Emiliei şi ea o lovi cu răutate. I se făcu ruşine.

— Trebuie să spăl vasele, spuse, dar nu se ridică.

— Mai lasă-le dracului, mormăi bătrîna. Oi chema o ţigancă şi i-oi da o bucată de pită uscată şi le-a spăla... Nu-ţi strica tu mînurile, că eşti doamnă...

— Ştii ce? Du-te şi te culcă, mamă, odihneşte-te... o rugă Emilia, deşi n-ar fi vrut să rămînă singură. Pe urmă nu se mai putu stăpîni: Ascultă... dumneata crezi... ce-a spus porcul de Cula?

În clipa următoare îi păru rău că o întrebase; se temea atît de tare de răspunsul ei, pe care-l bănuia, încît se simţi pe neaşteptate golită parcă de sînge.

— Ştiu şi eu ? zise bătrîna moale... Că dacă i-o luat Dumnezeu minţile ?... Dacă aude Găvrilă pune pe Ezechil să-l omoare... Găvrilă îi blînd el, la formă, da să te ferească Dumnezeu... Îi on neam tare hoscocorat, ca taică-său... Teofil...

— Aşadară, crezi ? întrebă Emilia cu ură.

— Da de ce nu l-ai întrebat pe el ? se răsti bătrîna.

— Ce să-l întreb?... Mi-e și scîrbă să... Bine, mamă... Dumitale, în afară de dumneata nu-ți pasă de nimeni... Du-te și te culcă, nu mă încurca...

Bătrîna se strîmbă batjocoritor, se sculă de la masă și se duse în odăița ei; abia acum își dădu seama că era tare flămîndă și-i păru rău că nu mîncase nimic. Începu să se roage, dar curînd o apucă durerea de burtă. Îi era ciudă pe Emilia că nu vine s-o mai întrebe o dată dacă nu vrea cumva să mănînce. Se culcă bodogănind, și trase cu urechea să audă bătăile ceasului și să-și dea seama cît mai este pînă la cină.

Rămasă singură, Emilia n-avu putere să se apuce de lucru. Mașinal întinse mîna și luă oglinda de pe masă, se privi fără să se vadă. Într-o străfulgerare, își aduse aminte de nopțile ei cu George, de cînd se întorsese — și i se făcu rușine. „E un ticălos", se gîndi, dar cuvîntul acesta nu se lipea de George și ea se simți din nou descumpănită. „Oare trăiește cu țăranca aceea?" Încercă să-și închipuie ce s-a petrecut între ei, dar nu izbuti nici asta. „Eu am fost totdeauna cinstită, nu-mi pot închipui murdăria... Și, oare, în anii aceia de război, departe de casă..." Se opri. Voise să spună: „săracul..." Simți că nu mai poate să rabde, se repezi în odăița mamei sale și strigă:

— Nu ne fură el pămîntul, să știi! Auzi, mamă? Să nu-ți fie frică.

— Și ce folos îi avea dacă-i devorța? răspunse bătrîna, cu o voce subțire, străină, somnoroasă. Toată lumea a zice că tu ai fost o stricată, nu el.

— Am să vînd tot! Am să plec la oraș să-mi găsesc post acolo... Dan e singur, vai de el și...

De afară cineva bătu în ușă de cîteva ori, nesigur. „E el!" se gîndi Emilia, cu o tresărire a întregii ființe, și se repezi în bucătărie. Cu fața li-

pită de geam, Suslănescu privea înăuntru. În prima clipă, Emilia nu-l recunoscu: fața palidă, cu barba albăstrie, nerasă, părea de mort. Hainele, părul, mîinile îi erau acoperite de noroi uscat, privirea năucă, mărită anormal de ochelari, o înspăimîntă.

— Ce dorești? strigă.

Suslănescu deschise ușa, se împiedică în prag și nu-și găsi echilibrul decît rezemîndu-se de perete.

— Sărut mîinile, spuse ușor, șoptit, copilărește. Nu vă deranjați. Trebuie să vorbesc cu domnul Teodorescu.

— Nu-i acasă! se răsti Emilia.

— O, nu-i acasă? se miră Suslănescu și întinse mîna spre ea. De ce nu-i acasă? Zîmbi strîmb și clătină de cîteva ori din cap. Vă rog, mult de tot, să mă iertați...

— Da ce-i cu dumneata — nu se putu stăpîni Emilia să-l întrebe — ce-ai pățit?

— Nnnimic, spuse el penibil, printre dinții încleștați ca de un spasm. Nimic. Mi-e foame. Își scoase ochelarii, îi vîrî în buzunarul de sus al vestonului și începu să plîngă, suspinînd mărunt și des.

— Domnule profesor, vai de mine, dar ce-ați pățit?... Veniți, stați jos... stați să vă dau un pahar cu apă. Vă încălzesc imediat ceva de mîncare... Ocupați loc...

Pipăind, Suslănescu ajunse la pătuțul de lemn de lîngă perete, se trînti cu fața în jos, înfundîndu-și obrazul în cuvertura veche, puturoasă, de lînă și rămase nemișcat.

Zăpăcită, înspăimîntată, Emilia se învîrti în jurul lui cu paharul, îl puse pe marginea cuptorului, ațîță focul să încălzească supa.

— Nu s-a întîmplat nimic, spuse după un timp Suslănescu, înăbuşit. Ceea ce trebuia şi... meritam. Vă rog să mă scuzaţi. Vă rog mult. Trebuie să plec. Faţa murdară îi era umedă, năclăită de lacrimi şi, cum Emilia nu putea suporta să vadă pe cineva plîngînd, i se umeziră și ei ochii, nervos. Fără ochelari Suslănescu părea un copil şi era mirată că e atît de bărbos.

— Te rog, linişteşte-te, spuse. Trebuie că ţi s-a întîmplat ceva grav... Te... putem ajuta cu ceva? Uite, fii te rog bun şi aşază-te la masă... N-am cine ştie ce... dar...

Mişcîndu-se dezarticulat, cu voinţa anihilată, el se supuse; luă lingura, dar de la prima înghițitură, îl podidiră din nou lacrimile; se sili să le reţină şi-şi aplecă faţa deasupra supei aburinde, ca Emilia să nu-l vadă.

— Te-ai certat cu Cordiş? întrebă ea, fără curiozitate. Știi, nu trebuia să pleci de la noi. Ne obișnuisem cu dumneata și.. poate *ar fi fost mai bine* să nu pleci.

El tresări și-și șterse ochii cu mîneca vestonului; văzîndu-i gestul, Emilia voi să-i ofere o batistă, dar se reţinu la timp.

— Cred că ţi-ar face bine să bei ceva, spuse ea, bucuroasă că-şi adusese aminte. Îi puse în faţă sticla cu țuică, dar Suslănescu nu se atinse de ea. Nu izbuti să mănînce nici supa, deoarece începu să sughită atît de violent încît toată fața i se acoperi de o sudoare rece.

— Pentru Dumnezeu — zise Emilia, speriată de-a binelea — întinde-te puțin... Să nu-ți vie rău...

Mereu supus, el se culcă pe pătuţ și-și acoperi fața cu brațul; icnelile îl scuturau tot, își simţea trupul ca sub şfichiurile unui bici interior; nu-i fusese rușine să plîngă, dimpotrivă încercase

o ciudată bucurie, dar acum se încorda tot să se stăpînească. Auzi ușa închizîndu-se ușor și se ridică într-un cot. Emilia ieșise. Ar fi vrut s-o strige, însă n-avea curajul.

Abia acum, în bucătăria asta curată, cu unghere întunecoase, unde luceau stins cîteva oale de aramă, oboseala îl năpădi, ca o băutură călduță și amăruie. Ar fi putut să se lase în voia ei, dacă n-ar fi știut că amorțeala asta nu va ține, și din nou... singurătatea și consolările ei îi fuseseră răpite pentru multă vreme și i se părea uimitor că accepta asta ca pe un fapt divers, nici măcar cu resemnare. Își strecură mîna sub cămașă, să-și simtă pielea subțire, întinsă pe oase ; avea temperatură, nu-i păsa. „Cum se poate — se gîndi — că tot ce mi-am dorit de cînd eram mic să-mi devină de nesuportat, în urma gestului unei brute ?" Dar nu era numai asta și, la amintirea celor întîmplate, aceeași furie neputincioasă îl zgudui. „Sînt silit *să aleg* ca să mă pot răzbuna", își spuse, și faptul că asta suna atît de copilărește nu-l deranja, dimpotrivă.

— Poftiți înăuntru, domnule profesor, zise Emilia intrînd.

O urmă supus și emoționat și, ca să ascundă asta, întrebă din nou :

— Unde-l pot găsi pe domnul director ?

— Nu știu, răspunse ea, dură. Nu mă interesează.

— Doamnă, e rîndul meu să vă întreb ce s-a întîmplat ? Venisem... și dacă ați ști cît mă costă... să-i spun : iartă-mă, pentru că am fost orb, și n-am vrut să cred că atunci cînd se înfruntă două forțe, trebuie să te gîndești cu tot ce ai mai bun în tine, cu tot ce e cu adevărat nobil în tine, de care parte te așezi... Voiam să-i cer iertare că n-am înțeles

sensul lucrurilor pe care ni le-a spus în duminica aceea... Eram şi beat... şi am o beţie jalnică, doamnă, de om slab.

— Ce vorbești ? zise ea și-l privi atentă, să vadă dacă nu e beat și acuma.

— Voiam să-i spun: iată un om care-și recunoaște înfrîngerea. Ai să-l lovești ?

— S-ar putea s-o facă. Pentru el nu contează nimic acum.

Suslănescu ridică din umeri, plictisit.

— V-am admirat, doamnă, pentru că l-ați înțeles... Eu aveam în urmă altceva, niște ruine...

— Dumneata ești atît de tînăr, cum poți vorbi așa ? Și ce-ai admirat la el ?

— Nu știu cum se numește asta, doamnă, voință, forță, de altfel puțin importă... Cred că puritate... Să poți rupe cu tot și asta nu pentru că te-au inflamat niște idealuri sau cuvinte sforăitoare... ci pentru că *știi,* doamnă, cu trupul... după ce ai străbătut suferința, că altfel nu-ți poți salva un echilibru, tot atît de necesar ca aerul.

Se zgribuli și-și strînse umerii. Vag, se gîndi că va trebui să vadă un doctor, dar gîndul acesta nu era real acum, ci un fel de răbufnire. Vedea limpede că ea nu numai că nu-l înțelegea, dar îl privea cu un fel de ostilitate și nerăbdare. Nu voia s-o lase să vorbească (presimțea o neînțelegere familială meschină) fiindcă, ascultînd-o, *și-ar fi adus aminte* și nu trebuia. Mai tîrziu va uita întîmplarea care l-a împins să aleagă și va rămîne numai satisfacția și bucuria unei hotărîri pe care ai știut s-o iei... oarecum liber.

— Văd că nu te simți bine, domnule profesor. Nu vrei să...

— Nu. Vreau să-l văd pe domnul director.

Încăpățînarea asta o scoase din fire. Se ridică de pe scaun, veni lîngă el și, aplecîndu-se asupra lui pînă să-l atingă aproape, spuse, apăsat, cu răutate:

— A plecat... L-am dat afară, înțelegi?

Suslănescu făcu ochii mari și mai mult șopti decît spuse:

— Nu...

— Dumneata ai plecat de la noi, n-ai avut timp să ne cunoști... Noi am pornit foarte de jos, nu mi-e rușine să spun asta... Părinții mei au muncit, au fost slugi ca să poată... să avem și noi... și pe urmă noi, eu și cu el... am muncit, am adunat, n-am risipit, nu ne-am permis nici o bucurie... Spune dumneata, că ești un om inteligent, e o rușine să nu curgă zdrențele de pe tine? Să n-ai uneori ce pune pe masă, ca în casa notarului? Ce socialism e ăla, ca să murim de foame? E o crimă să ai și tu acolo asigurată ziua de mîine?

Suslănescu zîmbi, cu totul absent, deși o urmărea. Pe neașteptate, poate încurajată de acest zîmbet, ea strigă:

— Vrea să dea pămîntul! Pricepi? Vrea să-l împartă! Pămîntul nostru și nu se gîndește la...

Suslănescu nu auzi mai departe decît niște cuvinte disparate: copilul... viitorul lui... la Paris, studii... pămîntul... și mama, săraca, aproape nebună de durere... pămîntul...

I se făcu frică. O frică îngrozitoare, la fel de intensă, deși pe alt plan, decît în fața lui Baniciu, a rînjetului celorlalți, în clipa cînd se întorsese spre ei, implorîndu-i... și din nou amețeala aceea, irealitatea subită a lucrurilor dimprejur. Începu să gîfîie și voi, ca și atunci, să-și acopere fața cu palmele, dar, ca și atunci, nu se putea. Gemu interior: „Dumnezeule, pînă cînd, și cum voi putea *și eu*... și eu..."

10

Nu-și dădu seama cît dormise în gară, pînă în clipa cînd Turculeț îl scutură de umăr și-i oferi o felie mare de pîine cu slănină. Focul ardea mereu, vesel, în soba de tuci, dar lui îi era foarte frig; văzu că era gol, învelit doar cu o manta neagră, aspră și păroasă.

— Domnule, și mie-mi place să chefuiesc, dar de cînd m-a făcut mama, n-am văzut om beat ca dumneata azi-noapte! E ceva, zău, ca la Viti-leanca! Dom'le, unii plînge, alții cîntă, alții-s bă-tăuși, dumneata ai boala umblatului. Să vii din Lunca pînă aici, pe un noroi pînă la burtă, e ceva... Noroc că n-ai căzut, să fi rămas acolo. Te aduna rece, peste cîteva zile...

Suslănescu îl privi mirat.

— Ei, uite, vezi, nu-ți aduci aminte! Păi, să facem cunoștință: Turculeț Avram, șef de gară, da ne-am mai cunoscut. Îmi pare rău că n-ai venit în vizită, știi, ca între intelectuali, chiar dacă noi stăm departe, în cîmp. Fetița cîntă la pian, e lice-istă. Bea din sticla asta, să te dregi, iar eu mă duc afară, pînă te îmbraci, poate te jenezi... Aseară te-ai făcut gol pușcă. Doamne, dom'le, cîte nu face omul cînd e ajustat! Cînd îi spui pe urmă, se miră.

Suslănescu se îmbrăcă repede; se simțea ciudat de bine, proaspăt, vioi; numai ochii-i ardeau și-i lăcrimau ușor. Turculeț reveni și-i spuse că e o căruță din Lunca aici, care poate să-l ducă înapoi și, înainte de a putea refuza, Suslănescu se trezi pe o banchetă de piele, cu picioarele învelite într-o bundă puturoasă de oaie. În definitiv, e mai bine așa, își spuse, n-avea nici un rost să dezerteze. Baronul era un ramolit bătrîn, nu se poate ca cei-

lalți să nu înțeleagă ; se gîndea mai ales la Găvrila Ursului, la acest om atît de plin de bun-simț. Nu pămîntul și orgoliul baronului însemnau ceva în momentele de față. În definitiv, își spunea, oamenii îl respectă destul ca să-l asculte, să-l lase să vorbească și să le explice. Obtuzitatea conducătorilor partidelor istorice a făcut destul rău, ca să li se poată permite să ducă aceeași politică desuetă, de care numai comuniștii pot profita.

Nevasta lui Cordiș îi spuse că bărbatul ei nu era acasă, ci la Cloambeș, unde se ținea întrunire politică, și-i explică unde era casa acestuia. Fără să stea mult pe gînduri, Suslănescu se duse acolo, bătu foarte multă vreme pînă cînd o femeie grasă veni să-i deschidă și, înainte ca el să poată spune ceva, îl întrebă :

— Veniți de la moșie ? și-l conduse în casă. În clipa cînd intră într-o odaie mare, plină de fum de țigară și de miros de trupuri asudate (geamurile erau acoperite cu pături bătute în cuie), se făcu o tăcere totală. În jurul unei mese, pe care ardea o lampă afumată, îl văzu pe Cordiș, pe Picu, pe Cloambeș și încă doi oameni pe care nu-i cunoștea. Unul dintre ei, înalt, cu un obraz neras și părul galben-cînepiu, se sculă și se răsti :

— Da ăsta ce vrea ?

— Sînt profesorul Suslănescu, spuse el. Și, înainte ca ceilalți să poată spune o vorbă, începu : Am venit să vă explic... Ieri a fost o neînțelegere, n-am fost lăsat să-mi expun punctul de vedere... Se opri brusc, pentru că nu știa cum să li se adreseze. „Fraților" ar fi sunat prost, ca o scuză umilă. Domnilor, trebuie să privim totul foarte serios... Domnul baron nu înțelege situația... (Cordiș se uita la el cu gura căscată.) Sîntem obligați să-i

explicăm... dacă ținem cu adevărat la cauza noastră, că nu prin încăpățînare se poate rezolva o situație atît de gravă...

— Mă Cordiș, ce vrea limbricul ăsta? se ridică Baniciu cu nările fremătînd. Și cine l-a adus aici? Hai, cine?

— Toanta de nevastă-mea, se scuză Cordiș, roșind. Dumnealui îi ăla de l-a dat domnia-sa domnul baron pe ușe afară...

Baniciu își dădu scaunul la o parte cu un gest măsurat, veni lîngă Suslănescu și luîndu-l de bărbie, spuse:

— Mă tovarășe, pe mine vrei să mă duci tu?

— Domnule! voi să protesteze Suslănescu, dar celălalt îl pișcă atît de tare de bărbie, încît de durere îi dădură lacrimile.

— Va să zică ăsta-i spionul comunist care v-a dus de nas ca pe niște vite. Și voi vă lăsați... Deștepți! Clipi din ochi, șmecherește... Păi, ce să fac cu el? Îl lăsă de bărbie, își legănă umerii ca și cum ar fi vrut să-și facă vînt, apoi spuse scurt:

— Ia dezbracă-te!

Suslănescu nu înțelese, îl privi cu ochi rotunzi și zîmbi.

— Pardon?

— Dezbracă-te! răcni Baniciu pe neașteptate. Ai să mergi pe stradă în pielea goală, să te înveți minte. Chicoti și trase cu ochiul.

Suslănescu simți că-i vine rău. Se întoarse rugător spre Cordiș, ca și cum ar fi vrut să-i ceară sprijinul, dar acesta rînjea vesel și-și freca mîinile... Picu se scobea în nas, liniștit, iar Cloambeș privea absent...

— Să nu-ți spun de două ori! îl îndemnă Baniciu cu voce moale.

— Zicea că-i *boier!* pufni Cordiș. S-a tras în degete cu domnul baron... Și eu l-am ținut în casă și l-am umplut cu mîncare și băutură, și el a vrut s-o rușineze pe soțioara mea...

— Dezbracă-te, murmură Baniciu. Te rog, mult, prietene... Și cum Suslănescu nu se mișca, pe neașteptate, îi trase o palmă răsunătoare.

Urechile îi țiuiră ciudat. Nu fusese bătut niciodată ; i se păru ciudat cît de dureros i se încălzește obrazul lovit.

— Domnule, te rog, afară e frig... șopti, nemaiștiind ce spune. (Cordiș se distra de minune, se strîmba, îi înghiontea pe ceilalți, scotea limba.)

— Dacă mă silești să te dezbrac eu, te și jugănesc, zise Baniciu, apoi se înfurie de-a binelea și-i mai cîrpi o palmă din toate puterile. Suslănescu se izbi de perete ; ca printr-o ceață roșcată îl văzu pe Baniciu venind spre el cu pumnul ridicat: avu senzația că i se rupe ceva în burtă ; se încovoie. Sări la o parte și cu degete tremurătoare începu să-și descheie nasturii ; își scoase vestonul murdar și rămase cu el în mînă. Făcu un gest ca și cum ar fi vrut să-l pună pe spătarul unui scaun, apoi îl lăsă să cadă jos. Continuă să se dezbrace, meticulos și cînd rămase gol îl privi drept în ochi pe Baniciu. Avea senzația îngrozitor de precisă că ochii lui sînt goi, că singura goliciune e acolo.

Cei de la masă se prăpădeau de rîs, mai ales Picu : se înecase și obrazul i se făcuse violet.

Lui Cordiș i se pusese un nod în gît ; se sculă și se duse la fereastră, ridicînd un colț de pătură să se poată uita afară.

— Uite, dom'le, pufni Baniciu... Ia te uită...

— Ce mai dorești ? întrebă Suslănescu, făcînd un efort...

— Îmbracă-te! Uite, dom'le! Și aș fi jurat!
Nici unul nu se mai uită la el, pînă cînd Suslănescu puse mîna pe clanță.
— Poți să spui ălora de te-au trimis că nu le merge cu noi! se încruntă Baniciu.
— Nu m-a trimis nimeni... Singur...
— Ieși afară! mugi Baniciu.
Tîrziu, Suslănescu își dădu seama ce se întîmplase. Mergea mecanic pe o uliță oarecare, tîrîndu-și picioarele prin noroiul care începea să se zbicească. La un moment dat îi veni să se trîntească pe jos, să urle ca un copil, să dea din mîini, să cheme pe cineva lîngă el. „Ce trebuie să plătesc?" se întrebă mirat, pentru că acum cuvintele erau penibile, ca într-o limbă prost știută, pe care te încăpățînezi s-o vorbești cu orice preț.

Emilia vorbea mai departe, aplecată spre el și volubilitatea ei i se părea omenească și demnă de milă; ar fi fost bucuros să găsească în clipa asta un limbaj comun, însă nu merita.
— Nu puteți judeca, doamnă, niște oameni care au cunoscut ultima umilință posibilă...
— Dar cine l-a umilit pe el? M-am silit din toate puterile să-l fac să se simtă bine, să nu sufere din pricina infirmității... („Doamne — se gîndi — cum am putut să-i spun cuvintele acelea?") De ce zîmbești?
Suslănescu se întinse peste masă, îi luă mîna și-și lipi buzele uscate de degetele ei subțiri, neașteptat de moi și de flexibile.
— Dacă nu l-aș fi cunoscut pe... George, spuse el, cred că m-aș sinucide astăzi... Și simplul fapt că a salvat viața unui om... Se opri, n-avea rost. Ea îl privi indulgentă și puțin ironică (sau i se

părea ?). Își adună toate puterile să-i poată vorbi. Doamnă, vine o epocă în care noțiunile despre bine și rău se inversează și lucruri care au fost normale timp de secole devin rușinoase... Ori înțelegem asta, ori sîntem zdrobiți... și n-o să ne putem reface niciodată... E greu, știu, e mult mai ușor să vorbești despre toate acestea, să le ungi cu cuvinte...

— Dar cu ce drept vrea el să risipească munca mea ? Nu-și dă seama că îmbătrînim și... Spuse cu o voce complet schimbată : Are tîmplele cărunte... Ce importă că avem pămînt ? Spune-mi dumneata, ce importă ?

— Nu vă pot spune...

— Vezi ?

Suslănescu se liniștise puțin ; o ținea mereu de mînă, fără să-și dea seama : îi plăcea această femeie frumoasă, sănătoasă și îngrijită — și într-un sens îl bucura faptul că ea nu putea să înțeleagă ; asta stabilea între ei un fel de fraternitate tulburătoare și-l făcea să nu-i mai fie rușine că plînsese.

— Și dacă ți-aș spune că... trăiește cu o... țărancă...

Suslănescu tăcu multă vreme, apoi zise :

— Vai, doamnă, e într-adevăr groaznic... Se ridică repede, îi mai sărută o dată mîna. Unde-l pot găsi... pe George ?

— Cred că e la Ardeleanu, la mecanicul acela nenorocit... Și-i explică pe unde trebuie să meargă ca să ajungă acolo. Dar, nu te supăra, ce-ai cu el ?

Suslănescu se înclină, politicos :

— Vreau, doamnă, să mă înscriu în partidul comunist ! Și ieși, înainte ca ea să poată spune ceva.

11

Îi găsi pe amîndoi într-o odăiță scundă, cu pămînt pe jos, așezați la masă: brînză, un pui fript, vin. Într-un colț, un pat de lemn, înalt ca un catafalc, acoperit cu o cuvertură de lînă verde, cărți pe jos, de-a lungul pereților.

— Trebuie să vă spun ceva foarte important, începu el, înghițind cuvintele... Mîine... vor să facă o mare manifestație... să vă atace... Baronul vrea să aducă moții de la moșie, beți...

— Ce vorbești? spuse Ardeleanu. Stai la masă cu noi.

— Vă rog foarte mult să mă credeți...

— De unde știi ? întrebă George.

Suslănescu se așeză, luă o țigară din pachetul de pe masă, o aprinse, trase un fum adînc în piept.

— Pentru că am fost la ședința unde s-a pregătit asta... la baron acasă! spuse foarte limpede, săltăreț.

George îl măsură de sus pînă jos. În clipa asta Suslănescu ar fi vrut să-l îmbrățișeze, umilit, să se ascundă la pieptul lui ca un copil, fără nădejde, să fie răbdat, așa, foarte puțin. George părea bătrîn, avea multe fire albe și se întrebă cum de nu le văzuse pînă acum.

— Și... de ce ai venit să ne spui asta? îl întrebă Ardeleanu, bănuitor.

— Pentru că mi-am dat seama... pentru că am înțeles... că... aveți dreptate... spuse Suslănescu penibil, uitîndu-se spre George, ca și cum ar fi vrut să-l roage să-l ierte și să-l facă să înțeleagă că lui Ardeleanu nu-i poate spune altceva.

— Asta nu e rău, clătină din cap mecanicul, fără să-și ascundă neîncrederea.

Suslănescu își adună toate puterile să le poată povesti, cît mai rece și mai impersonal, tot ce se discutase la conac; se bucură văzînd că Ardeleanu se încruntă: *îl credea.* După ce isprăvi de povestit, întinse mîna și trase spre el farfuria cu puiul, își tăie o bucată și începu să mănînce, cu sentimentul că merită și că e bine să le arate lor asta. Ardeleanu împinse spre el sticla de vin, dar Suslănescu refuză. În timpul acesta, George nu-și lua ochii de la el: și privirea aceasta cenușie, pe care o crezuse de atîtea ori nepăsătoare și inumană, îl intimida. Brusc, le povesti și cum fusese dat afară și pentru ce.

George nu spuse nimic și Suslănescu se gîndi că n-are nici un drept să se simtă jignit de tăcerea asta, care nu era bănuitoare, nici uimită, ci ascundea cu totul altceva, poate un fel de bucurie.

— Eu n-am unde locui, spuse, încercînd să fie vesel... Am fost gonit și de la Cordiș... Și, deodată, încet, cu un fel de duioșie: George... te rog, iartă-mă... Dumneata știi... cît e de greu... și poate nici acum nu-mi dau seama în realitate... În fond, fiecare trebuie să plătim într-un anume fel.

Ardeleanu, care se ridicase de la masă și se plimba cu mîinile la spate, mușcîndu-și mustața cenușie, se întoarse spre George:

— Asta-i! Tovarășe director, acuma-i acum... Trebuie să luăm măsuri... să adunăm celula de partid... să transformăm manifestația țărănistă într-o manifestație a noastră...

— George — urmă Suslănescu — eu nu puteam face altfel. Am vrut să fiu consecvent, dar, poate... nu știu de ce, n-am izbutit niciodată... Se întîmplau totdeauna lucruri care mă aruncau în altă parte decît acolo unde aș fi vrut eu să fiu...

— Nu te supăra... domnule profesor, zise Ardeleanu. E... e tare important ce spui acolo, dar noi...

— Eu doresc să mă înscriu în partid! spuse Suslănescu. Ce trebuie să fac?

— Păi, să dai o adeziune... Dar... nu e nici o grabă... Lasă, tovarășe profesor, mai vorbim... Îți mulțumesc că ne-ai spus... nu-i bine să ne lăsăm luați pe neașteptate, tocmai acum... Lasă... Te mai gîndești și dumneata...

— M-am gîndit... Și se întoarse iar spre George: Mie... mi-este... într-un sens... mult mai ușor decît dumitale... Am să fiu... un...

Ardeleanu țistui impacientat, dar Suslănescu nu-i dădu nici o atenție.

— George... iartă-mă că-ți spun așa... E foarte greu să ne lepădăm de ceea ce sîntem... chiar dacă... uneori ni se face scîrbă de noi înșine.

Aproape imperceptibil, George dădu din cap.

— Uite, dom'le, hîrtie și toc, dacă vrei să-ți scrii adeziunea, spuse Ardeleanu aproape răstit. Treci acolo... Tovarășe Teodorescu... trebuie să mobilizăm pe toți cei care vor fi împroprietăriți... toți oamenii cinstiți... să le dăm bandiților o lecție. Rîse scurt, cu o oarecare superioritate: Asta e mai important... decît... niște frămîntări, tovarășe... care...

— Totul e important, vorbi atunci George, pentru prima oară și cuvintele lui, poate mai mult felul în care fuseseră spuse, îl durură pe Suslănescu: așteptase altceva, ceva apropiat, care să-i despartă pentru o secundă de Ardeleanu. Trase în față hîrtia albă; nu știa ce trebuie să scrie și n-avea curajul să-l întrebe pe Ardeleanu; îi auzea pe cei doi șușotind și preferă să-și spună că o fac ca să nu-l deranjeze pe el. Totul era să înceapă. Nu trebuiau cuvinte mari, evident, ci lucruri simple, bine simțite... „Bine simțite", ce măgărie!... Ori, poate,

adevărul? Gol, acest adevăr ar fi sunat astfel: „Vreau să fiu cu voi, pentru că singurătatea mea mă umilește și-mi joacă renghiuri tot timpul. Vreau să capăt conștiința că există ceva în spatele meu, o forță care să mă apere în schimbul supunerii mele, o forță care să-mi poruncească și să-mi redea sensul fatalității. Cîștigînd-o sau plătind-o, totuna, poți să-ți făurești o demnitate particulară, definitiv adevărată interior... Numai conștiința slăbiciunii tale te face laș... Istoria și legile ei n-au nici un amestec."

Din nou accesul de febră. Ochii i se tulburară și mîinile începură să-i tremure. Starea asta de agitație fizică, de fierbere interioară, desfășurîndu-se în el, fără voia lui, îi producea o stare de exaltare încă neîncercată. Dar nu-și putea scrie adeziunea. Fără nici o legătură, își aminti de Mimi Velceanu și de clipele în care simțise că ea-l înțelege, dincolo de toată murdăria dintre ei, într-un fel feminin, fricos, pe care nu-l știuse păstra, care-l îngrozea atunci mai mult decît tot ce era într-adevăr vulgar și nedemn.

— Mi-e foarte rău, spuse încet, cu solemnitate și se uită la cei doi, așteptînd ceva.

— Da, dom'le, ești roșu ca focu, spuse Ardeleanu. Veni lîngă el, îi puse mîna pe frunte și plescăi: Tii, arzi... ce dracu ai făcut? Ia întinde-te acolea, puțin... lasă că rezolvăm noi toate... Noi sîntem ăia care schimbăm fața lumii, adăugă vesel... Lasă, hai, culcă-te...

Stînjenit, Suslănescu se întinse cu fața la perete; nu trebuia, nu avea în fond dreptul să aștepte mai mult de la nimeni. „Toată nenorocirea a fost că am vrut să înțeleg fiecare lucru în parte... și așa, fiecare lucru poate fi înțeles... chiar faptul că individul acela m-a pus să-mi scot pantalonii, chiar

rîsul dobitocesc al lui Cordiș... chiar spaima... E nevoie de altceva. Nici George nu știe, nici Ardeleanu și nimeni nu știe... Dar, poate, o să știm, nu peste multă vreme." Se întoarse spre cei doi și le spuse:

— Eu vă mulțumesc.

Iar ei clătinară din cap, în același fel, binevoitori.

Capitolul IX

1

Pe cerul spălăcit mai licărea secera știrbă a lunii și cîteva stele ; toată curtea era scăldată într-o lumină argintie și praful de pe frunzele tinere ale prunilor părea făină proaspătă. Încă era liniște, numai de departe se auzea trîmbița dogită a lui Puțu porcarul și tropăitul surd al ciurdei care se aduna.

Bătrîna își ridică fața spre cer și simți că s-a făcut lumină ; mai demult îi plăcea răcoarea asta fragedă a dimineții, dar acum o pătrundea toată și știa că pe urmă n-o să mai poată să se încălzească ziua întreagă. Peste noapte poate dormise, poate nu ; își adusese aminte de atîtea chipuri și de atîtea lucruri, cum se întîmplă numai în somn. Era mirată și puțin speriată, pentru că nu izbutise să se roage. De cînd nu mai vedea ca să citească Biblia, își facea ea singură rugăciunile din frînturi de amintiri și din dorințele ei pentru alții, bineînțeles ; pentru ea nu mai avea ce să ceară : poate numai un sfîrșit fără prea multă durere, însă nu-i plăcea să se gîndească la asta, încă. Nu se putuse ruga fiindcă, de fiecare dată cînd voise să înceapă, își adusese aminte de ginere-său și de nebunia lui amenințătoare și, de furie, o apucau căldurile. Dacă George ar fi fost acasă, ar fi fost în stare să-i dea cu toporul în cap. Știa că nici Emilia nu dormise ; o auzise răsucindu-se în pat și chiar plîngînd și

asta o supărase și mai tare: „Femeile de astăzi nu mai au mîndrie, se leagă de un bărbat parcă ar fi Dumnezeu și nu un porc leneș și nesimțit, care, uite ce-i trece prin cap!“

De cu seară frămîntase aluatul și acum aștepta să vie Lung Saveta, văduva care o ajuta să bage pîinea în cuptor, de cînd nu mai vedea. Emilia o rugase de nenumărate ori să nu se mai trudească, dar ea nu putea să lase pe cine știe ce nespălată să frămînte aluatul și pe urmă să iasă pîinea clindoasă și să cadă greu la stomac. Acum doi ani, în iarna cînd a căzut în curte de și-a rupt mîna, a fost silită să aducă o vecină, dar vai și amar de munca ei!

Tăie aluatul și umplu coșurile de rafie, pe urmă ieși iar în curte și o strigă pe Lung Saveta. Știa că trebuie să fi venit, dar n-are curaj să intre în casă pînă n-o poftește. Văduva era într-adevăr în fața ușii și-i spuse „săru'mîna“, ceea ce-i plăcea foarte mult bătrînei.

— Hai, Savetă, că cuptorul îi încins... Ne-o rămas și de două langoșe... Ție cum îți plac? Cu unsoare, ori în cenușe...

— Cum vrei dumeta, nană Ana, răspunse văduva, cu o voce foarte slabă, obosită și cam plîngăreață.

— Le-om face în unsoare de gîscă, că o mai rămas pe un fund de ulcică... Ție trebuie să-ți fie greu, că ești văduvă... am auzit că umblă după tine Iosif a Lapului, inașul... Îi drept?

Femeia nu răspunse și Ana se gîndi cu plăcere că o făcuse să roșească: „Îi muiere rușinoasă și cinstită, da îi greu fără bărbat, poate zice lumea ce vrea“.

Șonticăi pînă la cuptor și-și apropie obrazul: dogoarea plăcută, cu miros de coceni de porumb,

arși bine, îi făcu multă plăcere. Îi spuse Savetei să aibă grijă cum răstoarnă aluatul pe lopată și-i povesti a suta oară despre una care trebuia să lege aluatul cu funia ca să nu curgă. O auzi de cîteva ori pe Saveta oftînd și-i fu milă de ea. Dacă n-ar fi fost așa de molatică, poate că ar fi vorbit cu ea despre nebunia directorului, dar așa n-avea nici un rost; Saveta ar fi ascultat-o în tăcere, neștiind dacă e mai bine să zică și ea ceva, sau să tacă.

— Nană Ană, băgai pita, zise Saveta...

— Hai să ne facem langoșe, să prînzim...

— Nană Ană, cînd se scoală dom' derector? Că stau afară cîteva muieri, văduve... după el...

— Da ce bai au? se răsti bătrîna. Ce le treabă?

— Vreu să se șteargă după listră... după listra cu pămîntu... Și eu, nană Ană, mă șterg.

— Poate ești bolundă! se cruci bătrîna și se gîndi că lumea-i bolundă de totului... Unu vrea să-și dea averea la sărăntoci, celuilalt nu-i trebuie pămînt. Ești bolundă! se răsti, cam supărată.

— Nu-s, nană Ană, vai de noi... Numai că... și tăcu.

— Că ce?

Saveta oftă iar.

— Or umblat astă-noapte prin sat... niște oameni... Doamne iartă-mă... și... ne-or îmblătit... Or bătut la poartă și, cînd m-am dus, m-or bătut, ca pe un cîne, nană Ană, m-or călcat în picioare... Mi-s toată vînătă... și pe burtă... și o... țîță mi-i toată zdrobită... și le-or bătut și pe altele... tare rău...

— Da cine-s aceia?

— Știe-i sătana, că erau cu obrazu legat cu cîrpă neagră... Nu-i cunosc...

Bătrîna se apropie de ea și o întrebă în șoaptă:

— Nu te-or rușinat?

— M-o ferit Dumnezeu... da mi-s vînătă toată...

Atunci bătrîna se supără de-a binelea:

— Și voi v-ați lăsat? Să vă bată-ă?! Da nu v-ați sculat cu furcile? Iai, să fi ridicat mîna la mine, oricine, că... Se făcu toată roșie. Saveta, mirată de această furie fără rost, nu mai avu curaj să zică nimic.

— Și unde-s ludele acelea?

— La poartă!

— No, hai cu mine!

Saveta o luă de braț și o ajută să străbată curtea, să treacă pragul înalt al porții. Afară, înșirate de-a lungul gardului de sîrmă al grădiniței, stăteau tăcute, parcă ghemuite, cîteva femei; bătrîna le simți și, întorcîndu-se spre ele, le întrebă, de sus, cu dispreț:

— Da voi ce bai aveți de dimineață?

— Ne-or bătut și or zis că...

— Cine, muiere?

Nici una nu răspunse; stătură așa, destulă vreme, tăcînd și privind pe bătrînica măruntă care aștepta, pe urmă una din ele începu să smiorcăie:

— Ni-s bătute de Dumnezeu... că singure...

Atunci, din mijlocul uliței, se auzi o voce răgușită molfăind un început de cîntec; toate se întoarseră într-acolo, uitînd de Ana. Cordiș, foarte beat, venea clătinîndu-se și încercînd să se ție drept. Picioarele nu i se supuneau, iar pe față avea întipărită un fel de expresie mirată, ca și cum n-ar fi înțeles ce se întîmplă cu el, cine-l împinge încoace și-ncolo, de la spate. Petrecuse toată noaptea cu Baniciu, cu Blotor și cu Picu, după ce Găvrila Ursului se dusese acasă și Cloambeș la culcare. La început rîseseră aproape un ceas pe seama lui Suslănescu și de fiecare dată cînd venea vorba de el, Cordiș se scula și-și scotea pantalonii, încercînd

să-l imite, cum stătea lipit de perete, cu ochii goi, ca de nebun. Pe urmă, după ce ameţiseră, Baniciu îl luase la refec, făcîndu-l tîmpit, idiot, dar s-au împăcat ceva mai încolo, cînd Cordiş i-a cîntat *Sfîntă tinereţe legionară*, cu atîta emoţie, că i-au dat lacrimile. În realitate, îi venea tot timpul să plîngă de ciudă şi de ură faţă de acest Baniciu, care se purta cu el mai rău decît cu o slugă. Nu-l putea înţelege pe omul acesta care-şi bătea joc şi de domnul baron, spunea că manifestaţia de a doua zi — pe care Cordiş o aştepta cu nerăbdare niciodată încercată — e un rahat cu perje. Aflînd că fratele lui Cordiş, Cula, e comunist, Baniciu l-a sfătuit să-i spună să se potolească dacă nu vrea să-l pupe mămiţica lui rece. Cordiş, care n-avea un suflet rău, îl iubea şi-l respecta pe Cula, mai ales că datorită lui ajunsese ceea ce era, aşa că îndată ce se sparse cheful, spre dimineaţă, se porni spre locuinţa părinţilor, să-i spună lui Cula să stea acasă astăzi, să nu care cumva să se bage în manifestaţie. Dar afară, la aer, în loc să se trezească, îl păli beţia de tot, aşa că, deşi ştia că merge la Cula, nu-şi putea aduce aminte ce treabă urgentă are cu el. Îi era şi greaţă, gura i se umplea tot timpul de salivă sărată şi, ca să nu se lase biruit şi să-şi dea puteri, cînta: „Bate vîntul trestia!"

Muierile, toate, se dezlipiră de lîngă gardul şcolii şi se repeziră la el, înconjurîndu-l. Începură să vorbească deodată repezit şi plîngăreţ:

— Dom' văstor, faceţi bine şi ne ştergeţi... că noi...

— ...proaste, dom' văstor... n-am ştiut...

— ...mai bine săraci...

— ...mi-s vînătă...

— ...derector nu s-o sculat, că şi dumnealui...

— Iaca, ne scriserăm și noi, că n-am știut că nu-i voie...

— O scris și în gazetă, dom' văstor...

— Și o zis dom' derector...

Îl trăgeau încoace și-ncolo, el nu prea înțelegea decît pe jumătate ce spun, dar îi plăcea foarte tare.

— Femei! strigă, ridicînd o mînă. Eu am să vă... spun vouă...

— Spuneți, dom' văstor...

— Să fim cuviincioși! Da... femei!

— Lasă-l în plata domnului — șopti una —nu vezi că-i mort de bat?...

Cordiș o auzi, se supără, dar îi trecu în clipa următoare, fiindcă nu-și aduse aminte ce ar fi trebuit să-i răspundă.

— V-ați dat cu comuniștii... cu derectorul! Și acuma o pățiți! Da! Cuviința și Romînismul, asta ne trebuie! Adică... mă muierilor cu bube-n cap!... Vă trageți de buric cu dom' baron, mă? Păi, cînd... să știți... Daaa! Să vă deie derectorul pămîntul lui, că are!... Ha! Ce ziceți la asta? Lui să nu-i umble gura... că, ascultați: vrea să...

— Așteptați! strigă cineva dinspre crîșma lui Laboș. Se întoarseră și o văzură pe Catița Țuricului, care alerga din răsputeri. Cîrpa i se desfăcuse și părul cărunt, rar, i se despletise pe umeri, ceea ce pentru o femeie văduvă era mare rușine, dar ei nu-i păsa. Podul de lemn de peste răstoacă bubui sub picioarele ei. În sfîrșit, se opri în fața lor și, fără să mai aștepte să-și recapete răsuflarea, începu să strige cu o voce asurzitoare și schimbată din pricina gîfîielilor:

— Da ce-i cu voi? Mi-o spus mă-ta, Irină, că ai venit să te ștergi de pe listă! Îi drept?

— Nană Catiță...

— Îi drept? răcni Catița și o înhăță de piept pe femeia căreia i se adresase și începu s-o scuture. Îi drept?

— Nană Catiță... astă-noapte... or vinit.... ne-or bătut... vai și amar... ne omoară...

— Și te-ai spăriat? urlă Catița. Ha? Te-or scuturat oleacă și tu te-ai spăriat? Pe mine nu m-or bătut? Ha? Ia, uitați-vă numa... Se dădu doi pași înapoi și, cu o mișcare bruscă, își dădu poalele peste cap și-și arătă pîntecul alb, gras, vrîstat de dungi vinete-verzui, de urme de bocanci țintuiți... Ha! mai strigă și de ciudă și furie îi curgeau lacrimile pe fața roșie, parcă spuzită, arsă... Și na! adăugă, smulgîndu-și bluza de cînepă. Sînii lăptoși și căzuți îi erau acoperiți de pete negricioase; pe umăr se întindea o rană acoperită de sînge închegat. V-ați spăriat, nănorocitelor? Da ei ce vreu, nu să ne sparie? Să rămînă baronu cu pămîntu! Bată-l Dumnezeu, să-l bată...

— Fii cuviincioasă, zise atunci Cordiș, care o vedea ca prin ceață și era supărat de strigătele ei, ca și cum i le-ar fi aruncat lui.

— Du-te și te culcă, că toată noaptea te-o căutat muierea, vai de tine! îl repezi Catița Țuricului și, cum el se îmbulzea în ea, îi dădu un brînci de era să-l azvîrle în șanț. Fie-ți rușine, că zici că ești domn și nu ții cu satul!

Cordiș se strîmbă de uimire: așa ceva nu-i spusese nimeni, niciodată, și lui însuși nu i-ar fi putut trece prin minte că el nu e cel mai bun prieten și sfătuitor al luncanilor, învățătorul lor iubit și prețuit.

— Ce spui tu, curvă bătrînă? zise, aproape plîngînd de ciudă. Își dădu seama că dacă n-ar fi atît de beat, ar ști cum s-o pună la punct pe nebuna

asta: dar așa nu-și putea aduna cuvintele și începuse să-l doară și stomacul.

— Curvă-i mă-ta! răcni Catița. Auzi, cum mă blomează...

Asta-l dădu gata pe Cordiș. Se clătină pe picioare, pe urmă se întoarse spre clădirea școlii și, văzînd-o pe Ana în prag, începu să urle:

— Mă Teodoresculeee! Ciunguleee! Bată-ți Dumnezeu și cealaltă mînă, să te văd cerșind! Uite, mă... unde ai adus tu satul... și tu, vacă bătrînă și oarbă, poți să-i spui... Teodoresculeeee! Vino, mă, afară, să scot mațele din tineee! Că-și bat joc femeile de noi, de intelectuali... și tu ești de vină...

— Ce-ai zis? strigă Ana din prag. Ce-ai știut zice? Întinse mîinile și încercă să coboare cele două trepte de piatră. Nu ieșise însă din curte de ani de zile, așa că-și pierdu echilibrul și, dacă n-ar fi sărit Lung Saveta s-o prindă, ar fi căzut. Atunci Catița se repezi la Cordiș și-i lipi o palmă răsunătoare pe față.

— Tu sudui pe dom' derector, rușinea pămîntului? Tu? Apoi, na! Celelalte femei, ca la un semn, săriră asupra lui și începură să dea în el, pe unde-l nimereau. Nici una nu zicea nimic; loveau cu dinții strînși, într-o tăcere oarbă; una îi smulse un smoc din puținul păr pe care-l mai avea și voi să-i umple gura cu el.

— Na!

În primele clipe, Cordiș, zăpăcit și orbit de durere, se clătină între pumnii lor, care-l zvîrleau de la una la alta, pe urmă se sperie de moarte și începu să mugească:

— Ajutor... Vai de mine, nu mai dați... Auleu, măicuță...

Catița Țuricului își dădu prima seama că femeile îl omoară pe dascăl și, cu o lovitură de picior, îi

făcu vînt din mijlocul grupului care viermuia. Cordiș o luă la fugă. Se trezise dintr-o dată, ca și cum l-ar fi stropit cu cîteva găleți de apă înghețată. Simțind ceva cald pe obraz puse mîna, privi și, văzînd că era sînge, începu să urle din răsputeri, fără să se oprească însă din fugă.

Gîfîind, muierile începură să-și potrivească poalele, cămășile. Nici una nu se uita în ochii celeilalte; pe neașteptate, Catița Țuricului începu să rîdă, un rîs ascuțit, fără veselie, plin de ușurare.

Cordiș ajunse acasă la frate-său cu respirația tăiată, năclăit de sînge pe față; Cula era la gară, iar cumnată-sa, cînd îl văzu, se porni pe bocete, ca la mort, de se adunară într-o clipă cîteva vecine care începură să se foiască în jurul lui Cordiș, să-l șteargă pe față, să-i toarne țuică pe frunte. Mirosul alcoolului îi făcu rău. Începu să verse.

— Moare — spuse una — tulvai, doamne, ar trebui să mînăm după Cula. Dar cumnata, recăpătîndu-și sîngele rece, clătină din cap.

— Lăsați-l pe Cula la slujba lui... Dom' văstor îi cam bat... L-oi culca în soba cea mare... Cordiș, alb ca varul și tremurînd tot, se lăsă dezbrăcat ca un copil și, îndată ce puse capul pe perna tare, umplută cu paie proaspete, adormi. Nu se trezi toată ziua, așa că habar n-avu de ce se petrece în sat și cum s-a sfîrșit manifestația țărănistă în care-și pusese astă-noapte atîtea nădejdi.

Puțin timp după plecarea lui, în timp ce femeile erau acolo, în fața școlii, neștiind ce să facă, de la primărie porni prin sat Vasalie Milionu cu toba. Îl însoțea și Bicașul, cu o trompetă veche și verde de cocleală, și Ardeleanu, care se despărți de ei după cîțiva pași. La prima încrucișare de ulițe, Vasalie începu să bată toba, însă cu totul altfel decît o făcea de obicei, cînd avea o anumită măsură, așa

cum învăţase pe vremea armatei, cînd fusese în muzica militară. Acum dădea din răsputeri în pielea de cîine, iar Bicaşul sufla lung în trompetă şi, cum nu se pricepea, nu izbutea să scoată decît un fel de muget lung, ascuţit, ca de sirenă. În cîteva minute uliţele se umplură de lume: oamenii ieşeau din case, punînd la repezeală pe ei laibărele; ca la un semn, toţi cîinii, stîrniţi, începură să latre; Vasalie nu se opri însă, parcă ar fi vrut să nu rămînă suflet de om în case, aşa cum îi poruncise Ardeleanu. Oamenii îşi pierdură răbdarea, începură să-l îmboldească:

— Hai, mă, zi, mă, zi odată...

În hărmălaia asurzitoare a tobei şi a trompetei, un bărbat slab, cu înfăţişare bolnăvicioasă, zbieră pe neaşteptate:

— O început iar războiuuu, oamenilooor...

Dar Vasalie, fără să se oprească, dădu numai din cap, în semn că nu. În sfîrşit, vîrî beţele în centura lată de piele şi-i făcu semn Bicaşului să nu mai trîmbiţeze. Acesta se opri, pe urmă, făcîndu-se alb la faţă, se clătină de cîteva ori şi se aşeză pe o piatră de hotar. Ameţise.

O tăcere nefirească se lăsase asupra adunării. Vasalie scoase încet de tot o hîrtie din buzunar, o despături tacticos, tuşi, îşi dădu capul pe spate, îşi pironi privirea într-un punct al cerului şi, deodată, începu, cu vocea lătrătoare pe care luncanii i-o cunoşteau atît de bine:

— Se-aduce la cunoştinţă! Astăzi! Poate dimineaţa! Poate după-miazăzi! Vin în sat! Oamenii lu Papp! A baronului!

Aici se opri şi, cu o voce schimbată, s-ar fi zis că plină de îngrijorare, începu să citească, apăsînd pe fiecare cuvînt:

— Vin să ne spună tot felul de minciuni și să ne îmbete de cap, ca să n-avem corajie să luăm pămîntul!

— Vvvvuu, vui răsuflarea oamenilor.

— Poate că vin și oamenii baronului, să facă bătaie.

— Să vie! strigă un flăcău roșcat și plin de pistrui. Că-i luăm cu furcile!

— Comisia de împroprietărire cheamă pe toți cei înscriși pe listă, în față, la primărie, la ora zece.

— Venim! strigară cîțiva. Venim, da! Poți ști că venim!

— Și mai cheamă pe toți oamenii de cinste și de omenie din sat, care iubesc satul, să vină ca să vadă ce fel de oameni îs domnii care-și zic în batjocură țărăniști.

Și din nou, așa cum obișnuia:

— Se aduce la cunoștință! Să veniți! Să nu vă temeți! Că or trecut! Acele zile! Cînd să se teamă! Oamenii!

— Veniți, fraților, spuse moale și Bicașul, care-și mai venise în fire și se sculase de pe piatra de hotar.

2

Cu o zi înainte, prin ploaia măruntă și deasă, Spinanțiu umblase de dimineață pînă seară prin cătunul moților, cu Pințea, care gonea cîinii cu un par după el. Intrase din casă în casă, se așezase pe lavițele soioase, amețit din pricina mirosurilor înspăimîntătoare, și comunicase fiecărui cap de familie că domnul baron îi așteaptă la conac, să stea de vorbă cu ei. După cîteva case, nu se mai gîndea la ce spune: își debita automat micul discurs și, din pricina accentului ardelenesc pe care se silea să-l

aibă, îl dureau fălcile. Baronul hotărîse că manifestația va fi condusă de Spinanțiu; întocmiseră împreună discursul de demascare a comuniștilor (lui Spinanțiu nu-i plăcea: avea certitudinea că aici cuvintele nu mai aveau ce căuta și numai o acțiune hotărîtă, așa cum preconiza Baniciu — „cîteva piei găurite" — ar putea opri pe luncani). Ud, acoperit de noroi, îngrețoșat, îl cuprinse o deznădejde rece, dureroasă fizic. Toate i se păreau fără rost, pînă și viața lui, amantele cupide, lecturile, ambițiile deșarte ale tatălui său, un protopop senil și zgîrcit. Se întrebă dacă n-au avut dreptate prietenii lui care au fugit cu nemții; acum erau pe undeva prin lagăre, dar în scurt timp, cînd viața europeană se va normaliza, își vor găsi un loc, vor uita că au fost romîni. Acasă, în cabinetul lui elegant, de avocat fără prea multe procese, se putea entuziasma sincer de misiunea lui, dar aici, vorbind cu acești oameni primari, ale căror sentimente se exprimau prin interjecții neclare, ori pășind prin noroaiele seculare, se năștea în el, tenace, un sentiment de dușmănie activă; nu era disprețul snob care se putea satisface prin cîteva observații spiritual-amărui, ci o ură efectivă, directă, personală. Își isprăvi „turneul" pe la cinci după-amiază. La șapte, urma ca moțoganii să vie la conac, dar cînd Spinanțiu ajunse acolo, cei pe care-i vizitase de dimineață veniseră deja; stăteau sub scări, în ploaie, fără să vorbească unii cu alții. Baronul, încîntat, îi pîndea de la fereastra biroului, își freca mîinile și-i spuse lui Spinanțiu:

— Niculae, vezi ce energhie e în ei? Solizi bărbați!

Și începu să-i explice ce se va petrece a doua zi: discursul lor va produce o asemenea furie comuniștilor, încît vor sări la bătaie. Atunci moții îi vor fărîma. În cazul cînd împotrivirea va fi totuși mai se-

rioasă, va interveni și Baniciu, va izola pe șefi și-i va neutraliza. Spinanțiu îl asculta, dînd mereu din cap. Îi era frică și milă. Nu-și dădea seama de ce și asta-l deruta, îi dădea un fel de tremur nervos al întregii ființe. Baronul, îmbujorat, se plimba prin odaie, își freca mîinile, mîngîia cu vîrful pantofului ascuțit covorul gros de lînă. Niciodată Spinanțiu nu-l văzuse așa, dar, în loc ca entuziasmul acesta să-i dea încredere, năștea în el numai niște reflecții sumbre: baronul își apără avutul. Asta era tot. Probabil vrea să-și menajeze un refugiu, în caz de eșec politic. Se va retrage și va muri aici, își va scrie memoriile și-și va definitiva proiectul de autonomizare a Transilvaniei, cu harta, diferit colorată, a fiecărui district, ori comitat, cu statistici din care va reieși că Transilvania are un relief suficient de variat și toate bogățiile solului și subsolului, astfel încît autonomia e posibilă. Ca rol politic: mediatoare între Romînia și Ungaria. Principala sursă de venituri: să devină o nouă Elveție. Deși Papp nu le vorbise niciodată în amănunt despre această idee, toți membrii consiliului județean o cunoșteau; o considerau însă un fel de *passe-temps*. Acum, privindu-l pe bătrîn cum se plimbă, cum își flutură cu amîndouă mîinile la spate pulpanele redingotei, Spinanțiu înțelese că Papp credea în ideea lui. Îi venea să plîngă de furie. Tatăl său — „potropopul" cum îi spunea disprețuitor, deoarece bătrînul nu izbutise niciodată să-și pronunțe corect titlul — ar prefera să moară decît să-și lichideze averea și să-i dea lui jumătate, în aur, ca să poată emigra. Era convins că oriunde și-ar fi putut face o carieră, luînd totul de la început, dar, cînd se gîndea la miile de dificultăți mărunte, se înspăimînta și căuta să găsească argumente care să justifice rămînerea lui în țară, activitatea la țărăniști. În clipele acelea, Papp

redevenea pentru el Omul miraculos, posesorul unor soluții neașteptate și geniale, iar atitudinea Angliei și Statelor Unite îi mai oferea prilejul să spere în ceva vag, frumos și bine.

Cînd cei șaptezeci de capi de familie se adunară, baronul dădu ordin să fie introduși în hol. Oamenii se supuseră, fără mirare, fără să se sfiască; intrară și se rînduiră în jurul pereților, ca la biserică. Nici unul nu-și scoase clopul. În lumina gălbuie a lumînărilor și a lămpilor de petrol păreau ciudați, te-ai fi așteptat să-i vezi năvălind, spărgînd totul în jur, cu o furie primitivă; nerași, zdrențăroși și cenușii, așteptau ca baronul să le spună ce vrea de la ei. Bătrînul ținu o cuvîntare glumeață (nici unul nu zîmbi măcar), le spuse că, mulțumit de munca și devotamentul lor, le-a ridicat leafa și tainul de grîne (aici citi o listă plină de cifre și socoteli, care nu-i învioră cît de cît pe moțogani), după care, în sfîrșit, le spuse că nerușinații de comuniști din Lunca vor să ia pămîntul, să-l împartă între ei, așa că moții vor rămîne pe drumuri. Aceeași nemișcare. Spinanțiu, din spatele baronului, se întrebă dacă oamenii aceștia înțeleg limba romînă. După ce Papp le spuse că a doua zi va fi manifestație în Lunca și-i așteaptă pe toți, dimineața la 6, ca să mai stea de vorbă, unul dintre ei, mai în vîrstă, se dezlipi de lîngă perete, veni încet pînă la treptele pe care stătea Papp, își atinse clopul cu un deget bont și zise, gros:

— Vinim. Apoi se întoarse către ceilalți: Haideți cătă casă. Sănătate bună, bace Romi...

Apelația îi plăcu atît de mult baronului, încît la cină nu vorbi decît despre asta, o repetă pe toate tonurile, spunînd că e cel mai mare omagiu ce i s-a făcut. Bău chiar un pahar de vin, rîzînd vinovat și implorîndu-l pe Spinanțiu să nu spună nimic medi-

cului curant. Avocatul dormi greu și avu visuri triste și neclare ; nu-și dădu seama cît putea fi ceasul cînd Pințea îl scutură respectuos de umăr.

— Vă cheamă escelenția lui... Is oamenii jos... Vai de mine, domnu Spinanțiu, ce mutre au... Le-am dat pălincă...

În curte, în jurul unui butoi cu țuică, foiau moții. Fiecare ținea în mînă o ceașcă ruginită de tablă, un servitor le-o umplea și ei o dădeau peste cap, apoi o întindeau din nou. Baronul se plimba printre ei și făcea tot timpul gesturi, ca și cum ar fi vrut să-i atingă cu vîrful degetelor, dar se sfia.

— Știți *Trăiască regele* ? întrebă deodată. Și cîțiva îi răspunseră, mormăind :

— Ihî, cum drac' nu ?

— Il veți cînta în momentul intrării în sat. Apoi, spre Spinanțiu : Totul e bine ; la margine vă așteaptă preotul, învățătorii, fruntașii, copiii cu flamuri. La sfîrșit, listele de pe care oamenii se vor fi șters le veți arde, cu pompă. Pe urmă, vii iute 'napoi, ca să compunem articolul pentru gazetă : *O intrigă comunistă s-a prăbușit...* Pințea ! Ai umplut sticlele ?

— Da, să trăiți !

— Imparte-le !... Oameni buni ! Fraților ! Plecarea !

— Puneți-vă în rînd, zise moale Gozaru. Spinanțiu îl văzuse cu ochii lui golind cîteva căni de țuică ; era ca și cum ar fi băut apă și totuși ceva se schimbase pe fața lui aspră, nerasă, butucănoasă, cu nasul mare și buzele aspre, strîmbate : avea o frumusețe sălbatică, neliniștitoare, poate unde clipea vesel.

— Ii belim pe luncani, spuse unul din rînd și-și suflă nasul în degete, apoi și le șterse de poalele cămășii.

— Să vă ajute Dumnezeu! strigă baronul. Spinanțiu văzu că bătrînul avea ochii plini de lacrimi și bărbia-i tremura îngrijorător. O, frații mei! mai adăugă Papp subțire.

— Valea! zbieră atunci Gozaru, cumplit. Moții porniră în coloană. Opincile lor grosolane fleșcăiau prin noroiul abia zbicit. În clipa cînd ieșiră pe poarta de fier a conacului, Spinanțiu scoase din buzunar sticla de țuică și trase un gît. Ca și cum ar fi fost un semnal sau un ordin, toți moțoganii făcură la fel. Răsună, la unison, un gîlgîit scurt. Țuica era foarte tare. Spinanțiu se simți și el pătruns de un fel de beție lăcrimoasă, de o emoție patriotică. Se apropie de Gozaru, care mergea și el în rînd, și-i puse mîna pe umăr.

— Ce bai ai, domnule? îl întrebă acesta, rece.

— Nimic... Și spuse prostește: Comuniștii vor să ne distrugă. Gozaru se uită la el, de sus pînă jos și zise:

— Bine, domnule.

Ajunseră pe șosea. Atunci, din rînduri, o voce subțire, femeiască, zgîriind urechile, începu:

„Că bine-ni taie cuțituuu,
Că l-am ascuțît amuuu!
Că nici jindariu nu-i dă hier
Și nu tune brișca-n el!
Diri di și diri di!
Hîtu-i dunga ceterii!“

— Cum te cheamă? se lipi Spinanțiu de Gozaru.

— Gozaru mă cheamă. Poate nu-ți place?

— Ba da, mult. Nu vreți să începem *Trăiască regele*?

— Nu. Zi, mă, Avrame!

— Ce, bace Gozarule?

— Diri di!

Și omul luă cîntecul de la început; acum îl îngînau și ceilalți, veseli. Spinanțiu voi să se simtă liniștit, să-și spună că alături de acești „pui de lei“ nu i se putea întîmpla nimic; se gîndi însă la discursul lui, vorbe în vînt, prostii, și se întrebă ce ecou vor deștepta ele în aceste suflete amorțite sau necunoscute.

Se adresă iar lui Gozaru:

— Frumos cîntec, dar, cînd intrăm în Lunca, trebuie să zicem *Trăiască regele* ori *Deșteaptă-te, romîne.*

Omul îl privi cu un fel de mirare supărată și nu-i răspunse. De la un timp, le strigă celorlalți:

— Mai beți! Și ei băură iarăși, toți deodată, fără să se oprească, încetinindu-și doar pasul, puțin.

De pe șosea, Lunca nu se vedea din pricina pomilor, dureros de verzi; numai turnul bisericii, roșu-coclit, părea un deget cu unghie ascuțită, ridicat a mirare. În jur, pusta părea vie: sute de ochiuri mărunte de apă sticleau în soare ca niște oglinzi de oțel. Pămînt negru, rotocoale de iarbă crudă. Sîrmele de telegraf bîzîiau stins. Altfel, o liniște fără margini... Și pașii moților, pe șoseaua pietruită și zvîntată, răsunau măcinînd măruntel. Se opriseră din cîntat. Se uitau în toate părțile, parcă mirați de lărgimea locurilor. Mulți dintre ei nu fuseseră niciodată la munte, în locurile aspre și sălbatice și sărace de unde veniseră strămoșii lor și totuși parcă aici, pe pusta largă, mîngîiată de vînt, se simțeau străini, oarecum sfioși și, în același timp, întărîtați. Spinanțiu îi simțea beți, deși pe nici unul nu se vedea nici un semn. „Eu sînt comandantul lor“, se gîndi, dar asta nu-i făcu nici o plăcere. De aceea îi spuse lui Gozaru:

— Poate că, dacă am merge mai repede, ar fi mai bine.

— Poate, răspunse moțoganul. „E tîmpit“, își spuse Spinanțiu. Nu se lăsă însă.

— Văd că nu-i prea iubiți pe luncani, de...

— De ce să-i iubim ? se miră atunci altcineva, mai din spate. Îs „domni“. Au pămînt, noi nu... Și amu zîc că ne țîpă de pe hodaie, să merem care încătrău.

— Țîpă ei pe cine-or mai țîpat, mogoroci Gozaru. Și deodată ieși din rînd, veni drept la Spinanțiu și, duhnindu-i în față mirosul de țuică, de tutun prost, spuse rar, cu un fel de patimă încordată, greoaie :

— Noi ni-s zdrențele lumii... nici la celălalt rezbel nu căpătarăm nimic, că zice că nu ni-s de aici. Zice că noi ni-s din altă parte... nu știu de unde zice că ni-s... și amu să ne țîpe... Niceodată...

— Să trăiești, iubite frate, zîmbi Spinanțiu. Să nu ne lăsăm, că altmintrelea (cuvîntul i se păru foarte caraghios, îl repetă) *altmintrelea* va fi rău de țară...

Tocmai atunci ajunseră la cotitura șoselei : de aici se vedea cimitirul, ulița dreaptă a satului cu crucea din cap. La cruce, cîțiva oameni și copii cu steaguri. Spinanțiu făcu semn cu mîna, vesel, apoi se întoarse spre Gozaru :

— Ei, și acuma, hai să-i înnădim un cîntec...

— Păi, spargeți-vă, mă — se întoarse Gozaru — că dumnealui îi place hangu nost. Aia mă, cu „Vine Horia“, mă...

Dar, posomorîți dintr-o dată, moții nu-l ascultară.

Erau aproape de cruce. Aici îi așteptau popa Ioja, în haine de sărbătoare, negre, cu pantalonii suflecați pînă aproape la genunchi să nu-i stropească din greșeală cu noroi ; notarul Meliuță, dîrdîind ;

avea o criză de malarie, dar popa nu-l lăsase în pace: „Nu avem dreptul... azi... luptă"... iar Meliuță, slab din fire, n-avusese curajul să-i spună că funcționarilor le este interzisă orice activitate politică, așa că-și pusese smochingul, singura haină mai de dă-i doamne, verzuie, acoperită parcă de un strat foarte subțire de mătasea-broaștei, și venise; Cloambeș, tăcut și fleorțăit, cîțiva bătrîni afumați bine și, cîțiva pași mai încolo, trist, îmbătrînit și cu o căutătură neliniștită în ochii albaștri, încercănați și cam opaci, Găvrila Ursului. Patru copii țineau cu greu niște steaguri decolorate de la primărie, cu prăjinile groase și grele.

— Bună ziua, bună ziua, începu Spinanțiu, dar Picu nu-l lăsă să urmeze:

— Or adunat comuniștii pe oameni. Stau cu furcile și ne așteaptă... Spinanțiu se zăpăci și, cum privea de la unul la celălalt, ochii lui se opriră asupra lui Găvrilă. Acesta avea un surîs șters, sau poate o strîmbătură atît de ciudată, încît avocatului îi pieri graiul. Se întoarse spre moți și șopti:

— Ei!

— Merem, dădu din mînă Gozaru. Îi batem. Dumneavoastră țineți predica.

— Așa-i! se însufleți Spinanțiu... Nu putem da înapoi... Mulțumesc, domnule părinte, domnule notar, că ați ținut să ne onorați cu prezența dumneavoastră... Nu-l văd pe domnul Cordiș...

— Lipsește, zise Picu, cu subînțeles.

— Am onoarea să te salut, domnule Ursu... Sînt bucuros...

Privirea lui Găvrilă era însă rece, absentă.

— Ei, să ne rînduim, urmă Spinanțiu, agitîndu-se... Copilași dragi, treceți în față... desfășurați steagurile... Roșu, galben și albastru, e frumos drapelul nostru, ați învățat asta la școală, nu? Da?

Bine... Pe urmă dumneavoastră, părinții spirituali, fruntașii satului... pe urmă noi, eu și dumnealor... Hai să ne rînduim...

Supuși, mai ales boșorogii, care se clătinau pe picioare de plăcere și de cinstea care li se făcea, se așezară cîte patru, cu pumnii lipiți de coapse, ca la armată. Popa Ioja părea nerăbdător, jenat, iar Meliuță clănțănea din dinți. Numai Găvrilă rămase pe marginea șanțului, nemișcat.

— Domnule Ursu... zise Spinanțiu, cam enervat.

— Eu m-oi duce pe mărgini, zisă Găvrilă încet. Fusese însă hotărît; nu mai încăpea altă discuție. Spinanțiu se enervă: „Altul care face pe tîmpitul!" Voia să zică ceva, dar Picu i se alătură și-i șopti:

— O zis dom' căpitanul că dacă e... adecă... precepeți, să n-aveți grije... că el... e aici... știe tot, vede tot... Îi belim, dom'fiscarăș... Îmi pare rău, că nu veni și măria-lui...

— Cu Dumnezeu înainte, spuse Spinanțiu și porniră.

Găvrilă mergea pe marginea șoselei, prin iarba udă care-i înmuie pielea cizmelor. Trăgea cu coada ochiului. Pe moțoganii din hodaie îi știa. „Vai de ei, calici, și gata cu cuțitul. Vărsare de sînge, asta le trebuie... Și baronul, și avocatul, vai de ei! Vai de sat, vai de toată lumea..."

Ceva se rupsese în el și-și dădea seama. Își dăduse seama încă de astă-noapte, la Cloambeș. El n-avea cuvînt, Baniciu îl asculta numai pe Picu, se bătea pe burtă cu el, plănuiau cum să spînzure pe comuniști, cum să bată și să sperie pe cei care s-au înscris pe listă. Azi-dimineață auzise prin sat că, spre crăpatul zorilor, toate văduvele care se înscriseseră pe lista de împroprietărire au fost bătute și călcate în picioare. Satul nu știa cine ar putea fi făptașul, dar el știa, și asta-i făcea să-i sîngereze

inima. Se simțea slab, bătrîn, prost, netrebnic, un fel de nimenea. Unde erau dorințele lui : pace și înțelegere — și frica lui ? Frica mergea spre sat, cu picioarele moților, frica și dușmănia între oameni și popa în frunte, iar el, predicatorul baptist, pe margini. Își gonise feciorul numai ca să apere rînduiala și, acuma, mergea cu niște oameni care poate peste un ceas ori două or să fie ucigași. Și la baron, Picu fusese mai prețuit, iar profesorul gonit ca un cîine și Găvrilă știa că bietul om a avut dreptate. Ar fi vrut să-l vadă după aceea, să-i spună cîteva vorbe bune, dar a auzit că locuiește la mecanic, la Ardeleanu, cu directorul pe care l-ar fi alungat doamna Emilia din casă. Unde era rînduiala în toate astea ? De zile întregi nu se mai putuse ruga, așa cum știa el s-o facă, de se simțea după aceea ușurat și curat ca după o baie... Oftă.

Intrară în sat. Pe cele dintîi ulițe nu se vedea țipenie de om. Copiii obosiți aplecau steagurile mari. Pînza decolorată se tîra cu un capăt pe jos. Lui Găvrilă îi era milă de bieții copii.

3

În clipa cînd, fără să-și dea seama cum, Emilia îi povesti vecinei, nevasta lui Cula, că George voia să risipească pămîntul, se simți uluitor de ușurată. Parasca lui Cula, acarul, era urîtă, îmbătrînită înainte de vreme, fără un dinte în gură la patruzeci și cinci de ani, dar cu ea puteai vorbi despre orice, pentru că avea ceva liniștitor, un fel de-a asculta și de a răspunde care dădea curaj. Asta o știau toate muierile de pe uliță ; veneau la ea cu tot felul de necazuri, o rugau să le împace cu bărbații cînd aceștia o luau aiurea, sau să aibă grijă

de copiii care se jucau în uliță, sau să vie să doftoricească o vacă bolnavă, fiindcă se pricepea. Emilia îi povesti totul și, în timp ce vorbea, își aduse aminte că și Cula era înscris în partid și asta-i făcu plăcere : parcă o apropia și mai mult de Parasca.

— Știi, Parască, doamne ferește... să nu fie un ordin de la comuniști, ca toți membrii să-și împartă averile... Vezi, ai grijă de Cula...

— N-am grijă, doamnă. Cula îi cam prost...

— Da dacă îi silește ?

— Pe Cula nu-l poate sili...

— Da atunci cum s-o înscris ?

— S-o luat după alții, de la chefere... Și să n-aveți nici o grijă, doamnă, dom' derector îi om cu școală, nu-i plugar... Cum să facă el... una ca asta ?...

Vorbeau peste gard, și-și țineau amîndouă mîinile pe ostrețe. Emilia îi povesti și despre fata lui Găvrilă. Parasca știa de la bărbatu-său, care-i prinsese pe pod, la miezul nopții. Nu credea. Se cam temea de director, nu-i plăcea de el, pentru că vorbea prea repede și nu se înțelegea ce spune. Totuși îl știa om serios și nu mai era fecior.

— Cula îi cam lud, doamnă. Nu vă luați... Și să știți că Cula spune că dom' derector îi un om mare... numa cumnatu-meu, doamne, nu-i lua și puțina minte ce mai are... îi umblă gura... Bețiv. Și amu îi în casă, mort. Doarme... Cula îl iubește, că știți cum îs frații —și o nevastă nu se poate băga între ei, că o bate Dumnezeu...

Își sfîrșiră vorbele. Emilia intră în bucătărie.

— Nu-ți e rușine ? o luă în primire bătrîna. Ca țiganii, să știe satul că v-ați despărțit. Ce te-ai apucat să vorbești cu Parasca ? Doamne, fată, slabă minte ai tu...

Emilia roși toată și-i fu ciudă pe mamă-sa, pentru că o auzise. Nu se putea însă răsti la ea ; se simțea vinovată.

— Lasă-l — spuse cu răutate — să știe că sînt hotărîtă.

— Vai de hotărîrea ta... La urmă tot cum a vrea el a fi... Ești slabă...

— Eu ? Știi ce ? Mai bine vezi-ți de treaba dumitale !

Bătrîna pufni de cîteva ori ; nu se putea vedea de ce anume e supărată, nu-i dădea Emiliei de înțeles. Curînd Emilia se plictisi ; la școală veniseră atît de puțini copii, încît nu se puteau face lecții cu ei. Îi trimise acasă, răstită, pe urmă veni iar în bucătărie. Încercă să intre în vorbă cu Ana. Bătrîna bufnea și mormăia, pînă cînd Emilia o întrebă :

— Da ce ai ? Nu-ți place ceva ?

— Nu-mi place de tine... Te prostești pe cît bătrînești. Cuvintele acestea o jigniră peste măsură. Îi veni să plîngă.

— Lasă, că m-a lua Dumnezeu, spuse... Ai să mă îngropi... să rămîi singură, că așa vrei...

— Știi ce ? Mai bine cetește oarece din Scriptură... Nu-mi pun mintea cu tine... Știi cum ești tu, Milie ? Nici doamnă, nici țărancă, cum îi mai rău. Știi să te porți și ca o doamnă și ca o plugăriță... Da tu nu ești nici una, nici alta... Tu ești cam întîrziată la minte.

— De ce mă ofensezi, mamă ? zise Emilia. Veni lîngă bătrînă și o mîngîie pe umăr, pe creștet.

Bătrîna tăcea, cu gura pungă.

— Spune, mamă, ce rău îți fac eu ?

— De ce te dai pe gura satului ? De ce ai vorbit cu Parasca ?

— Așa am avut poftă...

— No, atunci dă-mi pace... Îi ajunge de rîsul satului și tot tu ai să te duci după el...

— Eu? Rău mă cunoști...
— Cetește din Scripturi, spuse bătrîna, rîzînd încet. Cetește-mi oarece cu arhangheli...
Emilia își pierdu răbdarea; în clipa aceasta îl ura pe George, pentru că din pricina lui se simțea umilită.
— Spune, mamă, de ce crezi că am să mă duc după el?
Atunci Ana avu un moment de nehotărîre. Dădu din cap și-și trase colțul broboadei pe frunte, mult.
— Așa de slabă, de zdreanță, mă crezi? Așa de fără demnitate?
— Nu, răspunse bătrîna, oftînd. Dară tu nu precepi de ce face el ce face...
— Pricepi dumneata! se enervă Emilia.
Ana tuși de cîteva ori, cu milă.
— Nu precep nici eu. Vezi că vine cineva.
Emilia n-avu timpul să-și schimbe expresia de mînie și de nedumerire: pe ușă intrară zgomotoase preoteasa, notăreasa și nevasta lui Cordiș. Doamna Arina se repezi la ea, o îmbrățișă strîns, smiorcăi puțin.
— Milie scumpă, am auzit dragă, am auzit... Cine ar fi crezut, draga mea, să ajungeți aici, voi care erați așa de potriviți unul cu altul?
— Poate că-i mai bine... Ești tînără, ești frumoasă, ești situată, spuse notăreasa, o femeie înaltă, foarte frumoasă, creolă, cu priviri absente și mișcări leneșe, plictisite. Nevasta lui Cordiș, pe care cele două o culeseseră cu sila din casă, tăcea. Era stînjenită și de haina de duminică, dar mai ales de prezența Emiliei. Aceasta îi fusese învățătoare și se mai temea încă de ea, deși după ce se măritase, Cordiș îi poruncise să facă ce-o ști și s-o tutuiască pe Emilia, să se țină pe picior de egalitate cu ea.

Zăpăcită, Emilia se uita de la una la alta și nu găsea nimic să le spună; nu înțelegea de unde putuseră afla. Preoteasa o rugă s-o ierte pentru ieșirea de duminica trecută.

— Știi, dragă, că eu sînt cam tiroidiană, am nervii zdrențuiți, deși n-am să mă plîng de părintele, e așa de buun... Iartă-mă, nu știam în ce canon te zbați...

— Nu face nimic, Arină... te cunosc eu, știu că nu ești rea, în fond.

Preoteasa surîse prietenoasă.

— Am venit la tine, în vizită, să nu te mai simți singură, după cele ce ai pățit, zise și notăreasa. Rîse încet, ironic. Eu cu al meu, nici o grijă... E atît de fericit, maimuța mică, cînd îl las să se apropie de mine, o dată pe săptămînă... Și apoi, cine se uită la el? Dracu... Al tău e șic, șic teribil...

Emilia le pofti în sufragerie. După prima clipă de ciudă, acum îi părea aproape bine că veniseră; altfel s-ar fi certat desigur cu mamă-sa, să-și reverse durerea pe cineva.

Sufrageria, pe care n-o foloseau niciodată, era neprimitoare; mirosea prea tare a curățenie, a văruială proaspătă, a rufe care stau neîntrebuințate cu anii, presărate cu levănțică. Abia se așeză, preoteasa scoase dintr-un săculeț un ghem de lînă și andrele și începu să croșeteze. Notăreasa văzu pe masă un pachet de țigări al lui George și-și aprinse una. Fuma cu dezinvoltură și nevasta lui Cordiș o privea cu ochi mari. Emilia o invidiase totdeauna, în fundul sufletului, pentru nepăsarea ei; era foarte risipitoare și, deși sesia primăriei era foarte mare, aproape patruzeci de iugăre, jumătate de an n-aveau ce mînca și se împrumutau la tot satul; dar cînd notarul Meliuță izbutea să dea o lovitură aduceau de la oraș lăzi cu vinurile cele

mai scumpe, tot felul de trufandale și petreceau. Mai demult, Emilia fusese puțin geloasă : își dădea seama că Irinei îi place prea mult George și nu era de mirare cînd avea un bărbat de-o urîțenie înfiorătoare ; totuși erau prietene bune, nu se certaseră niciodată : era și greu cu Irina, pe care nimic nu izbutea s-o supere, n-avea nici un pic de mîndrie și-și mărturisea în gura mare admirația ei față de Emilia, îi povestea toate nefericirile ei sentimentale. Se încurca cu toți învățătorii tineri veniți în sat și izbutea să-i înspăimînte peste puțin timp cu pasiunea ei, cu supunerea de sclavă, cu atențiile exagerate. Cînd se întîmpla cîte o furtună din astea, Meliuță era beat tot timpul, posomorît și trist. Pe urmă se împăcau și erau fericiți cîtva timp ca doi tineri căsătoriți.

— Așa mă doare capul ! spuse Irina. Mili, n-ai ceva de băut ?

— Ba da, sări Emilia. Cum să nu ? Un lichior de vișine. L-am făcut eu...

— Bei, Arina ?

— Puțin... puțin de tot, n-am voie, medical.

— Face bine, spuse Irina și trase cu ochiul. Emilia o văzu. Avea un fel de neliniște interioară : știa că nu peste mult timp va veni vorba de George și simțea nevoia să se destăinuie acestor femei pe care nu le iubea, dar care gîndeau la fel cu ea. Dacă n-ar fi venit vițeaua asta de Cordișoaie... Băură cîte un pahar ; Arina le umplu din nou. Emilia nu dormise aproape toată noaptea, era obosită ; alcoolul i se răspîndi în trup ca argintul viu, o dată cu o tristețe grea. Ce bine ar fi fost să aibă acum o prietenă, să nu fi murit sora ei... Sau măcar să le fi iubit pe notăreasă, pe preoteasă.

— Ei, Mili, ce s-a întîmplat, dragă ? Povestește-ne... zise Irina, cu o voce plictisită. Emilia știa

însă că arde de nerăbdare; îi cunoștea strălucirea fugară a ochilor, ori de cîte ori venea vorba de George.

— Nimic... Vrea să dea pămîntul, să-l împartă...

— Să-l vîndă?! se miră preoteasa. Da de ce? Părintele zice că vine inflație, că așa a fost și după celălalt război.

— Nu. Vrea să-l dea. Gratis.

Repede, preoteasa și notăreasa schimbară o privire. Emilia înțelese. N-o credeau. Își închipuiau că vrea să le ascundă ceva, povestea cu Măria Ursului. Se enervă.

— Hai, beți-vă paharele... E așa cum vă spun. Ce-mi pasă mie că comuniștii i-au poruncit să se sărăcească singur? Spuneți și voi! Avem un copil, trebuie să-l creștem...

— Da, doamnă, spuse nevasta lui Cordiș.

— Da cum i-o venit?

— Nu știu, știe-l dracu... Cred că... nu e normal...

— Ah, cum vorbești așa, sări preoteasa, miloasă. Domnul director e un om atît de fin, de cult...

— Da, doamnă, dădu din cap nevasta lui Cordiș.

Tăcură: Emilia amețise și-i era somn. Notăreasa începu să povestească, molcom, cum aflase de moartea eroică a învățătorului Giurgiu și cît a fost de mirată că n-a suferit nimic. Oricît, era un cunoscut, stătuse la ei în casă aproape trei ani, un om politicos, cult, fin. Emilia n-o auzea. Drept în fața ei era o fotografie a lui Dănuț, la patru ani: serios, cu buzele strînse și fruntea mare. Ochii i se umplură de lacrimi.

— Păcat că n-ai un radio, zise notăreasa, împleticindu-se, ne-am putea distra atît de bine... Ce rar ne întîlnim noi, femeile, între noi... e ca la școală, la internat, mai țineți minte?

— O, ce mult e de atunci... Mă uit la mine și nu cred că am fost și eu, odată, acolo, suspină preoteasa. E bun lichiorul tău. Cum îl faci?

Emilia ridică din umeri.

— Îl fac, să fie.

— E bun, e dulce.

— Ar trebui, totuși, să nu-l lași pe George să se înhăiteze cu comuniștii... zău, Mili, tu ești așa de energică, de dominantă... Cînd mă gîndesc, nu-i așa, că evită societatea prietenilor lui... și cu Ardeleanu... Voi nu-l știți ce individ e!

Ca prin ceață Emilia se gîndi că tot satul vorbise, acum cîțiva ani că notăreasa s-a încurcat cu mecanicul, că venea noaptea pe furiș la el, în casa babei unde locuia.

— Bine că s-a terminat războiul, oftă Arina. M-am temut atît de mult...

— Las', că nu i-ar fi stricat părintelui un pic de militărie... A început să aibă burticică, rîse notăreasa...

— Mai bine burtă, decît... se opri... Nu te supăra, Mili.

— Nu mă supăr... Ai dreptate... Am să divorțez. N-o să-l las să-mi strice viața, să distrugă viitorul copilului...

— Știi, în sfîrșit, faci cum crezi, nimeni nu poate să te împingă... dar spunea părintele că... în curînd îi duce dracu pe comuniști și o să umple închisorile cu ei, zău. Băură iar, pălăvrăgiră. Pe Emilia o apucase o durere cumplită de cap. Fiecare cuvînt pe care-l spuneau femeile acestea vulgare o lovea parcă în tîmplă.

— Am să divorțez — bîlbîi — da, am să-l las...

Atunci ușa se deschise și intră bătrîna. Mirosi și începu să rîdă, cu răutate.

— Bine vă stă... doamnelor! Ca curvele, la băutură, de dimineața.

— Eh, nană Ană, ni se duce tinerețea, spuse cu limba împleticită notăreasa.

— Vai de voi, zise bătrîna. Vai de voi... Mai bine duceți-vă acasă, să nu vă văd... Și tu, preoteasă? De tine mă mir, că te-am crezut mai de omenie...

— Hai cu noi, nană Ană, hai să bei un pahar, se sculă notăreasa. O luă de umeri, o aduse cu sila la masă, îi umplu un pahar și i-l puse în mînă.

— Sănătate să dea Dumnezeu! închină Ana.

Pe neașteptate, Emilia izbucni într-un plîns chinuit. Se ridică de pe scaun, clătinîndu-se și se trînti pe pat, cu fața în jos. Femeile săriră repede la ea, încurcîndu-se una pe alta.

La masă, cu paharul în mînă, bătrîna clătina din cap, cu un fel de milă și nedumerire.

Din uliță se auzea un murmur lung, de oameni mulți, și strigăte nedeslușite.

Cam la un sfert de ceas după ce Vasalie Milionu străbătuse satul, oamenii se adunară în fața primăriei; mulți veniseră cu furci și cu coase. La început, toți erau foarte veseli, glumeau pe socoteala baronului, pe care nici unul nu-l cunoștea, pe urmă, în așteptare, între ei se făcu liniște. Nerăbdarea îi cuprinse. Se uitau în lungul șoselei, așteptînd să se ivească moțoganii și, cum aproape jumătate din sat, cei înscriși pe liste, familiile lor și mulți curioși veniseră în păr, șoseaua pustie, strălucind neagră în soare, casele de pe margine, cu porțile închise, aveau ceva ciudat de neprietenos. Cei care veniseră

„înarmați“ se rușinară și-și rînduiră coasele și furcile în lungul zidului roșiatic, de piatră, ce împrejmuia curtea primăriei. Părea că, înainte de-a se duce la lucru, s-au oprit cu vreo treabă și așteaptă. Văduvele bătute azi-noapte povesteau a suta oară cum veniseră oamenii cu fețele acoperite, și cît de sălbatici au fost; ascultătorii își dădeau cu presupusul cine anume din sat ar fi putut fi atît de cîinos, încît să se lege de niște muieri singure. Nu se înțelegeau.

În clădirea primăriei, în afară de Bicaș, care era și un fel de paznic, nu se găsea nimeni. Notarul se făcuse nevăzut, nu se știa unde poate fi. Ardeleanu, George și Mitru stăteau în jurul telefonului, așteptînd să capete legătura cu județeana de partid, iar Suslănescu, care se ținea după ei, tăcut, privind mereu în jos, se întinsese pe bancheta de piele scorojită și puturoasă. Îi era foarte rău și nu voia să se plîngă: își simțea toate oasele vii ca o rană. Era înduioșat de el însuși. Ca printr-o ceață îi vedea pe ceilalți mișcîndu-se, le auzea cuvintele, dar ele alunecau deasupra lui și i-ar fi trebuit o sforțare prea mare ca să le înțeleagă. Nici George, nici Ardeleanu nu dormiseră toată noaptea, vorbiseră. Suslănescu nu știa despre ce: își amintea doar că fuseseră cuvinte, idei foarte frumoase — și un fel de căldură, de simplitate.

Din cinci în cinci minute, Ardeleanu învîrtea furios manivela telefonului și un clinchetit vesel răsuna în biroul murdar. Nu răspundea nimeni. George, tăcut, se plimba în lung și-n lat, fumînd. Se simțea foarte stingherit, ca în primele zile ale mobilizării, cînd, din pricină că-și dădea seama că poate să facă aproape orice, nu știa ce să facă. De cîteva ori, noaptea, voise să-i spună lui Ardeleanu totul, dar se oprise în ultima clipă: ceva îl despăr-

țea totuși de omul acesta, exact lucrurile pe care nu i le putea explica și care nici pentru el însuși nu aveau un nume precis. La Emilia se gîndea ca de la o mare depărtare, mirat. În răstimpurile cînd nu trebuia să-i răspundă lui Ardeleanu, vedea, foarte precis, frînturi de imagini : ea, el, tineri, sau chiar după ce s-a întors de pe front, totul învăluit în ceva nostalgic și ireal. Ardeleanu era un om bun, naiv, practic. Nu se încurca în lucruri : cînd îi povestise nenorocirea Măriei, stătuse puțin pe gînduri, apoi îi spuse cinstit : „Nu știu, acum nu-mi pasă de asta... Zău, îmi pare rău de ea..." Nu putea exprima prea bine ce gîndea. George îl înțelese ; asta avea și o formulare : soarta individului... pe urmă noile legi sociale, în care ea își va găsi împlinirea. Vag. Dar asta era. George știa și totuși ar fi vrut s-o poată ajuta, acum. Atunci, formularea — *în care credea,* pe care o gîndise de nenumărate ori, lucid, rece, căutînd toate argumentele pe care le putuse găsi împotriva ei — ar fi fost un lucru foarte viu, propriu ca și cum el, primul, ar fi găsit-o... Poate că și complicațiile lui erau același lucru, sub o altă față, mult mai gravă... Nu era adevărat. Era grav pentru el ; pentru Emilia monstruos, de neînțeles. Nu-l duruseră atît cuvintele ei — se credea deasupra acestor lucruri — ci revelația distanței. Contradicția. Și asta avea o formulare teoretică, dar îl enerva. Nu-l satisfăceau explicațiile pe care și le dădea, fragmentar, în clipele scurte cînd avea timp : că poziția lui era imorală, și că era nevoie de sacrificiu. Se simțea străin de pămînt, de „proprietate" și acum își spunea că toată viața fusese așa, fără să-și dea seama, împlinind ritualuri. Sărac, nu s-ar fi simțit nefericit, nici umilit. Și în asta era ceva fals. Nu putea gîndi sărăcia. A altora, a lui Mitru de pildă,

îl umilea, dar numai raportată la bunăstarea lui, la privilegii. Undeva, gîndirea lui se încurca, devenea neclară, și tocmai de aceea evita orice discuție cu Ardeleanu. L-ar fi sîcîit orice explicație. Suslănescu și „drama" lui nu erau decît o justificare în plus; pentru Suslănescu, însă, capitală. Era fericit că se poate gîndi, cu un fel de nerăbdare, la lucruri mari: înțelegerea dintre oameni, fericirea, siguranța. Poate că restul n-avea importanță acum. Așteptînd mitingul în biroul familiar al notarului — nimic nu se schimbase aici, în afară de cîteva portrete al căror loc se vedea pe peretele cenușiu — se simțea alt om. N-avea nerăbdarea care se putea desluși în toate mișcările lui Ardeleanu, în tonul vocii lui, nici curiozitatea aproape copilărească a lui Mitru. Totul era clar: ca înaintea unei bătălii, dar fără nervozitatea aceea, a cărei simplă amintire declanșa în el un fior de frică, fizic.

Pe geamul mic, nespus de murdar, se vedea un colț de stradă, cîțiva oameni în mijlocul șoselei, fumînd. Ieși repede din birou. În clipa cînd păși în curte, în uliță se auzi o hărmălaie, apoi strigăte: „Iacătă-i! Vin! Tulai, că-s mulți... Cu steagul! Cîntă..."

Îl înconjurară pe George, agitați. Unii-și luau coasele, furcile; toți își stinseră țigările. George se gîndi mirat că în tîrg se bătuseră cu ungurii ca orbeții, iar aici erau neliniștiți. Se vedea. Aveau ceva de apărat, de aceea? Sau... în conștiința lor?...

— Tovarăși! strigă sec, militărește. Liniște! Ascultă la mine, bace Petre, n-avem timp.

— Ascult, să trăiți! zise omul — și stătu drepți.

— Jumătate dintre dumneavoastră, treceți pe partea cealaltă a uliței... Așa... hai, bace Culcușe, ia comanda...

— Hăptac! zbieră bătrînul. El, care de obicei era roșu ca o sfeclă opărită, pălise, vocea-i tremura...

— Vă înșirați pe marginea șoselei, cam pînă la școală... Așa cum v-am mai spus... Nu răspundeți, chiar dacă ei se leagă de voi, s-a înțeles?

— Dom' derector — întrebă Bicașul din spate — să nu scot taurii și să-i azmut pe ei? Într-o minută îi păfug...

— Taci din gură! țipă George. Era furios, pentru că oamenii se zăpăciseră și, din celălalt capăt al satului, procesiunea înainta. Steagurile aduceau a prapori. Părea o înmormîntare, mai ales din pricina cîntecului tărăgănat, ce se auzea în răstimpuri, nedeslușit.

— Hai, mișcați-vă. Bace Culcușe, ce stai, ai adormit?

— Hăptac! strigă Culcușea.

Ieșise și Ardeleanu și încerca să împingă oamenii, să se înșire pe marginea stîngă a șoselei. Cît era de mare se pierdea între ei, îl astupau, nu-l luau în seamă. Femeile începură să țipe.

Ardeleanu se gîndi că poate greșiseră creînd această atmosferă de panică. În sfîrșit, oamenii se rînduiră pe amîndouă părțile șoselei, de la școală pînă la primărie; grosul se înghesuia pe imașul din față, iar de pe ulițele lăturalnice veneau alți țărani, în fugă. Ardeleanu se urcă pe o piatră de hotar și începu să urle:

— Oameni buni! Îi lăsăm să vie pe imaș... atunci începe adunarea noastră! Să vedem ce vor... Hei, mă, ăia, cîntăreții! Unde sînteți?

— Aici, răspunseră vreo opt oameni, mai bătrîni și mai tineri, care stăteau ciopor în spatele lui.

— Știți cum să strigați ?

— Știm ! Petru Groza și poporul !

— Să strigați !

— Om striga !

— Ei, și acuma, gura, muierilor !

— Tulvai, tulvai, Miroanea meu, cum murişi tu în rezbel ! începu să plîngă Lung Saveta. Catița Țuricului se foia printre oameni, îi îmbărbăta, înjura ca un plutonier, nici ea nu știa pe cine ; era supărată.

Suslănescu veni și el ; îl găsi cu greu pe George, prin mulțime. Îi ardeau mîinile, ochii, tremura. Se agăță de el și spuse, încet, obosit, trist :

— Cît te admir... dacă ai ști...

— De ce ? se întoarse George mirat, pe urmă-i păru rău. Îi întinse mîna : Nu trebuie... lasă... dumneata ești prea impresionabil... Să știi, e așa de simplu... Trebuie să spulberăm o manifestație a țărăniștilor. Asta se numește în limbaj de partid „transformarea manifestației". Vom izbuti. E simplu...

— De ce mă minți ? întrebă încet de tot Suslănescu. N-ai de ce... Să știi, nu sînt fericit că sînt aici... Nici dincolo... cu ei, n-aș fi fost chiar dacă nu m-ar fi respins... Dar aici, trebuie... Pe urmă, fără șir, îmbrățișînd cu un gest nesigur mulțimea : Sînt frumoși... știu ce vor...

— Nu idealiza. Sînt interesați acum. Un interes de clasă... Fii calm. Ce vrei, Mitrule ?

— Dom' derector, da dacă încep ei cu bătaia ?...

— Nu încep !

— Da dacă ?

— N-auzi că-ţi spun că n-o să înceapă? N-o să fie nici o bătaie... De ce nu stai, tovarăşe, la locul tău?

— M-or întrebat oamenii, că ce să facă dacă...

— Să fie liniştiţi... să nu se lege... Du-te!

Slab, neras, infirm, îi părea măreţ lui Suslănescu şi cu toate acestea ştia că şi George joacă un fel de teatru. Fără să-şi dea seama. Mai tîrziu, ceea ce se întîmplă aici va avea un nume în istorie. Într-un fel sau într-altul. Iar faptul că el, istoric, se găsea aici i se părea comic, răpea ceva evenimentelor, le punea — subiectiv — în rîndul întîmplărilor personale. Era bolnav, avea temperatură. Avusese pe vremea studenţiei un infiltrat foarte romantic. Paloare, sensibilităţi, grija politicoasă a prietenilor. Acum, din pricina febrei, vedea măreţ, mulţimea, „duşmanii", apropiindu-se; erau în dreptul crîşmei lui Laboş acum. În ceea ce-i mişca pe aceşti „duşmani" crezuse că crede ani de-a rîndul, şi acum era dincoace şi se simţea mult mai în siguranţă, nu pentru că aceştia erau mai mulţi, sau aveau dreptate, sau erau mai bine organizaţi, ci pentru că, dacă ar fi fost bătuţi, el n-ar fi suferit după aceea, în singurătate... Oamenii înşiraţi în lungul şoselei nu puteau sta liniştiţi, aşa cum li se poruncise; fiecare se apleca înainte, împiedicîndu-l pe vecin să vadă şi rîndul unduia, ca şi cum toţi oamenii ar fi fost înşiraţi pe o sfoară şi cineva o scutura de un capăt.

Se întoarse. Aici, la primărie, se sfîrşea satul; de aici începea pusta. Cerul senin, cîţiva nori se frecau de boltă, o pace teribilă. Moţoganii, apropiindu-se, se auzeau cîntînd, groaznic, nu se înţelegea ce.

— Petru Groza şi poporul! Petru Groza şi poporul! începură să urle oamenii aleşi de Ardeleanu. Pe imaş, femeile se porniră şi ele, dar nu

se înțelegea ce spun. În fața școlii, popa și notarul ieșiră repede din rînduri și intrară în curte fugind. Picu și Cloambeș luaseră steagurile de la copii și le fîlfîiau deasupra capului. Pe margine, aproape atingînd pe oamenii înșirați acolo, venea încet, cu pasul lui măsurat, Găvrila Ursului, cu mîinile în buzunare și capul în pămînt.

Dincoace, pe neașteptate, Gligor a Hahăului începu să rîdă ca un zărghit. Cînd George se întoarse spre el, își astupă fața cu palmele, fără să se poată opri.

— Ce ai ? îl întrebă cineva.

— Mi-s bucuros, răspunse el și se potoli.

Moții cîntau mereu *Bine-mi taie cuțîtu !* Spinanțiu tremura tot ; nu știa de cine-i era mai frică, de cei ce veneau în urma lui, de cei din față și, peste cîteva minute, trebuia să vorbească. În clipa cînd trecură prin fața primăriei, înainte de a coti spre imaș, Spinanțiu își scoase pălăria și salută pe toată lumea, apoi făcu un semn cu mîna spre pînza fîlfîitoare a steagurilor tricolore și decolorate.

— Uraa ! uraa ! zbieră Picu.

Ardeleanu fugi, aplecat de șale, spre „agitatori", le șopti ceva — și ei începură :

— Vrem pă-mînt ! că ne-am lup-tat ! Vrem pă-mînt ! că ne-am lup-tat !

Pe imaș, coloana se opri. Picu și Cloambeș înfipseră în pămînt steagurile, bătrînii se rînduiră într-un semicerc în fața moților, iar cei care se luaseră după ei se așezară mai la o parte, mulți pe jos. În timpul acesta, oamenii care făcuseră gardă în lungul șoselei veniseră și ei și, la un semn al lui George, se postară într-un fel de arc. Spinanțiu se enervă. Nu se gîndise că ar fi mult mai bine să vorbească de pe ceva înalt. Așa se pierdea. Păși în fața coloanei și începu :

— Frați țărani!

— Frate ești cu domnii, nu cu noi! răcni Mitru și un cor de glasuri îi răspunse:

— Așa-i!

— Lăsați-mă să vorbesc, ori vi-e frică de adevăr?! țipă din toate puterile Spinanțiu. Glasul i se pierdea. Nu era un orator bun în aer liber.

— Vrem pămînt, că ne-am luptat! strigă Catița Țuricului, ca o trompetă. Mitru se întoarse:

— Mai taci, nană! Unde te-ai luptat? În pat, cu bărbatu?

— Frați țărani, iubiți romîni! urmă Spinanțiu. În ultima vreme, aici, în satul dumneavoastră, s-au petrecut multe lucruri care... Se fîstîci, îngrozit. Totul era pierdut de la început. Ei erau vreo sută și aici se adunaseră peste trei sute de bărbați și femei; Baniciu cu Blotor se strecuraseră prin grădini, erau undeva prin apropiere, dar ce puteau face? Să tragă în mulțime, la întîmplare? „Tu-ți parastasul mă-tii de rahat bătrîn! se gîndi, ușor amețit. De ce n-ai venit tu? Lucruri care..."

— Vrem pămînt!

— Petru Groza și poporul!

— Bine — zise Ardeleanu — undeva printre oameni, foarte bine.

Nici Picu nu era în apele lui. Stătea lîngă steag și, drept în fața lui, o mulțime de ochi. Parcă ar fi fost gol, plin de bube. Cloambeș se mistuise. Se temea de Mitru, poate. Îl cuprinse ciuda. „Și Găvrila Ursului, tras deoparte, tot cu mîinile în buzunare, se uită, curge-i-ar ochii amîndoi. Și boul ăsta cu glas subțire, ce îndrugă?"

— ...frați romîni, dacă ne lăsăm duși de nas de comuniști, ajungem rău, că ei vreau să ne momească...

— Cu ce ? Cu pămînt ? Momiți-ne tu cu pămînt, se răsti Paval Bitușea, care ieșise în față de tot, singur, și era tare fericit că-l vede toată lumea.

— Am să vă lămuresc. Pămîntul nostru iubit, romînesc, care de veacuri... udat... cu sînge...

— Fugi iute în primărie și adă un scaun — îl împinse Ardeleanu pe un flăcău de lîngă el — dar repede, mă !

Rîdea, era bine ; Jurca o să fie mulțumit. Oamenii încep să-și piardă răbdarea. Îi făcu un semn lui George și, cînd flăcăul veni cu scaunul, Ardeleanu, liniștit, îl luă, veni aproape pînă în fața lui Spinanțiu, îl puse jos, se urcă pe el, și, făcîndu-și palmele pîlnie, strigă :

— Oameni buni ! Domnul director Teodorescu...

— Trăiască ! țipă Paval Bitușea.

— ... o să vă spună el... Poftiți.

George se urcă liniștit pe scaun. De jos, Spinanțiu se uită la el cu gura căscată, uluit.

— Reforma agrară hotărîtă de guvernul democratic prevede că orice moșie, pînă la cincizeci de hectare se expropriază. Moșia „Hodaia" are patru sute treizeci și opt de iugăre. Ea nu mai este a cetățeanului Romulus Papp, ci a foștilor soldați, a văduvelor de război și a săracilor din satul Lunca, în a cărui hotar se găsește.

— Urraaa ! zbieră Ardeleanu și, după el, toți.

— Toate vorbele sînt de prisos ! Listele s-au întocmit ; astăzi vom trimite după un inginer hotarnic să facă măsurătorile. Se intră cu plugurile în moșia baronului !

Atunci se petrecu ceva neașteptat. Din rîndurile moților care ascultau mohorîți, așteptînd un semn să se repeadă cu cuțitele, se desprinse Gozaru. Se repezi cu tot trupul în scaunul pe care era George, îl răsturnă și George zbură la cîțiva pași, în pieptul

lui Pavăl, care-l prinse să nu cadă. Gozaru își rupse cămașa, dezvelindu-și pieptul păros, cu mușchii încolăciți ca frînghiile. Era leoarcă de sudoare, avea ochii tulburi și vocea spartă, parcă-i scormonea o gheară gîtlejul.

— A luncanilor? De ce? Și noi? Slugi? De ce? A voastră? Cine s'nteți voi? Ne mîncă păduchii! Bolile! Nu-i nici popă! Ha? De ce? Voi? Vă îmbuibați! De ce, ha? urlă el spre Spinanțiu. Și noi? Unde să merem? Pe lume, să culduim? Bată-vă Dumnezeu, luncani! Unde să merem? Unde? Unde să mereeem?

Gozaru își rupea cămașa, fîșii, îi curgeau balele din gură. Răcnea mereu, pe același ton:

— Unde să merem? Unde? Cu pruncii? Ha? Să fim slugi la voi? Ha? Unde să merem cu pruncii?

Ardeleanu și George schimbară o privire fulgerătoare: amîndoi erau albi ca varul. În clipa următoare putea să înceapă bătaia. Gozaru se zbuciuma pe loc, opincile lui făcuseră două gropi în pămîntul moale al imașului.

— Nu luați pămînt! Mă, moțoganilor! Mă, pă ei!

Cu niște mișcări încete, moțoganii își scoaseră cuțitele unii din carîmb, alții din brîu. Spinanțiu sări la o parte, din calea lor.

În secunda de tăcere care urmă se auzi un țipăt subțire:

— Nu! Apoi Găvrilă se repezi în fața lui Gozaru, care horcăia încă:

— De ce? Unde să mergem cu pruncii?

Dintr-o mișcare, Ardeleanu puse scaunul pe picioare, se urcă pe el și strigă:

— Și dumneavoastră primiți pămînt!

Cîţiva moţi şi porniseră; ţineau cuţitele cu tăişul în sus, şi degetul mare pe tăiş.

— Primiţi pămînt! striga Ardeleanu, cu un fel de deznădejde în glas, primiţi pămînt, ca şi luncanii! Primiţi pămînt!

Gozaru părea că se potolise, era ud de sudoare pe obraz.

— Unde să merem cu pruncii, domnule?

— Toţi veţi fi trecuţi pe listă! urmă Ardeleanu şi vocea lui, de obicei foarte răsunătoare, era acum chinuită.

Făcuse o greşeală de neiertat, nu cunoştea condiţiile locului, nu se interesase. „Şi Teodorescu! Se ceartă cu nevasta în loc să..."

Moţii se opriseră.

— Veţi fi trecuţi pe listă acum, în minuta asta! urmă Ardeleanu.

Atunci, din mijlocul luncanilor izbucniră strigăte furioase; se duşmăneau cu moţii din hodaie, îi dispreţuiau, şi gîndul că din loturile lor va fi ruptă o bucată pentru aceşti venetici îi scoase din fire. Cîţiva agitară furcile.

— Da ce? Ei nu-s de aici, nu-s în hotarul comunei...

— Nu se poate!

— Nu-i dreptate...

— Să stăm de vorbă! urla Catiţa Ţuricului... Mitru Moţ! Mă! Că te-am ales preşedinte... Ce stai cu mălaiu-n gură! Ce stai?

Posomorît, Mitru se uita în pămînt. George se întoarse spre luncani, furios. Întîlni privirile lor duşmănoase, guri căscate, pumni ridicaţi. În clipa aceea îi urî atît de tare, încît ar fi fost în stare să tragă în ei...

Acelaşi lucru murdar, nedemn, şi la Emilia...

— Gura! strigă, dar nu se auzi.

În mintea lui Mitru se încălecau cu o iuţeală de neînchipuit nişte socoteli : cam cu cît se micşora lotul lui dacă primeau şi moţoganii pămînt, ce însemna asta pentru el, pentru casa lui care trebuia să se ridice pînă în toamnă. George era lîngă el. Il înhăţă de umăr cu putere şi-i strigă în ureche :

— Vorbeşte tu ! Vorbeşte, n-auzi ? O singură secundă ochii negri ai lui Mitru putură înfrunta privirea aceea cenuşie, tăioasă, scormonitoare ; apoi simţi că se rupe ceva în el şi, într-adevăr, îl duru trupul pe dinăuntru. Se scutură ca de apă, se smulse din mîna lui George şi, întorcîndu-se spre luncani, zbieră :

— Nu vă pică obrazul de ruşine ? Nesătuilor ! Dacă n-ar fi partidul nostru comunist aţi primi un căcat, şi mai faceţi gură ? Partidul nostru comunist vă dă pămînt şi voi faceţi gură ? Pentru partidul nostru toţi oamenii îs pe o formă ! Nu te strîmba, Catiţa Ţuricului, că-ţi dau un picior în foale, uită-te la ea, şi te arunc afară din comisie ! Ce ? Vreţi să fie ei slugile voastre ? Ei nu-s fraţi, nu-s plugari ? Nu-s bătuţi de Dumnezeu ?

Se întoarse spre George să vadă dacă zice bine : faţa acestuia era ca de piatră, oasele-i jucau sub pielea obrazului. Mitru se sperie de el. Ceva mai încolo, Ardeleanu respira greu, ca după o goană lungă.

— Sînt fraţi ! Şi de ei şi-o bătut joc baronul, ca de mine Cloambeş ! Noi ni-s de vină că nu ne-am gîndit la ei. Acuma, în preţu aista, îi trecem pe listă ! Făcu stînga împrejur, merse la Gozaru şi-l luă în braţe. Celălalt tremura ca varga în mîinile lui şi Mitru auzea cum ceva-i cloncăne în gît. În sfîrşit, Gozaru se smulse, se întoarse şi spuse încet oamenilor lui : „Cîntaţi“.

Ei începură *Trăiască regele.*

5

Pe imaș era o vînzoleală de parcă ar fi izbucnit încăierarea. Se strîngeau toți în jurul lui Mitru, care scosese listele, le întinsese pe scaun și, în genunchi, scria cu un capăt de creion chimic numele moților. Ei veneau pe rînd, își scoteau clopul, își făceau cruce și răspundeau nespus de sfioși la întrebările lui Mitru. Nici unul nu știa carte: își udau buricul degetului mare, Mitru îl freca cu vîrful creionului, apoi îl apăsau pe hîrtie.

Brad Ion.

Brad Ion.

Brad Ion.

Curz Ioan.

Curz Petre.

Avram Iancu.

Jurj Ioan și alții.

Alături de imaș era o casă mare, galbenă. O despărțea un șanț adînc, plin de buruieni tinere. Găvrila Ursului era acolo, ghemuit și plîngea, își frămînta obrazul cu unghiile, și durerea asta nu-i era de ajuns. Îl putea vedea cineva, ciucit aici. Nu-i păsa. Pe urmă se liniști, suspinele îi încetară și, cu ochii curați, se uită la oameni: erau tot acolo, într-un loc, iar pe buza șanțului, Gligor a Hahăului. Găvrilă roși, se ridică în picioare și murmură:

— M-o apucat o oarece durere.

Gligor își scoase clopul, măsurat.

— Bună ziua, bace Găvrilă. De ce ți-i dumetale greață de oamenii săraci?

— Cum poți vorbi așa, dragu bacii?... se sperie Găvrilă. Doamne, apără-ne... Gligor coborî în șanț. Era cu clopul în mînă.

— Dumeta ai avut noroc; poate și mai multă minte. De ce nu vrei să căpătăm și noi pămînt? Cînd Găvrilă vru să zică ceva, Gligor se încruntă. Nu se încrunta niciodată și îl duru pielea frunții. Simțea mult curaj în el. De ce te dai cu boierii, cînd nu-ți are nime baiu? Dom' derector te-o întrebat: n-ai vrea să fii primar? Ai zis că nu. De ce, bace Găvrilă? Care-i dragostea dumetale față de sat? Mie, să știi, îmi pare rău.

— Gligore, dumeta ești tînăr. Nu mă judeca pe mine... Pe mine nime nu mă poate judeca, că puțini mă cunosc.

— Îmi pare bine atunci, spuse Gligor, că nu ți-i scîrbă de omul fără avere. Mie mi-i dragă Măria dumetale, să știi. Îți spun, dacă zici că nu ți-i greață de omul sărac. Mi-i dragă, da. Amu oi primi și eu pămînt și o ieu și-ntr-o cămeșe, dacă ții cu dinții de pămîntul dumetale. Că nici lui Ezechil n-ai vrut să-i dai partea lui și el s-o dus în lume. Îi ascuns undeva și mi se pare că o bătut azi-noapte muierile văduve care s-or înscris pe listă.

Vorbea întins, fără să se poticnească și avea ochi curați. Nu se uita însă la Găvrilă, ci pe deasupra lui, la zidul galben al casei. Cum celălalt nu spunea nimic, Gligor începu să surîdă, cu subînțeles.

— Știi — urmă — nu-i om în sat să nu știe că Măria dumetale o trăit cu Petrea Marcului, da mie nu-mi pasă. Atunci mi-o păsat și, dacă nu-l tăia altcineva, poate că-l tăiam eu, așa mălai mare cum mă vezi. Mie nu-mi pasă că o trăit cu el. Nu, nu-mi pasă. Și iar se uită să vadă ce zice Găvrilă. Acesta părea să nu-l fi auzit. Gligor se miră cît părea de tînăr. Poate nu știa ce să-i răspundă. Se bucură. Îl luase pe neașteptate, îl încurcase și lui Găvrilă nu-i era greață de el, altfel l-ar fi suduit sau și-ar fi bătut joc.

— Lumea cea veche se duce, bace Găvrilă! zise atunci, foarte tare, dîndu-și capul pe spate, încîntat. Că nici nu era bună.

Nici acum Găvrilă nu zise nimic. Se uita doar la Gligor cu ochii mari deschiși, și parcă nu-l vedea.

— Bace Găvrilă...

— Nu acuma, Gligore, nu acuma. Să poftești la mine, să stăm de vorbă, așa cum se cuvine... Așa cum se cuvine — șopti — nu-i așa? Să vii.

Fața mare a lui Gligor înflori parcă. Zîmbi larg.

— Adică, zici că să viu? Cînd?

— Cînd vrei... Găvrilă îi întinse o mînă mică, moale și asudată. Și ceea ce zic răii de Măria mea îi minciună.

— Minciună, bace Găvrilă.

— Sănătate bună...Găvrila Ursului ieși din șanț, se opri și, de sus, se aplecă spre Gligor:

— Dacă-l vezi... pe Ezechilu meu... spune-i să vină acasă.

Gligor mai rămase un timp, nu prea mult, în șanț. Mirosea tare a ierburi grase, călcate în picioare, a nămol verzui. Nu-i venea să creadă că Găvrilă îl primea. Parcă-l chinuia ceva; nu se simțea prea bine. Ieși din șanț și veni cu pași mari spre mulțimea care se înghesuia încă în jurul scaunului lui Mitru. Știa că Măria se va supune tatălui ei, chiar fără voie. Asta avea bun Găvrilă: știa să poruncească pruncilor, nici unul nu îndrăznea să crîcnească în fața lui. Și, la urma urmelor, de ce să se ia Găvrilă după toanele unei fetișcane fără minte?

Abia gîndurile acestea îl liniștiră. Cînd se vîrî între oameni zîmbea și părea, ca totdeauna, cam prostănac.

6

Cînd Picu se ivi în curtea conacului, călărind pe deșelate și răcnind ca un zănatic, vreo cîteva femei care grăpau aleea de prundiș fugiră din calea lui, țipînd speriate; Pințea alergă să vadă ce s-a întîmplat: dădu mai întîi cu ochii de calul ud de spumă, cu picioarele subțiri tremurînd, apoi de Picu, crăcănat, frecîndu-și furca picioarelor și gemînd încet. Scuturat de cal își mușca buzele, însîngerîndu-și-le.

— Du-mă la barău! Nu te holba, ați dat-o dracului! scrîșni el. Mișcă, mă, să nu mă răstesc la tine!

Speriat, Pințea bîigui ceva: domnul baron doarme, sau citește, nici el nu știu ce spuse. Picu ridică pumnul.

— Mă, n-auzi? Una-două, că-i rău! Vine să vă deie foc!

Pințea nu mai zise nimic. Porni înainte, urmat de Picu, bătu cu sfială la ușa baronului, apoi îl împinse pe țăran înăuntru. Papp colora o hartă, meticulos. Ținea vîrful limbii între dinți.

— Ce-i? se miră el, văzîndu-l pe Picu în fața lui.

— Fugiiiți! țipă acesta pe neașteptate, plîngăreț. Vine moțoganii, să vă deie foc! Fugiiiți! I-o momit comoniștii. Fugiți, vă spun... Mare nănorocire s-o adunat pe capu dumneavoastră... Nu știu cum îți scăpa din ea...

— Ce vorbești, frate Marchiș! își țuguie baronul buzele pămîntii. Ce sînt aceste voarbe nearticulate?

— Vine ei, acuma, să vă articuleze, spuse Picu, umil, prefăcîndu-se foarte agitat și uitîndu-se spre ușă, ca și cum s-ar fi așteptat să dea buzna moții, dintr-o clipă într-alta.

Baronul se sperie. Picu își dădu seama îndată și, luîndu-și fruntea în palme, începu s-o clatine de la stînga la dreapta, cu disperare.

— Nu precep! Lămurește-mă! porunci bătrînul.

— D-apoi ce lămurire mai încape? Luați-vă ce puteți lua, suiți-vă în otomobilă și fugiți... vă rog cu lacrimi în ochi, că altfel vă omoară și se duce nădejdea noastră...

— Cine să mă omoare pe mine? se ridică pe jumătate de pe scaun Papp. Nu știi ce spui!

Picu își împreună mîinile. În colțul ochilor îi apăruseră lacrimi.

— Faceți bine, să nu perdem vremea... Am venit cu calul, că-i slab, nehrănit și n-o putut fugi mai repede și... ei... vin...

— Cine? Te rog să te liniștești...

Picu răsuflă adînc.

— D-apoi, mănifestația s-o dus dracului... Nu vă supărareți pe mine, că eu sînt om prost, dar cu sinceritate... da domnu Spinanție îi cu multă școală... da nu știe vorbi cu plugarii... Și oamenii erau ațîțați... Cu furcile așteptau, vai și-amar... Și moțoganii dumneavoastră, că eu am spus că-s niște loaze, că cît bine le-ați făcut, numai Dumnezeu știe și recunoștință, ioc! Cînd le-o spus bolșovicu, Ardeleanu, că și ei capătă pămînt din moșiuța dumneavoastră, pe loc s-or dat de partea comoniștilor... Mitru Moț i-o scris pe listă, așa că și ei capătă...

— Ei!

— Mă jur pe ochii mei din cap! Și derectorul ciungu s-o apucat să facă niște socoteli, că cu cît... să mă iertați, i-ați păgubit dumneavoastră din 1920 și cît li se cuvine să le dați... Calicii stăteau, deșertau iegutele, tăceau. Îs ca boii, să mă iertați. Numa că cuvîntă. Și, cînd derectorul le-o făcut socoteala, unul mai bătrîn o zis: „Haideți, să ne cerem soco-

teala!" Și s-or pornit încoaci, cu comoniștii din Lunca și cu alți oameni...

— Și Baniciu, ce păzește, mama lui?! zise baronul furios.

Lui Picu îi veni să rîdă. Uite că și domnii mari știu să suduie.

— Dom' Baniciu o fost acolo, cu Blotor, sub răstoacă, în tufișuri; cu otomatele... da în cine să fi tras? O zis să vă dau beletu ista.

Papp luă hîrtia și o citi, ținînd-o foarte aproape de ochi:

„Mierleală S.P. cretin. Țăranii montați. Aici nu vorbe. Cîteva gloanțe. Eu pr. zis gata. Aștept aprobarea dv. dacă din pt. de v. al politicii ce cu onoare conduceți e bine. În acest caz, potolesc mulți."

B.

Papp rupse hîrtia în bucățele mici de tot. Degetele lungi, fine îi tremurau. Pe urmă, pe neașteptate, se făcu palid, o sudoare rece îi îmbroboni fruntea, tîmplele. Se lăsă să cadă pe scaun și-și culcă ceafa pe spătar.

— Tulvai, doamne, moare! strigă Picu și, ocolind biroul, veni lîngă el, unde se opri în poziție de drepți. Nu muriți, faceți bine, se rugă. Obrazul subțire, prelung ca o pară, al baronului, se făcuse verzui, lentilele pince-nez-ului aveau o lucire stinsă, moartă.

— N-am nimic, șopti, printre buzele crispate. Fii liniștit, lasă-mă puțin...

— Ce să vă aduc, sufletu meu? scînci Picu, cu ce să vă folosesc?

— Sst, taci. Mîinile atîrnau fără vlagă, osoase. Picu se lăsă în genunchi lîngă scaun și, luînd dreapta baronului, o sărută cu evlavie. Asta-l dădu gata pe bătrîn. Două lacrimi gălbui i se scurseră de-a lungul obrajilor.

— O, aceste simțiminte vor să le distrugă veneticii, șopti. Mulțumesc, frate... mi-ai redat încrederea în omenire...

Pe urmă, furia îl năpădi din nou, îi umflă vinele frunții.

— Am să le vorbesc! Am să le țin o cuvîntare! Spinanțiu, sacrament, *der Teufel soll ihm buserieren!*

— Faceți bine, nu... Noi îi cunoaștem pe moțogani... cînd îs beți, îs ca lupii... păzește, doamne, să nu se întîmple ceva nenorocire...

— Am să plec! Am să vin cu armata! Am să le bag în minte respectul, dacă altfel nu se poate!

— Asta-i foarte bine... Știți, vreu să intre cu plugurile în pămînt... poate luni, poate marți... Și dacă intră, atunci... s-o dus. Țăranul, măria-voastră, știi... unde pune gura... nu mai mișcă... Sîntem răi...

Baronul se uită lung la el. Picu avea o față hîdă, desfigurată de lovituri și de boală. Oase mari, diforme. Papp se scutură ca de un fior.

— Măria-voastră — spuse atunci Picu, socotind că a venit clipa — puteți scăpa moșia...

Baronul păru să nu-l audă. Scutură un clopoțel, nervos, pînă cînd Pințea apăru. Îi porunci să-l caute pe șofer, să-i spună să pregătească mașina de drum.

— Escelența-voastră pleacă?

— Binevoiește a nu mă inoportuna cu cestiuni, acuma. Plec. Dumeta vei rămîne aici. Am perdut moșia. Dumeta vei apăra conacul. Cincizeci de iugăre îmi rămîn. Asta e tot.

Pințea se rezemă de ușă. Își făcu cruce.

— Marș și esecută ce-am spus! țipă baronul. Marș! Ai să primești instrucțiuni!

Pe urmă se repezi la birou și începu să adune febril hîrtiile, hărțile, statisticile și să le înghesuie într-o geantă burduhănoasă. Cînd le vîrî pe toate,

cumpăni geanta în mînă și o aruncă într-un colț al odăii, cu scîrbă. Picu îl urmărea atent, cu ochi strălucitori.

— Măria-voastră..., puteți rămîne cu mai mult... nu numai cu cincizeci de iugăre... Pînă vin vremurile noastre... Pînă facem alegeri... Că răspund eu cu capul, că cîștigăm sută la sută...

— Ce spui ?! se miră Papp. Te-ai zăpăcit, Marchiș ?

Picu se întrebă dacă ar trebui sau nu să se mai pună o dată în genunchi. Hotărî că nu. Veni în fața baronului și, privindu-l în ochi, cu voce domoală, începu :

— Puteți scăpa mai mult de cincizeci de iugăre... Facem un act, cum că mi le-ați vîndut mie... că mi-ați vîndut, să zicem, încă cincizeci, sau cît credeți... Iară peste mine nu trece nime... Mă pun cu mitraliera pe pămîntu meu și omor tot satu.

Papp își privi un timp vîrful pantofilor, surîse, apoi cu o mișcare bruscă îl înhăță pe Picu de bărbie, cu degete puternice, ca niște clești. Il tîrî aproape pînă lîngă fereastră și, aici, își apropie obrazul de fața lui, gata să-l atingă. Picu simți în nări un miros greu, ca de mort, și încă un miros, de trandafir. Măriți de lentile, ochii baronului erau rotunzi și aveau culoarea gheții de pe baltă.

— Marchiș, tată, pe vremea cînd tu aveai burta umflată de lubenițe, eu l-am contrazis în Parlamentul din Peșta pe contele Appony Albert, carele, după bunul Dumnezeu, a avut mintea cea mai luminată din lume... Ai preceput această parabolă ?

— Am preceput, zise Picu cu hotărîre. Voi spune că eu am destul pămînt al meu, că mi-s ofticos și că la toamnă zice doptoru că mă curăț. Faceți bine și mă lăsați de barbă, că mă doare, de cînd

mi-o zdrobiră ungurocii cu care m-am bătut. Sănătate bună să vă deie Dumnezeu....

— Ei, frate Marchiș — rîse Papp, înveselit — stai, stai... Ai puțină pacință.

Picu se opri. Papp se întoarse cu spatele la el și se uită multă vreme în perete. Atunci, stins, se auzi un murmur de mulțime, de afară. Peste puțin intră Pințea, roșu, agitat:

— Mașina-i afară. Dom' Dumitrașcu zice să vă grăbiți...

— Încuie poarta! zise sec baronul. Mișcă-te! Frate Marchiș, mult aș da eu să pot ceti acuma în tine.

— Și eu aș da mult! răspunse Picu, destul de răstit. Simțea un gol în stomac, îi ardeau obrajii și dădea laudă lui Dumnezeu că nu băuse nimic. Baronul se duse la fereastră, se uită afară. Pe alee veneau buluc moții, urlînd.

— Păcat că nu-i Spinanție aici! zise Papp. Ar fi putut să ne ajute...

— La ce? rînji Picu. Poate să plîngă... No, cu bine, domnu Papp, mă duc, că aiștia-s puși pe rele mari... și am o fată, n-aș fi avut-o.

Papp se așeză la birou, scoase dintr-o mapă o hîrtie. În clipa aceea Picu se temu că va începe să rîdă. Îl durea tot trupul. Baronul scrise cîteva rînduri, apoi îi întinse foaia.

— O dai domnului Baniciu. Sînt niște ordine.

De afară se auzea ceva nedeslușit. Baronul scria mai departe, aplecat pe spate. Părea că se uită în altă parte, parcă n-ar fi vrut să vadă ce scrie. Cînd Pințea, palid, vîrî capul pe ușă, Papp îi spuse rece:

— Ieși!

— Da... mașina-i afară... Poate o s-o strice, doamne păzește...

— Dumitrașcu n-are revolverul la el? Ieși! Și scrise mai departe.

— Este în regulă, spuse de la un timp. Ascultă :

„Între suptiscăliții Romulus Papp și Teodor Marchiș a intervenit următorul act de vînzare-cumpărare: suptiscălitul Romulus Papp vinde suptiscălitului Teodor Marchiș din satul Lunca 100 iugăre din latifundiul cunoscut sub numele «Hodaia» care se află..."

Picu nu mai auzi nimic. Odaia începu să se învîrtă cu el. Îi venea să rîdă atît de tare, că-l dureau mușchii fălcilor.

— A doua hîrtie, zise baronul.

„Suptiscălitul Teodor Marchiș recunosc prin prezenta că, neplătind nici un leu asupra celor 100 de iugăre, n-am nici un drept asupra lor și le voi restitui proprietarului lor leghitim atunci cînd acesta mi-o va cere. Cînd circumstanțele politice vor fi de așa natură."

— Vină și iscălește.

Picu iscăli amîndouă hîrtiile, împătură una și o vîrî sub cămașă, pe piele, unde o secundă îi simți răcoarea plăcută, ca de frunză. În clipa aceea o piatră sparse un geam și căzu în mijlocul odăii.

— Să mergem, spuse Papp. Mașina e în dos. Dumeta faci cum crezi, să ajungi în Lunca. Lui Spinanție îi spui să vie cu trenul, cînd o putea, că n-am vreme să mă duc după el în sat.

În hol aștepta Pințea, cu geamantanele. Tremura tot.

— N-ai de ce să te temi, iubite al meu pretene, zise Papp. Vei fi răsplătit pentru devotament. Bună ziua. Marchiș, ține-mi pardesiul.

Se îmbrăcă încet, își încheie toți nasturii, apoi întinse mîna lui Picu. Acesta i-o strînse tare, plugărește. Papp începu să rîdă, mulțumit.

— Frate Marchiș, ești un om cinstit... Eu nu mă înșel niciodată... Dacă mi-ai fi sărutat mîna... he, he, însemna că ești un mincinos... Bine, lasă... Să vii cît poți mai repede, la mine, să legalizăm actul. L-am datat cu trei luni înainte. Nelegalizat, n-are nici o valoare... Am eu avocații mei. La bună vedere...

Străbătură o bucătărie mare, apoi ieșiră pe o ușă dosnică. Pințea aranjă bagajele în mașină, Papp flutură mîna. Închise portiera cu grijă.

— Amice — îi spuse lui Dumitrașcu — pornește în cea mai mare viteză și treci peste oricine vrea să te oprească. Ai pistolu la îndemînă ?

— Da. Ne regulară ?

— Nu — zise Papp — e cu totul temporar, *mein lieber*. Nici două zile.

Mașina puternică demară, ocoli conacul. În fața treptelor, moții, în masă compactă, strigau ceva, aruncînd cu pietre în geam. Mașina dădu buzna în ei, aruncîndu-i în lături, ca pe niște manechine, apoi intră pe alee. O singură piatră nimeri caroseria, la spate. În fața porții se întîlniră cu un grup care venea foarte repede, aproape în pas alergător : Papp recunoscu pe Suslănescu, un militar infirm (trebuia să fie directorul), un om mai gras, cu mustață cenușie — pesemne agitatorul.

Mașina ajunse pe șosea.

— Trebuia să-i fi slobozit un glonte, spuse calm șoferul.

— Nu e nevoie... Sînt ca și aranjați. Toți.

Peste cîteva minute, privind în oglindă, Dumitrașcu văzu că Papp adormise. Ochelarii îi căzuseră de pe nas și-i pendulau pe burtă. Cerul se acoperise iarăși de nori și curînd începu să plouă mărunt.

Capitolul X

1

Duminică seara, Laboș, ajutat de nevastă-sa, fiindcă el se încurca, număra mai mulți bani decît în toate zilele săptămînii la un loc și nu se mira: tineretul joacă, asudă, se repede să bea un șpriț și n-are vreme să simtă cît e apă, cît e vin. Noroc de frăgarul cel mare de lîngă arteziană, chiar alături de zidul crîșmei; în jurul trunchiului, Laboș a pus să se întocmească un fel de bancă pe care se suiau muzicanții, iar la peretele galben al crîșmei o laviță foarte lungă, ca să aibă mumele de unde-și pîndi fetele. Iarna, în schimb, fierbea de ciudă, deoarece hora se ținea în grajdul cel mare al lui Marcu Petrii Simii, în celălalt capăt al satului: Marcu aducea de la tîrg zeci de sticle de bere și vin, așa că în afară de obișnuiții cîrciumei, nimeni nu venea la Laboș. Voise să-și prefacă și el grajdul în „sală", dar n-a mers; satul se obișnuise așa: vara la frăgarul lui Laboș, iarna în grajdul Marcului unde, de praf, nu se vedea om cu om și flăcăii puteau pipăi fetele în toată voia.

Alături de frăgar, pe un tăpșan înclinat, se afla locul unde jucau flăcăiașii care nu împliniseră încă cincisprezece ani. De la ei nici dracu nu aștepta cîștig; lor le ardea numai să se frece de fete și, din cînd în cînd, vreun feciorel, care adunase cu chiu cu vai cîțiva bani, venea la muzicanți și-l ruga

pe Puțu, cel cu trîmbița: „Iaca, fă bine și zi mai tare, să auzim și noi.“

În duminica asta, după slujbă, în care popa Ioja ținu o predică încurcată, vorbind de neam, de rege, dar și de democrație (se speriase groaznic cu o zi înainte, cînd văzuse cum s-a stricat manifestația și nu voia să se pună rău cu satul), lumea se adună mai devreme, să poată vorbi în liniște despre cele ce se întîmplaseră: acum, după ce primejdia trecuse, se mirau de înțelepciunea directorului și a lui Ardeleanu. Fără ei, de bună seamă că ar fi început să se taie cu moții și ar fi ieșit rău, că ăia erau încăpățînați și mai degrabă s-ar fi lăsat tăiați pînă la unul, decît să fugă. Pavăl Bitușea se și așezase în capul unei mese și începuse o cuvîntare.

— Da, fraților, Mitru s-o dus la oraș după inginer. Nu voia să se ducă, zicea că se pierde pe acolo, dar însă tovarășul Ardeleanu, mecanicul nostru mult iubit, s-o răstit la el! „Du-te — zice — ia legătura cu partidul!“ Mitru că nu și nu. Atunci, i-o spus și tovarășul director, și Mitru n-o mai zis o iotă. O stat drepți și o zis: „Am înțeles“. Poate încă azi — așa zicea tovarășul mecanic Ardeleanu — vine cu inginerul hotarnic. Ăla face măsurătorile și ne băgăm cu plugurile în moșie. He, hei, cu plugurile, măi!

Vreo doi îl și întrebară cum ar face să se înscrie în partid. Pavăl se gîndi multă vreme, apoi le spuse să mai aștepte. În partid nu intră oricine, e nevoie numai de oameni unul și unul.

— Poate de hoți! sări Laboș, de la tejghea. Tu taci, Pavăle, că știe o lume ce-ai făcut în tîrg... Taci...

Pavăl începu să rîdă cam albastru. Nu peste multă vreme sosi și Cordiș, plin de vînătăi pe față, la braț cu frate-său, Cula. Ceru voie, umilit, să se

așeze la masa țăranilor și plăti un rînd pentru toată lumea. Fusese în vizită la Teodorescu acasă, stătuse de vorbă cu Emilia, îl lăudase pe George din răsputeri și acum voia să se pună bine cu oamenii, dar cei mai mulți îl priveau cu neîncredere și el simți asta.

Afară, Puțu-Țiganul, cu obrajii gata să-i plesnească, sufla în trîmbița lui galbenă. Bobocuț, băiatul lui cel mai mare, scărpina înflăcărat cele trei coarde ale viorii, iar Sprenți, ginerele său, lovea în tobă. În jurul frăgarului se ridicase un nor de praf din care răsăreau fețe asudate, cizme tropotind, fuste învălurindu-se în jurul pulpelor rotunde ale fetelor. Pe laviță, mamele sporovăiau, fiecare ascultîndu-se pe sine. Catița Țuricului, nelipsită din asemenea locuri unde era mulțime, povestea cum a fost bătută de „oameni mascați pe obraz“, își arăta cu mîndrie vînătăile și se lăuda că luase parte la izgonirea baronului. Copiii, în cămăși lungi pînă la călcîie, se vîrau în mijlocul horei și în fiecare clipă se auzeau zbieretele cîte unuia călcat pe picioarele goale, sau îmbutușit zdravăn.

La marginea băncii, ca o mogîldeață de ceară, stătea nevasta lui Picu și alături Rigo, fata ei, rîsul satului. Picu venise în zori, mort de beat, le sculase din somn și le poruncise să-i aștearnă masă, să-i frigă pui și să-i facă supă. Se uitase la Rigo cu un fel de milă care o înspăimîntă de moarte pe fată, obișnuită numai cu bătaia, și-i spuse, chemînd-o lîngă el și pișcînd-o de coapse:

— Mă nănorocită, mă... Am făcut din tine cea mai bogată fată din sat, nănorocită ce ești... Ia stai tu în genunți înaintea mea și-mi mulțămește. Rigo se puse în genunchi, dar nu găsi nici un cuvînt potrivit. Picu o privi cu scîrbă, apoi o scuipă.

— Du-te, să nu te mai văd. Se înfurie că mîncarea nu era gata în cinci minute și-și bătu nevasta, înjurînd-o că nu-i făcuse un băiat, un fecior zdravăn și deștept ca și el, să aibă cine moșteni averea lui. Nevasta se temu că bărbatul a înnebunit și începu să plîngă, ținînd isonul lui Rigo. Atunci Picu le goni pe amîndouă din casă, în curte. Dimineața a venit la ei domnul Spinanțiu și Picu a întors toată casa cu dosul în sus pentru el. A chemat-o pe Rigo și i-a spus, răstit, uitîndu-se în altă parte:

— Să te porți frumos. Îți fac norocul, vacă — și nu meriți.

Pentru Rigo, fiecare duminică era un chin fără margini, dar pentru nimic în lume n-ar fi lipsit de la horă. Avea cea mai frumoasă rochie de brocart verde, cu flori late, aurii, și pe pieptul mare, lăptos, i se înșira o salbă de ludovici. Nimeni n-o cerea la joc. Ea stătea pe bancă, alături de mă-sa, pînă seara tîrziu, cînd perechile se risipeau înlănțuite, iar cei mai zurbagii feciori chefuiau și se băteau ca orbeții; stătea nemișcată, cu mîinile în poală și bătea pămîntul cu vîrful cizmelor roșii, sub cele douăsprezece poale care-i acopereau picioarele. De la o vreme nu se mai gîndea la nimic, nu vedea pe nimeni, deși era cu ochii deschiși: auzea numai muzica și o învăluia un fel de beție mohorîtă. Rareori își putea aduce aminte de cîte ori i se întîmplase una ca asta în viață: cîte un fecior, care băuse în crîșmă și rămăsese fără fată, se oprea în fața ei, o trăgea de mînă și o ducea în joc. În jurul ei feciorii și fetele începeau să facă — muuu... muuu... hu-huu... dar ea nu simțea nimic. Se strîngea toată în fecior și o treceau sudori calde și reci. Pe urmă, cînd acesta îi întorcea spatele fără o vorbă, dușmănos, îl ura de

moarte pe taică-său. De cîtva timp se gîndea să-l opărească în somn cu o vadră de apă clocotită; îi spusese și mă-sii ce vrea să facă și aceasta a început să plîngă și s-o roage să mai aștepte că tot îl ia dracul azi-mîine. Pe urmă, cînd se uitau una la alta, știau amîndouă că le trece prin cap același gînd; bătrîna se înfiora și-și făcea cruce; frica ei o bucura pe Rigo și se ținea după mă-sa mereu, să-i vadă ochii, să citească spaima și rugămintea mută din ei.

„Iacătă-o și pe Măria Ursului... Cum de-o lasă la horă taică-său, sfîntu, pocăitu, milogu? Face pe sfînta Fecioară și toată lumea știe că s-a ținut cu Petrea Marcului și că nu-s cîteva zile de cînd a prins-o Cula Cordiș cu directorul, cu ciungul, sub pod, cu poalele ridicate în cap. Toată lumea știe și feciorii se îmbulzesc în jurul ei, ca muștele pe baligă, bată-i Dumnezeu! Trag la averea Găvrilii, la aia trag... Parcă-i mai multă decît a ei, dar, știe-i Dumnezeu... Numai Gligor a Hahăului stă deoparte și-și strînge pumnii în buzunare. Parcă-și dă Găvrilă fata după un calic, se gîndi cu mulțumire Rigo. Paște, murgule, iarbă verde... Are fața albă, Măria, și zice că nu folosește lapte de castraveți. A întrebat-o într-o dimineață la artizană și a zis că nu folosește. Se laudă, curva. Se laudă, bat-o Dumnezeu, mînce-o sfrenția, să-i cadă nasul în jos, ca la baba Fogmegoaia, aceea de a trăit cu satana pînă ce, într-o noapte, satana a prins-o cu un jandarm și i-a mușcat nasul, cu dinții lui ca briciul."

Măria se oprise departe de frăgar, pe podețul de lemn de peste șosea, și surîdea nimănui. Tatăl ei o rugase să vie la horă, poate-l găsește aici pe Ezechil și să-l cheme să se întoarcă la el acasă, să fie liniștit, că nu se poate să nu se înțeleagă

ei doi. Îi spusese toate astea Măriei, în șoaptă, cu o liniște și o tristețe neobișnuite și atunci, în clipa aceea, ei îi veni să-i povestească totul. N-o putuse face pentru că, prima dată în viața ei, tată-său i se părea un om ca toți oamenii, poate mai slab decît ceilalți. Dimineața, la templu, citise pilda fiului risipitor și Măria o știa pe dinafară, deoarece Găvrilă le-o spunea de multe ori și în casă. „Și a zis cel mai tînăr dintre ei tatălui său : «Tată, dă-mi partea de avuție ce mi se cade». Și le-a împărțit avuția..." Aici Găvrilă închisese ochii și prin toată adunarea trecu ceva, ca un fior ; pe fața albă a lui Găvrilă curgeau sudori bogate. Nu și le ștergea. Tăcu mult timp și pe urmă citi cu voce liniștită, străină, toată pilda. Apoi, ca de obicei, se cîntă un psalm. David, feciorul lui Găvrilă, care cînta la armoniu, simțise și el zbuciumul tatălui și cîntă așa de frumos, încît din nou oamenii simțiră că în casa lui Găvrilă s-au petrecut lucruri neobișnuite. Cînd veni rîndul predicii, Găvrilă se sui la amvon și începu :

— Astăzi, eu n-am să vă spun nimic vouă despre fiu, despre fiul risipitor, ce despre tatăl lui. Căci păcatele fiilor din păcatele părinților se trag, din cele știute sau ascunse tuturora. O, vai ție, tată, care nu ți-ai știut păzi fiul de ispită, care l-ai depărtat de tine prin dărnicia ta prostească, prin supunerea ta față de el. Dar însă, vai și ție, tată, care n-ai răsădit întru fiul tău dragostea, căci zice apostolul : „Fără dragoste sîntem aramă lucitoare și chimval răsunător".

Se oprise pe neașteptate, el care vorbea cel puțin două ceasuri și, deschizînd Scriptura, citi : „«Luați jugul meu asupra voastră și învățați-vă de la mine că sînt blînd și smerit cu inima și veți afla hodină sufletelor voastre. Că jugul meu este

bun, și povara mea este ușoară.» Așa au zis domnul. Doamne, dă dară hodină sufletelor noastre, învață-ne."

Cîteva muieri plîngeau. Nu înțelegeau nimic, dar plîngeau, ca și cum Găvrilă și-ar fi luat rămas bun de la ele. Se gîndeau la mulți oameni care muriseră.

...Și Măria, oprită pe podeț, se uita drept la frăgarul înconjurat de praf și nu-l vedea. Era frumos, soarele se culca încet, devreme, prin pomi se furișau raze, și o căldură bună îi mîngîia umerii. Ezechil nu era acolo. Știa că dacă va veni, o să-l poată duce acasă. Tresări. Ion Sofron Poțocu se oprise în fața ei, mieros: era urît, puțin ghebos, cu mîini subțiri și lungi și se ținea după ea de doi ani de zile. Gurile rele spuneau că el l-ar fi înjunghiat pe Petrea în noaptea aceea fără lună, dar Măria nu credea. Nu credea nici că Petrea a fost omorît: asta nu se putea, deși era adevărat.

Poțocu o luă de mînă, ușor, cu grijă, el care era spurcat la gură și-i plăcea să spună numai porcării fetelor, să le rușineze și să rîdă de ele.

— Vină, mîndră, vină să te joc!

Cînd intrară în horă, feciorii se dădură puțin în lături, să le facă loc. Mai toți erau feldii lui Ion, care le plătea de băut cît doreau, că avea veșnic bani, îl știa duce de nas cum voia pe taică-său, Sofron, fostul primar.

Măria juca lin; mîinile lui Ion, puse ușor pe mijlocul ei, îi simțeau fiecare mlădiere a trupului și, cînd o răsucea cu pricepere, țîțele ei tari îi atingeau ușor pieptul coșcovit; atunci îi venea să urle și s-o sfîșie. Încercă să spună ceva, dar Măria parcă nu-l auzea: obrajii i se îmbujoraseră. Își trecu repede, ca un șarpe, vîrful limbii peste buzele

roșii. Poțocu știa că n-o poate dovedi la joc; el se ostenea foarte repede, îl treceau nădușelile și-l biruia o tusă seacă.

Gligor se apropiase, mereu cu mîinile în buzunare și stătea nemișcat, uitîndu-se la ei cu un zîmbet prostesc. „Nu-i nimic — se gîndea — nu-i nimic. Dar în fundul sufletului îi era ciudă pe Măria: Joacă, uite, cu ucigașul lui Petrea și se bucură de plăcerea jocului. Femeile n-au suflet; îs un fel de mîțe rele." Ion Poțocu aruncă lui Puțu cîteva sute, să zică mai departe, și toți feciorii strigară în cinstea lui. Asta-l făcu să se umfle în pene și să-i mai treacă slăbiile.

Gligor, întîmplător, dădu cu ochii de Rigo; fata se uita drept la el și rînjea urît. O clipă vru să se ducă la ea, s-o cheme la joc. Se opri la timp și-i zîmbi, cu toată gura. „Prostule", făcură buzele fetei, drăgăstos de data asta. Îi plăcea trupul lui mare, pietros. Dar Gligor nu mai avea ochi pentru ea. Se întorsese iar spre horă.

În crîșmă, Cordiș plătise al doilea rînd. Suferea. Altădată, după atîta băutură, ar fi spus: „Ei, și să mai lăsăm lumea, să zicem un cîntec de-al nost." Acum nu îndrăznea. Îl asculta pe Pavăl cum se laudă și cum îi laudă pe comuniști, și știa că o face în contra lui, parcă i-ar fi dat cu tifla. Îl aproba din cap, îi repeta cuvintele și celălalt prindea și mai mult curaj. Cula se pilise și moțăia. Așa era el: cînd nu era de serviciu, dormea tot timpul, frînt.

Pe geamul mic, din spatele lor, se vedea fundul curții lui Laboș, răstoaca plină de apă verde, strălucitoare, răchitișurile tinere, roșcate. Deasupra apei pluteau scame alburii. Lui Cordiș îi venea să plîngă. Ar fi vrut să spună: „Nu-i pe lume sat ca al nost", și n-avea curaj.

Puțu ridică trompeta în semn că vrea să se odihnească. Feciorii îl suduiră, fetele țipară. Puțu se întinse pe bancă și Bobocuț începu să-i facă vînt cu pălăria verde, soioasă.

Fetele se luară de braț și, în șiruri lungi, începură să se plimbe pe uliță în jos, să le mai iasă praful din nări; feciorii umplură crîșma. Numai Gligor veni lîngă Măria și, cînd ea vru să se ducă cu celelalte fete, o luă de braț, atît de tare încît ea își înăbuși un strigăt.

— Stai aici — zise el — de ce joci cu Poțocu?

— Nu mi-i voie?

— Ai putea avea atîta obraz, să nu joci cu el, spuse Gligor cu răutate.

— Gligore, vezi-ți lungul nasului, se supără Măria. Cu ea nimeni nu vorbea în felul acesta.

— Mi-ești dragă și am să te iau. Am vorbit cu bacea Găvrilă.

Înlemnită, ea se întoarse spre el. Trebui să se uite în sus, era prea înalt. Roșeala o năpădi atît de tare, că-și duse amîndouă palmele la obraji. Gligor se uita mereu înainte, peste acoperișul casei din față, unde, pe coș, clămpănea o barză costelivă. Atunci se opri lîngă ei Marcu Petrii Simii, întinse mîna și o mîngîie pe Măria pe cap:

— Ei, fată dragă, azi erai nora mea... dacă Dumnezeu nu-mi lua feciorul... smiorcăi el. Că, doamne, tare te-am iubit eu pe tine și tare-am vrut să-mi fii noră.

Altă dată Măria ar fi căzut jos la asemenea cuvinte, sau ar fi plîns. Acum îl privi pe Marcu cu ochi curați și se simți stingherită din pricina lui Gligor.

— Dumnezeu să-l ierte, bace Marcule. Și se uită în altă parte. Marcu, jignit, se depărtă bodogănind. Numai el știa de dragostea celor doi, pe

care o încurajase, deoarece nădăjduia să pună mîna pe ceva pămînt de la Găvrilă, cu care se dușmănea de vreo zece ani, dintr-o nimica. Îi plăcea și fata: era bună, frumoasă, cinstită. Pînă acum vorbiseră de nenumărate ori despre Petrea. Măria venea la ei să plîngă cu toții împreună și uite, l-a uitat.

Măria se întoarse spre Gligor:

— Să nu-mi mai spui niciodată așa ceva. Auzi, niciodată.

Se depărtă de lîngă el. Gligor voi să se ia după ea, pe urmă se răzgîndi. „Las', că-ți bagă Găvrilă mințile în cap, fîșneață!" își spuse, furios.

Pușu începu din nou să cînte. Tocmai atunci, de peste drum, din casa lui Cloambeș ieși Picu, îmbrăcat în negru, apoi Spinanțiu, cu ochelari de soare pe nas; la urmă Cloambeș și nevastă-sa. Grupul străbătu ulița cea mare și se apropie de frăgarul unde Pușu încremenise de curiozitate. Spinanțiu își scoase pălăria și, înclinîndu-se, spuse cu glas subțire:

— Bună ziua, petrecere frumoasă, fraților!

Feciorii, dintre care cea mai mare parte fuseseră ieri pe imaș, la adunare, tăceau fisticiți și numai cîțiva răspunseră cu jumătate de gură.

— Petrec tinerii, zise Cloambeș. Îndată lăcrimă: aici ar fi fost și al nost dacă nu-l omorau păgînii. Al nost, să știți, o fost în Gărzile lu' domnu Maniu, spuse el încet. Aurelia plînse puțin.

— Da, datinele, splendidele noastre datini, murmură Spinanțiu.

— Întocmai, zise Picu. Cum ați binevoit a spune...

În realitate, Spinanțiu se temea. Fuga baronului îl năucise. Nu mai înțelegea nimic și trecea de la furie la deznădejde. Se hotărîse: îndată ce

ajunge la oraș își dă demisia din partid cu zgomot și se înscrie la social-democrați. Ceea ce făcuse Papp era monstruos. Să-l lase aici, în satul acesta, unde oamenii îl urau! Nu putea pleca înapoi cu trenul, n-avea curaj, așa că aștepta să trimită Papp mașina după el; totuși, atît de nesimțit nu putea fi încît să-l părăsească definitiv. Ce? El era de vină că nu reușise manifestația? Papp era de vină. Profesorul Suslănescu avusese dreptate. Dacă era vorba de viitorul politic, baronul ar fi trebuit să-și împartă moșia, să facă o festivitate imensă — și luncanii nu l-ar fi uitat niciodată. Acum, faptul că ieșise la horă se datora lui Baniciu care primise, prin Picu, un bilet de la baron: *„Fă cum crezi. Ai mînă liberă."* Baniciu rîsese mult, bine dispus.

— Dacă mă lăsa pe mine, rezolvam, spuse încîntat. Acuma, micuțule, o să faci foarte bine și o să te prezinți la horă, cu camaradul Picu, o să vorbești cu oamenii prietenește, o să plătești de băut, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Dacă poți, plasează niște chestii politice, dar fin. La noapte o să fie un dans nemaipomenit și e bine să fii văzut între oameni.

— Ce dans, ce vorbiți? se sperie Spinanțiu. Dacă aveți intenția să... în sfîrșit, eu nu mă bag, dar e mult mai bine ca eu să nu fiu văzut.

— Nu! Cum am zis. Și nu te uita așa la mine, răcni pe neașteptate Baniciu, că te tund ca pe o oaie. Crucea și dumnezeul mă-tii de avocățel. O luați cu vorbe, cu palavre și pe urmă să dreg eu! Nici o vorbă, că-ți fac boiangerie la nas!

— Bine, bine, acceptase Spinanțiu, speriat. Nu-i nevoie să fii grosier, pentru asta... În regulă...

— Ești bun... rîse Baniciu. Ești bun și deștept. La horă, nene, cu țăranii, în mijlocul poporului, altfel vi-i fură comuniștii și pe urmă puteți să vă regulați între voi.

— Haide, Puțule! strigă Picu. Domnu atvocat vrea să vă vadă flăcăi...

— Haidee! strigă cineva.

— Da ce ni-s noi, bohoți, să se mire la noi? strigă pe neașteptate Gligor, și Spinanțiu încremeni. Bine că țiganul începuse cîntecul, așa că în curînd norul de praf se ridicase iar în jurul frăgarului. Spinanțiu îl urma pe Picu, salutînd mereu.

— Asta-i muierea mea, zise Picu tare. Și asta mi-i fata...

Spinanțiu se înclină și le strînse mîinile asudate, pe urmă, fără să se gîndească prea mult, se aplecă în fața lui Rigo, care se uita în pămînt, topită.

— Nu vreți... în sfîrșit, domnișoară, să-mi acordați un dans?

Rigo își ridică fața și rămase cu gura căscată. Picu roși ca un curcan și zbieră:

— N-auzi? Domnu atvocat zice că să joci cu domnu atvocat!

Pe banca muierilor se lăsă o liniște nefirească. Nevasta lui Picu, înlemnită, se uita în jur fără să vadă și să priceapă nimic. Atunci Rigo sări în picioare și-și potrivi fustele, bătîndu-le cu palma. Buzele-i murmurau ceva, nici ea nu știa ce.

Cînd dansatorii văzură cu cine joacă domnul, mulți se opriră pe loc. Cîțiva chicotiră și Spinanțiu se dădu la toți dracii pentru imprudența lui. Departe de Picu, a cărui violență îl liniștea, îi era frică și mirosul de praf, de trupuri asudate, de picioare, îl făcu să pălească. Întinse mîinile, cuprinse mijlocul fetei și ea îi strînse umerii cît putu și-și puse sînii grei, plini, pe pieptul lui. Spinanțiu

începu să dea din picioare; din stînga și din dreapta feciorii îl izbeau, îl călcau pe pantofii de antilopă. Vedea, ca într-un panopticum, fețele lor roșii, cefele groase, frunțile înguste, ochii tulburi, roșii. Rigo, dezlănțuită, sărea, se frămînta, îl răsucea ca pe un fus. Nu-i păsa că se aud rîsete, mugete, nu-i păsa de nimic. Se jură, în gînd, că nu mai vine niciodată la horă acum, după ce a fost fericită în văzul lumii. Spinanțiu se lăsă în voia ei. Avea senzația că, brusc, se împuțise, contaminat de duhorile din jur. Feciorii aruncau mereu bani țiganilor. Fără să-și ia trompeta de la gură, Puțu îi prindea cu mîna cealaltă. Pe Spinanțiu îl dureau urechile, parcă-i sîngera creierul. Problema țărănească? O mitralieră, o ladă de cartușe, de fiecare sat, asta-i!

S-a terminat. Ieși zdrobit și încercă să zîmbească.

— Fetița dumneavoastră dansează ca o balerină, îi spuse lui Picu. Acesta nu se supără.

— Așa-i. Îi cam curvă, spuse gînditor. O pișcă pe Rigo de bărbie și-i făcu cu ochiul. Ai? Oi vedea ce mulțămită mi-i ști da, mai încolo, nu acuma.

Rigo nu-l auzi. Se repezi și, luînd mîna lui Spinanțiu, o sărută. Acesta se pierdu de tot, trase aer în piept ca și cum s-ar fi înecat.

— Îi bine crescută, rîse Picu mulțumit. I-am dat o creștere foarte drăguță. Îl podidi tusea și aprinse o țigară, s-o potolească.

La începutul dansului, Ion Poțocu umblase s-o caute pe Măria. Gligor îi tăie calea și, cu vocea lui obișnuită, moale, îi spuse:

— Mă Poțoace, găsește-ți tu alte fete, mă, dragă...

Poțocu înlemni. Se uită lung la Gligor. Poate înnebunise, nu știa că el are cei mai mulți prieteni din sat?

— Da, da, Poțoace — repetă Gligor, apăsînd asupra poreclei — fă așa cum te sfătuiesc eu. Ca un părinte-ți sînt.

— Gligore, vrei să te găuresc, poate?

— Du-te-n treaba ta, îl sfătui Gligor, plictisit.

— Bine, zise liniștit Poțocu. Acuma ascultă și tu: Cară-te frumos acasă și te culcă că, altfel, la spartul horei, te împung. Gligor începu să rîdă, întunecat.

— Meri din calea mea, că te pișc de nas și ți-l rup jos, Poțoace, taică. Meri, dragă... Și fă cum zic eu, că mi-s mai cuminte.

Poțocu îi întoarse spatele. Peste puțin timp își adună toți prietenii la o parte și, cu capetele apropiate, începură să șușotească.

Măria umbla încoace și-ncolo, întrebînd pe toată lumea dacă nu-l văzuseră cumva pe Ezechil. Nimeni nu știa de el: cîțiva îi spuseră că au auzit de la cineva că s-ar fi dus din sat, acum trei zile, Dumnezeu știe unde.

Picu îl lăsă pe Spinanțiu cu muierile, spunîndu-i că dacă mai vrea să joace cu fata lui, el n-are nimic împotrivă. Fata nu prea are chef să joace, dar de plăcerea lui o să se supună. Intră în crîșmă și, văzîndu-l pe Cordiș, îi făcu semn să intre în odaia „domnilor".

Aici nu venise încă nimeni. Era răcoare, plăcut.

— Eu nu mă pun împotriva satului! îi spuse Cordiș, de la început. Picu îl privi lung, cu ochii lui răi.

— Ți-i frică, ce? Nici ieri nu veniși.

— M-or bătut muierile, am fost beteag.

— Am auzit.

— Unde locuiește acum derectorul? se aplecă deodată Picu spre el și-l prinse de mîneca hainei cu degete de fier.

— Nu știu, ce-mi pasă mie unde locuiește el?
— Am auzit cum că la baba Fogmegoaia, cu Ardeleanu și cu jidovul..
— Poate fi...
Picu începu să rîdă.
— Dascăle, ești prost și fricos...
— Cum îți permiți! strigă Cordiș, făcîndu-se vînăt. Așa-i! Așa-mi trebuie, dacă mă bag între voi și nu păstrez distanța!
— Taci, dracului! Uite ce faci: te duci la derectoreasă și afli de la ea dacă Todorescu îi la mecanic. Și vii să-mi spui.
— Da cine ești tu, să-mi poruncești mie, Picule? Ți-ai luat nasul la purtare. Ia te uită la el, că...
— Vorrba! A zis dom' căpitan să te duci.
Cordiș începu să se scarpine pe frunte.
— Cu mine să vorbești respectuos, spuse moale, fără convingere.
— Bine, domn învățător, faceți bine și duceți-vă, vă rog, foarte mult și tare...
— Asta-i altceva... Tu nu ești om rău, Picule, da prea ți-ai luat nasul la purtare. Da ce vrea dom' căpitan? Mă duc, sigur.. acuma chiar...
Cînd Cordiș ajunse în ușă, Picu îl opri:
— Iertați vă rog. *Duceți-vă*, eu așa am vrut să zic.
Și, după ce Cordiș ieși, își spuse: „Îmi place de mine. Doamne, dă-mi sănătate!"
Ca să scape de Poțocu și de Gligor, Măria trecu de cealaltă parte a uliței și se așeză pe banca din fața casei lui Cloambeș. Era obosită, o supărau și praful, și muzica. Pînă nu de multă vreme, cum venea duminica, începea să tremure de dorul horei, să poată juca cu Petrea. Pleca de acasă pe furiș, cu inima ticăind, se strecura prin albia secată a răstocii. Bucuria-i era înjumătățită de frică: dar dacă cineva o

spune lui Găvrilă că a fost la horă ? Acum se mira singură cît de străine i se par toate astea și fără rost. Ar fi vrut să fie singură pe cîmp, s-o bată vîntul, să-și scoată cizmulițele și să umble desculță prin iarbă... Să se culce pe spate, pe malul Teuzului și să se uite la norii roșii ai înserării. Auzi parcă vocea groasă a directorului și ceva dulce și cald o năpădi pe dinăuntru — nici ea nu știa ce — și i se făcu rușine. Se gîndi că dacă el i-ar fi spus, ca odinioară Petrea, să meargă cu el în lume, s-ar fi dus, fără să se uite înapoi. „Săracu, îi olog, da atîta de bun!" Dacă n-ar fi fost războiul, ar fi vorbit cu Găvrilă și, azi, ea era învățătoare...

Ezechil nu era nicăieri... Îi părea bine aproape. Fără el în casă, nu se temea.

— De ce ai zis să nu-ți spun că mi-ești dragă și că vreau să te iau ? Ți-i scîrbă de mine ? auzi vocea rugătoare a lui Gligor.

— Tu nu mă poți lua, Gligor, spuse încet.

— Da de ce ? Te iau, Mărie, că mă mistui... Se așeză grijuliu la celălalt capăt al băncii și-și strînse mîinile mari între genunchi. Mărie, eu capăt pămînt, acuma. Mîine, ori poimîine. Nu-mi trebuiește nimic de la taică-tău. Mi-s lucraș bun... și mi-s destul de frumos... Îs mare, zdravăn... Te-oi ține bine, nu-i răbda de foame. Nu te-oi bate. Eu știu că... Se înecă și roși.

— Ce știi ? șopti ea.

— Știu că... ți-o fost drag fie iertatu. Își întoarse spre ea fața mare : Da ce putem face, dacă o repauzat ? Am vorbit cu taică-tău. O zis că...

— Ce-o zis ?

— O zis că... bine. O zis că nu i-i scîrbă de mine.

— Nici mie, Gligore, doamne iartă-mă, de ce să-mi fie ?

— Atunci cînd punem actele ?

— Gligore, dragă, eu mi-s însărcinată, spuse atunci Măria, foarte limpede și nu se mai uită la el. Ai să-mi spui curvă, toată viața.

Dincolo de drum, flăcăii chiuiau. Cîțiva se și păruiseră, dintr-un nimic, așa cum se întîmpla în fiecare duminică și se spălau la artizană de sînge. Pavăl Bitușea intrase în joc și nu se auzea decît vocea lui:

„Bată-te Dumnezeu, nană,
Și cîrpa ta cea cu pană!
Și cîrpa și zadia!
Că mîncași inima mea!"

Pe ulița mare se plimbau flăcăii cu fetele. Se țineau de batistă. Așteptau să se însereze, să se strecoare prin stufărișul răstocii.

Clopotul bisericii bătea de vecernie, babele se grăbeau.

— Mințești, șușoti Gligor.

Măria ridică din umeri.

2

Se înserează. Cerul e uscat, încremenit, depărtările pustii, vinete; Laboș a scos cîteva lămpașe și le-a atîrnat de crengile frăgarului; roiuri de țînțari flutură în jur, ca o pînză verzuie, subțire. Cu cele din urmă puteri, Pițu suflă în trîmbiță, împrăștiind o ploaie de scuipat; Bobocuț a făcut scurtă la mînă, îi curg lacrimile și în timp ce trage arcușul pe strune, vorbește cu tată-său:

— Mai bine m-ai fi omorît cînd m-am născut, să mă fi țipat în fîntînă. Să mă fi dat la porci. Să mă fi pus pe foc...

Dacă s-ar opri acum, flăcăii i-ar sparge vioara. Cîntă și înjură. Mîine iese cu porcii și poate dormi cît vrea. Și nici banii nu-s răi... Se adună destui, duminică seara.

Au venit și o mulțime de moțogani și moțogance tinere: unul care părea un fel de șef s-a înclinat cu pălăriuța în mînă în fața luncanilor și le-a spus:

— Am venit să jucăm și noi. Plătim. Faceți bine și nu vă legați de noi, că ni-s tare bucuroși. Ne dă pămînt și nouă.

Sînt bine simțiți. Nu se bagă, joacă la margine, într-un fel ciudat, poate de unde au opinci și nu cizme.

— Bată-ți Dumnezeu trîmbița, tată, că mi-ai spart urechile. Și cînți prost, nu știi cînta, ce te bagi? geme fără încetare Bobocuț. Puțu nu-l aude. În fiecare duminică seara, deși nu bea nici un pahar, e surd ca peretele și beat de atîta suflat, se clatină pe picioare; dacă nu l-ar duce cei doi feciori, ar cădea în șanț. Abia joi, pe la prînz, începe să audă și atunci e foarte bucuros, rîde toată ziua.

Cîțiva feciori au venit la Gligor și i-au spus să meargă acasă, pe furiș, pentru că prietenii Poțocului vor să-l taie. Gligor nici nu i-a auzit. S-a învîrtit printre feciori și fete, amețit, pe urmă s-a dus la Rigo și a cerut-o la joc. Ea l-a privit semeață:

— Nu joc cu tine. Ești marhă mare, nu știi juca.

— No, atunci mă iartă. Serbus.

În crîșmă, prin fumăraie, oamenii cîntă:

„Pe marginea gropii mele
Sămănați-mi viorele..."

Vasalie a Milionului a venit de la primărie și a spus că a vorbit cu Mitru Moț, la telefon: zice că sosește astă-seară cu inginerul și cu un șef al

partidului. Oamenii s-au bucurat: în cîteva zile pot să se bage cu plugurile în moșie.

De la templul pocăiților se aud acordurile armoniului, prelungi și triste: templul e crîșma și hora lor.

Seara, pe pustă, e o tăcere atît de mare, că se aude uneori fluieratul unui tren de foarte departe, ori țipătul cucuvelei din turnul bisericii, ori radioul părintelui, dacă uită vreun geam deschis.

Dinspre pădure se naște o lună ca un dovleac; alunecă puțin deasupra pomilor, îi părăsește și se ridică.

Puțu începe marșul de plecare; cîțiva feciori se reped la el, îi umplu buzunarele cu bani și-l amenință că, dacă nu mai cîntă, îl aruncă în răstoacă. Bobocuț nu mai poate vorbi. Geme: — Aoleu, la ce mă făcuși? La ce, la ce, la ce, la ce, di, ri, ri, și di, ri, ri, și di, ri, ri...

In clipa cînd Măria, văzînd că Ezechil nu se ivește, voi să pornească spre casă, Gligor îi ațînu calea.

Nu-l vedea, erau în afara luminii de la frăgar; îl simțea numai gîfîind, ca după o alergătură.

— Mărie, mie nu-mi pasă. Oi spune că-i a meu. Nu l-oi bate niciodată.

Ei i se făcu milă. Se gîndi, mirată, că-i era milă și de taică-său, și de Gligor. Întinse mîna și puse palma pe pieptul lat al feciorului; inima lui bătea așa de aproape, de parcă o ținea între degetele ei.

— Gligore, eu vreau să mă duc la oraș... Poate că... Eu aș vrea să ajung dăscăliță.

— Aha, precep. Vrei să fii doamnă.

— Nu. Dăscăliță.

— Cine ți-o băgat asta în cap, tu, fată?

— Domn derector...

— Aha, spuse el, cu respect. Și cînd te duci?

— Nu mă duc niciodată, Gligore. Îi numai un gînd.

— Și ce faci cu pruncu? În care lună ești?

— Întorc în a treia. Cu pruncu? Nu știu acuma, Gligore. Să văd ce zice tăicuța.

— Nu te temi de el?

— Nu. De ce să mă tem? Îi bun.

— Poate că-i bun. I se rupea inima și se silea să vorbească, să mai întîrzie Măria lîngă el.

— Mărie, tu om ca mine nu găsești...

— Știu, Gligore dragă.

El își aprinse o țigară, cu mare greutate.

— Dară nu găsești, spuse amărît. Îs ca gunoiul. Plină-i lumea.

Nu-și dădea seama de ce nu pleacă fata, ce mai are de împărțit cu el. Nu-i era drag. Poate că se tulburase la minte din pricina morții lui Petrea.

Într-un tîrziu ea îi întinse mîna.

— Vină pe la noi, Gligore...

El tresări.

— Îți mulțumesc pentru această vorbă. Oi veni mîine. Du-te cu Dumnezeu, sănătate bună.

Se întoarse la frăgar să se mai uite la feciori și la fete. Atunci îl înconjurară prietenii lui Ion. Acesta păși înainte, se crăcănă și începu să-și croiască tureacul cizmei cu vîna de bou.

— Ce-ai zis tu, azi, către mine, Gligore? întrebă, răutăcios. Cum ai știut tu zice?

Gligor se uită la el, parcă nu-l cunoștea, pe urmă-și aduse aminte și rîse.

— Cum ai știut tu vorbi cu mine? Știi tu cine mi-s io?

Atunci se petrecu un lucru neașteptat: Gligor urlă atît de tare, că încremeniră toți, iar muzicanții se opriră. Nici nu era un glas omenesc.

— Mă Poţocule! Tu vezi mînurile mele? Le vedeţi, mă, feldii Poţocului? Cîţi vi-s voi? Opt? Nouă? Mereţi dinaintea mea, că vă omor pe toţi! Mă Poţocule, uită-te, mă, la mînurile mele!

În lumina chioară a lămpaşelor acoperite de ţînţari, Gligor părea uriaş. Întindea sub nasul Poţocului un pumn cît un cap de copil.

Vocea-i scăzu, dintr-o dată. Urmă în felul lui obişnuit:

— Dragă Ioane. Eu te prind într-un pumn. Te prind de gît şi te răsucesc şi-i dobor pe toţi cu tine. Dă-mi pace, că mi-s cătrănit şi vreau să mă duc acasă.

Poţocu întoarse capul, fulgerător. Trei din prieteni se şi mistuiseră. Şi el se speriase de zbieretul acela ca de taur.

— Bine, zise, şi încercă să rîdă. N-am nimic cu tine... Mă — îi veni un gînd — nu vrei tu să fii feldi cu mine? Dă mîna şi hai să bem.

— Mîna ţi-o dau, de băut nu beu. Bună sara, bine că ţi-o dat Dumnezeu minte, să nu te agaţi de mine.

Îl dădu la o parte pe Ion, înlemnit, şi se îndepărtă cu paşi mari. Voia să stea de vorbă cu Ardeleanu, ca în fiecare seară. Mecanicul îi citea din cărţi; el nu pricepea nimic, dar se făcea că pricepe.

3

Duminică, după-prînz, Suslănescu scuipă sînge. Îl podidise o tuse chinuitoare, seacă, fără sfîrşit, şi deodată avu senzaţia unei mari uşurări. Ceva cald, străin şi totuşi intim îi umplu gîtlejul, ca o băutură catifelată. Îşi simţi bărbia umedă, şi cînd

își luă palmele de acolo, le văzu roșii de sînge. George și Ardeleanu erau cu spatele la el, la o măsuță, aplecați asupra hărții satului: voiau să înceapă înscrierile în partid și alegeau punctele strategice de pe fiecare stradă. Îl auziră strigînd înăbușit și se întoarseră. Suslănescu se clătina, cu fața și mîinile năclăite întinse spre ei.

— Ce-i asta? întrebă cu o voce ciudată, gîlgîitoare. Uitați-vă... Ce-am pățit?

Abia acum, cînd sîngele începu să se răcească pe pielea lui, nedumerirea lui se schimbă în spaimă, îi urîți brusc fața palidă, nerasă.

Cei doi săriră, îl dezbrăcară, îl spălară, îl culcară în pat, cu mișcări stîngace, greoaie. El le spunea tot timpul: „Lăsați, de ce?... S-o fi rupt o arteră", și-n tot timpul acesta se gîndea că *asta* se întîmplă cu *el*. Aștepta zadarnic durerea; în mintea lui sîngele era asociat cu suferința ascuțită, cu o inconștiență subită, ca prăbușirea bruscă într-un coșmar, și acum nu simțea nimic. Își deschise ochii: George era în picioare, lîngă pat și, pentru că părea sincer nefericit, Suslănescu îi surîse cu bunătate.

— Ai răcit... în noaptea aceea... pe cîmp, spuse penibil, numai pentru că trebuia să spună ceva.

— O, da de unde! Nu atunci... sînt bolnav mai demult... Acuma a plesnit. Se strîmbă, ștrengărește: Am rupt-o-n fericire. Nu-și aducea aminte cînd auzise expresia asta golănească, poate în timpul refugiului. Fu nespus de fericit că i-a venit acum. Își dădu seama că George îl privește cu milă. Nu bravez, spuse rece... E... ciudat.

— Trebuie să plecați numaidecît de aici! interveni Ardeleanu. E serios, cum să nu fie... Începu să se plimbe cu pași mari prin odăiță. Cu trenul nu se poate, e o nenorocire... Trebuie să vă vadă

un doctor, să vă internați în spital... Tu-i mama ei de treabă... Cum facem, dom' director?
George nu răspunse. Suslănescu rîse:
— Dumneata ești un om practic, Ardeleanu. E minunat. Da, ai dreptate... trebuie să plec. Păcat.
— Poate cu mașina... Mitru a telefonat că vine și tovarășul Jurca, și atunci...
— E splendid... O mașină comunistă, ducînd un bolnav... Face de-un articol la ziar, înainte de alegeri, nu? Se rușină. Iertați-mă... n-am vrut să spun ceva urît... Se înecă și fața i se congestionă.
— Incearcă să nu tușești, spuse repede George. Reține-te...
Suslănescu dădu din cap, ascultător. Își mușcă buzele. Îi vîjîiau urechile, parcă ceva-l gîdila în piept. Pe urmă se liniști.
— O victorie, spuse gîfîit. George îi puse mîna pe frunte: avea palma aspră și rece; ca sub o mîngîiere, Suslănescu închise ochii. „Doamne, Dumnezeule, se gîndi. Fraternitatea virilă, tandrețea stîngace a acestor oameni... ce lucruri necunoscute." Voia să fie singur și pentru asta nu trebui decît să închidă ochii și să respire încet, regulat.
— Sst! făcu Ardeleanu, să-l lăsăm să se odihnească... Ieșiră amîndoi, în vîrful picioarelor.
Își simțea corpul ușor, ca într-o baie dezmorțită si-l putea gîndi, detașat: trecîndu-și palmele peste pieptul slab le apăsă îndelung, încercînd să ghicească tactil procesul misterios de distrugere dinăuntru. Nu credea, era fericit că nu crede, ca de-o dovadă neașteptată de curaj, de vitalitate. „Ce-ar mai trebui să mi se întîmple, ca să mă descopăr — se întrebă — și ce valoare ar avea descoperirea asta?" Nu știa măcar dacă dorește să dea un sens acestei descoperiri; era adevărată, era a lui, ceilalți și le aveau pe ale lor, tot atît de importante,

unice și primordiale. În realitate, singurul lucru adevărat era carnea lui, care murea fără să sufere și, dincolo de asta, întrebări de o tristă banalitate, care nu-i aparțineau și nu-l angajau cu nimic. Îi venea să rîdă de lipsa lui de curiozitate, de indiferența cu care-și privea viitorul, numai pentru că scuipase puțin sînge, o cantitate infimă, care se refăcea în clipa asta. Își aducea aminte că, după eliminarea lui Andrei Sabin din liceu, voise să se sinucidă; n-o făcuse și găsise zeci de justificări, în afară de una singură, cea adevărată: avea dreptul să trăiască, nu pentru că viața avea un sens și el era obligat să-l descopere, ci dintr-un optimism pe care și-l ignorase și care l-ar fi făcut să se simtă meschin și animalic cu cîteva luni înainte.

Prin geamul mic al odăiței pătrundea, de afară, o lumină prăfuită, confuză; mobilele modeste, cărțile înșirate în lungul pereților căpătară un luciu nou și viu. Îi părea rău că n-a înțeles niciodată muzica: acum, dacă și-ar fi putut lega starea aceasta sufletească de un crîmpei de melodie, ea l-ar fi ajutat să reziste mai tîrziu, în spital, cînd spaima egoistă a celorlalți și lupta inutilă împotriva morții îl va cuprinde și pe el.

În clipa asta ar fi vrut să aibă alături de el nu pe George (îl simțea depărtat, opac, din pricina războiului prin care trecuse, a frămîntărilor lui sociale, care ascundeau, era sigur de asta, o frică tot atît de mare, poate mai profundă și mai deznădăjduită decît neliniștile lui din clipa cînd începuse să se gîndească pe sine pînă acum) — ci pe părintele Potra: să stea de vorbă cu el despre Dumnezeu, despre credință și despre toate alegoriile poetice ale religiei, născute din teamă și din febră.

din dorința violentă a oamenilor de-a se simți unii pe alții, de-a se dărui, ca să nu mai fie singuri.

Mai tîrziu, cînd afară începu să se însereze, George se strecură înăuntru să-l vadă ce face. Suslănescu, cu ochii mari deschiși, părea să aștepte ceva. Îi făcu un semn să se apropie și să se așeze pe marginea patului.

— Cum te simți? întrebă George și din nou îi puse mîna pe frunte.

— Bine, mulțumesc...

— Știi, nu e atît de grav. În lagăr am avut un camarad... tuberculos. Se îmbolnăvise în timpul asediului... În lagăr s-a vindecat... Desigur, nu de tot, dar, în fine... simțitoare ameliorare și...

— Da, am să mă vindec, evident. Vreau.

— Te las. Odihnește-te... Mîine te transportăm, te internezi și, peste cîteva luni, ești în stare să-ți reiei activitatea...

Suslănescu se scutură ca de un fior. N-avea nevoie de asemenea cuvinte; îl pîndi pe George: părea bătrîn, trist. Scoase mîna de sub pătură și o puse pe mîna lui. Instinctiv, celălalt voi să și-o retragă. Se reținu în ultima clipă; Suslănescu oftă. Știa că de acum înainte va face gestul acesta pur de mii de ori și ceilalți îl vor primi cu indiferență: pentru că bolnavii, oricît de plicticoși sînt, nu trebuie iritați.

— Nu face nimic, îi spuse lui George, care părea jenat.

— Iartă-mă...

— Nu e nimic... Eu nu ți-am fost prea simpatic, nu-i așa?

George se întoarse spre el.

— Spune-mi, de ce te chinui dumneata singur? Crezi că are vreun rost?

— Mai demult, îmi făcea o oarecare plăcere. Mă izola de ceilalți... era și un fel de-a le-o lua înainte. (Pe sub pernă își mîngîia mereu pieptul, cu o ușoară senzație de repulsie.) Cred că, cu timpul m-aș fi acrit. Acum, desigur, e altceva...

— De ce? întrebă George, mai interesat decît voia să pară.

— După tot ce ne-ai povestit, atunci, mai întrebi?

— A — făcu George — desigur.

Suslănescu se simțea foarte indulgent; se gîndea: „Parcă nu e indiferent cum realizezi mizeria propriei tale ființe... El a făcut războiul, de aceea i se pare că înțelegerea lui are o anumită măreție."

— Dacă ne-am putea înțelege, cel puțin acum, zise încet, cald. Nici n-ar fi nevoie de prea multă osteneală... Știi, cred că nu mai vreau să mă înscriu în partid...

— N-ai vrut niciodată... era o simplă pornire...

Umerii obrajilor lui Suslănescu se acoperiseră de două pete roșii. Spuse, gîfîind:

— Pornirea a rămas și acum... Cînd îmi aduc aminte... de umilința aceea, aș fi în stare să ucid... Asemenea monstruozități trebuiesc stîrpite, sînt de acord... Sînt mii de lucruri mărunte, practice, care trebuiesc realizate pentru demnitatea umană... așa cum faci dumneata cu Ardeleanu.

— Atunci? zise George.

— Pentru asta nu e neapărată nevoie de mine... și, pe urmă, eu m-aș pierde în aceste mărunțișuri... n-aș putea cultiva nealterate... în sfîrșit, niște idei. Totul e confuz.

— Vrei să te las singur?

— Nu. Aș vrea să-mi explici... de ce ai plecat de acasă?

— E prea lung, Alexandre... Nici eu nu știu prea bine. Am să mă întorc, de altfel. Sînt infirm și...

— Știi bine că nu ești. Dar ai să suferi... (voia să spună „ai să te prăbușești") pentru că vrei să realizezi o unitate absolută între voința și actele dumitale, o armonie... Crezi că are importanță faptul că dumneata ai pămînt și ești comunist, în același timp?

— Pentru mine, are...

— Dar pentru ceilalți? Oamenii de aici nu vor uita niciodată ce ai făcut pentru ei... iar pentru alți oameni dumneata nu exiști, indiferent ce-ai face... Și, pe urmă, să-ți spun ceva: chiar dacă ai fi făcut din interes personal ce-ai făcut, nici asta n-ar fi avut nici o importanță.

George se ridică nervos:

- Uiți un lucru — spuse aspru — că *eu* n-am făcut nimic. Nici revoluția, nici împroprietărirea... că ele sînt rezultatul unei activități comune... de care vreau să fiu demn Asta e tot. Nu se poate raporta totul la eu, mine, mie. De aceea te chinui dumneata.

— Probabil... Dar asta e realitatea *mea*.

— Atunci n-ai înțeles nimic, ridică din umeri George. Îmi pare rău. Ar trebui să-ți spun cuvinte mari... nu mă interesează cuvintele...

Suslănescu îi întinse mîna:

— Îți mulțumesc... e clar. Dumneata *crezi*... de aceea ești fericit.... Nu mă întrerupe... Fericiți sînt cei ce cred, scrie și în Biblie... Iar să crezi în om e măreț, după ce ai făcut războiul și ai citit cel puțin o carte de istorie. Da, e bine. Comunismul e un entuziasm științific... Da, și într-adevăr soarta mea individuală n-are nici o importanță, nici a dumitale... Dar asta mi se pare cam trist... După toate prin cîte am trecut, iubesc totuși valorile sterile...

Valorile poetice. Acelea care mă exaltă pe mine, chiar dacă nu merit, chiar dacă sînt o zdreanță. Le-am căutat și nu le-am găsit. Dumneata ai impresia că le-ai găsit tocmai acolo unde nu sînt și s-ar putea, dacă ai noroc, să păstrezi impresia asta pînă la moarte.

George îl bătu ușor pe umeri.

— Ești foarte încăpățînat... Ar trebui să luăm totul de la început, să ne spunem lucruri pe care le știm amîndoi foarte bine... despre motorul istoriei, despre proletariat, despre necesitatea istorică a preluării puterii... Ai să-mi răspunzi că toate astea n-o să stîrpească microbii din plămînii dumitale... eu am să-ți răspund că important este să realizăm un astfel de sistem de asigurări sociale, încît să prevenim bolile; ai să-mi răspunzi că asta este o chestie practică, măruntă...

— Și ce-ar trebui să fac, după dumneata, ca să ne putem înțelege... nu dumneata și cu mine... ci eu cu ceilalți.

— Să renunți la *proprietatea* dumitale, oricît te-ar costa. Indiferent de ce-ar zice alții, chiar cei pe care-i iubești...

— Marxist vorbind, să renunț la tot ceea ce, pe plan suprastructural, proprietatea particulară asupra mijloacelor de producție a generat în mine, nu? Ar trebui să devin altul. Mi-ar fi frică de mine... Ar trebui să hulesc ce-am adorat și invers... în fond n-am adorat nimic. Tăcu, închise ochii... Îți urez multă fericire, șopti.

— Vrei să dormi?

— Nu. Sînt trist. Să fii demn de ceilalți... ce frumos sună... Asta se poate realiza însă și prin ipocrizie, prin o doză bună de cabotinism, nu crezi?

— Bazele pe care este organizat partidul comunist — spuse George grav — exclud asta.

Suslănescu se ridică în capul oaselor, îl privi atent.

— A, da, spuse, clipind din ochi cu veselie. Natura umană nu e eternă. Are un caracter istoric.

— Nu crezi asta?

— Ba da, ba da, cum să nu...

Afară se însera albastru.

4

Cinară tîrziu. Baba Fogmegoaia, despre care satul spunea că fusese țiitoarea dracului în tinerețea ei, era zăpăcită că are atîta lume în casă și le făcea toate pe dos. Se și temea să stea cu atîția bărbați, și dormea la o vecină. Suslănescu avea iar febră mare; nu putu mînca nimic, i se părea tot timpul că se scufundă într-o apă caldă și roșie ca sîngele; era leoarcă de sudoare și, cu mîinile ca de cîrpă, își pipăia mereu pieptul. I se părea că Ardeleanu e nemulțumit de faptul că el era aici și voia să se scuze tot timpul. După ce mîncară, George ieși în curte să fumeze; de departe se auzea zvonul stins al horei, țipete.

— Eu am să mă duc acasă, spuse încet.

— E mai bine, tovarășe director...

Ardeleanu nu-l întrebase niciodată de ce s-a mutat la el, poate din sfială. George voise să-i spună de cîteva ori, dar nu știa cum să se facă înțeles și n-avea nici un chef să explice nimic.

Ardeleanu avea prea mult bun-simț deși, din punct de vedere politic, i-ar fi dat dreptate. Asta, propriu-zis, nu-l interesa. Simțise la Ardeleanu

un respect deosebit pentru căsnicia lui; era mai bine să-l lase să bănuiască o neînțelegere oarecare.

Așa cum stăteau alături, privind întunericul plin de umbre vinete, pîndi obrazul mare al celuilalt: cînd trăgea din țigară i se luminau buzele mari, mustața aspră, prost potrivită; părea bătrîn

— Cîți ani ai, Ardeleanu?

— Patruzeci și doi...

— A, da? Îi păru rău că-l întrebase și într-un sens, tăcerea asta greoaie dintre ei doi îl supăra; era sigur că ar fi avut ce să-și spună, trebuia doar început.

— Ești membru de partid de mult?

— Din '37. Din octomvrie.

— Nu ești căsătorit?

— Nu, răspunse Ardeleanu, leneș. Lui George i se păru că simte o ușoară stînjeneală în vocea lui și nu mai insistă; pe neașteptate îl năpădi o senzație de amărăciune: spațiul dintre ei nu putea fi umplut cu cuvinte, erau încă singuri amîndoi, stîngaci, nu intuiau efortul care ar trebui făcut ca să se apere de singurătate; poate de aceea le era mai ușor să vorbească despre tot felul de lucruri exterioare. Nu știa nici măcar dacă ar fi bine să-i spună acum că-l chinuie niște incertitudini... Acum sau altă dată, lui sau altora. Oftă fără voia lui, și Ardeleanu se întoarse spre el, dar tocmai atunci intră pe poartă Gligor a Hahăului, așa că nu-și spuseră nimic. Gligor văzu jarul celor două țigări, veni lîngă ei, își aprinse și el una și fumară tăcuți; abia după un timp flăcăul își dădu seama că a fost necioplit.

— Bună sara, să dea Dumnezeu...

— Vii de la horă? întrebă Ardeleanu. Cum a fost?

— Nicicum. Niște luzi care-și zdrumică mă-runtaiele. Eu m-am uitat, răspunse Gligor cu gîndul în altă parte. „Are s-o silească Găvrilă, n-a fi după capul ei cel prost... Mă duc la ei mîine și-i spun lui Găvrilă că fata e «în stare» și dacă nu se mărită iute o rîde tot satul..." Știa că mîine, la lumina zilei, n-o să aibă curajul să se ducă și asta-l înfuria mai tare.

— Or vorbit oamenii despre pămînt ? se interesă Ardeleanu.

— Nu știu, că nu fusei în crîșmă. Nu mă bag în crîșmă, căci nu-i obicei frumos. Trase aer adînc în piept, și pe neașteptate spuse cu o voce schimbată : Vreau să vă spun ceva, nu știu dacă nu vi-ți supăra. Eu mă însor.

— Bravo Gligore, zise George. Cu cine ?

— Cu fata Găvrilii Ursului, răspunse el arțăgos. Am vorbit cu el de mai multe ori, mai demult. Mi-o dă. Poți ști că mi-o dă, repetă și încercă să rîdă, dar nu izbuti.

— Cu chiaburița ? întrebă Ardeleanu. Îl prinse pe Gligor de mînă : Da alta n-ai fost în stare să-ți găsești ? Tocmai aici, la reacționari tragi ?

— Da de ce să-mi găsesc alta ? Asta-mi place. Îi faină. Îi cu stare. Și... îi place de mine... Încă mai demult... de cînd ne-am ridicat...

Ardeleanu își aprinse o nouă țigară ; după felul cum aruncă chibritul, departe, făcîndu-l să sfîrîie subțire, George își dădu seama, mirat, că Ardeleanu e într-adevăr necăjit din pricina asta ; lucrul i se păru comic ; pe urmă, brusc, o vagă neliniște îl pătrunse : oare Gligor știa de starea fetei, sau vorbea numai așa, ori era cam pilit ?

— Haideți să intrăm în casă, zise. S-a făcut răcoare.

Intrară. Suslănescu, cu fața la perete, dormea greu. Micșorară fitilul lămpii. George știa că ar trebui să plece acasă, dar n-avea putere; îi bătea inima, neliniștită; ce-o să-i spună Emiliei? Ea va crede că venirea lui acasă înseamnă că a renunțat. Ardeleanu părea foarte serios.

— Gligore, faci rău, spuse gînditor.

— Da de ce fac rău? se supără feciorul. Spune-mi, de ce fac rău? Ce, dacă m-am scris la partid, musai să-mi poroncești dumeta pe cine să ieu?

— Tragi la bogăție, Gligore, n-am știut.

— Trage aia, a nevoii... Nu mă vezi cum îs? Îmi trebuiește nevastă, mi-s ca cînele, singur. Fă bine și mă precepe. Fata-i bună, *cinstită*... se opri să vadă ce zice celălalt și, pe sub masă, își strînse pumnii.

— Găvrilă îi dușman! începu Ardeleanu. Nu l-ai văzut? I-am spus să primească să fie primar democrat — și el? Cu Maniu, cu Papp... Tu mi-ai povestit că, odată, cînd ai vorbit despre reformă, o sărit la tine, el, blîndu! Și cu cît ne-om întări noi, cu atîta o să ne fie mai dușman... Și tu te bagi între ei? N-ai văzut cine-i? Și-o gonit feciorul, numa să nu-i dea partea lui de avere! Ai să te strici între ei, Gligore, tu care ești așa de cinstit, de bun... Omule, și apoi fata...

— Să faci bine să nu zici o vorbă asupra ei. Cunosc eu mai bine... Dacă nu trebuiesc în partid, cu muierea mea, mă duc...

— O iubești? întrebă încet George.

Gligor se întoarse, mirat că era și el aici.

— Nu știu. Îmi trebuiește... Cunosc eu toate... și că dumneavoastră i-ați spus să se facă dăscăliță... Rîse batjocoritor: că nu-s altele de dăscă-

lițe... Amu s-a apuca de școală, cu un prunc în brațe!...

Se opri, speriat că se dăduse de gol.

— A, aici ați ajuns? surîse Ardeleanu. Atunci eu nu mai zic nimica.

— Aici am ajuns, cu ajutorul lui Dumnezeu! spuse Gligor, silindu-se să zîmbească larg, în felul lui cam prostesc. Dar George văzu că pe sub masă își strînge din toate puterile mîinile între genunchi și că fruntea i s-a acoperit de sudoare. Îl privi atent, ca și cum nu l-ar fi cunoscut. Era ceva schimbat în toată înfățișarea lui Gligor, nu-și putea da seama anume ce și se simți oarecum intimidat de fixitatea dură a privirilor lui.

— Mie nu-mi trebuiește pămîntul Găvrilii, că ține de el ca cîinele cel rău. Eu oi avea pămînt... O iau că-i cuminte, că-i bună și n-o avut nici un fel de noroc, bat-o focu ei...

În lumina chioară a lămpii, lui George începură să i se închidă ochii de somn; tîrziu, Ardeleanu se uită la ceas:

— Oameni buni, a trecut de douăsprezece... e timpul să ne culcăm... Am vorbit cu Fogmegoaia, ne lasă în pod, e fîn, nu-i frig, luăm o pătură-două...

— Iertați-mă — spuse atunci Suslănescu — vă fac un deranj teribil... Mă simt...

— Nu-i nimic, domnule profesor, sîntem învățați... Gligore, du-te și tu și te culcă...

— Nu mă duc, spuse Gligor, senin. Nu mi-i somn. Poate-mi cetiți ceva din cărți că, doamne, tare-mi place.

George căscă, obosit. Se gîndi că ar fi mai bine să se ducă acasă, să-i spună Emiliei: „Lasă, e atît de fără sens..." Se ridică greoi, se duse la geam și-și lipi fruntea de sticla rece: atunci, prin

curtea vag luminată de lună, văzu o umbră lungă întinzîndu-se de la poartă pînă la zidul casei, bălăbănindu-se pe jos, o clipă, dispărînd.

— A intrat cineva în curte, spuse. Poate s-a întors Mitru.

— N-am auzit mașina, se învioră Ardeleanu și se îndreptă spre ușă.

— Stai! zise George, stai puțin. Văzuse, într-o frîntură de secundă, pe cineva sărind gardul și străbătînd din cîteva salturi curtea. Ardeleanu, cu mîna pe clanță, îl privea mirat. De afară se auziră pași furișați, apoi un obraz se lipi de geam și se trase îndată înapoi.

— Baniciu! țipă Suslănescu. Căpitanul!

Mai mult reflex, George suflă în lampă. În întunericul brusc, li se auziră respirațiile greoaie.

— Cine? șoșoti Ardeleanu.

— Un șef legionar... omul baronului... se ascundea aici, la un țăran...

— De ce paștile mă-tii n-ai spus? scrîșni Ardeleanu.

Dincolo, la ușa odăiței în care dormea Fogmegoaia, se auzi o izbitură puternică, un zgomot de lemn crăpat. Dintr-un salt Ardeleanu fu la ușă și puse zăvorul, exact în clipa cînd o mînă apăsa de dincolo pe clanță.

— Ieșiți pe ușa cealaltă! șopti. Ne omoară aici. Ai armă, Teodorescu?

— Nu... E acasă.

Cineva se azvîrli cu toată greutatea în ușă.

— Tulvai, tulvai! țipă spart Fogmegoaia.

— Taci, că-ți crăp capul! răsună o voce aspră de dincolo.

— Ieșim... o luăm la fugă, ne împrăștiem prin ogrăzi, șoșoti Ardeleanu, rapid. Haidem!

În clipa cînd Gligor deschidea ușa cealaltă, un om scund se repezi să le taie calea. Gligor îl lovi cu amîndoi pumnii, simți trosnitura înfundată a oaselor.

Suslănescu sări din pat, ud de sudoare. Picioarele i se muiară, căzu în genunchi, lovindu-se cu fruntea de stinghia patului. Apoi întinzîndu-se pe burtă, se strecură dedesubt. Praful adunat acolo se făcea mocirlă sub mîinile lui ude. În clipa aceea ușa trosni, căzu cu zgomot peste masă. Zăngănitul cioburilor fierbinți ale lămpii, răsuflarea gîfîită a cîtorva oameni, raza albăstrie a unei lanterne.

— Pe aici! răcni Baniciu și străbătu din doi pași odaia. Se împiedică de trupul lui Ezechil, care gemea, acoperindu-și fața cu mîinile.

— Acuma săr gardul... uite-i! gemu, împrăștiind o duhoare de țuică. Mă dor ochii...

— Mișcă-te, scoală-te, îl smuci Baniciu.

În patru labe Ezechil începu să-și caute revolverul prin praful negru. Picu, năvălind în odaie, dădu peste el, îl înjură și-i spuse să se grăbească dacă nu vrea ca „ăia" să intre în vreo casă. În cîteva salturi străbătură ogrădița Fogmegoaiei, se cățărară peste gardul de spini, zgîriindu-se, și săriră într-o curte netedă; dincolo, cei trei tocmai urcau peste gard și se vedeau limpede pe cerul luminat de lună. Baniciu se opri scurt, își culcă revolverul pe cotul mîinii stîngi și trase două focuri, dar inima-i bătea prea tare din pricina alergăturii și nu nimeri. În clipa următoare toți cîinii din împrejurimi se porniră să latre; undeva se deschise o poartă și o voce răgușită și supărată întrebă:

— Care tragi, bat-te Dumnezeu?

În vecini se aprinse o lampă, la un geam se ivi un cap zbîrlit.

— Haideți! zbieră Baniciu și, aplecat de spate, alergă pînă la gardul înalt, pe care nu putu să-l sară. Ezechil, care smiorcăia pe nas și-și ștergea cu mîneca obrazul de sînge, îi făcu o scară cu palmele, apoi se săltă și el.

Casa vecinului Fogmegoaiei dădea în dolmă; auzeau pașii înfundați ai celorlalți, de partea cealaltă și brușii de pămînt care se scurgeau o dată cu ei.

— I-am prins! țipă Baniciu, sărind de pe gard.

Dolma se încolăcea ca un șarpe gras, urmînd credincioasă toate meandrele Teuzului, spre pădure, unde se isprăvea. Ezechil voi s-o urce, dar Baniciu, liniștit dintr-o dată, îl opri.

— Nu te sui. Mergem pe partea asta și cînd ajungem în dreptul lor o trecem și-i luăm ca din oală. La trap!

Și începu să fugă, cu pași regulați, cu coatele lipite de corp.

— Să nu scape în pădure, gîfîi Picu, care se ținea cu greu după ei; îi ardeau plămînii și se temea: dacă i-ar fi prins în casă ar fi fost altceva, dar așa... Cu cît se depărta de sat, parcă auzea mai tare lătrăturile cîinilor și de la un timp parcă și bătaia în dungă a clopotului. Fugind, Blotor vorbea vesel:

— Dacă se bagă-n pădure... e bine... cunosc pădurea... tu-i lemnu ei...

Baniciu alerga neobosit în frunte, cu părul în vînt. Respira normal, nu-și pierduse forma: simțea în tot trupul o ațițare nebună, vecină cu plăcerea. Din cînd în cînd trăgea cu urechea: dincolo, ceilalți nu puteau fi departe...

Fogmegoaia, despletită, în cămașă, cu picioarele goale, ieși în stradă, se puse jos, să aibă mai multă putere și începu să zbiere ca tăiată. Nu era nevoie, deoarece, auzind împușcăturile, oamenii începuseră să iasă din case, înspăimîntați și gălăgioși. O înconjurară, o ridicară, intrară în casă, unde-l descoperiră pe Suslănescu, acoperit de sînge de sus pînă jos. Acesta se zăpăci cînd oamenii umplură odăița și nu izbuti decît cu foarte mare greutate să le spună ce se întîmplase, pe urmă leșină.

Pavăl Bitușea, care locuia prin apropiere, o luă la fugă spre biserică, să tragă clopotul și străbătînd ulița, striga cît îl ținea gura :

— Sculați, luncanilor! Tulvai, doamne, sculați-vă!

Dădea cu pumnul în geamuri, sparse cîteva, tăindu-se tot. Curînd își pierdu puterile. Îi vîjîia capul. Cînd ajunse pe ulița mare, plină de oameni, văzu nu departe de biserică o mașină mică, verde ; în lumina farurilor oamenii apăreau și dispăreau ca umbrele. Nu se putea înțelege nimic, deoarece toți strigau. Nu putu ajunge la mașină, din pricina cioporului din jurul ei și începu să lovească pe unde nimerea cu picioarele, să zgîrie, pînă își făcu loc. Fără nici un șir îi povesti lui Mitru, care stătea prostit înăuntru, lîngă un tînăr cu ochelari, că niște necunoscuți îi omoară pe director și pe Ardeleanu, undeva la marginea satului.

Atunci, ca împins de-un arc, Mitru se repezi cu capul înainte, străbătu cercul de oameni și, ajuns la larg, zbieră :

— Bitușe! Du-te la primărie, scoate armăsarii... Fraților, după ei...

— Or luat pe dolmă în sus, către pădure! țipă Bitușea. Îi și Gligor acolo.

— Mașina poate merge pe acolo? întrebă tînărul.

Mitru nu-l auzi. Sări șanțul și fugi pînă la casa popii Ioja. Luminile erau stinse. Lovi cu pumnul în geam și zbieră ceva, niște sudălmi, pînă cînd se ivi obrazul buhăit de somn al popii.

— Cheia de la biserică, mugi Mitru. Iute!

— Da de ce îți trebuiește?

— Taci și dă cheia, că te omor! Vă judec pe toți... tulvai, doamne, dacă pățește ceva dom' derector... tulvai...

— Da ce pățește?...

— Dă cheia! răcni Mitru și întinse mîna spre fața lui, ca și cum ar fi vrut să-i rupă nasul.

Popa se ivi peste o clipă și-i întinse cheia mare, ruginită. Mitru strigă celor adunați în jurul mașinii:

— Luați caii, fraților! Luați și armele, care aveți!

Descuie cu greu poarta bisericii — îi tremurau degetele — năvăli înăuntru. Nu vedea nimic. Pe pipăite nimeri scara putredă care ducea în pod, o urcă în patru labe, lovindu-și fruntea de trepte și în sfîrșit ajunse. Prin beznă începu să dea cu mîinile în toate părțile, pînă apucă funia unui clopot. Dangătul plîngăreț, în dungă, îl asurzi. Pe urmă funia clopotului cel mare îl smuci pe neașteptate în sus, îl aruncă cu putere în perete. N-o lăsă din mîini, nici n-ar fi putut, degetele-i fuseseră apucate de un zgîrci, care le ținea încleștate. Trase așa, un timp, pînă cînd socoti că e de ajuns. Se repezi pe scări în jos, se împiedică, și se rostogoli cu capul înainte. Îi trecu prin minte un singur gînd: „Nu mă doare“, apoi se trezi în uliță. Cîțiva oameni so-

siseră cu caii, peste o clipă se ivi și Pavăl cu cei patru armăsari ai primăriei și cu Bicașul, care se ținea de cămașa lui și se ruga :

— Nu-ți dau caii, nu-ți poci da caii, mă năncrocești, dacă pățesc ceva, mi-s om sărac, am prunci, Pavăle, nu-ți dau caii, îs blăstămați, te mușcă, cum vrei să te sui pe ei, fără căpestre, Pavăle, fă bine...

Mitru smuci automatul din mîna cuiva — nu văzu din a cui — apoi sări pe spatele lui „Ionel", un armăsar negru, tînăr.

— Cîți sînteți ? întrebă.

— Vreo nouă.

— Dă-i drumuu ! Spre pădure !

Oamenii din mijlocul drumului abia avură vreme să sară în lături. Un copil, lovit de armăsar, țipă prelung.

Pe urmă, după tăcerea ce se lăsase, se auzi din nou dangătul clopotului. Altcineva se suise să-l tragă, într-o dungă, fără oprire, prelung. Din case ieșeau mereu alți oameni.

Emilia citea în bucătărie, bătrîna se culcase cînd răsună clopotul.

— Arde undeva — spuse Ana — trage clopotul în dungă. Doamne, multe necazuri pe săracii oameni.

— Taci, mamă, șopti Emilia. Cînd fusese mică arsese o casă în sat și ea împreună cu alți copii s-a dus să vadă ; cînd țăranii au izbutit să stingă focul, au scos dinăuntru două bucăți de cărbune, cu formă omenească : le-a simțit mirosul groaznic de carne pîrlită și de atunci nu putea auzi clopotul în dungă, fără s-o scuture frica și scîrba.

Mai stătură așa, un timp, apoi Emilia se sculă.

— Mă culc, mamă. Mă simt rău, mă doare capul.

Dar nu ajunse să se dezbrace că în curte năvălir㠠o mulţime de oameni şi de femei, sparseră aproape uşa bucătăriei. Parasca, nevasta lui Cula, se repezi la Emilia şi o luă în braţe, plîngînd.

— Tulvai, doamnă, vai şi amar... Il omoară pe domnul derector.

Emilia o privi mirată. Nu înţelegea nimic. Pe neaşteptate se făcu palidă ca varul şi se rezemă de masă.

— Cine? îngăimă.

Toţi cei ce intraseră se porniră să vorbească deodată, hărmălăind. Muierile se văietau, ţinîndu-şi capul cu amîndouă mîinile, una se făcuse ghem şi-şi bătea genunchii cu fruntea.

— Linişte! ţipă Emilia, cu o voce albă, ca la şcoală.

— Doamnă... or... venit... nişte tîlhari... or puşcat după ei... amu îi fugăresc către pădure... îi omoară... Tulvai, doamne... pentru pămînt, doamnă...

— Is oamenii lui Papp, ori a dracului... Ii omoară... pe scumpul nost dom' derector...

Emilia se repezi la Parasca, o înhăţă de piept şi începu s-o scuture, cu sălbăticie:

— Ce-i? Spune... mama voastră!

De lîngă uşă, ascuns de cei ce stăteau în faţa lui, un flăcăiaş povesti ce auzise. Emilia ascultă un timp, apoi se repezi spre odaia bătrînei. Se izbi de Ana, care încerca să se dea jos din pat gemînd, o luă în braţe şi hohoti:

— Mamă... eu l-am omorît... Eu! Eu! Eu!

— Doamnă! Dragă doamnă! strigă Parasca din bucătărie, s-o dus Mitru şi oamenii, cu caii, cu *armăsarii* de la primărie... Ii ajung, dragă doamnă... să mă bată Dumnezeu şi pe pruncii mei, dacă nu-i ajung, că nu-s aceia mai iuţi ca caii...

Emilia înhăță de pe umerii bătrînei o cîrpă mare, neagră, de lînă, se repezi printre oameni și o luă la fugă prin curte, ajunse în stradă și alergînd mereu, începu să strige:

— Oameni buni! Nu-l lăsați! Nu-l lăsați! Haideți, oameni buni! Oameni buni! El îi directorul școlii! Bărbatul meu, luncanilor, bată-vă Dumnezeu pe toți!

Îi curgeau lacrimile pe față, pierdu cîrpa, un pantof îi căzu și simți pe talpa goală, subțire, tăișul pietrelor ascuțite ale șoselei.

— Scăpați-l! țipa mereu, cu vocea din ce în ce mai pierdută. Cum puteți sta! Pentru numele lui Dumnezeu! Nu-l lăsați să-l omoare!

Cîțiva încercară s-o potolească, dar ea îi lovi cu pumnul în față și fugi mai departe, de-a lungul uliței colcăind de oameni care se izbeau orbește unii de ceilalți. Clopotul trăgea mereu. Se opri o secundă și atunci, de departe, se auziră cîteva împușcături seci. Liniște. Din nou clopotul.

Urlînd, Emilia ajunse pînă în fața bisericii, unde nu putu trece mai departe. Înăuntru cineva aprinsese cîteva lumînări și oamenii intrau și ieșeau fără rost. În mașină tînărul cu ochelari, ghemuit pe pernele de piele, privea năuc salturile pe care le făceau țăranii trecînd prin tăișul de lumină al farurilor.

Emilia îngenunche în praf, dar nu putu scoate o vorbă. Din uliță, se uita cu ochi mari, goi, la icoanele slab luminate din biserică, ciudat de mici, văzute de aici. Popa, în izmene, stătea prostit în poarta casei și scîncea. Dinăuntru răsuna vocea ascuțită a preotesei:

— Hai, Dobrică, vină, Dobrică, să nu pați ceva...

„Eu l-am omorît... eu l-am omorît", repeta Emilia. Cuvintele nu-i spuneau nimic. Se uită în jur, năucă.

6

Pădurea nu putea fi departe. În răstimpuri o pală de aer rece îi lovea în obraz; în jurul lor tot cîmpul părea să vuiască; auzeau acest zgomot și sîngele în urechi, ca o sirenă. La început se ținuseră alături, apoi Ardeleanu, mai greoi, rămăsese în urmă. George îl simțea, deși nu se putea întoarce: ar fi căzut. Limba i se umflase și ciotul mîinii stîngi îl durea ca o rană deschisă. Înțelegea planul urmăritorilor: voiau să le-o ia înainte, pe partea cealaltă a dolmei, să le taie calea, înainte ca ei să ajungă la pădurice. O clipă se gîndi să încerce să treacă Teuzul, dar își dădu seama că ceilalți ar fi auzit clipocitul apei, s-ar fi urcat îndată pe dolmă și i-ar fi împușcat ușor. Spre pădurice apa se îngusta, putea fi trecută dintr-o săritură. Gligor fugea în față, icnea greoi la fiecare pas, dar nu încetinea. George îl ajunse și gîfîi:

— În pădure... ne risipim... Nu ne... mai prind...

— Așteptați-mă! se auzi din urmă țipătul răgușit al lui Ardeleanu și îndată, de dincolo de dolmă, un fluierat scurt.

Pe neașteptate Gligor se împiedică și căzu; George îl lovi cu piciorul în spate, puternic. Știa că dacă celălalt mai stă o singură clipă întins nu se mai scoală. Pe urmă, cînd Gligor începu din nou să alerge, se gîndi că poate ar fi mai bine să se întindă toți trei la pămînt, să se lase depășiți. Nu putea însă risca.

Curînd o boare rece îi răcori obrazul încins, ud. În față se ghiceau umbrele pădurii. Încercă să se grăbească. Nu putu. Din pricina mîinii stîngi, n-avea echilibru; nu știa încă să fugă fără o mînă.

În spate se auzi o detunătură de armă. Cineva, la vreo două sute de metri în urmă, se urcase pe

dolmă și trăgea, la întîmplare, în lungul ei. Glontele le țiui pe la ureche, muzical. Teuzul se strîmtase, curgea mai repede, le acoperea zgomotul pașilor. Gligor îl sări primul, dar nu mai avea putere. Căzu greoi în apă și, de spaimă, începu să se zbată și să zbiere. Ardeleanu se prăbuși și el cu fața în apa puțin adîncă și, în patru labe, alunecînd în noroi, ajunse la malul celălalt, unde nu mai putu să se urce. Își încleștă degetele în iarba care se rupea. Îl tîra apa. Foarte aproape îi auziră pe ceilalți, urcîndu-se pe dolmă, pe urmă lumina firavă a unei lanterne se pierdu printre frunze. Ajunși dincolo, uzi, stătură o clipă. Ardeleanu bolborosea:

— Gata... tu-i lumina... ne-au prins.

George voi să-i roage să meargă înainte. După cîțiva pași s-ar fi înfundat în pădure și s-ar fi risipit, dar nu putu vorbi. I se părea că i se umflase capul, urechile-i vîjîiau, să plesnească

Teuzul clipoci din nou, ceva mai jos. Treceau ceilalți. Cineva încercă să lumineze cu lanterna. Ardeleanu se dezmetici primul. Le făcu semn să pornească. După primii pași însă genunchii i se îndoiră și căzu. Pe jos numai frunze moarte, de crengi uscate care trosneau. Lui George îi venea să țipe de furie: trosnetul acesta mărunt, sec, i se părea insuportabil

Urmăritorii începură să tragă la întîmplare, printre pomi. Gloanțele se înfigeau în trunchiuri cu un mic zgomot sec, altele fîșîiau printre frunze, sau bufneau scurt în pămînt

George nu vedea nimic, se izbea de pomi. Pe stratul de frunze nu se putea fugi și, cu cît își încetinea goana, simțea oboseala și o căldură ciudată, binefăcătoare, cuprinzîndu-l. Știa că și ceilalți simt la fel și îi urî pentru faptul că n-au obosit, că n-au renunțat. O clipă se gîndi că acuma e totuna și voi

să se întoarcă, să le facă față. Știa că asta înseamnă sfîrșitul. Intrară orbește într-un tufăriș tînăr, cu crengi subțiri, spinoase, care le agățară hainele. Durerea zgîrieturilor îi învioră puțin. Se smuciră furioși. Gligor înjură chiar. „Cineva... trebuie să cedeze... își spuse George. Ori ei, ori noi... Nu se poate să ne prăbușim în aceeași clipă..."

Pădurea foșnea calm. Nu era vînt.

Ardeleanu se întinse deodată, cît era de lung și în timp ce-l ridicară, George auzi, doar la cîțiva metri, trosnetul crengilor rupte sub picioarele celorlalți. Ardeleanu ținea ochii închiși. Avea fața umflată și nu mai putea să respire.

George scînci :

— Hai... hai... te rog... hai...

Gligor îl luă de subsuori și îl tîrî după el.

În clipa aceea pătrunseră într-un luminiș în mijlocul căruia se ridicau urmele unei capele de piatră, roasă de vremi. Razele lunii luminau albăstriu, le lungeau umbrele : în față zidul negru al pomilor.

— Acolo, scrîșni George... Acolo... Știa că există o ravină, acoperită cu o perie de pomi tineri. Dacă ajungeau pînă în margine, se puteau rostogoli și jos nu i-ar mai fi găsit. Se întoarse. Dintre pomi apărură patru umbre. Raza palidă a unei lanterne mătură o parte din luminiș, se opri o secundă pe cămașa albă a lui Gligor. Apoi trosni o împușcătură. Gligor icni, se opri, îl scăpă pe Ardeleanu, care căzu în patru labe, încercă să se ridice, dar nu mai putu. Gligor se lăsă greoi, la pămînt, se întoarse pe o rînă.

În clipa aceea George se afla chiar lîngă rămășițele capelei unde fusese îngropat fiul arhiducelui ; le ocoli, se azvîrli cu capul înainte printre pomi și, după cîțiva pași, pămîntul îi fugi de sub picioare. Încercă să se agațe de ceva, pomii subțiri ca niște

nuiele se rupeau. Cu fața în jos alunecă zdrobind în cădere tufișuri mici, ierburi, bălării. Un ciot îi sfîșie palma, altul îl lovi în coaste și-l răsuci pe loc. În sfîrșit se opri. Nu se mai putea mișca, sîngele îi vuia atît de tare în cap încît nu auzea nimic. O liniște stranie, izvorîtă din el, ca la surzi. Acum puteau să vină. Era totuna.

La început își simți sîngele zvîcnind în ciotul brațului stîng, pe urmă mirosul putred al frunzelor și mai tîrziu (i se păru că trecuse foarte multă vreme) durerea surdă, totală, a trupului întreg. Atunci se auzi răcnetul lui Gligor :

— Auuauuauu...

Pe urmă voci, gîfîind, sfîrșite și ele :

— Alalalt unde-i ?

— Or fost numai ei... atîta (recunoscu glasul lui Picu). În întunericul foșnitor, însuflețit de zvîcniturile inimii, i se păru monstruos de cunoscut. Își reținu strigătul prin care voia să-l cheme.

Aici, în fundul gropii era întuneric ; mișcările, zgomotele celorlalți i se păreau atît de apropiate încît, instinctiv, își încordă toți mușchii, să nu facă vreun gest și să le atingă picioarele.

Pe neașteptate, făcîndu-l să zvîcnească scurt, ca sub o lovitură, plesniră trei împușcături înfundate ; pădurea vui, ca o apă grea, și în tăcerea care urmă se auzi deslușit cum cineva icnește și varsă.

— Ți-am spus să nu bei, gîfîi o voce obosită. Nu ți-am spus ?

— Lasă-mă nevoii mele...

Din nou tăcere ; pe urmă, de departe, tropăit de cai, strigăte vagi.

— Vin, dom' căpitan... vin din sat...

— Păi, vezi bine, ce-ai crezut ? Acu ne despărțim... Unde duce rîul ?

— Spre Vînători, să trăiți...

— Asta e. Voi vă întoarceți. Dă-mi niște țigări... Parcă era și ciungul cu ei...

— Nu era, dom' căpitan... nu l-am văzut... Unde să fie ?

— Bine. La revedere.

— Să trăiți. Săru'mîna lu domnu baron...

Pașii se depărtară grăbiți, în locul lor intră în pădure tropotul cailor, plescăitul apei.

Pe burtă, alunecînd ca un bolovan, George începu să se tîrască din groapă, trosnetul ascuțit al crengilor pe care le rupea îi spărgea parcă timpanele. „Vin oamenii, se gîndi. Ardeleanu *știa* că sînt aici..." Nimeri cu fața într-un tufiș des, spinos, își rupse haina la umăr. În sfîrșit ieși, se clătină o clipă, apoi își rezemă tîmpla de zidul mucegăit, rece, al capelei. În luminiș nu se vedea nimic și, după ce făcu greu cîțiva pași, se împiedică de cele două trupuri. Îngenunche și le pipăi grijuliu, cu degetele țepene. Ardeleanu căzuse peste Gligor, încovrigat, cu gura încleștată în umărul celuilalt. Încercă să-i despartă, să-i întindă alături, dar erau prea grei și rămase chincit, alături. Caii treceau Teuzul, pleoscăind ; se ridică și strigă :

— Hei ! Unde sînteți ! ? Veniți aici !

I se păru că vocea e prea slabă și începu să lovească cu picioarele în trunchiul unui copac.

Luminișul se umplu de umbre agitate, raza fumurie a unei lanterne linse cîteva trunchiuri, se opri asupra celor două trupuri pe jos — în jurul lor o baltă de sînge neverosimil de largă — apoi pe obrazul lui George, care-și astupă ochii cu brațul. Mitru se repezi la el, îl înlănțui, hohotind :

— Dom' derector... dom' derector... scăparăți... scumpul meu... scăparăți...

— Îi Gligor și Ardeleanu Baci, spuse Pavăl Bitușea, care îngenunchease lîngă cei doi. Îs morți. Amîndoi. I-o pușcat.

— Dom' derector... dragă dom' derector — repeta Mitru în neștire — pe unde s-or dus? Pe unde?

George nu răspunse. Se îndreptă, clătinîndu-se, spre unul din cai, dar nu izbuti să se urce.

— Ajută-mă! îi spuse lui Mitru sec. Pe urmă altuia, de lîngă el: dă-mi pistolul.

Omul i-l întinse mirat.

— Pe cai! țipă atunci George. Au luat-o în lungul Teuzului. Nu-s departe... Tu rămîi aici! îi porunci el omului căruia-i luase calul — nu știa cine era. Te luăm la întoarcere. Omul încercă să spună ceva, dar George pornise fără să se uite dacă ceilalți se țin după el sau nu. Trecu Teuzul, urcă dolma și lovi cu călcîiele în burta armăsarului, care porni într-un galop neregulat, furios.

Cerul începea să se lumineze. George știa că ceilalți nu pot scăpa; pădurea se sfîrșea curînd, iar pe pustă i-ar fi văzut. Se silea să străbată întunericul, să-i descopere, asta era singul lucru important acum; în urma lui auzea mormăielile lui Mitru, care înjura fără încetare. Cînd dolma coti larg, lăsînd pădurea în urmă, i se păru că zărește ceva mișcîndu-se în răchitișurile de pe malul apei.

— Aprindeți lanterna! strigă. În fulgerarea scurtă de lumină văzu pata albă a unei cămăși, apoi o înghițiră frunzișurile. Probabil „el" se încurcase acolo, deoarece se auzea cum se zbate să iasă, cum trosnesc crengile sub picioare. Mitru opri calul, sări jos și proptindu-și automatul de burtă începu să tragă în rafale. Lătrăturile metalice cuprinseră toată pădurea, o treziră. George își îndemnă armăsarul să coboare dolma, spre apă și aici, deși picioarele calului se înfundau în pămîntul clisos,

îl lovi mereu cu călcîiele pînă cînd îl auzi nechezînd de durere, de mînie și de neputință. De pe malul celălalt ceva plescăi greoi în apă ; un om se rostogoli de pe povîrniș.

Apa nu era adîncă, dar fundul era clisos, aluneca și George îl ajunse îndată. Ezechil făcu o săritură deznădăjduită, căzu pe burtă, pleoscăind, și, cînd se ridică din nou, o singură secundă se întoarse cu fața spre George, care era chiar deasupra lui, apoi icnind greoi vru să sară pe mal. George se lăsă pe o parte și cu țeava pistolului aproape lipită îl împușcă în ceafă. Ezechil se prăbuși, stropii ridicați în cădere udară fața și umerii lui George ; își pierdu echilibrul și se rostogoli și el în apă, peste celălalt.

Armăsarul, ușurat, se scutură, pufăi și, aplecîndu-și botul, bău lung, sforăind de plăcere.

Bătură pădurea toată noaptea, trăgînd focuri la întîmplare, dar pesemne ceilalți izbutiseră să iașă dintre pomi, ori să se ascundă pe undeva, așa că nu i-au găsit.

Spre dimineață se întoarseră uzi, înghețați, încărcară morții pe cai și se îndreptară spre sat. Cînd ajunseră aproape de pod, auziră clopotul pe care-l trăgea încă cineva, în dungă.

7

Ulițele erau pustii și sure ; în lumina aspră a dimineții satul părea mic și becisnic. Copitele cailor obosiți scăpărau scîntei mărunte, verzi. Din urmă, cineva întrebă :

— Unde-i ducem pe morți ?

— La școală, răspunse George. Avea mîna încleștată în coama armăsarului ; cu picioarele îi simțea fierbințeala trupului asudat.

— Da de ce mă-sa mai trage ăla clopotul ? se înfurie Mitru. Mă dor urechile !...

Tocmai treceau prin fața salcîmiștii care ascundea casa lui Găvrila Ursului. Mitru le ceru să aștepte, trecu podețul de peste șanț și opri calul în fața porții. Nevasta lui Găvrilă se și sculase și mătura ocolul pustiu. Văzu capul lui Mitru trecînd peste gard și rămase încremenită.

— Bună dimineața, zise Mitru și începu să bată cu piciorul în gard și să zbiere : — Găvrila Ursului ! Găvrila Ursului, scoală-te, mă ! Ce dormi, mă, atîta, că averea nu se face dormind ! Sculați-vă, mă, a Ursului !

Îndată se deschise o ușă și se ivi Măria, numai în cămașă și despletită ; țipă scurt și se trase înapoi. Mitru striga mai departe, cu ură și batjocură :

— Găvrila Ursului ! Dormi, mă ? Hai, mă !

Din casele celelalte apărură feciorii, nevestele lor și, în sfîrșit, Găvrilă, cu ochii cîrpiți de somn.

— Găvrilă ! strigă Mitru. Fecioru tău, Ezechil, o omorît pe Gligor a Hahăului și pe tovarășul Ardeleanu... No, vină și-ți ia feciorul, că ți l-am adus !

Împinse de pe cal trupul lui Ezechil și bufnitura surdă răsună neobișnuit de puternic. Găvrilă se împiedică pe trepte, căzu în patru labe, se ridică și se repezi spre poartă, dar nu putu deschide zăvorul greu.

— Aci-i — urmă Mitru — ia-l și săturați-vă de avere ! Să vă fie, să aveți destulă, să plesniți !

Întoarse calul și plecă în galop, săltînd caraghios pe crupa netedă, lucioasă și udă.

Găvrilă își însîngeră degetele într-un cui. Neputincios, se dădu un pas înapoi, pe urmă se zvîrli în poartă, cu capul.

— Tăicuță, stai, tăicuță! țipă David. Sări, îl dădu la o parte și deschise poarta. Ezechil zăcea în praful rece, cu fața în jos și cu mîinile lungi adunate sub el. Cînd frații îl ridicară, pe jos rămase urma trupului, întipărită din pricina apei care se scurgea de pe el. Era greu ca pămîntul, abia-l puteau duce cinci frați. Femeile începură să țipe, să-și muște mîinile; mama, cu mătura în mînă, mai dădu de cîteva ori pe jos, apoi, fără s-o arunce, veni încet spre poartă. Îl văzu pe Lazăr, alb ca varul, plîngînd cu bulbuci și-i porunci:

— Du-te în casă, că-ți rup oasele...

— Puneți-l jos, aici, șopti Găvrilă. Cu fața în sus.

Îl așezară binișor și se dădură înapoi, îngroziți: murise cu dinții rînjiți, lungi și gălbui, cu ochii închiși, înfundați; obrazul îi era neras de mai multe zile și mirosea a rachiu și a nămol.

Găvrilă se clătină încoace și-ncolo, se agăță la întîmplare de un cais subțire, care se rupse sub greutatea lui. Se uită în jur: feciorii, nurorile nu se mișcau, așteptau, cu ochii la el, să-l vadă ce face.

— Doamne, da mulți sînteți voi, murmură el. Și, pe neașteptate, se aruncă în genunchi lîngă Ezechil, începu să-l sărute pe obraz, pe gît, să-i pipăie pieptul păros, năclăit de sînge, și să se vaiete, subțire, prelung, ca o femeie:

— Dragul tatii, fecior, dragul meu, scumpu meu, fecioru tatii... cum ne lăsași tu pe noi, sufletu meu!

Ca la un semn, ceilalți începură să strige și ei; nevasta lui David se puse în genunchi și lovi pămîntul cu fruntea; numai mama, rezemată în mătură, nu se mișca.

— Tăceți! porunci Găvrilă. Gura! Că voi nu l-ați iubit pe feciorul meu! Și continuă, atît de ascuțit, încît toți tăcură speriați, aproape uitînd de mort: De ce nu m-ai luat pe mine, doamne, mai bine, doamne, să nu prind ziua care zice și-n Apocalips. „Cădeți peste noi, munți și stînci, și ne ascundeți de fața celui ce șede pe tron și de mînia Mielului... Căci a venit ziua cea mare a mîniei lor și cine poate să stea? Ezechilu meu, Ezechil, fecioru tatii cel mai drag... care te-ai dus... hu, hu, hu..."

Măria se strecură printre frați, veni lîngă el și, aplecîndu-se la urechea lui, îi spuse:

— Tăicuță dragă... lasă... tăicuță... nici așa nu-l învii...

— Du-te de acolo, tu, blăstămată, tu, curvă! zbieră atunci mama, nestăpînită. Că-i neam blestemat!... Se repezi la Găvrilă, mereu îngenuncheat, și începu să-l lovească fără oprire cu mătura peste cap, peste obraz, din răsputeri.

— Na! Că ai fost „sfînt" și numai din scripturi ai vorbit, și tu l-ai agonit, și acuma tot tu plîngi și tu spurci sfintele scripturi!

Îl mai lovi de cîteva ori peste față, vrîstîndu-l.

— Că gură în casă nime n-o avut și pămîntu nu i l-ai dat, că tu ești Dumnezeu... și cu mine n-ai vorbit niciodată... ai numa poroncit... sfîntule... ești sfînt!

Înnebunit de usturime Găvrilă își acoperi fața cu palmele. Nu găsi în el atîta putere să se ridice. Măria voi să smulgă mătura de nuiele din mîna mă-sii, dar femeia, cu o putere nebănuită, o șfichiui și pe ea.

— Du-te din cale, curvă nărușinată, care te-ai tăvălit cu Petrea Marcului și l-ai omorît, că ești

blăstămată de Dumnezeu, ca tot neamu și am auzit că joci cu Poțocu, care l-o junghiat...

Azvîrli mătura și o luă la fugă, țipînd :

— No, eu mă țîp în fîntînă... și vă blestem înainte !

David și Adam săriră la ea. N-o putură ține. Le dădu cîte un brînci și se mistui în fundul curții.

Găvrilă se ridică încet, fără să-și ia mîna de pe ochi.

— Luați-l — spuse — pe scumpul dispărut și duceți-l în casă... Chemați pe Fogmegoaia să-l spele... și pe Gyusi să-l radă, și aprindeți lumini...

Nu așteptă să vadă dacă fac ce le spusese, intră în casă și, peste cîteva minute, îl văzură ieșind, îmbrăcat în haine negre, cu obrazul dungat, ochii roșii și capul gol. Pînă la poartă merse încet, măsurat, dar în uliță o luă la fugă, spre primărie. Nu putu rezista multă vreme ; era bătrîn și obosit. Începu să se roage : „Miluiește-mă, doamne, după mare mila ta... Nu mai este cale, ci numai pietre și spini... doamne... unde ești ? Că ești aici, și nu te văd... și te-am văzut în tinărețele mele și acuma te-ai ascuns... Ai, fecioru meu, Ezechil... ce păcate plătesc eu, oare ?"

Ajunse la locuința notarului, bătu în geamuri și, pentru că nu venea nimeni, se izbi cu umărul în poartă, făcînd-o să sară din țîțîni. Străbătu coridorul plin de grămezi de cartofi încolțiți, sparse gemulețul ușii și intră înăuntru, lovindu-se de mobile, de scaune.

— Vai de mine, cine-i ? țipă notăreasa. Dormea goală, alături de Meliuță, mic, chircit. Găvrilă n-o văzu. Se duse drept la Meliuță și începu să-l scuture, sălbatic, de umăr :

— Scoală, dom' notarăș, că am trebuință de tine ! N-auzi, să te scoli ?

— Ce, ce s-a întîmplat? se bîlbîi Meliuță, căutînd după ochelari.

— Scoală-te! răcni Găvrilă. Am trebuință! Și-l smuci din pat, afară.

— Grăbește-te, n-auzi? Iaca bani, te cumpăr tot! Și azvîrli pe pat o grămadă de hîrtii mototolite.

— Da ce s-a întîmplat, domnule Ursu? întrebă notăreasa, curioasă. El nu-i răspunse.

Meliuță, îngrozit, se îmbrăca, nu-și nimerea hainele, nu putu desface șireturile de la pantofi. Găvrilă i-i smulse din mînă și rupse șireturile, apoi, îngenunchind, îl încălță pe notar, repetînd înfrigurat:

— Mai repede, dom' notarăș, mînce-te nevoia, mai repede!

— Scumpi, fă-mi cafeaua, scînci Meliuță și, spre Găvrilă: Nu pot face nimic pe stomacul gol, am ulcer, înțelege-mă, ce dracu, doar ești om. Nu fuge treaba, ce dracu...

— N-am vreme, n-auzi, ori ai surzit, bețivule! se răsti Găvrilă. Las', că-ți dau la mine, să te îndopi pînă-i plesni... Îi pomană la Găvrila Ursului, i-o murit fecioru!

În sfîrșit, Meliuță ·isprăvi cu îmbrăcatul. Tremura ca varga și arunca priviri îndobitocite spre nevastă-sa care, căscînd leneșă, netezea banii și număra.

— Da, poate-mi spui despre ce-i vorba, bace Găvrilă...

— N-ai trebuință să știi. Îi vedea! Ia niște hîrtii și pecetea de la primărie, că știu c-o ții în casă...

Tot mai speriat, Meliuță se supuse.

— Da, bace Găvrilă, mai bine lasă-mă să mănînc ceva. Mi se face rău...

— Haidem! se răsti Găvrilă și îl trase de mînecă. La buna vedere, doamnă...

Pe drum, Meliuță încercă să-l mai întrebe care-i necazul. Găvrilă se făcea că nu-l aude. Buzele i se mișcau, albe-vinețîi. Murmura ceva.

Curtea era plină: femeile scoteau apă din fîntînă, feciorii o cărau în casă, lăsînd în urmă o dîră lată, neagră.

— Unde-i mumă-voastră? îl întrebă Găvrilă pe Iona.

— Ii în fundul curții... te blastemă pe dumeta...

Găvrilă străbătu ocolul; lîngă o grămadă de tulei de porumb, în genunchi, femeia își făcea cruci:

— Și... să nu poată dormi noaptea, că el l-o țîpat, că eu numa de asta m-am temut... și l-o țîpat... și să-l bată Dumnezeu, în vecii vecilor, amin, că mi-o mîncat viața, că cu mine nu s-o sfătuit niciodată și m-am uitat la el ca la Dumnezeu și mi-o plăcut de el... Și, cînd a cădea țărîna pe copîrșeul lui, să-și aducă aminte cum omorî el pe săracu fecioraș... că o fost hîd și nănorocit...

— Femeie — spuse Găvrilă, venind lîngă ea — taci, nu huli.

Ea il privi de jos, continuînd să închipuie cruci.

— Nu te cunosc, zise.

— Ești slabă — șopti Găvrilă — și bătută de Dumnezeu. O lăsă acolo și, venind în mijlocul curții, strigă cu voce răsunătoare: Feciori! Puneți pe voi hainele cele negre și veniți în casa cea mare, repede, trăsnească-vă Dumnezeu din senin, că am trudit pentru voi și îmi sînteți datori cu ascultarea... Să nu zic de două ori, că vă rup în bucăți!

În odaia din mijloc nu se vedea nimic, din pricina aburilor. Pe Ezechil, gol, îl culcaseră în albia cea mare de pîine și, în timp ce Gyusi cel tînăr, frizerul satului, îl săpunea pe față, să-l radă, Fog-

megoaia, cu un șorț de piele de vițel pe burta țuguiată, îl freca peste tot cu niște șomoioage de paie și vorbea singură :

— Ai de mine, că fain fecior se prăpădi... are carnea ca piatra și bărbăția lui, care-o țin în mînă...

— Taci, babă, că mă rușinez și tai fața mortului ! se răsti Gyusi.

Meliuță, simțind că i se face rău, se apropie de copaie, înghiți în sec, apoi se întoarse spre Găvrilă :

— Sincerele mele condoleanțe. A fost asasinat.

— Mărie — porunci Găvrilă fetei, care stătea rezemată de perete, cu ochii închiși — du-te în cămară, taie slană, cîrnați, șuncă, pită proaspătă ; adă și pălinca, să-l hrănim pe dom' notar.

— Mulțumesc, bîigui Meliuță, nu mai am poftă de nimic. Sînt sensibil...

— Da un păhar de pălincă nu bei ? Știu că-ți place. Beu și eu.

— Atunci, cu plăcere...

Măria aduse sticla, paharele, le turnă.

— Dumnezeu să-l ierte și să mă ierte și pe mine ! se închină Găvrilă. Bău dintr-o înghițitură și mai ceru unul.

Între timp, feciorii începură să intre în casă.

— Da nevestele nu le-ați adus ? se înfurie Găvrilă. Și cu ele am treabă. Și aduceți-vă toți cîte un păhar, să închinăm întru hodina fratelui vost' și să plîngem. Mărie, așterne fața de masă, dincolo. aprinde lampa, că nu văd !

Cînd se adunară toți, odaia deși mare, păru neîncăpătoare.

— Așezați-vă, zise Găvrilă. Unde-i micul Lazăr ? Nu-l văd.

Îl aduseră și pe el. Cînd, în sfîrșit, toți se așezară și priveau roată, speriați, Găvrilă se sculă, luă

sticla de țuică în mînă și, făcînd ocolul mesei, umplu toate paharele.

— Dumnezeu să ne ierte, spuse — și lacrimile începură să-i curgă pe obraji. O noră gemu prelung. Găvrilă o fulgeră din priviri și ea își șterse cu batista ochii uscați.

— Îmi pare rău că nu-i și măicuța voastră aici, cu noi, zise Găvrilă și clătină din cap. Ea o să rămînă cu mine, neajutorată...

Descuie un dulăpior din lemn afumat, cu crestături, scoase o cutie de fier și de acolo un teanc de hîrtii îngălbenite, grijuliu împăturate, și le întinse notarului.

— Aici este scris tot pămîntul meu, care l-am avut și care l-am adunat, începu Găvrilă, domol, silindu-se să surîdă. L-am ținut tot la un loc, să păzesc rînduiala și să nu-l risipiți voi, că nu sămănați cu mine. *Acuma îl împart.*

Nu se putură stăpîni. Murmurară nedumeriți.

— Ori, poate, nu vă place? rînji Găvrilă. Vi-l împart, căci rînduiala n-o fost bună și azi-mîine închid ochii și atunci o să vă rupeți ca cînii, că sînteți sînge rău, blăstămat. Taci, Lazăre, nu plînge, nu moare încă tăicuța... Mai încolo, peste o vreme... Dacă nu vă place cum vi-l împărțesc, să spuneți, să nu mă suduiți după aceea, în lipsa mea.

Vorbea liniștit, căuta privirile feciorilor și nu le întîlnea; ei se uitau în podele, să nu-i vadă că se bucură. Găvrilă însă simțea. Ridică din umeri.

— În totul sînt una sută douăzeci și șepte de iugăre. Scrie, dom' notarăș. Mai toarnă-i, Mărie, domnului notarăș, pălincă, să aibă puteri, să nu greșească și să vă trageți prin judecăți, după aceea... *Ca cînii.* Voi sînteți opt...

— Numai șepte, tăicuță dragă, îndrăzni David. Că săracu Ezechil își dădu duhul său.

— Dacă ai tăcea, mai mult ai prețui! Sînteți opt! Nu vrei să mă-nveți tu cîți prunci am, boule? De dincolo se auzea clipocitul gros al apei în albie.

Găvrilă își turnă încă un pahar de rachiu. Îl bău.

— Pămîntul îi bun, da nu pe o formă — și-i împrăștiat. Fiecare căpătați cincisprezece iugăre. Mai rămîn șapte. Scrie, dom' notar, scrie, dragă Davide, în Grinduri sînt șase iugăre la un loc. Îs a tale, cele mai bune și atunci îți mai dau patru în Cosalău, cu nisip, și patru la Hodaie... Cu tine am gătat. Înseamnă, dom' notar, să facem acturile. David se foi pe scaun. Pe sub masă, nevasta îl pișca de pulpă, să nu uite că mai are de căpătat un iugăr. Găvrilă o văzu.

— Ai muiere bună, Davide, eu ți-am ales-o... Un iugăr mai tăiem din pămîntul lui Adam... are patru la Grinduri, da om tăia de altundeva, să nu vă omorîți după aceea, ca cînii...

— Mulțămesc, taică, zise Adam și rîse.

— Să trăiești, puiu meu! Găvrilă întinse spre el paharul, ciocniră.

Atunci Lazăr își culcă obrazul pe brațe și începu să plîngă chinuit.

„Pruncu simțește, se gîndi Găvrilă. Nu precepe, da simțește."

— Nu plînge, fătu meu. Tu îi rămîne cu noi, cu mine și mă-ta și cu Măria, dacă ea a vrea să stea cu noi, pînă se mărită. Dacă nu, pe aici îi drumu. Îi fac și casă...

Împărți totul și la urmă făcu socoteala. Ieșea.

— Lui Ezechil îi rămîn opt iugăre în Cosalău... Nu-i pămînt bun, dară el l-ar fi lucrat și l-ar fi îngrășat, că era muncitor. Cu trei în Pădureți, unsprezece, cu patru lîngă gară, pont, cinsprece. Acelea îmi rămîn mie.

Oftă, își șterse fruntea, mai bău un pahar. Apoi se ridică. Feciorii voiră să-l imite, dar se zborși :

— Ședeți ! V-am spus eu să vă sculați ? Începu să facă ocolul mesei, începînd cu David, căruia-i întinse mîna.

— Să faci ce vrei cu el. Domnul să te ajute.

— Tăicuță dragă — spuse feciorul sărutîndu-i mîna — nu știu de ce te grăbiși, că noi și aici am fi tare fericiți...

— Mințești, spuse Găvrilă, zîmbind. Nu-i sfîrși bine. Norei îi băgă mîna sub nas, și ea i-o sărută lipicios, țocăind.

— Mulțămesc, zise Iona cînd îi veni rîndul.

— Bine, răspunse Găvrilă. Tu să ai grijă, că ești puturos și numai moartea te schimbă.

Cînd ajunse la Măria se opri, îi puse mîna pe umăr.

— Tu, lasă, că noi om fi împreună și ne-om *înțelege*... Și tu, Lazăre, lasă. Ți-oi cumpăra alt briceag, să nu mă dușmănești. Plîngînd mereu, copilul se agăță de mijlocul lui și-l strînse din toată puterea, ascunzîndu-și obrazul.

Biruit, Meliuță își scoase ochelarii și începu să suspine în batistă. Găvrilă se îndreptă spre ușă și de acolo le spuse :

— Dom' notar îi mai bine simțit ca voi. Dați-i să beie.

Dincolo, Fogmegoaia și încă vreo cinci babe, venite între timp, încercau, chinuindu-se, să-l îmbrace pe Ezechil. Gyusi îl ținea în picioare și ele voiau să-i îndoaie mîinile ca să-i poată trage cămașa.

— A fi greu, bace Găvrilă — suspină Fogmegoaia — că-i țapăn și a ieșit tot sîngele din el și mă grăbesc, că-i musai să-i spăl și pe săracu Gligor a Hahăului și pe Ardeleanu, și cu aceia m-oi trudi

și mi-s bătrînă și incă nime nu m-o îmbiat cu un păhar de rachie.

— Unde-s... cei doi? șopti Găvrilă.

— La ișcoală, pe laviţe, că n-au pe nime.

Găvrilă se duse la fîntînă, își scoase cămașa și se spălă pe obraz și pe cap cu apă rece, apoi plecă. În uliță, soarele îl orbi; strălucea fierbinte, a ploaie. În fața școlii, foiau oamenii și, încet, Găvrilă se îndreptă într-acolo. Cînd îl văzură se dădură la o parte din calea lui, murmurînd.

— Unde se află răposații? întrebă Găvrilă, închinîndu-se adînc în fața unuia pe care nu-l recunoscu. Omul arătă cu mîna spre clase și, cînd Găvrilă îi întoarse spatele, scuipă scîrbit.

Pe coridor, în antreu, țărani cu pălăriile în mînă, tăceau. Găvrilă își făcu loc cu coatele, se zbătu, lovi; cînd îl vedeau, toți se dădeau la o parte, parcă speriați ori scîrbiți și el se închina în fața lor, cu o mînă pe piept.

În clasă toate băncile fuseseră strînse una peste alta, lîngă perete, iar în mijloc, pe cele două table, trupurile lui Gligor și Ardeleanu, acoperite cu cîte-o hartă. În jurul lor, Mitru, Pavăl Bitușea și alții, cu arme. Într-un colț, Emilia, cu părul despletit și rochia cenușie de praf, se uita la George: acesta, întors cu spatele, fuma la fereastră.

La căpătîiul celor doi o lumînare groasă, rămasă de la botezul lui Dan. Mai avea cîteva flori de hîrtie, albastre.

Găvrilă se opri lîngă George, dar nu îndrăzni să-i spună nimic. Simțea parcă, între umeri, privirile aprinse ale lui Mitru și i se făcu frică.

— Dom' derector, murmură. Dom' derector, dragă.

George se întoarse:

— Ce vrei?

Nu mai găsea cuvintele, deși pe drum își pregătise tot ce voia să-i spună.

— Dom' derector — oftă — am venit...

George îl privea ciudat, ca și cum ar fi văzut prin el.

— Dom' derector... rînduiala mea n-o fost bună... O fost a satanii și nu a domnului... Îmi pare rău.

— Acuma, degeaba... bace Găvrilă.

— Dom' derector... cine o mai fost... în pădure... cu al meu ?

— Picu și doi străini, răspunse George, sec.

Găvrilă își plecă fruntea.

— Și unde-i Picu ? Știți, dom' derector... lumea zice că mi-i... frate vitreg.

— A fugit.

— Nu ți-i rușine ? începu atunci să strige Mitru și, de furie, scăpă automatul din mînă. Ce cauți aici ? Mă mir că n-ai fost și tu, că în suflet ești în stare să spînzuri oameni, numai să nu-ți steie în cale !

— Poate fi, răspunse Găvrilă, pierit. Poate fi... Eu însă nu știu de asta...

— Și ce cauți aici ? Mitru veni pînă în fața lui și-i scutură pumnul sub nas. Du-te cu Lădoiu, cu ai tăi, nu mă zădărî, că-ți bag un plumb în burtă... Că, cînd te-am îmbiat să fii primar, n-ai vrut — și s-ar fi luat oamenii după tine... Da acuma poți fi tu și înger, că nime nu te mai ascultă. Că ești lacom, Găvrilă. Acuma te cunosc și eu, și alții. Și fă bine și ieși de aici, pînă nu ne uităm de noi !

— Dom' derector... se rugă Găvrilă. Dom' derector...

George se uita pe geam afară, în uliță. Veneau oamenii din toate părțile, spre școală.

— E mai bine să pleci, spuse încet, cu un fel de duioșie care-l răscoli tot pe Găvrilă. Se uită împrejur, parcă ar fi cerut ajutorul cuiva, un semn, o

vorbă, dar nu întîlni decît privirile încruntate, rele, necunoscute, ale oamenilor pe care-i știa. Un timp nu se putu mișca. Simțea ceva greu pe umeri, ca și cînd cineva s-ar fi cățărat acolo și-l apăsa. Își adună toate puterile să nu se aplece și mai mult și să rămînă cocoșat; întorcîndu-se spre Emilia, care stătea tot acolo în colț, spuse tare, răspicat:

— Bine, atunci mă duc să ar... Și din ușă se întoarse, smucit: Pămîntul lui Ezechil...

8

George ciocănea cu degetele în geam, cu ochii închiși din pricina soarelui. Din toată noaptea asta, Emilia nu-și aducea aminte decît de clipa în care Cordiș intrase urlînd în casa popii: „Îi viu! Directorul îi viu! Sosesc acuma! O scăpat!"

Alergase pînă la școală, desculță. N-avu curajul să apară așa în fața lui și, intrînd în casă, își luase o pereche de pantofi negri, puțin folosiți. Bătrîna dormea și sforăia. N-o trezi. Se strecură în clasă, privirile li se întîlniră: ale lui erau pline de ceva necunoscut și Emilia nu îndrăzni să se apropie. Se furișă în colț și rămase acolo, în picioare, neștiind ce ar putea face cu mîinile. Nu îndrăznea să se uite la cele două trupuri, se temea de morți. Pînă la urmă, nu se putu răbda. De sub hartă ieșeau picioarele lui Gligor, în cizme de box, murdare de pămînt și de noroi, cu un ghem de frunze uscate lipit de călcîiul stîng. Îl acoperiseră cu harta Americii de Sud; sîngele străbătuse hîrtia pînzată și acoperea jumătate din Brazilia.

Emilia era frîntă de oboseală dar știa că nu se va mișca de aici, oricît ar fi stat George. Căuta pe fața lui trăsăturile cunoscute, pe care el nu le mai avea; voia să-l vadă așa cum era în gară, acum patru ani, cînd plecase pe front, cînd alergase de-a lungul trenului, încleștată de mîna lui care atîrna pe fereastra vagonului. În ultima clipă își lipise buzele ude de ea. Încercă să-și aducă aminte care mînă era. Nu reuși. Ar fi fost fericită acum dacă nu era dreapta, aceea pe care o pierduse. Dar nu-și putea aduce aminte. La ce se gîndește acum? De ce se gîndește? N-avea nici un rost să se gîndească la nimic. Tresări cînd auzi glasul lui Mitru:

— Dom' derector... faceți bine și vă hodiniți... Vi-s galbăn ca moartea, iertați-mă de voarba slabă. Noi stăm aici, îi priveghiem... Și după masă i-om băga în biserică pe amîndoi.

El dădu din cap de cîteva ori. Pe urmă se întoarse spre ea.

— Emilia... Vino...

Ea veni lîngă el, sugrumîndu-și nodul de plîns. Îi văzu parcă pentru prima dată părul cenușiu la tîmple, ridurile mărunte, foarte multe, de la colțul ochilor, al buzelor, gîtul slab, neras.

— Emilia, aș dori să mă culc.

— Bine, dragul meu. Vino.

Îi fu recunoscătoare pentru că se rezema de ea, cu toată greutatea. În antreu, țăranii le făcură loc, iar muierile se porniră pe plîns:

— Tulvai, doamne, cum arată... Doamne, mulțam, care l-ai scăpat.

Emilia, ținîndu-l cu amîndouă mîinile, șoptea:

— Vă mulțumesc... vă mulțumesc...

Cînd ajunseră în fața bucătăriei ea se opri. Se încleștă de brațul lui, cu unghiile:

— George — spuse, încercînd să-i găsească ochii — cu pămîntul... vei face cum vrei tu... Cum ai tu dreptate... El dădu din cap și Emilia se gîndi că ar fi bine să-i dea ceva de mîncare. Dar spuse cu totul altceva :

— George... să nu ceri niciodată de la oameni... mai mult decît pot da.

El încuviință din nou, absent.

Emilia oftă și-l ajută să treacă pragul înalt al bucătăriei.

Capitolul XI

1

Trenul făcu patruzeci și cinci de kilometri în opt ore jumătate ; acum era spre prînz și cînd în depărtare se văzură coșurile fabricilor orașului și ciuperca lătăreață de fum deasupra, garnitura se opri în cîmpul care strălucea festiv. Suslănescu își scoase capul pe geamul spart al vagonului, ca să respire aer curat. Înăuntru era fum, duhoare de trupuri, de mîncăruri ardeiate și mirosul acela de fier ars al trenurilor de după război. Pe acoperiș dansau niște tineri ; se întorceau ori plecau la armată. Era slăbit, dar se simțea mult mai bine ; criza trecuse și vedea lucrurile altfel, mai simple, apropiate : își va lua un concediu lung, se va interna într-un sanatoriu bun, curat, doctorii îl vor simpatiza pentru că va încerca să se apropie de ei cu sinceritate, acceptîndu-le părerile. Se va vindeca, toată viața va trebui să fie grijuliu, oamenii-l vor ști suferind și asta-l va ocroti.

Acum, cît timp trenul pufăia nemișcat, ca și cînd s-ar fi odihnit, știa că se află între două coșmaruri, trecute amîndouă, și nu-i păsa ce lăsaseră în el, cu ce-l îmbătrîniseră. Era stupid să tragi concluziile unei experiențe ; rămîneau numai niște formulări fără legătură cu emoțiile secătuite, și Suslănescu știa cîte feste îi jucaseră formulările lui și capacitatea de incantație pe care le-o bănuia, sau o aveau. Totul era să fii bun, o bunătate leneșă, pasivă, puțin

curioasă, ca a unei mătuşi bătrîne, singură şi bogată. Se mai întorsese odată în oraş, din refugiu, privise oraşul din acelaşi loc poate, cutremurat de spaimă şi deznădejde, cu sentimentul groaznic că acele case fumurii năvălesc spre el, într-un flux neliniştit. Atunci era toamnă şi vînt. Poate şi război. Şi de atunci s-au petrecut multe lucruri.

— Nu staţi la geam, domnule profesor, să nu răciţi cumva. Timpul acesta însorit e extrem de periculos, spuse un domn gras şi chel, cu care Suslănescu stătuse de vorbă în timpul drumului, pentru că George dormise de cînd plecaseră. Domnul gras era dentist şi-i povestise despre un medicament miraculos, penicilina, care distrugea toţi microbii şi a cărui aplicare va face să dispară, într-un timp neverosimil, toate bolile infecţioase. Se întoarse şi-i zîmbi.

— E atît de frumos, spuse, alintîndu-se. E minunat.

Îi făcea plăcere să spună banalităţi ; conversaţia dentistului îl încîntase ; din păcate acesta îşi istorisise viaţa foarte repede. N-avea fantezie.

În fond, Suslănescu sperase că, în aceste ore, ştiind că n-o să-l mai vadă poate niciodată, George se va apropia de el, i se va destăinui şi se vor despărţi egali, iar el îl va putea uita, sau clasa, ceea ce era totuna ; îi era drag George, deşi îşi dădea seama că ar fi putut tot atît de bine să-l urască şi ar fi fost tot atît de ridicol, ca pe vremea cînd ura generalii care-l învinseseră pe Napoleon. George o învinsese pe biata Emilia, numai pentru că întîmplarea îl pusese în faţa morţii, în prezenţa Emiliei, *fără ea,* şi oamenii au ciudata capacitate de-a se simţi responsabili de suferinţa sau primejdiile prin care trec cei dragi lor. George visa însă o altfel de solidaritate şi aceasta era posibilă, atîta timp cît

gruparea umană a comuniştilor va putea respira nestînjenită, într-o perioadă revoluţionară de lungă durată. Iar dacă se va crea acea atmosferă de fraternitate virilă, necruţătoare, sinceră şi gingaşă în acelaşi timp, se va împărtăşi şi el, din afară. Dar, propriu-zis, reuşita sau eşecul îi erau indiferente. Voia să creadă că boala îl împăcase cu destinul lui mediocru, pentru multă vreme ; era o absenţă necesară şi fericită, un capitol alb, pentru care nimănui nu-i va trece prin minte să-i ceară socoteală.

Diseară îl va vizita pe părintele Potra şi-i va spune rîzînd : „Iată-mă. Încearcă să mă convingi. Sînt dispus, dar te previn că vreau miracole." Iar Potra se va osteni, se va gîndi noaptea la argumentele pentru a doua zi, sau poate se va ruga lui Dumnezeu să-i dea putinţa să facă o singură minune. Bieţi oameni intransigenţi!

Se retrase de la geam, se aşeză lîngă George şi cum acesta deschisese ochii, îl întrebă încet, abia perceptibil :

— Spune-mi... crezi că toate... sacrificiile acestea... merită să fie făcute ?

George rămase gînditor şi Suslănescu îşi spuse indulgent că era o prostie să iei toate întrebările altora atît de serios. Voi să-i pună mîna pe braţ, dar se stăpîni.

— Oamenii nu le-ar face, dacă n-ar merita să le facă, răspunse George, şi Suslănescu se strîmbă amabil. Într-un fel... trebuie să ai sentimentul vieţii, al creaţiei...

— Anonime ?... Pentru că cei care pun în practică o morală... bună sau rea... rămîn totuşi nişte anonimi...

Celălalt ridică din umeri.

— Ţi-am mai spus că nu raportez totul la mine.

— Ci la identitatea armonică sau absolută între idee şi faptă, ştiu. Individul nu contează. Şi asta ştiu.

Ezită, roşi, ca şi cum celălalt i-ar fi putut citi gîndurile; se simţi foarte prost, enervat că trenul nu mai porneşte odată, să se despartă, fiindcă altfel îl va întreba. După cîteva clipe îşi plecă fruntea.

— Ai să te superi pe mine, sau... Mai bine tac.

— Vrei să-mi spui ceva?

— Da. Vreau să-ţi pun o dilemă.

Îşi dădu seama că-l lovise. Obrazul lui George se contractă, ca de un tic, apoi se sili să zîmbească încurajator.

— Primei dileme pe care mi-ai pus-o am încercat să-i răspund.

— Lasă, te rog. Dacă dumneata nu contezi, de ce... Nu pot.

— Spune, omule! se răsti George.

— Atunci cînd... l-au omorît pe Ardeleanu şi dumneata erai alături... la cîţiva paşi... n-ai simţit că ar trebui să fii alături de el, să fii egal cu el? Pentru bietul Ardeleanu, poate, clipa aceea ar fi egalat eternitatea, cel puţin aşa cred... Aş vrea să mă înţelegi bine... Ştii, identitatea pe care o visezi, armonia... sînt atît de imposibile... Şi setea după aşa ceva naşte atîtea cruzimi...

George îl privi tăios, cu răceală, şi Suslănescu se sperie.

— Totul e doar în teorie... un joc gratuit... Nu mă lua în serios...

— Sînt lucruri pe care dumneata n-ai să le înţelegi niciodată — spuse George — rece, aşa că e inutil să ne înveninăm. Şi, ghemuindu-se în colţul lui, închise ochii.

Trenul încetini. Disperat, Suslănescu se gîndea: „Nu ne putem despărţi aşa, e urît, nedemn... Cu ce

drept vreau să-l prind cu mîța-n sac, de ce? La ce bun? Și atît de banal... scolastică puștească..."

Pe urmă își spuse că, de vreme ce nu se despărțeau împăcați unul cu altul, George nu-l va uita. Și parcă asta avea vreo importanță?

Casele mărunte și jupuite ale mahalalelor începură să treacă prin fața geamului. Suslănescu se foia pe banchetă, își rodea unghiile, se simțea mic și netrebnic.

În clipa cînd trenul se opri lîngă peronul distrus și o mulțime pestriță îl părăsi urlînd, de parcă ar fi deraiat, nu găsise încă nimic care putea restabili, pentru secunda cît își vor strînge mîna cel puțin, precarul echilibru al ultimelor zile.

George îi luă din plasă geamantanele — pe cele cu cărți nici nu le deschisese măcar cît timp stătuse „la țară" — și se vedea că-i era greu să le coboare cu o singură mînă, deoarece îi cădeau în cap. Așteptară să se golească vagonul, găsiră un hamal bătrîn, scheletic, acesta le duse bagajele în piața unde, printre caroserii ruginite, schelete de tancuri și de tunuri, se instalase tîrgul negru al gării, le aduse o birjă și le ceru un preț uriaș, pe care trebuiră să-l plătească.

— Eu merg pe jos, zise George, privind în altă parte.

Lui Suslănescu i se umpluseră ochii de lacrimi.

— Iartă-mă — spuse — eu, într-adevăr, nu voi înțelege niciodată... pentru că am să mor în curînd.

Sări în trăsură și strigă birjarului, cu un glas ascuțit de copil:

— Repede! Mînă repede!

George își luă geamantanul — era plin cu de-ale mîncării pentru Dan — și porni încet, spre oraș. Era ciudat. Nu se grăbea, voia să ajungă la liceu la sfîrșitul orelor, să-l ia pe Dan; la cinci îl aștepta

Jurca la județeana de partid: vorbise cu el la telefon. Credea că ar fi cazul să fie dați în judecată baronul Papp și Nicușor Spinanțiu, un proces de demascare, ca instigatori ai crimei din Lunca. La început asta nu-i plăcuse lui George, pe urmă-și spuse că e normal ca ucigașii să fie pedepsiți, și se opri numai asupra acestei laturi. Avea de discutat și problema pămîntului, dar nu voia să se gîndească la asta, acum. Îi era dor de Dan. Lăsase un băiețandru stîngaci și timid și după ce se întorsese fuseseră împreună doar o jumătate de zi, în atmosfera aceea de zăpăceală în care fiecare încerca să spună, în cîteva cuvinte, tot ce se petrecuse în anii cînd nu se văzuseră.

O porni pe malul Mureșului și se pomeni zîmbind. Îi bătea inima. Apa i se părea prea luminoasă, orbitoare, poate din pricina oboselii, a nopților nedormite. Cum era copilul lui? Cum se dezvoltase? Ce gîndea? Nu știa, și toate astea erau nespus de importante. În anii războiului Dan își formase, desigur, o imagine despre el; în ce fel îl va impresiona realitatea? Îl cuprinse o ciudată stinghereală, cu cît se apropia de liceu: se vedea clădirea înaltă, cenușie, austeră, terenul de sport acoperit de zgură sîngerie. Se opri puțin, întoarse fața spre soare și închise ochii. Pe front, primise doar cîteva scrisori de la băiat, stîngace, goale. Le știuse pe dinafară, în lagăr le repetase, căutînd în dosul cuvintelor ceea ce băiatul lăsase să-i scape: trăsăturile micii lui personalități. Cu puțină amărăciune, George se gîndi că ea se formase departe de el și, acum vor trebui să se acomodeze unul altuia. Erau atîtea lucruri de aflat: ce vrea să devină băiatul, ce aptitudini are. Ciudat, nu știa nimic despre el; Emilia îi vorbise foarte puțin. Lucrul i se păru îngrozitor.

Urcă treptele intrării principale, largi, roase de vreme și de miile de elevi, și pătrunse în holul întunecos. Pașii îi sunară asurzitor pe lespezi, se trezi mergînd în vîrful picioarelor. Era un liceu bun, cu tradiție ; îi plăcea atmosfera sobră, de studiu.

Pe neașteptate se pomeni că nu știe în care clasă e Dan ; se opri, puse jos geamantanul și începu să facă socoteli : îl dăduseră la școală cu un an mai devreme, acum avea șaptesprezece, deci era în clasa VIII-a... La toamnă, facultatea. Pe coridor se ciocni cu un profesor bătrîn, care se plimba cu mîinile la spate, fumînd un trabuc puturos.

— Nu vă supărați... la ce oră iese... clasa a VIII-a...

— Științifică sau literară ?

George roși, se bîlbîi. Profesorul, vădit impresionat de uniforma lui și de invaliditate, surîse cu dinții cariați :

— Pe cine căutați dumneavoastră ?

— Pe fiul meu... Teodorescu Dan...

— A ! La științifică... nu știați ? Vai de mine, ce să caute el la latiniști, la mortăciuni ? Elev eminent... Mă prezint : profesor Grădeanu Tiberius, de fizică... sînt încîntat. Ne mîndrim cu Teodorescu... De pe front ? Din spital ?

— Da, spuse grăbit George.

— Mai avem cîteva minute pînă sună... Veniți... Îl luă de braț, strîns, și-l duse de-a lungul coridoarelor proaspăt spoite.

— Da... frontul... Și, mă iertați, în viața civilă ?

— Învățător...

— Colega... Mă bucur... Se vede, educația... Și începu să explice : încă din clasa a IV-a, s-a văzut că e ceva de capul lui Teodorescu. Foarte serios, aplicat... O curiozitate rece, obiectivă, rară la vîrsta asta... O sănătoasă incredulitate... De unde conflicte

cu religia... I le aplanăm noi, cei de la științe... Rîse. Tatăl lui Teodorescu îi plăcea. Urmă, antrenat: În general războiul... măgăriile oficiale din vremea lui Antonescu, toată propaganda au stricat copiii... Și acum, excesul de libertate... Li se propovăduiește libertatea de gîndire celor ce nu știu încă gîndi, da, domnule Teodorescu, e trist. Prin toate acestea Teodorescu Dan trece impasibil, curios și nițeluș ironic... Ce să vă mai spun?

— Mulțumesc, mulțumesc, spuse George stînjenit. Dan i se părea acum și mai departe. Dar Grădeanu nu se lăsă:

— Material... cum stați? Mă iertați, indiscreția, știu, e deplasată. Dar țin mult la băiat...

— Bine... Adică... salariul...

— Aha, făcu celălalt decepționat.

— De ce, domnule profesor?

— Mă gîndeam... facultatea în Anglia... acum că nemții s-au dus pe rîpă. Păcat de ei, totuși, popor serios... În fine...

— Vă mulțumesc că vă interesați atît de mult de Dan... E frumos să faci planuri pentru alții... știu din proprie experiență... Pe scară redusă, rurală, bineînțeles. Grădeanu se opri mirat:

— O, de ce planuri? Lucruri realizabile... Războiul s-a terminat... Vine pacea, ordinea... Iar studiile în străinătate sînt extrem de importante... Maturizează imens. Dau simțul proporțiilor. Mă rog, de aici se naște adevărata iubire de țară... aceea pe care o generează comparația...

Atunci sună și, într-o clipă, coridoarele se umplură de copii gălăgioși, care se rostogoliră urlînd pe trepte.

— Aici e a VIII-a științifică. Mi-a părut bine... La revedere, domnule Teodorescu.

George era foarte emoționat. Își aprinse cu greu

o țigară. Ușa clasei se deschise, ieși un profesor cu ochelari și un umăr împins agresiv înainte, apoi cîțiva tineri exuberanți. Pe urmă, cînd hărmălaia se înteți, apăru Dan și, în prima clipă, George rămase uimit. Era uluitor de elegant: un costum cenușiu, fin, care-l făcea să pară înalt, cravată argintie, pantofi de antilopă, o geantă de diplomat sub braț și purta ochelari fără ramă. Ochii i se umeziră, se repezi la băiat și-i înconjură gîtul cu brațul. „Scumpul meu, gîndi... Dragul meu..."

— Tu ești, tată? Cum de-ai venit? Și... în uniformă!... Nu te-ai săturat?

— Ți-am adus... maică-ta... a pus o mulțime de lucruri bune, de acasă... pîine proaspătă, prăjituri... ceva afumat... Să ai...

— Mulțumesc, făcu Dan și George observă că-și reține un zîmbet. Mă bucur foarte mult. Se apleacă și ridică geamantanul greu. Se strîmbă.

— Lasă că-l duc eu, se grăbi George. Să nu-ți strici hainele... De ce vii cu ele la școală? Cînd ți le-ai făcut? Mama nu mi-a spus nimic...

Și dădu să-i ia geamantanul.

— Tată, fii serios.

— Lasă, Dan. Mi s-a întărit stînga... ceva, nu-ți poți închipui... Ar putea tata să spargă piatră.

Ieșiră din liceu. George voi să-și aprindă o țigară, dar Dan i-o luă înainte.

— Ce fumezi mahorca aia? Ia de aici... și-i întinse un pachet de țigări americane.

— Fumezi, Dan? Cam devreme... Eu numai pe front m-am obișnuit și trag nădejde să mă las în curînd... Pipăi pachetul învelit în celofan.

— Trebuie să fie scump. Pe astea-ți cheltuiești tu banii pe care ți-i trimitem?

— L-am primit... Nu te neliniști. Sînt de-o economie gigantică. Nici nu fumez, de altfel. Poți să-l

păstrezi. George îl privea cu admirație: se temuse, cînd era copil, că va fi timid, neajutorat, era și cam prea gras pe atunci, și acum zvelt, degajat. Îi fu rușine că nu observase nimic cînd se întorsese de pe front. Avea fruntea înaltă, părul blond-auriu, meticulos pieptănat.

— Și Andrei? întrebă. El... nu-i la școală?

— Nu. Dă în particular. Acum e la București, la ceva chestie politică.

— Da? Îmi pare bine. Și unchiul Octavian?

— Prin ceva crîșmă, la gară. Beat. S-a întors azi din Ungaria... cu bani, pe care o să-i mănînce curvele...

— Vai de mine... așa a decăzut? Tot nu s-a împăcat cu Andrei? spuse George zguduit. Trecuse peste limbajul verde al băiatului.

— Bătrînul e încăpățînat și ăla e fanatic și neuman... Păcat, că nu-i prost... Dacă ar asculta de *eițesurile* mele!...

— De ce să asculte, Dănuț?

— De sfaturile mele...

— Cum vorbești tu... Tot mai există jargonul elevilor?

Dan se opri, îl privi stînjenit. Puse geamantanul jos.

— Ai obosit, Dan? Lasă că-l duce tata, ți-am spus... Începu să rîdă: Maică-ta mi-a dat niște bani, să-i aduc nu știu ce... am uitat... Mergem la restaurant... tu trebuie să știi, lasă, nu te prefă, și eu am fost tînăr... Ceva, totuși, nu exagerat de scump... Vă dă voie de la liceu?... Dar, în sfîrșit, ești cu mine și...

Dan făcu o mișcare ca și cum ar fi vrut să se uite la ceasul brățară, dar se opri și începu să-și privească pantofii.

— Ce-i, Dan?

Băiatul se hotărî și spuse cu o voce nesigură:
— Tată... îmi pare foarte rău... n-am știut că vii... trebuia să mă fi anunțat...
George simți ceva ciudat, o senzație de gol, ca o amețeală.
— N-am știut că vii... am fost invitat... la masă... la... profesorul de matematică, un tip extraordinar... Vine și fratele său, profesor universitar la București, la politehnică... Proful voia să mă prezinte... Acuma... aș putea să nu mă duc, dar n-am cum să-l anunț, n-are telefon și mă tem că ar fi o necuviință.
George răsuflă ușurat.
— Du-te. Sigur că trebuie să te duci, mai încape vorbă? Nu-i nimic, Dănuț... Mai avem timp. Dă-mi cheia de la locuință să mă duc să mă spăl, să mă schimb... Am și eu treabă la partid... Ne vedem pe urmă.... Cam la ce oră crezi că scapi?
— Pe la șase-șapte...
— Perfect... Atunci cinăm împreună... Fie ce-o fi, la „Pallas".
Dan se sili să zîmbească; îi reuși o strîmbătură nesigură.
— În regulă, tată. La șapte juma, la „Pallas". Poftim cheia.
Plecă repede, în direcția liceului. George îl urmări un timp: se dezvoltase armonios, poate face și sport... „Sînt bătrîn, se gîndi... Bătrîn și prost..." Dar era fericit. La colțul străzii, Dan se întoarse și, văzîndu-l tot acolo, îi făcu un semn cu mîna.

2

— Emilie! strigă bătrîna. Unde ești, Emilie?
Știa că nu era acasă, de aceea o striga, să se încredințeze. Intră prin toate camerele, chemînd-o

mereu și, cînd fu sigură că nu era, începu cu voce tare :

— Lasă, Emilie... îi mai plînge tu după mine... mi-i mai jeli tu pe mine... Daa... Pîine cum fac eu ți-a mai face maica dracului, că aștea fac un fel de tină. Nu-i bună... Nu. Îi grea la stămac. Lasă, Emilie, îi mai plînge tu, mult... Și are să te lase, ascultă voarba mea, are să te lase, că nu mai ești fată... A lua-o pe a Ursului, care l-or văzut cu ea pe pod, noaptea. Ce-or făcut ei pe pod, Emilie ?

Începu să plîngă, fără lacrimi, chinuit. Peste puțin timp încetă, își șterse nasul cu cîrpa. Se duse în antreu unde era dulapul ei ; pe pipăite, găsi cheia, îl descuie și mirosul de busuioc stătut, greu, îi plăcu atît de mult, că începu să strănute.

— Asta-i secrinu meu, spuse. Pipăi pe rînd toate hainele, pînă dădu de rochia neagră de clot, neîntrebuințată ; o scoase și o căută peste tot să afle dacă dăduseră moliile în ea. Pe urmă bluza, cîrpa, ciorapii, ghetele cu nasturi. Le așeză pe spătarul unui scaun. Ar fi vrut să plîngă, dar nu putea, și-i fu rușine, pînă se gîndi că puține ar fi acelea care n-ar plînge acum, în această împrejurare. Se îmbrăcă repede. Era învățată. Nu-i trebuia ei ajutorul nimănui, că nu era oloagă. Avea numai albeață pe ochi. Și tatăl ei avusese, și unchiul Miculae. Mai greu fu pînă izbuti să afle scrisorile lui Palli : erau într-o cutie de lemn, împreună cu alte hîrtii, actele asupra pămîntului ei ; pe acelea n-ar fi vrut să le ia, dar nu putea alege scrisorile dintre ele. Sărută hîrtiile, le vîrî în sîn și atunci își simți bătăile inimii. Într-un colț era bastonul de lemn scump al lui Mihai, luat în tîrg la Békéscsaba ; cînd puse mîna pe el simți că era acoperit de praf, așa că luă un ciorap vechi și-l șterse. Cît timp îl frecă, o năpădi mînia și sîngele începu să-i vuiască în cap.

— Lasă, Emilie, tu, nănorocită, care te-ai jurat pe ce ai avut mai scump, că nu-i lăsa după venetic... Doamne îndurate, fă bine și n-o asculta, că-i minte slabă, de găină. Ascultă-mă pe mine, doamne, și iart-o... Vai de ea, vai de ea, bine că l-ai luat pe Mihai, să nu ajungă ziua asta. Mulțămescu-ți, doamne, bine faci ce faci...

Închise dulapul, puse cheia pe masă, s-o găsească fata: pe raftul de sus erau ștergările pentru popă și dieci și banii mărunți, legați în fișicuri.

Inima-i bătea atît de tare, că se temu să nu-i rupă vreo coastă. Bocănind cu talpa care nu se îndoia a pantofilor și sprijinindu-se în baston, intră în dormitor și începu să cînte, încet, să n-o audă cineva și să creadă că-i bolundă:

„Rămîneți și voi, pereți,
Că pe mine voi nu mă mai vedeți...
Cît îi lumea și vilagu..."

În odăița ei nu găsi nimic de spus, așa că intră în bucătărie.

„Rămîi și tu, bucătărie,
Că mult m-am trudit eu cu tine..."

Se opri în prag:

„Rămîi cu Dumnezeu, prag,
Că eu, pe tine, mai mult, nu mai calc..."

Încuie ușa, să nu intre cineva să fure, și așeză cheia sub o cărămidă, dar la vedere. Pe urmă, încet, cu pași măsurați, străbătu ocolul, ieși pe poartă și ajunse în ulița mare. „Îi soare, se gîndi. Îi cald. Bine că nu bate vîntul, ori nu plouă..." Undeva scîrțîia un car, în răstoacă rațele se zbenguiau, mă-

căind. O porni încet spre marginea satului. Nu se grăbea. Se mira cît de bine merge, pe cît nu mai era învățată cu ulița. Dar o cunoștea, știa fiecare casă pe lîngă care trecea: Aici îi covăcia lui Árpád Sándor, adică aici a fost mai demult și avea o firmă mare, de fier, făcută la Arad, pe care era închipuit dracul, scoțînd flăcări pe gură și pe nas. Părintele Aavram a venit într-o zi și l-a luat la bătaie pe Árpád, că atrage pe Mamona deasupra satului, dar covaciul n-a vrut să audă de aruncarea firmei: atunci părintele Aavram, care era om hamiș, a venit noaptea, cu securea și cu o scară și a scos-o de acolo. Părintele Aavram a fost în oastea măriei-sale Iancului, regele munților, și cînd își aducea aminte de măria-sa plîngea gros, ca un bivol, de se înspăimîntau oamenii de moarte; pe urmă se încuia în odaia lui, se îmbăta, și-și curăța pistoalele și sabia. Toate astea i le-a povestit Anei unchiul Miculae, că atunci cînd ea s-a mai ridicat în vîrstă, părintele Aavram era un bătrîn puțintel, cu barbă foarte lungă, ca a domnului Dumnezeu din ceruri. Păcat că unchiul Miculae nu s-a înțeles cu el; unchiul Miculae era spiritist, vorbea cu duhurile regilor și ale sfinților și scotea multe învățăminte, pe care le spunea apoi oamenilor, îi învăța cu cine să voteze la alegeri, să aibă județul deputat romîn la Pesta și, cînd a fost Goga în sat, a dat mîna cu unchiul Miculae. Pe Goga l-a văzut și ea; parcă avea barbă albă, parcă nu. Versurile le știe și acuma: *Dorurile mele n-au întruchipare...* și *Deșteaptă-te, romîne, din somnul cel de moarte...* Goga a vorbit în fața crîșmei lui Lăboșoiul cel bătrîn, care a avut patru neveste și, cînd a vrut s-o ia pe a cincea, în vinerea patimilor domnului nostru Iisus Cristos, l-a lovit guta. Lăboșoiul nu prînzea ca oamenii: cum se scula dimineața, înghițea cîteva lin-

guri mari de unsoare de porc, fără pîine, numai cu paprică. Cam pe aici, unde e ea acuma, era casa Lăboșoiului, alături de a lui Teofil a Ursului. Frumos om și nebun! Îl vede de parcă ar sta în fața ei, înalt, subțire, cu ochi mincinoși și țigara în colțul gurii. Nu, așa arăta Mihai, bărbatul ei. Teofil era altfel, dar tot frumos. Cînd l-au scos din fîntînă, după ce s-a înecat, l-a văzut și ea: era verde, cu ochii ca porțelanul; dacă nu i-ar fi fost teamă — că era destul de tînără — s-ar fi uitat mai mult.

Ulița-i mai largă decît era atunci; cînd trecea Miklos călare trebuia să sari în lături dacă nu voiai să te calce pe picioarele desculțe, sau să te croiască.

Acuma a ajuns pe locul unde era primăria cea veche, în curtea căreia ea l-a văzut cu ochii ei pe Sofron Brișcălăul, omul lui Rozsa Sandor, cu lanțuri la mîini și la picioare, trîntit jos, plin de sînge, că se bătuse cu jandarmii: cinci zile au umblat după el prin pădure și, cînd nu se așteptau, atunci pușca pe vreunul și la urmă l-au doborît. Fișpanul a plătit din buzunarul lui drumul pînă la Dobrițîn la cinci luncani, să vadă cum l-au spînzurat pe Sofron; cînd s-a suit pe scăunel, Sofron a început să cînte bisericește și a cîntat două ceasuri și a fost musai să-l lase că asta a fost dorința lui cea de pe urmă. Se mirau domnii de el, că-i mai înșcolat ca un popă, iar Brișcălăul cînta de răsuna Dobrițînul. Atunci au pus pe jandarmi să tragă clopotele să nu se audă; degeaba, că Sofron a ridicat glasul și clopotele nu s-au auzit. Cînd au trecut două ceasuri a pus capul în pămînt, hoherul a venit, i-a sărutat mîinile și i-a cerut iertare, apoi a zvîrlit cu piciorul scaunul de sub el. Oamenii spun că de aceea a cîntat Brișcalăul două ceasuri, ca să-i dea vreme lui Sobri Iosca să vie să-l scape. Sobri n-a

putut veni, dar a călcat după aceea casa judecătorului și l-a tăiat. Săracu Brișcalău, era om hamiș. Lui Goga i-ar fi plăcut de el.

Obosise. „Multă apă-i în om, de asudă atîta, se gîndi. Asudă, se lipește praful. Or trebui să mă spele de mai multe ori, da nu-i bai, că mi-s ușoară ca pana... Satul s-a lungit. Altădată, pe aici era imaș. Acuma sînt case, de-ale necunoscuților."

— Tulvai, doamne, nană Ană, da dumeta unde meri? se auzi strigată de o femeie. Doară nu la besetică, că te-ai îmbrăcat așa?

— Da cine ești tu? se supără bătrîna.

— Io mi-s Livia a lui Păpucelu.

— Treaba ta. Nu te știu. Cîți ani ai?

— Douăzeci și șasă întorc la toamnă.

— Eu mă duc să mă preumblu, la aer curat. Sănătate bună.

— Săru' mîna, nană Ană. Asta o înduioșă. Nu zise însă nimic.

„Oare Dumnezeu ce griji o fi avînd?" se întrebă mai încolo.

Pe urmă ieși din sat. Aici cunoștea și mai bine. O bătea vîntul și o răcorea. Dacă ar fi fost tînără i-ar fi plăcut să tragă cu plugul o brazdă-două. Asta a fost pofta ei și mai demult. Mihai n-o lăsa, zicea că-i păcatul bătăii de joc să dai plugul pe mîna muierilor. Îi păru bine că a ieșit din sat. Putea vorbi.

„Emilie, Emilie, te-am crescut și te-am ținut la școli și n-o ieșit nimica-nimica din tine. Ești zdreanță sub picioarele ciungului. Să nu te pedepsească Dumnezeu, să nu te pedepsească. Da mă tem, că el are multă ținere de minte, nu uită, nu bate cu bîta."

Din nou o cuprinse mînia aceea pe care o cunoștea așa de bine: îi părea că i se umflă capul, să

plesnească, parcă-i săreau ochii din cap și dacă ar fi avut putere ar fi omorît om, femeie, pe oricine i-ar fi stat în cale. „Mai bine mă stingeam cînd am avut gălbinare, demult — își spuse — mai bine era."

Aici e pămîntul Găvrilii Ursului. Bun pămînt. „Cum te-ai lăsat, Emilie, cum te-ai putut lăsa tu, fata mea, să arunce el pămîntul care l-ai adunat! Să-l arunce la văndroci. De ce să-l arunce? De ce să arunce pămîntul? Și tu, Emilie, în loc să chemi doctorii să-l lege și să-l bage la bolunzi, în casa galbenă, tu te iei după el, și te-ai jurat. No, atunci nu-i bai. Nu-i bai, bată-vă Dumnezeul și neamul vost! Care risipiți! Care vă băteți joc și-l dați la văndroci. Da cine-s văndrocii, să-l dați? Da au ei bani să-l plătească? Da îi pămîntu ciungului?"

O clipă se gîndi să se întoarcă și să spargă tot în casă, să-l aștepte pe ciung și să-l doboare la pămînt, să-l calce cu călcîiele pe ochi.

— Mă grăbesc, spuse, și, părăsind șoseaua, porni peste brazde. Dincolo de iugărele Ursului era o bucată a lor, cea mai bună: douăzeci de măji de iugăr.

După ce a murit Mihai și a rămas singură, ea urca sacii cu grîu în pod; un sac îi mai greu decît un om, te apasă și, cînd îl deșerți, grăunțele țîrîie, ca ploaia.

Mergea tare greu acum, se împiedica în brazde, îi venea să întindă mîinile înainte, să nu cadă; bastonul se afunda adînc în pămînt, parcă voia s-o tragă după el. Abia putea să-l scoată; de fiecare dată oboseala o înmuia, o învelea în cearșafuri fierbinți. Căzu. Mîinile și genunchii i se înfundară în brazda moale și sfărmicioasă, se lovi și la frunte. Acum o birui plînsul și i se păru că tot sufletul se scurge din ea, o dată cu lacrimile. Ghemuită, se zbuciuma, gemînd încet; îi era nespus de milă de

ea, bătrînă, oarbă, după ce a muncit o viață de om, să moară aici, singură, ca un cîine. De cîteva ori încercă zadarnic să se scoale; poate ar fi izbutit, dacă ar fi avut bastonul, dar nu-l găsea; îi zburase din mînă și era scump, căpătat de Mihai în dar de la măria-sa Esterházi. Decît să-l piardă așa, mai bine l-ar fi dat unchiului Miculae, căruia îi plăcea tare, la bătrînețe, cînd nu mai vedea din pricina cetitului peste măsură.

— Aci-i capătul, spuse. De pe pămîntul meu, nu mă ia nime...

Își luă rămas bun, în gînd, de la nepoți și de la Emilia, pe care nu mai găsi putere s-o mustre în clipa asta. Ea era vinovată că n-a știut-o crește și, cînd s-a măritat, i s-a suit domnia la cap, și a citit prea multe cărți. Le spuse tuturor, plîngînd mereu, „bună ziua" și închise ochii.

În jur nu se auzea nimic, numai pămîntul.

Cînd se trezi, se răcorise de-a binelea și parcă tot trupul îi ruginise: nu-și putea mișca nici mîinile, nici picioarele. Știa că dacă cineva adoarme pe ogor proaspăt arat, primește aprindere de plămîni, că pămîntul are o putere care te trage pe dedesubt și te bagă în pămînt. I se făcu frică și, încordîndu-se, se ridică în șezut. Deodată i se păru că vede: niște pomi, Teuzul sticlind, oameni cu plugul. Se uită mai bine; erau numai păreri. Cînd se tîrî mai încolo, dădu de baston și se bucură foarte tare. Îl șterse de pămînt cu poala rochiei, îl înfipse iarăși în brazdă și, agățîndu-se de el, se sculă în picioare.

Se uită împrejur, doar dacă o mai zări ceva; văzu biserica, alți pomi, niște viței și ceva nedeslușit. De foame o apucară slăbiile, se clătină și toate vedeniile începură să joace împrejurul ei. Se ținu

bine, cu amîndouă mîinile încleștate pe măciulia bastonului.

— Nu pic, zise. Iaca, că nu pic !

Și fu atît de bucuroasă că e zdravănă și în puteri, că nu se mai gîndi la nimic, în afară de faptul că nu trebuie să cadă, fiindcă altfel aici rămîne și nu-i pămîntul lor încă, e numai al Găvrilii Ursului.

Dacă n-ar fi fost așa de flămîndă, toate ar fi fost bine : ar fi rămas aici, în picioare, pînă va veni ciungul cu văndrocii lui și i-ar fi pus pe fugă. Iar norocul cel mare, mîna lui Dumnezeu, era că nu cădea.

Spre seară o găsi aici, dormind în picioare, Mitru Moț, pe care Emilia îl rugase deznădăjduită s-o ajute să dea de bătrînă ; el scotocise tot satul, întrebase în stînga și-n dreapta, pînă cînd o nevăstuță îi spuse că a văzut-o mergînd spre pod ; Emilia pornise în cealaltă parte a satului.

Veni spre ea, fugind și, cînd ajunse aproape, rămase încremenit : bătrîna avea fața atît de albă, de netedă și senină, încît părea o fetiță.

— Nană Ană, pentru numele lui Dumnezeu, da unde te-ai dus, muiere bătrînă și neputincioasă ? Te căutăm de la prînz, ca bolunzii și eu, și doamna învățătoare... Da ce cauți dumeta aici, maica mea, doamne ?

Bătrîna se întoarse spre el și scînci :

— Mi-i foame, mi-s ostănită...

— Poți ști că ești, Iisuse doamne, cum să nu fii, cînd umbli pe cîmpuri, muiere neputincioasă... Hai să te duc acasă, că doamna mai că nu și-o perdut mintea !

O luă în brațe, și porni încet spre șosea. Nu pricepea de ce făcuse bătrîna asta ; doamna Emilia nu-i spusese nimic, venise pe neașteptate, plîngînd și frîngîndu-și mîinile. La șosea opri un car cu boi

și, ținînd-o mereu pe bătrînă în brațe, o duse acasă. Ea dormi tot timpul și nu se trezi nici cînd Mitru o culcă în pat. Emilia tot nu venise și Mitru plecă după ea.

Bătrîna se prefăcuse numai că doarme: era bucuroasă că o duce acasă și nu voia să stea de vorbă cu el. Nu era treaba lui să se amestece. După ce-l auzi închizînd ușa, își adună puterile și se dădu jos din pat.

— Nu mi-s eu cîne — spuse — să mor pe drumuri... Oamenii cinstiți mor în patul lor, acolo li-i locul... În sertărașul de lîngă pat avea două lumînări neîncepute; le ținea acolo să fie la îndemînă, dacă, doamne ferește, o lovește moartea pe neașteptate. Le aprinse, picură puțină ceară pe spătarul înalt al patului, le lipi acolo, apoi se întinse peste acoperitoare și-și puse mîinile pe piept.

Simțea cum toate o lasă, cum urcă răceala de la picioare spre piept, încet-încet. „Primește-mă, doamne, întru împărăția ta, în loc cu verdeață... să mă întîlnesc cu pruncii mei răposați, cu Todor, cu Anuța, cu Palli, cu Măria, cu Viorica, cu Petrea, cu Fănică cel mic, care i-am născut în durere..." Începu să vadă din nou ulița mare, mulțimea de oameni mergînd încet, cu praporii, oprindu-se la fiecare colț ca ea să-și poată lua rămas bun, popa în odăjdii de aur, popa Aavram cu barba albă cîntînd *Cu sfinții hodinește,* Grozuța, începînd cu glasul lui ascuțit hora mortului, nepoțeii mici, plîngînd după bunica lor. Începură să-i curgă lacrimile în jos, spre urechi și s-o gîdile.

Din bucătărie ceasul ei cu lanț ticăia foarte tare. „Nu l-a tras nimeni, că merge anapoda, nu le trebuie lor lucru vechi, ei îs domni, au ceasuri mici."

Mai tîrziu, mereu nemișcată, i se făcu poftă de slănină prăjită la flacără, cu untura stoarsă pe o

felie mare de pîine, cu ceapă. „Gata, s-a isprăvit cu slănina prăjită... Nu era rea nici aceea cu castraveți murați, mari, moi, care se topesc în gură. În cămară mai e o sticlă cu castraveți, neîncepută... Ei — se gîndi cu necaz — a fi bună și la pomană. Doamne, că rău put lumînările astea și am dat șaptesprezece lei pe bucată... Laboș îi un tîlhar..."

Emilia se întoarse destul de tîrziu, alergînd, cu ochi strălucitori. Cînd intră în odăița bătrînei și o văzu cu ochii închiși, cu mîinile pe piept și lumînările aprinse la creștet, dădu un țipăt ascuțit și rămase încremenită în prag.

— Mamă! Mamă dragă! îngenunche lîngă pat și-și puse fruntea pe mîinile ei zbîrcite. Erau calde. Miroseau a pămînt. Îi văzu pieptul cum se ridică în ritmul respirației, apoi rochia mînjită, pantofii acoperiți de noroi.

— Mamă, ce ai? Doamne păzește, mamă, scoală-te!

Fără să-și deschidă ochii, bătrîna se răsti:

— No, nici muri nu mai poate omul în casa asta?

Emilia începu să rîdă printre lacrimi:

— Vai de mine, mamă, da ce-ai făcut? Femeie bătrînă... ce-ți trece prin minte?... Și hainele de îngropăciune... în ce hal... toată ești plină de noroi, cum se poate, mamă?

Stinse lumînările, le aruncă sub pat și curăți grămăjoarele de ceară. Apoi o luă pe Ana de umeri, o ridică.

— Lasă-mă — mormăi bătrîna — mi-s ostănită, mă dor toate...

— Hai, mamă, ajută-mă să te dezbrac... Stai puțin, fug să pun apă caldă, să te spăl... Am vorbit cu George la telefon...

— Nu-l cunosc, n-am auzit de el, cine-i acela?

— Mamă, mamă! Nu trebuie pămîntul! La partid l-au certat... au spus că-i nu știu cum... ceva cu „ist“... Săracu! El e naiv, mamă, ți-am spus eu... Și dumneata...

— Pe mine nu mi-i spăla tu! strigă bătrîna. Nu mi-s moartă! Prăjește-mi clisă și ceapă. Mi-s flămîndă!

— Acuma, uite, acuma... Doamne, n-ai mîncat nimic toată ziua... Ești ca un copil, nu te supăra că-s sinceră. Îți fac slănină... Din care vrei?

Bătrîna era încruntată, vorbea cu buzele țuguiate, rece:

— Din aceea macră!

— Un pahar de rachiu, mamă... cred că ți-ar face bine...

— Beu. Dă-mi. Și deschide iaga aceea cu crastaveți...

— Bine, mamă... Hai, scoală-te... Stai, să-ți scot pantofii... În ce hal i-ai adus!... Și rochia... Dacă ai vedea...

— Văd! Pune-mi apă caldă, să mă spăl... Și dă-mi sopon bun... „Cheia“. Adică *aceea* îs mai cuminți decît ciungul.

— Decît cine, mamă?

— Decît al tău... Am știut eu.

În timp ce frigea slănina în fața cuptorului, ghemuită, Emilia vorbea fără încetare, veselă:

— Dănuț îi bine... Toți profesorii îl laudă, îl iubesc... Sigur, mamă. George a trecut prin multe, el nu înțelege... El e idealist... niciodată n-a fost practic.

— Mai taci, că mă doare capul de prostiile tale... Ba are pe cineva, vreo curvă, și vrea să-i deie ei averea și tu, ca o proastă. Lasă-l! Lasă-l în plata domnului, pînă-i vreme...

Emilia n-o auzea. I se făcuse și ei poftă de slănină: avea chef să se apuce acuma, să facă o prăjitură, ceva bun, repede. O întrebă pe Ana ce crede și bătrîna începu să înghită în sec.

— Fă. Cu vișine. Scoți vișine din iaga de licur. Îs bune. Eu, cînd nu ești acasă, scot într-un păhar și le mînc, cu sîmburi cu tot... Mi se pare că am răcit, mă trage la spate... D-apoi, poți gîndi că nici comuniștii aceia nu-s ei bolunzi... Nu văzuși că or dat pămînt la țărani? Și lu' Mitru Moțului și Catiții Țuricului și...

— Știu, mamă...

— Știi, pe dracu... Tu știi numa de ciung... Omul olog îi rău la suflet, păgîn... Într-o zi mi-o spus unchiu-tău Miculae, fie iertat, că... No, am uitat, că mă doare capul... Bine amiroase clisa friptă... Poate mînci și tu oleacă... Hai aici, la masă, mai aproape...

— Întîi vino să te speli, mamă. Îi gata apa.

3

Restaurantul era mare, o eleganță greoaie, multă catifea roșie și aurării afumate, cavaleri nemți deșertînd butoaie de bere, sau frigînd porci în sulițe. Aproape pustiu. Într-un colț cîțiva domni roșcovani, cu mustăți de focă și lavalieră, jucau domino și se certau, chelnerii se plimbau plictisiți, membrii orchestrei începuseră să se adune și beau rom, grăbiți, cu instrumentele pe genunchi. Geamul de cristal lîngă care stătea George fusese găurit de cîteva gloanțe. Niște raze capricioase ca brațele unei stele de mare. Afară strada vuia surd. Lui George îi era foarte somn și începu să-l cuprindă iritarea impo-

triva lui Dan. Ar fi putut să spună acolo că a sosit tatăl lui și să plece mai devreme. Îl aștepta neliniștit, cu o emoție insuportabilă și ori de cîte ori ușa turnantă scîrțîia, tresărea și se întorcea spre ea. Mai tîrziu se resemnă, încercă să-l justifice și nu reuși. Ar fi vrut să sosească odată, să nu mai stea singur. Dan era o fire rațională, așa-i spusese și profesorul de fizică și nu mai era copil: George era dispus să-i primească observațiile. Ar fi fost posibil ca el să nu vadă aspectul real al lucrurilor, să exagereze din pricina educației, a vîrstei. Partidul n-avea nevoie de frămîntări sterile, de intelectualisme gen Suslănescu, ci de-o sănătoasă activitate practică, rațională și accesibilă oamenilor. Poate că fraternitatea pe care o visa — destul de neclar, de altfel, ca pe un fel de necesitate personală — să nu se poată clădi pe niște zbuciumări și nesfîrșite probleme de conștiință, ci în timp, răbdător și calm.

Dar în realitate discuția cu Jurca îl jignise. Acesta-i spusese, destul de aspru, că ideile lui în legătură cu pămîntul propriu, cu „împărțirea", erau tipic narodnice și ar fi făcut mai mult rău; s-ar fi spus în sat: uite, comuniștii trebuie să-și împartă tot ce au, așa o să fie mai încolo cu toată lumea. „Problema dumitale, tovarășe Teodorescu, o să se rezolve la timpul potrivit. Important e faptul că ai muncit bine, că v-ați dus sarcina la capăt, nu că soția dumitale a avut ceva zestre."

Se simțea zăpăcit, cam obosit și trist, cu senzația dureroasă că nu înțelege; știa că liniștea lui ar putea izvorî numai dintr-o înțelegere totală, fără rezerve, din acea armonie, fără compromisuri, de care rîdea amărît Suslănescu și pe care el o credea posibilă, sau în orice caz o dorea pentru sine. Poate că trebuia să învețe răbdător, să gîndească totul

de la început și că restul nu erau decît niște elanuri, niște descoperiri tîrzii. Important era că avusese putința să aleagă și că alesese. Iar încurcătura lui venea din faptul că trebuia să joace un rol pentru care nimic nu-l pregătise și care-l depășea; iar de acum înainte tot ce vor face oamenii, toate gesturile lor aparțin — într-un sens — istoriei, capătă o altă gravitate.

Atunci sosi Dan. Purta un costum albastru-închis, părea mai matur și George îl privi intimidat.

— Așa de mult a ținut?

Dan luă un scaun, se așeză lîngă el, își scoase ochelarii și-i vîrî în buzunarul de la piept; fața-i păru din nou copilăroasă; întinse palma și acoperi mîna fierbinte a lui George.

— Tată... te-am mințit. N-am fost la nici un profesor... Mi-a părut foarte rău, am avut remușcări... N-am avut dreptul să te mint, a fost ceva foarte urît, meschin. M-aș simți prost să-ți cer iertare...

Din toate George nu reținu decît siguranța cu care se exprima; la treisprezece ani își căuta mereu cuvintele, nu le găsea și din pricina asta avea tot timpul un surîs crispat, la un pas de plînsul nervos.

— A trebuit să mă întîlnesc cu o fată...

Chemă chelnerul și comandă o sticlă de vin înfundat. Puse un nou pachet de țigări americane pe masă, își aprinse și el una, trase stîngaci cîteva fumuri, apoi aplecîndu-se spre George îl privi în ochi.

— Mă însor.

Chelnerul sosi, desfundă sticla, le umplu paharele și așteptă.

— Deocamdată atît, spuse Dan. Mai tîrziu mîncăm ceva.

— Am înțeles...

In prima clipă lui George îi veni să rîdă, pe urmă se sperie. Dan spusese asta calm, ca pe un lucru de multă vreme rumegat și definitiv.

— Ce vorbești, bîigui și se simți prost, încurcat, străin.

— Iată — surîse Dan — nu mai sînt copil... Am optsprezece ani...

— Încă n-ai...

— Peste o lună jumate... Orașul e plin de curve, toți colegii mei au avut boli venerice. Am oroare de așa ceva... E bineînțeles, stupid, deoarece cu panaceul universal care se numește penicilină nu mai e grav. Rămîne însă murdăria. E ceva înjositor. Iartă-mă că-ți explic atît de mult, tu ești un om modern, ai vederi înaintate, o spun fără ironie, așa că mă înțelegi.

— Dan, ești prea tînăr... Ce-o să zică mama?

— Deci tu ești de acord... dacă o invoci pe ea. Te cunosc bine, nu ești omul care să te ascunzi în dosul opoziției materne...

George bău încet paharul de vin, îi tremurau degetele.

— Dan, am vrut să fim prieteni totdeauna... În concepțiile mele, între tată și fiu...

— Da, înțeleg. O prietenie bărbătească.

George puse paharul jos, cu un gest brusc.

— Mă simt copil eu, în fața ta. E dureros...

— Nu vorbi prostii. Iartă-mă. Tu ești un om minunat... te-am admirat întotdeauna. Vreau să-ți semăn...

— Ce-i asta, Dan?

— Nu-i *captatio benevolentiae*. E foarte sincer. Eu nu știu să mint.

— Și azi?...

Dan își trecu mîna prin păr, șuvițele blonde, moi îi căzură pe frunte.

— N-am să mi-o iert niciodată.

George întinse mîna după sticlă, își umplu paharul. Se uită lung în altă parte, fără să vadă nimic.

— Nu știu nimic despre tine, spuse într-un tîrziu. Nu poți să înțelegi asta... Caut în tine băiețașul pe care l-am lăsat...

— Și tu crezi că ești același, tată ?

— N-ai de unde ști, Dan. (Se întrebă, rapid, dacă va trebui să-i povestească și lui războiul, lagărul, noaptea din pădure, omorîrea lui Ezechil și tot ceea ce-l chinuise după aceea, nesiguranța, încrederea, necesitatea de dăruire...)

Orchestra se sui pe podiu și începu un vals trist ; Dan se strîmbă.

— Muzica proastă îmi calcă pe nervi.

— Trebuie să te mai gîndești, spuse George, nesigur. Dan clătină din cap.

— N-are rost, îi datorez prea mult. Nu-ți pot explica.

— Dar nu-ți cer să-mi explici nimic ! Ești tînăr, bineînțeles...

— Nu. Te rog să nu spui nimic... Și încă ceva : e evreică. Tu, ca internaționalist proletar, nu poți avea prejudecăți, nu ?...

Lui George i se părea că pășește pe un teren necunoscut, primejdios. Era încordat și încerca să se stăpînească. Răsuflă adînc.

— Spune-mi tot...

Dan zîmbi din nou : era ceva neplăcut în surîsul acesta. George ar fi vrut să închidă ochii ; își umplu iar paharul.

— O cheamă Edith Wielder. E frumoasă. Părinții ei au murit la Auschwitz... Rămăseseră în Ardealul cedat și știi că acolo s-au petrecut lucruri groaznice. N-au mai putut trece dincoace... Edith era aici la o mătușă bătrînă care n-are pe nimeni și o adoră...

Teribil de bogată... Aur, dolari și un mare magazin care pînă la 23 August a fost dat de C.N.R. unui avocat escroc, care o să plătească acuma de-o să-i sară ochii din cap.

— Dan, mie-mi spui toate astea ? întrebă George surd.

În clipa aceea Dan întinse mîna după pahar, manșeta albă a cămășii îi fugi și George văzu un ceas de aur pe mîna lui. Îl apucă de încheietură cu degetele crispate :

— Și asta ? Ce-i cu asta ? Și hainele de pe tine ? Îi lăsă mîna, cu repulsie.

— Ce e ? Ce ai, tată ?

— Nimic, spune mai departe...

— Nu-mi cere să-ți explic sentimente. Nu mă pricep. Onorabilul Andrei e as în așa ceva. Despică firul de păr în patru și găsește în fiecare bucată tot felul de lucruri nostime. Sociale, psihologice. Lui Edith îi datorez mult. Asta e. Banii și celelalte n-au nici o importanță.

Vorbea cu o ușoară ostilitate, poate pentru că nu se putea explica.

— În sfîrșit, una secundară... Vreau să călătoresc mult, să studiez... Uită-te în jur... totul e primitiv, oamenii, sentimentele lor arhaice. Trebuie un suflu modern, ceva american... Industria, afaceri, țara e bogată, oamenii leneși. Prea multă latină și poezie la cei deștepți... Nu știu dacă mă înțelegi...

— Nu, spuse George mașinal. Nu te înțeleg.

— Mă mir. Pe foarte mulți oameni războiul i-a vindecat de sentimentalism.

Puse mîna pe umărul lui George, dar acesta i-o scutură violent.

— Iartă-mă... Vom avea timp să discutăm...

— Ce să discutăm, Dan ? Spune, ce să discutăm ? Te pierd.

— De ce să ne încurcăm cu vorbe mari?
— Dan, cum te-ai putut apropia... de ființa asta?
Dan începu să rîdă, nervos.
— „Ființa asta"! Și-a pierdut părinții... toată copilăria petrecută în spaimă și-n umilință... la paisprezece ani să fii silit să porți un semn infamant și să fii femeie... să privești lumea, oamenii, cu sentimentul hăituitului...
George își propti fruntea în palmă. Îi ardea.
— Dacă crezi, nu e nevoie să-i spui mamei că e evreică...
— Crezi că ea are nevoie de o minciună?
— Poate că nu. În orice caz tu poți să-i explici, mai bine ca oricine, că nu există decît oameni. Și suferință.
— Da. Multă. Și fără nici o legătură: Cînd vii acasă?
— Aș vrea să o cunoști pe Edith... Azi... Vreau să venim împreună, cît de curînd.
— Și școala?
— Ei, să fim serioși... Pot să-i dau un telefon, să vie aici?
— Dă-i.
Dar Dan nu se mișcă de pe scaun. Era vizibil că ar vrea să spună ceva, și nu găsește, și-i pare rău. Atunci ușa turnantă se deschise și se învîrti multă vreme, împinsă de o mînă puternică. Un om înalt, subțire, cu mustață neagră, scurtă de piele și cizme burger intră, se uită împrejur, țistui enervat și la urmă îl văzu pe Dan. Surîse larg și veni repede, apoi dînd cu ochii de George, rîse stînjenit, mormăi ceva și-și atinse borul pălăriei cu un deget împodobit cu inele.
— Salut, dom' Dan, salut... Am sosit... Am primit telefonul și venii... vorbim mai încolo...
— Poți să spui.

— A ieșit foarte bine. Teribil, dom' Dan, să fiu al naibii. Scuzați — se întoarse spre George — scurt de tot, nu vreau să vă deranjez... Au sărit pe noi, moarte de om. Dom'le, sarea e ceva !... Pentru un chil de sare, cea mai mișto unguroaică își dă poalele în cap... Se aplecă spre urechea lui Dan : Am adus *două* de becuri... Desfacem într-un ceas... Don' Tavi e la „Pintenul negru" cu o fufă... Vine și el imediat, dacă vine... Asta e. Vă găsesc mîine, să trăiți, mă duc să beau un *and soda*... Se întoarse sprinten, se așeză cîteva mese mai încolo și îndată un chelner veni la el aplecat și respectuos.

— Cine-i ăsta, Dan ?

— Un tip.

— N-auzi, cine-i ăsta ?

— Un tip. Afaceri.

Fără să ridice vocea, silindu-se chiar să zîmbească, George insistă :

— Ce afaceri ?

Dan îl privi rece : avea și el ochi cenușii, limpezi, cu mici firișoare aurii.

— Te interesează ? Trimitem sare în Ungaria, acolo nu se găsește de loc. Se aduc becuri, mărfuri. Unchiul Octavian e mare specialist la C.F.R. Răspunde de garnituri cu cărbune. Două vagoane se aranjează totdeauna. Mai e asociat fratele unchiului Octavian, unul Gavril, trebuie să-l știi. E un geniu în materie de afaceri. Puțin prea violent. Nu prinde momentul, vrea s-o facă mare și încă nu se poate, înțelegi ? În cinci ani Gavril e mai ceva decît Malaxa, sau decît Neumann.

— Și tu... ce ești în povestea asta ?

— O parte din capital... L-am împrumutat de la mătușa lui Edith. Dolari și *eițesuri*.

— Ce-e ?

— Idei. Totul trebuie calculat, matematic. Probabilități și celelalte, știi? Mai ales că unchiul Octavian face boacăne, altfel e util, cunoaște pe toată lumea, pe toți feroviarii din țară și pînă la Budapesta.

— Și te mîndrești cu asta?

— În fine, e pasionant...

George întinse mîna, ca și cum ar fi vrut să ia paharul și nu-l ajungea. Dan se întinse peste masă să-i ajute. În clipa următoare, cu pumnul strîns, George îl lovi din toate puterile în față. Simți cum i se stîrcește ceva sub pumn; sîngele izbucni pe nas, violent. Cu dosul palmei îl mai lovi o dată peste obraz, de răsună toată cafeneaua.

Dintr-un salt omul în haină de piele fu lîngă el, îl înhăță pe George de gît cu o mînă și-l ridică de pe scaun, ca și cum ar fi fost un copil.

— Lasă-l... făcu Dan, surd. Își ținea palmele pe obraz și printre degetele subțiri și foarte albe, transparente, sîngele îi curgea pe bărbie, pe gît. Lasă-l... E tata... Du-te de aici!

Celălalt îl lăsă pe George, cu regret.

— Ce dai, dom'le, ca în sac, ia te uită ce maniere, uite dom'le, cum îl pocește... Luă un șervet, îl înmuie în frapieră și începu să-l șteargă pe Dan pe obraz.

— Nasul nu-i rupt, spuse... Mă mir. Tăticu dete ca-n fasole... putea să vă nenorocească, ce părinți, dom'le...

— Du-te de aici — scrîșni George — că te împușc...

Omul clipi din ochi, șmecher.

— Fii serios, nene... Stai așa, dom' Dan, cu capul în sus, se oprește îndată... Tăticu!

Și se duse la masa lui, gonind chelnerii care se pregăteau să intervină. George răsufla greoi, era

roșu la față. Nu vedea nimic; o durere chinuitoare îi strîngea inima. Pe urmă, se uită la Dan: stătea cu capul dat pe spate, cu șervetul apăsat pe obraz. Se liniști cu greu, pentru că-și înghițea lacrimile și spuse încet:

— N-a avut nici un rost...

— Mai bine te omor cu mîinile mele, zise liniștit George. Înțelegi? O să faci ce am să-ți ordon eu! Așa cum am să-ți ordon eu!

— Fii serios, răspunse Dan, la fel de încet, aproape imperceptibil. Nu trebuia să mă lovești. Inutil și urît...

În fața restaurantului se opriră două trăsuri. Într-una, răsturnat pe perne, Octavian Sabin, cumnatul lui George, în frac, cu un guler tare, soios, înalt pînă la urechi și plastronul stropit cu sosuri, ieșit din cămașă. Era beat turtă, părul rar, cîteva fire, îi stătea zburlit, ca în caricaturile profesorului Nimbus; în cealaltă trăsură patru țigani, cu viori, care săriră jos și-i ajutară să coboare; Octavian le împărți niște hîrtii, apoi, clătinîndu-se încoace și-n colo, zbieră:

— Lați, Pișta, Sandor, Mihai! Drepți! După mine înainte 'arș! Cîntă, mă, aia a mea. Țiganii începură și din gură, acompaniindu-se:

„Dacă-n douăzeci de toamne
Zi senină n-am avut,
O, atuncea, spune-mi, doamne,
La ce bun m-am mai născut?"

Chelnerii săriră să-l primească; Octavian se încurcă în ușa turnantă, care-l azvîrli afară, în brațele lor. Mîngîie pe obraz pe cîțiva, se încruntă la unul tînăr (i se păruse nerespectuos), apoi văzînd pe George și pe Dan veni bățos spre ei, rîzînd cu gura pînă la urechi:

— Iar mi-i bine, iar mă-mbăt! Servus, Gheorghe, servus, Dan... Servus... Îl sărută pe Dan, strîngîndu-l tare în brațe, apoi începu să plîngă.

— Eu n-am copil... Tu ești copilul meu... Copilul meu s-o dat cu ungurii și cu jidanii...

— Și nepotul, nu? întrebă ironic George. Nu-l prea iubea pe cumnatul său, îl obosea.

— E, asta-i altceva... Edith e o micuță scumpă. Era roșu la față, lacrimile i-o poleiau; simțindu-și obrajii uzi se înduioșă și mai mult și începu să hohotească. Țiganii, care-l cunoșteau, începură, solemn: „Deșteaptă-te, romîne!“ Octavian tresări, își umflă pieptul și aruncă în jur priviri scăpărătoare. Domnii care jucau domino veniră la masă, zgomotoși:

— Servus, Tavi!

— Rețiproca, Cornelius! Ce faci, Bandi? Servus!

— Rețiproca!

— No, mereți la masa voastră, comandați ce vreți! Plătește Tavi baci! Am treabă cu nepotul meu... cu el... că eu n-am copil... Nu mai am...

Domnii plecară, fără să se simtă jigniți. Îl cunoșteau.

— Dănuț, data viitoare te duce unchiul Tavi și pe tine... Se întoarse spre George, aproape dușmănos: Voi! Ce, meritați voi un copil ca ăsta? E un sfînt... să-i dea Dumnezeu sănătate... Vino să te pupe unchiul Tavi, scumpul meu iubit. Îl sărută lipicios. Dan surîdea puțin stînjenit.

— Și unchiul Gavril te pupă dulce... Cu becurile aranjează el. Poate cu Neumann, ori cu Andrény... Vedem... Dacă merge așa, într-o lună îmi realizez visul meu... Știi tu, mă Gheorghe, care-i visul meu?

— Poate să bei ceva, nu? Se simți îndată meschin, îi fu rușine. Dar Octavian nu se supără.

— Nu, vreau să fac un schit... pentru mine singur, lîngă Budureasa... Mă călugăresc... acolo... și mor cu gîndul la soția mea... Care nu mai e... care nu mai este între noi. Țiganii porniră repede:

„Călugărul din vechiul schit
O zi la el m-au găzduit..."

Octavian își șterse lacrimile.

— Ea a fost o sfîntă... A, să nu uit, Dan, te salută domnul Bozgovici, șeful gării. Te prețuiește. Va trebui să-i faci o vizită.

George îl pîndea pe Dan. Cum se putea simți bine în mocirla asta? Părea să nu-i facă nici o impresie. Se întrebă uluit: „E insensibil?"

— A găsit unchiul Gavril și locuință... Ne mutăm, dragă George, din maghernița... Da... casă nouă... patru camere... *tutalegu*... Mă — se ridică el și plesni cu palma fruntea lui George — știi tu ce mintiuță are copilul tău... ce copilul tău? Al meu... că eu nu mai am. Am avut... L-am iubit ca pe ochii din cap...

— Lasă, unchiule — spuse atunci Dan, plictisit — o să vă împăcați, răspund eu...

— Să-mi cer iertare de la el? Care a omorît pe mama lui prin purtările sale?

— Fii serios, nu vorbi aiureli, se răsti Dan. Are să-ți ceară iertare... Aranjez eu...

— Vino să te sărut.

— Ei, ce bem?

— Nimic. George se sculă. Eu plec.

— Și eu, zise Dan. La revedere, unchiule. Vezi și vino acasă... Ești obosit...

— Vin, puiule drag, vine unchiul Tavi. Beau o sticluță de Minișel, că mi-i cam sete și sosesc... Jucăm o partidă de șnapsli și te bat, iau pielea de pe tine...

— Ei, asta mai vedem, făcu Dan vesel. Se apleacă și-l sărută pe obraz și asta-l dădu gata pe Octavian. Își puse capul pe masă. Umerii i se scuturau.

— Eu n-am... avut... noroc... niciodată... Țiganii cîntară :

„In fîînul de curîînd cosiit,
Gîndind la tine-am adormit..."

— Mă — zice Octavian — voi sînteți prietenii mei... Veniți, ședeți la masă cu mine... Și voi, îi strigă pe jucătorii de domino. Veniți, mă... Bandi, să-ți zică ție una de pe pustă... Nu-mi place de voi, ungurii, dar știți cînta. Suflet, mă, suflet mare, păcat că-i păcătos... Haide, Lați, dă-i drumul :

„Hulló levél, sárga levél
Vigyen szerte széjel e szél...
S mond el kün a temetöbe
Hogy most van anap lemenöbe..." [1]

Domnul Bandi, amploiat la poștă, îl îmbrățișă pe Octavian.

— Mă, n-am avut noi noroc, mă, Tavi baci...

Mergeau alături, tăcuți, bulevardul era plin de lume ; pașii se auzeau ca și cum o singură talpă mare s-ar fi tîrșit pe asfalt.

— Tată, vreau s-o cunoști pe Edith. Îi dau un telefon și ne întîlnim. In parc, e frumos... și trist... Nu așteptă încuviințarea, intră într-o cofetărie violent luminată.

George se rezemă de o vitrină. Totul i se păru inutil, obositor și lung. La cîte lucruri ar fi trebuit

---

[1] „Frunză căzătoare, galbenă frunză,
Să te-mprăștie vîntul acesta...
Să povestești acolo n cimitir
Că soarele acum apune..." (mag.) (n. ed.).

să se gîndească acum... Nu numai el și cei înghețați în tranșeele Stalingradului făcuseră războiul, ci și copiii, femeile ; ceva rău, murdar și deznădăjduit li se strecurase în suflet... Nu erau de ajuns cuvintele frumoase, pîine, libertate, dreptate. Oboseau, se demonetizau. Se gîndi la Emilia, la reacția ei. Ar fi vrut să poată pleca acum, departe, pentru multă vreme... Dan veni, spuse simplu : Ne întîlnim peste o jumătate de oră și porniră iar, alături.

— M-aș simți înjosit dacă aș încerca să-ți explic, începu Dan, cînd părăsiră bulevardul și o luară pe străduțele liniștite și pustii care duceau spre Mureș. Mie lucrurile mi se par simple.

— Lasă, Dan — dădu din mînă George, plictisit — mai avem vreme... Eu n-am să te las singur... Vom sfîrși prin a ne apropia unul de celălalt.

— Nu sînt singur, tată.

— A, da... Ți se pare că nu ești. Să știi însă că n-am să te las să ajungi să-ți fie rușine de tine însuți.

Își dădu seama că nimerise ; Dan mergea cu capul plecat, încruntat.

— N-ai nici o justificare.

— Îmi face impresia că privești printr-o prismă veche, deformată și sentimentală vremurile în care trăim. Totul e admirabil ca intenții, pur. Și atît.

— Nu-i adevărat ! Și nu face pe cinicul, că te plesnesc din nou !

— Ar însemna să abuzezi, totuși, răspunse Dan serios. Pe mine ideile nu mă încălzesc. Avem prea multe idei, noi, romînii. Foc de paie... Pasiunea măgăriilor în sine. Trebuie creat, produs, biciuită lenea orientală... Călcat în picioare tot ce e moale, conformist și sunător. Pentru asta trebuiesc bani și matematică.

George nu-i răspunse. N-avea rost acum, după părerea lui. Totul era ciudat, dragostea băiatului (nu și-o putea închipui și de aceea era curios și neliniștit ca în fața necunoscutului), setea aceasta de acțiune, în care nu era nimic aventuros, ci ceva rece, rău și profund sceptic. Urcară treptele digului; apa neagră, sfredelită departe de un șirag de lumini timide, curgea tăcută, lingînd malurile; de departe venea un miros de pămînt umed și gras. Pomii foșneau, ca și cum s-ar fi furișat, speriosi, o dată cu valurile.

— Ce-mi poți oferi în schimb? întrebă Dan, ascuțit.

— Eu nu sînt nici negustor, nici afacerist. Am să te oblig. Nu eu, viața. Și ceea ce e bun în tine. Ceea ce spui că ai moștenit. O cinste și o severitate față de tine însuți. O altă latură a matematicii...

— Cred că am să plec în străinătate, spuse Dan, încet.

— Mă îndoiesc.

— Ai curajul să-ți iei răspunderea asta?

— Am. Am mult mai mult curaj decît crezi tu, băiete.

Dan păru să nu-l audă. Tresărise, începu să meargă mai repede. Sub un felinar, pe digul pustiu, stătea o fată zveltă, în uniformă de școlăriță, cu părul negru-albăstriu, lung, revărsat pe umeri; își frămînta degetele, nervoasă.

— Hai, tată, îl îndemnă Dan.

Ajunseră lîngă ea. Fata avea ochii uimitor de mari, negri, adînci, strălucitori ca de lacrimi, cu gene întoarse; era foarte palidă, îi tremurau buzele.

— Edith, îți prezint pe tatăl meu.

Fata întinse mîna și se sili să zîmbească; dezveli un șirag de dinți albi, mărunți, regulați. George îi simți degetele subțiri, calde, ușor asudate, zvîcnind vii în palma lui. Nu putu spune nimic în prima clipă.

4

— Ni-s vecini, amu, zise moțul și porni spre Mitru. Mie îmi zice Avram Iancu. Și ție?

Mitru nu-l auzi. Bătea un par roșu în pămînt, cu atîta grijă, parcă ar fi fost de sticlă, apoi se puse în patru labe și se uită în lungul lanțului care era legat de celălalt par, la capătul ogorului, să vadă dacă e bine întins.

— No, gată, mă, odată! strigă de departe Pavăl Bitușea, să încep și eu.

Avram Iancu se oprise la cîțiva pași, încurcat.

— Nu vrei să vorbești cu mine? întrebă. Oi fi vreun fudul?

Mitru se ridică, își frecă multă vreme palmele una de alta, să le curețe de pămîntul lipicios.

— Vină, Bitușe, poți veni să iei lanțul! zbieră el, mult mai tare decît ar fi fost nevoie pentru depărtarea unde stătea Pavăl, tropăind de nerăbdare. Pe urmă se întoarse spre Avram Iancu. Nu mi-s fudul, pretene. Mi-s bucuros.

— Te cunosc, zise celălalt. Tu ești Mitru Moț. Veni mai aproape, îngrijorat: N-ai să te bagi cu plugul în pămîntul meu, mă? Zi!

— Nu, răspunse Mitru cu gravitate. Așa să-mi ajute Dumnezeu!

— Amin. Asta-i muierea ta? arătă Avram Iancu spre Florița, care stătea la cîțiva pași mai încolo

cu palma pe buze și cu cealaltă mînă pe ceafa lui Fănică.

— Da, zise Mitru. A mea.

Omul nu știu ce să mai spună.

— Hai să duhănim, făcu, într-un tîrziu.

— Bine zici, Avrame, hai. Se așezară jos, cu picioarele sub ei, ca turcii, rupseră o foaie de ziar, o stîrciră între degete să se înmoaie, drămuiră tutunul și începură să pufăie, încet, cu plăcere.

— Tu ce semeni ? întrebă Avram Iancu. Eu, porumb.

— Poate că tot porumb, și eu. Îi mai cu spor.

— Și-i bun... Dacă semeni cu porumb, parcă ai pămînt mai mult... Eu te cunosc. Tu ești președintele la comisie.

— Nu mai este comisie, îl lămuri Mitru. Amu, dacă s-o împărțit pămîntul, nu mai îi nevoie de comisie...

— Păcat, clătină din cap Avram Iancu.

Nici după ce-și termină țigara moțul nu se mișcă. Mitru începu să dea semne de nerăbdare ; i-ar fi plăcut să rămînă singur, cu muierea și cu pruncul. Se sculă și, punîndu-și palma streașină la ochi, privi în toate părțile : de-a lungul și de-a latul moșiei, peste pămîntul negru, arat, mișunau oamenii ca furnicile, alții, cărora nu le venise încă rîndul, tropăiau nerăbdători în urma inginerului care măsura, zorindu-l, ca și cum s-ar fi temut că socotelile nu fuseseră bine făcute și la urmă lor n-o să le rămînă ; îndată ce unul își primea locul și bătea parii, începea să strige pe ceilalți, deși n-avea nimic să le spună, dar dorea să fie *văzut*, băgat în seamă ; măsura brazdele primei arături și-l înjura pe baron pentru că-și bătuse joc de pămînt. În altă parte, aproape de șosea, era Teodorescu, și cineva de la partid, un tînăr slab, cu ochelari, care scria tot

timpul ceva într-un carnețel; înainte de începerea împărțirii ținuse și o cuvîntare, dar după primele cuvinte oamenii și-au pierdut răbdarea, au început să se foiască, să murmure, pînă cînd Culcușea și-a luat inima în dinți, a pășit înainte cu pălăria în mînă și l-a rugat pe „domnul tovarăș" să facă bine să le țină predica după ce se împarte pămîntul, nu de alta, dar să nu-i prindă seara pe cîmpuri, nemîncați și cu inima îndoită. Holțman a rîs, a făcut un semn inginerului și acesta a început să măsoare, ajutat de Vasalie a Milionului, de Bicașul și, la început, și de Teodorescu. Moții se amestecaseră printre luncani, destul de sfioși; nevestele lor stăteau undeva pe margine, adunate în ciopor, și nu vorbeau.

— Avrame, tu știi cine ți-a dat ție pămînt? întrebă pe neașteptate Mitru, aducîndu-și aminte că în ședința de aseară Teodorescu spusese că toți comuniștii trebuie să stea de vorbă cu oamenii, să-i lămurească, să-i atragă spre partid.

— Știu, zise celălalt. Bunul Dumnezeu...

— Ce Dumnezeu, mă? Cum poți vorbi așa? Partidul comunist, ai înțeles?...

— Păi, așa am auzit... Dar partidului cine i-o dat gîndul cel bun? Nu domnul? El...

— Partidul Comunist Romîn — urmă Mitru — ca și cum n-ar fi auzit. Și încă mare mult bine va mai face, fiindcă el este partidul oamenilor săraci și luptători. Tu, Avrame, ar trebui să te înscrii în partid, mă, ascultă-mă pe mine.

— Bine, răspunse celălalt, fără să stea pe gînduri. Numai că eu nu știu carte.

— Ți învăța...

— Parcă nu cred... și se lovi cu degetul pe frunte. Nu se bagă nimic aici...

— Crezi tu. Se bagă.

— Păi, poate. Da cum să mă scriu, dacă nu știu carte?

— Îi învăța, n-ai auzit?

— Da pînă să învăț, cum să mă scriu?

— Pui degetul! strigă Mitru scos din fire.

— Îi bine și așa?

— Îi bine.

— No, atunci pun degetul. Tu ești președinte?

— Nu-s eu. Să vii în Lunca mîine. Și să stai de vorbă cu moțoganii, să-i lămurești, cum te-am lămurit eu pe tine.

— Și ce să le spun, ha?

— Păi, ce ți-am spus eu ție: că partidul comunist a dat pămînt țăranilor săraci, care s-au luptat... Că se gată cu domnia domnilor...

— Poate că se gată... Dară pămîntul, Dumnezeu mi-l dădu, să știi.

— Bine, mă, și Dumnezeu... Da el n-are partid, așa că trebuiește să te înscrii la noi.

— Dar la biserică îi slobod să umbli?

— Slobod.

— Atunci îi tare bine... Poate face partidul biserică și la noi în colonie, că murim ca țiganii, fără popă.

— Omule, lasă acuma... Om sta de vorbă, om vedea...

Avram Iancu păru să înțeleagă că Mitru vrea să scape de el, se sculă cu părere de rău, supse cel din urmă fum din țigară, apoi dezlipi chiștocul de pe unghie.

— Sănătate bună, zise el. Sănătate bună și ție, muiere... Și încet, crăcănat, parcă să cuprindă mai mult loc cu pasul, se depărtă spre bucata lui.

Cînd îl văzu mai încolo, Mitru se întoarse spre Florița, dar fără să se scoale de pe jos.

— Fată, murmură. Vină aici. Ea se apropie, cu copilul. Ședeți și voi, aici, zise Mitru încet. Ședeți lîngă mine. Se așezară. Nu-și vorbiră. Copilul se plictisi și spuse că el se duce să se joace.

— Mai încolo, spre pădurice, îs și ceilalți prunci, umblă după ciuperci.

— Du-te, încuviință Mitru. Poți mere. Și cînd rămaseră singuri : Tu ești cam golișeauă, Floriță... Nu-mi place...

— Lasă, șopti ea. Lasă acuma...

— Nu las... Întinse mîna și-o prinse de umăr. Ea îl auzi suflînd greu și se rușină fără nici o pricină.

— Nu te uita încoace, făcu el, surd... M-o biruit o slăbie...

— Te-ai trudit mult...

— Nu m-am trudit, ce m-am trudit ?... Mi-o venit în minte săracu Gligor și Ardeleanu... Și mă doare sufletul... Dacă pun mîna pe Picu...

— Mai potolește-te... Te faci prea rău, Mitre...

— Așa-i bine, Floriță... Așa trebuiește... Tăcură iar. El nu-și luă mîna de pe umărul ei slab, cam osos.

Nu putură sta în liniște, așa, pentru că se ivi Cordiș, călcînd împrăștiat printre brazde. Venea întins spre ei, făcîndu-le semne largi.

— Salut, salut, dragă Moț... Te felicitez din inimă. Azi îi o zi mare pentru sat, bine că am ajuns s-o văd și pe asta...

Mitru mîrîi ceva, nu se sculă de jos și nu se uită la el.

— M-am înscris în Frontul Plugarilor, urmă Cordiș cu o veselie silită. Acolo m-am înscris. La centrul județean... Mă... tu eşti mînios pe mine. De ce ?

— Auzi tu Floriță — spuse Mitru — acuma-i musai să ne deie frate-tău plugul și boii... I-om plăti poate după aceea, acum ne-om înțelege...

— Mitre, tu nu-l vezi pe dom' văstor? îndrăzni femeia.

— Nu, răspunse el. Frate-tău nu-i el om rău, numa că l-a stricat ceva, știe dracu ce. Oi sta de vorbă cu el și l-oi lămuri.

Cordiș scosese o sticlă de țuică din buzunar și stătea cu ea întinsă; pe obraz i se zugrăvise un fel de mirare, de neînțelegere; strînsese mîna oamenilor, îi felicitase, de bucuria unora îi dăduseră chiar lacrimile și uite că ăsta nici nu se uită la el. Îl cuprinse frica.

— Da ce ți-am făcut? bîigui.

— Nimica, Petre. Numai să știi ceva de la mine: n-ai fost cu satul la greu și pentru asta îi plăti odată și ți-i mușca unghiile și a fi tîrziu. Acuma fă bine și lasă-ne, că am de socotit cu muierea multe. N-am avut vreme să vorbesc cu ea zilele astea, cînd tu ai uitat de sat, și de părinții tăi, și de frate-tău, tovarășul Cula.

Cordiș plecă, dar nu se mai duse spre șosea, acolo unde era Teodorescu și cea mai mare parte dintre oameni; o luă peste brazde, spre pădurice, și de acolo străbătu imașul cel mare, se sui pe dolmă și încet, porni spre sat; o vreme se văzu cît o vrabie pe cer.

— Om mere și noi — zise Florița — om mere să mulțămim lu domnu derector...

— Nu. Lasă... Altă dată. Este vreme multă. Hai, zise Mitru cu o voce ciudată și o ridică de jos, ținînd-o strîns de mînă. Hai spre pădure, acolo îi pruncu... O privea pieziș, nările subțiri i se zbăteau. Ea se temu. În capătul ogorului, Mitru se întoarse; Pavăl, care se așezase pe pămînt cu alți

doi luncani și beau pe nerăsuflate dintr-o sticlă verde, îi făcu semn, chemîndu-l.

Mitru ridică din umeri și porni repede către pădu-ricea de salcîmi ; dincolo de ea erau alte pomiști și se vedea acoperișul roșu al conacului. „Și pe ăsta l-om lua, se gîndi. Cît de iute, că așa-i bine. Cît de iute."

Prin salcîmiște trecea o cărăruie neumblată, năpădită de buruieni grase, care țiuiau parcă sub talpă.

— Unde-o fi Fănică ? întrebă, cu voce înăbușită, Florița.

— Lasă-l. Se joacă. Și fără nici o legătură : Acuma ni-s și noi în rînd cu oamenii, fată. Doamne, ajută-ne.

De pe pămînturi se auzeau pînă aici, murmurul oamenilor, strigăte stinse : treceau prin foșnetul frunzelor.

— Hai să ședem, zise Mitru. Eu mi-s ostănit. Și o trase lîngă el, pe iarbă.

— Nu — șopti ea — nu... Doară ne vede cineva...

El rîse puțin batjocoritor și-i înlănțui mijlocul. Nu-l văzuse niciodată așa, parcă era altul, cu niște ochi străini, lacomi și fericiți. Zări deasupra cerul zdrențuit de frunze și de crengi și închise ochii, străbătută de fiori fierbinți, sub mîngîierile lui sălbatice... Tremura.

5

Emilia nu vedea nimic din pricina piclei de lacrimi ; stătea la cuptor, cu obrazul dogorît, scotea tăvile cu prăjituri : cu nucă, *„non plus ultra"*, cornulețe cu mac ; ridica îngrijorată capacul de pe

friptura de pui tînăr și nu-și aducea aminte dacă pusese sare destulă. Îi venea să țipe de durere, să se ascundă în dormitor, să tragă perdelele și să plîngă pe întuneric. Și George era nefericit, știa asta, deși el se silea din răsputeri s-o ascundă. Îl auzise oftînd și răsucindu-se în pat toată noaptea și n-avusese puterea să se strecoare lîngă el, să-și pună capul pe umărul lui, să găsească ceva care să-l consoleze.

— Îi frumoasă... spuse bătrîna, care stătea pe pătuț, cu picioarele atîrnînd. Știu că-i frumoasă... Are o voace ca o pasăre...

— Taci, pentru Dumnezeu — țipă Emilia — că arunc cu toate vasele de pămînt! Ești în stare să te și bucuri...

— No, doamne, da ce-i cu tine? Te doare burta? Dănuț îi bărbat, ce te bagi tu? Că doară nu-i fi vrînd să se însoare cu tine!

— E un copil...

— Ce copil? Are numai optsprezece ani. Pe vremea mea, la optsprezece ani oamenii aveau și un prunc-doi!

— Să-mi dai pace cu vremea dumitale, ai auzit? Ești... ești o țărancă bătrînă! nu te-ai cizelat și dumneata puțin, deși stai cu noi de douăzeci de ani!

Bătrîna începu să chicotească, încîntată:

— M-o ferit bunul Dumnezeu, dragă Milie... Îi dau mulțămită. Cum îi fătuța? Frumoasă?

— Dă-mi pace! Taci și dă-mi pace!

— Auzi tu — urlă atunci bătrîna pe neașteptate — să nu mă scol de aici și să-ți dau una peste gură de să-ți zboare dinții! Cum vorbești tu cu mine, nu ți-i rușine, tu, vacă! Cînd te întreabă mă-ta ceva, apoi să răspunzi, că eu nu știu multe, că eu și după ce te-ai măritat te-am lovit peste gură, nu

știu dacă ții minte! Că nu mă hrănești din milă și ți-am lucrat, și grîul meu la voi în pod mere, și faceți ce știți cu el și nu vă întreb!

Începu să gîfîie și se sufocă; Emilia se sperie, veni lîngă ea și îi luă amîndouă mîinile:

— Mamă... iartă-mă... vai de mine, mamă...

Trecu un timp pînă Ana să se liniștească. Fusese rău bolnavă două zile, după ce Mitru o adusese de pe cîmpuri; chemaseră pe doctorul Hălmăgeanu de la Chișineu și acesta spusese că doamna bătrînă e sănătoasă tun, să dea Dumnezeu și altora asemenea forță vitală, dar că are arterioscleroză și trebuie să i se evite orice enervare. Poate că bătrîna simțise asta, deoarece se purta ca o tirană cu Emilia. Cu George nu vorbea. Ieri, la masă, în timp ce el povestea ceva, Ana întrebase pe neașteptate:

— Tu, Milie, da cela... bărbatu-tău, cînd vine acasă să prînzească?

— Dar sînt aici, mamă... Nu mă auzi?

— Nu-i frumos să prînzești fără stăpînu casei, spusese bătrîna apăsat. Eu așa știu, așa am făcut la viața mea...

— Unde-i Dănuț cu fetița? se miră bătrîna deodată. Unde-s scumpii mei? Să vie aici, la mine...

— Vin îndată, mamă... Dan s-a dus.. să-i arate *ei* grădina, satul...

— Da... Lui nu-i rușine că-i de la țară...

— Fă bine, șezi liniștită, pînă fac prînzul, spuse Emilia cu vocea înecată în lacrimi. Se duse din nou la cuptor. Era vlăguită, abia se mișca. Încercă să și-l închipuie pe Dan în brațele acestei fete și simți un junghi ascuțit în inimă — era ca și cum ar fi înșelat-o cineva foarte drag, în care a avut prea multă încredere. Nu-i putea spune bătrînei că fata e jidancă — ar fi murit îndată, desigur. Dar și ea cînd se gîndea mai bine nu era disperată din pricina

asta : era ceva ciudat, și un fel de mîndrie totodată, pentru că Dan crescuse și se dovedea atît de sigur pe sine (se temuse totdeauna că va fi un timid incorigibil, un neajutorat) atît de curajos. Ce îndrăzneală din partea lui s-o aducă aici, în fața ei!

— Mamă... șopti... Crezi dumneata că... e bine așa?

— Poți ști... Amu eu nu știu încă: are fata asta ceva avere?

— Nu știu nici eu. (George nu-i spusese nimic.)

— Gîndesc că Dănuț îi prea cuminte, să facă o prostie... Cu mintea lui și cît îi de frumos, găsește fată de ministru... Și tu nu pișorcăi ca o ludă! Așa sînteți voi, doamnele... Vă gîndiți că dacă faceți un prunc acela-i a vost pînă moare... Ți-am spus, Milie, să nu zici că nu ți-am spus: mai fă un prunc-doi, că atunci ai bucurie... Dacă n-ai mai mulți prunci, ești prost, ești legat... Vezi în ăla unul, care-l ai, pe Dumnezeu și el poate-i prost și hîd, și tu-i spui că-i cuminte și frumos și vai de viața lui, că nimeni altu nu-i mai spune voarbe bune și nu-l drăgălește.

— Fata-i frumușică, așezată, de familie foarte bună...

— No, ce-ți mai trebuiește?

— E prea tînăr...

— Bine, bine... Milie, bine amiroase friptura aceea... Ie, încinge-mi o strîjeauă de pîine în unsoare, că mi-i poftă...

— N-ai să mănînci la masă, mamă...

— Nu-mi purta grija! N-ai auzit ce-am poroncit?

George sosi ceva mai tîrziu, de la cîmp, obosit, asudat, plin de praf, cu o înfățișare atît de tristă, încît Emiliei i se făcu milă.

— Dragă, spală-te, îmbracă-te și tu ca oamenii, cu costumul cel gri... Mai lasă hainele astea militare. Nu ți-a fost de ajuns?

— Ba da, încercă el să rîdă.

— Ai cămașă curată, cravată... Copiii sînt în grădină.

El se spălă, se rase, se îmbrăcă și se duse să-i caute. Ograda mare, plină de ierburi proaspăt crescute după ploile de acum o săptămînă, i se păru neîngrijită, în paragină. Un stup roise desigur, deoarece la gura lui nu se mai vedea atîta agitație, ca de obicei. Se gîndi că după masă o să vie cu un cocean aprins să le cerceteze pe celelalte. Nu-i plăcea în hainele civile, cam demodate, din stofă englezească, foarte bună, „dinainte de război" ; aveau un miros aparte, știut și uitat și... Se opri puțin, totuși, lîngă stupi. Îi plăceau, era ceva misterios și emoționant în viața lor zumzuitoare, un fel de secret, o anumită forță. Emilia spunea, de mult, că el ar fi trebuit să se facă stupar ; albinele nu-l înțepau niciodată ; bîzîiau mai tare atunci cînd le scotocea stupul, dar atîta tot.

Era foarte obosit, bucuria țăranilor, mulțumirile lor îl întristaseră puțin, într-un fel aparte ; avusese tot timpul un sentiment de inferioritate și de jenă. Pe drum, spre casă — îl adusese Holțman cu mașina pînă la crucea din capul satului — se întîlnise cu Măria Ursului ; fata era îmbrăcată în negru, palidă, parcă îmbătrînită. Venise spre ea și-i întinsese mîna ; nu știa dacă în familia Ursu se aflase că el l-a împușcat pe Ezechil ; și de aceea era încurcat.

— Mărie... m-am gîndit la tine și...

Ea nu văzuse mîna lui întinsă. Îl privise puțin, o frîntură numai, apoi se uitase în jos, la bulgării de pămînt alb, uscat de pe șosea.

— Lăsareți, dom' derector, nu vă îngrijireți de mine... am spus tot tăicuții meu.

— Si ? întrebase el, neliniștit.

— Nimica... Tăicuța nu mai îi acasă...

— Cum? A plecat undeva?

— Nu... unde să poată pleca? Da nu mai îi acasă... Eu vă mulțămesc mult. Sănătate bună. Ridică acoperișul unui stup și analogia care i se impunea i se păru puțin banală și falsă. „Sîntem, într-un sens, slabi, se gîndi. Și eu, și copilul meu... Căutăm să ne lipim de ceva, de cineva, ca să ne regăsim... Numai inconștienții se pot crede tari... ca bietul Octavian..."

Se îndreptă spre malul răstocii. Aici păpurișul crescuse sălbatic, învolburat și neliniștitor. Dan cu Edith stăteau pe marginea răstocii; el arunca în apa verde, nemișcată ca o bucată de tablă, bulgărași de pămînt. Îl auziră apropiindu-se și fata se sculă în picioare și roși. Purta o rochiță albă, cu picățele verzi, veninoase, și pentru că bătea vîntul își ținea tot timpul poalele cu amîndouă mîinile, înspăimîntată.

— E gata masa, veniți... spuse George.

Dan rîdea cu dinți albi; părea neverosimil de tînăr.

— Tată, aici am săpat cu Andrei un adăpost... cînd se auzea de bombardamente... Pe urmă l-am îngropat pe Pufi în el, și gata...

— Dumneata, Edith, îl cunoști pe Andrei?...

— Îl cunoaște, cum să nu, rîse Dan. Se teme de el ca de dracu.

— Edith, dumneata de ce taci tot timpul?

— Pentru că-mi spuneți „dumneata", răspunse ea. Avea vocea plăcută, foarte puțin guturală.

— Bine, am să-ți spun tu...

— Minte, tată. O intimidezi... de asta tace.

Fata roși iar foarte tare și-l fulgeră cu privirea.

— Își dă seama că mama e foarte nenorocită că ne căsătorim.

— Taci! țipă Edith și se agăță cu unghiile de brațul lui.

— Eu îi spun că nu-i adevărat — urmă Dan — că tu ești comunist și deci...

— Mai taci din gură! se răsti George. Veni spre fată și o prinse de bărbie:

— Edith, nu știu nimic despre tine... Am auzit că ai suferit mult...

— Tata crede în fraternitatea suferinței... în dialectica suferinței, spuse Dan, serios.

— Veniți la masă, hai să lăsăm complicațiile... Sînteți copii, amîndoi. Puțin prea copii. Asta e tot.

Mîncară în bucătărie. Aici, îndată ce soarele trecea de amiază, se făcea întuneric și pe polițe începeau să sclipească cratițele; totul părea vechi, afumat și trist. George povesti, lungind peste obiceiul lui, cum a fost împărțirea pămîntului, cum a început Catița Țuricului să cînte *Internaționala*, pe care Dumnezeu știe de unde-o învățase, cum au primit telefon de la Sepreuș că Picu a fost găsit în pădurea de acolo, mort, ținînd în pumn o hîrtie mîncată de umezeală; nimeni nu putuse descifra ce scria acolo.

Edith nu îndrăznea să ridice ochii din farfurie; simțea asupra ei privirile ascuțite și scormonitoare ale Emiliei și de cîteva ori i se umplură ochii de lacrimi. Bătrîna mînca zgomotos, lăudînd fiecare fel.

— Auziți voi, să gătească ca fata mea, nu-i alta pe lume! Tot ce face ți se topește în gură și alta nu... Nu-i femeie aceea care nu știe găti...

Îi dădură și ei vin și bău două pahare, unul după altul.

Dan o privea cu admirație, de la un timp nu se mai putu stăpîni:

— Bunică dragă, ești cea mai grozavă femeie de pe pămînt... Dacă noi am fi pe jumătate ca dumneata, am întoarce lumea cu dosul în sus...

Bătrîna începu să smiorcăie.

— Numai atîta sănătate să-mi deie bunul Dumnezeu pînă să-mi văd eu strănepoții... Copilașii voști... să-i cresc eu în frica lui Dumnezeu, să le povestesc eu cu Pipăruș Pătru... Eu știu multe povești, de la unchiul Miculae...

Emilia îi șopti lui Dan, care stătea lîngă ea:

— Nu știu ce-i cu bunica... De cîteva zile nu mai vorbește decît de unchiul Miculae...

— Și cum era unchiul Miculae? întrebă Dan. Îi plăcuseră totdeauna poveștile bunicii și ea îl iubea pentru că avea răbdare s-o asculte...

— Lasă, îți spun eu altă dată... Vorbiți-vă voi, ale voastre, nu mă prea băgați în seamă...

Emilia se sculă și puse pe masă prăjiturile.

— Nu știu dacă domnișoarei îi plac... Poate e obișnuită cu de alea, de la cofetărie...

Edith se făcu palidă, nu putu zice un cuvînt.

— De ce o intimidezi, mamă? De ce-i spui „domnișoară"?

— Dar îmi dă voie să-i spun altfel?

Edith se sculă de pe scaun, ocoli masa, veni lîngă Emilia și-i sărută mîna. Gestul i se păru deplasat, totuși dovedea bună-creștere. O mîngîie pe cap.

— Ce păr frumos ai, draga mea...

— Lasă, mamă, că nici tu n-ai de ce să te plîngi... Eu am început să chelesc... Și Dan își dădu la o parte șuvițele de pe frunte, ca să arate că părul i se rărește în față.

— Apoi de aceea musai să te-nsori, puiu meu — sări bătrîna — că pe urmă, chel, te mai ia mama nevoii. Numa o babă ca mine îți găsești!

— Mamă! Ce vorbe-s astea? Femeie bătrînă, doamne, doamne, tot mai slabă ți-e judecata...

— Te iert că nu știi ce zici, spuse bătrîna, din vîrful buzelor. Vină lîngă mine, fata mea... Vină, Florică...

— Mă cheamă Edith... bunică...

— Vină lîngă mine... Ce mînă mică ai... Nu ești muncită... Nu-i bai, dragă... nu-i bai, să fii frumoasă... îi făcu semn să se apropie cu urechea la buzele ei: Ești negruță?

— Da, șopti Edith. Puțin prea mult...

— Nu-i bai, așa-i frumoasă o fată...

Emilia îl întrebă ceva pe Dan despre Andrei, despre Octavian și el începu să istorisească o mulțime de istorii ciudate, cam nepotrivite. Atunci, profitînd de asta, bătrîna o luă pe Edith de gît și o trase lîngă ea:

— Fătuță dragă, să nu te mînii, că mi-s bătrînă și curioasă... (Vocea-i coborî, încît Edith o auzi cu greu.) Ceva avere... ai tu?

— Da, bunică...

— Da bani ai? De trusău? Că noi am cam prăpădit tot ce-am avut cînd or fost pe aici ungurii...

— Am, bunică... La mătușa mea.

— Mulți?

— Nu știu. Dan știe...

— Aha... Vină să te sărut, scumpa mea... Îmi place de tine, nu ești grasă... Te iubesc... cum ai zis că te cheamă? Nu mi-s învățată cu nume de astea domnești, de prin cărți... Eu știu cum le cheamă pe fete la noi, da ai nume frumos... Și in Biblie este nume de ăsta ca al tău...

— Edith... spuse fata cam stînjenită.

— Aha, Iudita. Frumoasă femeie o fost. I-o scris mulți psalmi apostolul Solomon... Auzi, să nu prăpădiți banii... să vă cumpărați casă frumoasă, și

ceva pămînt... Pămîntu-i bun... Orice îi, orice nu-i, pămîntul stă la locul lui, acolo unde l-o pus bunul și înduratul Dumnezeu... Nu ți-i scîrbă de mine dacă te-oi săruta ?...

Îi atinse ușor obrazul cu buzele și-l simți umed de lacrimi.

— Da tu de ce plîngi, fătuță dragă ?

— Sînt așa de fericită, bunică... Eu n-am avut... nici tată... nici mamă...

— Lasă... Emilia are să te iubească. Îi fată bună... Fata mea... Numai să-i ști tu intra în voie, oleacă... la început...

Se lăsă pe spătarul scaunului.

— Da voi ce tot vorbiți acolo ? La noi nici nu vă uitați ? Ei, Dănuț... așa-i, dragă, știu eu... Mi-o spus mie odată unchiul Miculae : „Anuță — zice — cît ești tînăr și în puteri, toată lumea se uită la tine în ușa c... și pe urmă, sănătate bună ! Sapa și lopata..." Ei, să trăiți voi cît am trăit eu... să știți voi... Ce știți voi !... Cînd o fost Goga în sat, eu l-am văzut. Am dat mîna cu el...

— Mamă dragă — sări Emilia — pe copii îi plictisesc istoriile astea. Dănuț le-a auzit de cînd avea cinci ani...

— Dimpotrivă, mă interesează foarte mult...

— Dănuțu bunicii... știi tu cînta ?

— Da de unde, bunică ? Nu știi că am un glas de clapon ?

— Da, Dumnezeu nu te-a hărăzit cu acesta, dar ți-o dat altele, multe. Milie, mai dă-mi tu un pahar de vin... fără apă acră... Fără... Aceea-i bună pentru pui de găină...

— Ai să te îmbeți, mamă dragă...

— No, și ? M-oi îmbăta ! Ce-ți pasă ? Mă Gheorghe, mă, hai să ciocnesc eu cu tine un pahar.

— La mulți ani, mamă...

Pe neașteptate, bătrîna începu să cînte, cu o voce neobișnuit de tînără, parcă nu era a ei:

„Pe marginea gropii mele
Sămănați-mi viorele,
Viorele flori adînci,
Cînd le vezi, stai pe loc și plîngi..."

— Asta era a lui moșu-tău Mihai, fie iertat în pace și hodină, că o fost om bun... Cam moale... Tu, Milie, pe el semeni, dacă n-aș fi fost eu, vai și amar era de tine... Umblai în poale... Da, da... Dănuț, miculețu bunicii, ții tu minte aceea care ți-o cîntam eu, cînd erai tu mic și nu puteai să dormi?

Cîntă iar, de data asta trist, încet, cu pleoapele lăsate:

„Curge Bistrița în valeee,
De ce oare-au fi curgînd?...
Toate plîng în a ei cale..."

— Stați! făcu Emilia. Ce se aude?

Din uliță venea zvonul unui alt cîntec: nu se înțelegea nimic, părea să fie o mulțime care zbiară din răsputeri, ceva ciudat.

— A, se întorc țăranii de la cîmp. S-au terminat împărțirile, spuse George.

Tăcură toți. Bătrîna se legăna pe scaun.

— Mie mi-i somn — spuse — mi-i tare somn. Am băut prea mult. Nu mi-s învățată... că în casa asta eu n-am parte de un păhar de pălincă... ca omul, înainte de prînz...

— Cum vorbești, mamă?

— Adevărul, cum să vorbesc... Ce faci tu de cină, Milia mamii?

— Apoi, ce se găsește în casă... Pui rece, cartofi prăjiți.
— Să-i faci subțiri, auzi? Și moi, să se topească...
— Mamă, nu vrei să te culci puțin?
— Ba... da nu mă poci scula de pe scaun... M-am îmbătat... Iartă-mă, Iudita, drăguță...
Emilia se ridică, jenată, o luă de subsuori și o duse în odaia ei. În timp ce o dezbrăca nu se putu stăpîni și-i spuse la ureche, cu răutate:
— Te bucuri... Da știi că-i jidovoaică? Știi? Ai? Ce zici?
Bătrîna se uită spre ea.
— Milie, dă-mi obrazul tău...
— Doamne ferește... Da de ce?
— Să-l pipăiesc...
Îi trecu mîinile peste frunte, ochi, buze.
— Proastă ești tu... Ba nu... Te faci că ești... Tu ai vrea să facă toată lumea cum vrei tu, și Gheorghe, și Dan, și nici unul nu face... Și atunci te cătrănești... și ce dacă-i jidovoaică? Aceia nu-s oameni? Da domnul nostru Iisus Cristos ce-o fost? Îi fată bună, frumoasă, bogată... Taci... Du-te și poartă-te frumos, că de la ea îi avea tu nepoți, nu de la alea care le vrei tu... Du-te... Doamne, mă făcui de rîs... M-o amețit vinu. Îi bun. De unde l-ați cumpărat?
— De la Marcu Petrii Simii...
— Aha. Știu... Și lu unchiu vost Miculae îi plăcea... No, acoperă-mă și du-te... Și poartă-te frumos...

După ce bătrîna se duse să se culce, în bucătărie se lăsă liniștea. De afară, din stradă răsuna tot mai tare cîntecul acela nedeslușit al mulțimii care se

întorcea și poate din pricina lui nu puteau găsi un subiect de conversație. Emilia se așeză lîngă Edith și începu s-o mîngîie pe mîini. Ar fi fost fericită să poată fi cu ea, numai ele două, și să plîngă puțin împreună, apoi să facă planuri.

— George, de ce fumezi tu atîta ? întrebă nemulțumită. Are să-ți facă rău... Doamne, cîte obiceiuri proaste ați adus voi din război...

Dan bătea cu degetele în masă ; părea somnoros și prost dispus.

— Ce-i cu tine, Dan ? Nu te simți bine ? Poate am gătit cu prea multă grăsime ?

— Nu... a fost foarte bun... Îmi pare rău că s-a dus bunica. Nu trebuia să-i dăm să bea, să mai fi stat cu noi...

— Lasă.... începu să rîdă Emilia, cînd — se posomorî brusc — cînd o să ai casa ta... o s-o iei cu tine... dacă te distrează...

Zgomotul de afară păru să se apropie ; curtea se umplu de oameni. Veneau clătinîndu-se, cîntînd, toți erau destul de afumați. Se opriră în fața ușii. Aduseseră cu ei pe Puțu și pe Bobocuț ; Mitru strigă :

— Dați-i drumu, măă ! Un, doi, trei, haide-e !

Puțu își umflă obrazul și slobozi „Mulți ani trăiască !"

— Are să cadă școala, ca zidurile Ierihonului, spuse Dan.

George, mișcat, își potrivi cravata și ieși pe prag.

— Vă rog să poftiți înăuntru, la un pahar de vin...

— Da de unde ! strigă Mitru, da de unde, tovarășe director ! Că doară nu v-om *deranja* și în sfînta duminică... Am venit numa să vă spunem la

mulți ani, că azi îi ziua noastră și ați fost cu satul... Și la toată familia!

— La mulți ani! strigară ceilalți în cor, cam prea pe multe glasuri.

Dan privea cu ochi mari; era ceva neliniștit, întrebător și nesigur în privirea asta și Edith simți. Se sculă repede, veni lîngă el, ocolind masa și-i puse ușor mîna pe umăr. Emilia își făcu de lucru cu farfuriile.

George strînse mîna tuturor, apoi veni înăuntru. Se așeză și nu putu scoate o vorbă; mîngîie numai paharul gol din fața lui.

— Dan... tu vrei să dormi după-masă?

— Nu. De ce?

— Trebuie să stăm de vorbă noi *doi*...

— Bine... Voi să se ridice de pe scaun, dar se răzgîndi. Încă puțin, tată, vrei? Mă simt așa de bine... Păcat că nu e bunica aici, să fi văzut manifestația... Cred că i-ar fi plăcut... Dacă ar fi mai tînără, bunica ar ajunge ministru, sînt sigur...

Țăranii ajunseră în stradă și aici își dădură drumul; nu cîntau însă numai ei, ci și alții, care veneau spre primărie de pe ulițele lăturalnice. Probabil și jucau, deoarece deasupra acoperișului roșu al școlii apăru coama sură a unui nor de praf.

Emilia, care se uita îngrijorată la George — simțise ceva aspru, neobișnuit de hotărît în tonul cu care vorbise cu Dan — oftă, încercă să rîdă.

— Ei, Dănuț... Dacă vrei atît de mult să stai cu baba-ta... mă duc s-o scol... Are vreme să doarmă la noapte, nu-i așa? Și intră repede în odaia bătrînei.

George își aprinse o nouă țigară, de la mucul celeilalte, umplu două pahare, întinse unul lui Dan.

— Să trăiești, copile...

Cîntecul oamenilor umpluse parcă ulița mare; numai în răstimpuri trîmbița răgușită a lui Puțu izbutea să-l acopere.

Atunci ușa odăiței învecinate se deschise foarte încet și Emilia, palidă, apăru în prag; se rezemă de perete. Îi tremurau buzele și spuse încet, cu o nemărginită mirare:

— Veniți... a murit mama...

1954—1957

În colecția
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI
au apărut:

1. *M. Eminescu* — Poezii. 2. *I. L. Caragiale* — Teatru. 3. *F. M. Dostoievski* — Amintiri din Casa Morților. 4—5. *V. Alecsandri* — Culegere de proză: I. Călătorie în Africa II. Dridri. 6. *Ion Creangă* — Amintiri, povești, povestiri. 7. *H. Barbusse* — Focul, roman. 8. *Mihail Sadoveanu* — Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-vodă. 9. *P. Ispirescu* — Basme, legende, snoave. 10. *F. Gladkov* — Cimentul, roman. 11. *St. O. Iosif* — Versuri. 12. *H. Sienkiewicz* — Nuvele. 13. *Mihai Beniuc* — Poezii. 14. *N. Ostrovski* — Născuți în furtună, roman. 15. *G. Coșbuc* — Fire de tort. 16. *** — Alexandria — Esopia. 17. *Anatole France* — Crima lui Sylvestre Bonnard. 18. *N. Bălcescu* — Romînii sub Mihai-voievod Viteazul. 19. *Al. Davila* — Vlaicu-vodă, dramă. 20. *Tudor Arghezi* — Versuri. 21—23. *M. Gorki* — Trilogia autobiografică: — Copilăria — La stăpîn — Universitățile mele. 24. *Calistrat Hogaș* — Pe drumuri de munte. 25. *Goethe* — Suferințele tînărului Werther. 26—27. *Zaharia Stancu* — Desculț, partea I-a și a II-a. 28. *I. S. Turgheniev* — În ajun, roman. 29. *Mihail Sadoveanu* — Soarele în baltă și Divanul persian, romane. 30. *Guy de Maupassant* — Bulgăre de seu, nuvele și schițe. 31—32. *Ioan Slavici* — Nuvele, I: Moara cu noroc. II: Pădureanca. 33. *Kovács György* — Cu ghearele și cu dinții, roman. 34. *Ion Ghica* — Din vremea lui Caragea. 35. *Es-*

chil — Perşii * Cei şapte contra Tebei. 36. *V. G. Korolenko* — Fără grai, roman. 37—38. *Liviu Rebreanu* — Răscoala, roman, 2 vol. 39. *I. L. Caragiale* — La hanul lui Mînjoală, nuvele şi povestiri. 40. *Boris Gorbatov* — Neînfrînţii, roman. 41—42. *B. P. Hasdeu* — Scrieri literare. I — Poezii * Micuţa * Ursita II — Răzvan şi Vidra * Trei Crai de la răsărit * Ioan-vodă cel Cumplit. 43. *A. Fadeev* — Înfrîngere, roman. 44. *M. Sadoveanu* — Istorisiri despre vînători şi pescari. 45. *Marin Preda* — Moromeţii, roman. 46. *Jack London* — Călcîiul de fier, roman. 47. *N. D. Cocea* — Pamflete şi articole * Vinul de viaţă lungă. 48. *Iulius Fučik* — Reportaj cu ştreangul de gît. 49. *** — Flori alese din poezia populară, antologia poeziei lirice. 50—51. *Emile Zola* — Germinal, roman, 2 vol. 52. *Nicolae Filimon* — Ciocoii vechi şi noi, roman. 53—54. *G. Călinescu* — Enigma Otiliei, roman, 2 vol. 55. *Mark Twain* — Un yankeu la curtea regelui Arthur, roman. 56. *A. Tolstoi* — Gobelinul reginei Marie-Antoinette, nuvele. 57. *Eusebiu Camilar* — Negura, roman. 58. *G. Karaslavov* — Tango, nuvele. 59. *Şalom Alehem* — Tevi lăptarul, roman. 60. *Mihail Sadoveanu* — Locul unde nu s-a întîmplat nimic * Însemnările lui Neculai Manea, romane. 61. *Mikszáth Kálmán* — Căsătorie ciudată, roman. 62. *A. P. Cehov* — Doamna cu căţelul, nuvele. 63. *G. Topîrceanu* — Balade vesele şi triste, versuri. 64. *Jan Drda* — Orăşelul de pe coline, roman. 65. *L. N. Tolstoi* — După bal, nuvele. 66. *Eugen Barbu* — Tereza, nuvele. 67. *Titus Popovici* — Setea, roman, vol. I.

Responsabil de carte : T. Popa
Tehnoredactor : T. Argetoianu
Corector : C. Moldoveanu

Dat la cules 15.02.61. Bun de tipar 13.04.61. Tiraj 55.145 ex. Hîrtie tipar de 50 gr./m.p. Ft. 700×920/32. Coli ed. 14,90. Coli de tipar 10,5. Comanda 5258. A. nr. 0105. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8R—31.

Tiparul executat sub com. nr. 10273 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN",
București — R.P.R.

